

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FAKULTET TEHNIČKIH NAUKA

UTICAJ ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NA DOŽIVLJAJ I FORMIRANJE SLIKE JAVNIH PROSTORA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:

Prof. dr Milena Krklješ

Kandidat:

Dijana Brkljač

Novi Sad, 2022. godine

ФАКУЛТЕТ ТЕХНИЧКИХ НАУКА НОВИ САД

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА¹

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Дијана Бркљач
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	Проф. др Милена Кркљеш, редовни професор, Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, Департман за архитектуру и урбанизам
Наслов рада:	Утицај архитектонско-урбанистичких елемената на доживљај и формирање слике јавних простора
Језик публикације (писмо):	Српски (латиница)
Физички опис рада:	Унети број: Страница_351 Поглавља_11 Референци_199 Табела_70 Слика_173 Графикона_60 Прилога_1
Научна област:	Архитектура
Ужа научна област (научна дисциплина):	Архитектонско-урбанистичко планирање, пројектовање и теорија
Кључне речи / предметна одредница:	архитектонско-урбанистички елементи, јавни простор, доживљај, слика јавног простора, опажање
Резиме на језику рада:	Савремене урбане средине се мењају под утицајем социолошких, економских, политичких, еколошких, естетских, технолошких и културолошких сила, које обликују грађену средину према захтевима и потребама корисника. Везе

¹ Аутор докторске дисертације потписао је и приложио следеће Обрасце:

5б – Изјава о ауторству;

5в – Изјава о истовестности штампане и електронске верзије и о личним подацима;

5г – Изјава о коришћењу.

Ове Изјаве се чувају на факултету у штампаном и електронском облику и не кориче се са тезом.

	између различитих чинилаца грађене средине, посредством урбаног дизајна и начина доживљаја и сагледавања простора, у зависности од структуре и активности корисника, формирају одређене представе о простору, дају им идентитет и значај, стварајући свеукупну слику неког места. Истраживањем се проверавала веза између архитектонско-урбанистичких карактеристика јавног простора и њиховог опажања од стране корисника, те утврдили утицаји које претходно дефинисани параметри имају на доживљај и формирање слике неког места. Анализа карактеристика, функција и значаја јавних простора, различитости појавних облика места, која су од значаја за друштвени живот и промоцију насеља представљају полазну тачку за даље дефинисање њихових чинилаца. Функционалне карактеристике које их дефинишу, карактеристике и структуре корисника које их посећују и др. били су полазиште истраживања. Структурни елементи који формирају јавне просторе једни су од главних утицајних фактора на начин доживљаја и формирање слике неког амбијента. Истраживање се бави везом ових елемената са карактером и квалитетом јавних простора и ефектима које имају на опажање и крајњи доживљај истих. Испитивањем архитектонско-урбанистичких елемената и њихових карактеристика, утврдио се њихов значај у формирању квалитетних јавних простора и начина на који им корисници приступају. До крајњег доживљаја јавног простора и слике која се формира у свести корисника долази се путем процеса опажања. Из тог разлога дисертација се, у једном делу, бави начином опажања јавних простора (његових елемената и карактеристика) од стране различитих корисника и многобројним чулним доживљајима, запажањима и разумевањима активности на њима, који учествују у циклусу перцепције. Истраживање се састоји из две главне целине од којих је прва теоријска и систематизовала је ставове о темама значајним за дефинисање потребних параметара за емпиријски део истраживања, као што су карактер и значај јавног простора, дефинисање архитектонско-урбанистичких елемената и њихових карактеристика, процес опажања и начин доживљаја јавних простора и др. У оквиру другог дела, урађена је анализа и валоризација постојећег стања просторног оквира истраживања и проведена је анкета путем које су сакупљени ставови корисника о испитиваним просторима. Преклапањем две методе практичног истраживања, проверили су се ставови и потврдили донети закључци. Практични део истраживања спроведен је испитивањем јавних простора пешачке зоне Новог Сада. Улице и тргови овог подручја анализирани су и валоризовани на основу критеријума издвојених у теоријском делу истраживања. Резултати су дали увид у стање квалитета и укљученост архитектонско-урбанистичких елемената у обликовање ових јавних простора. За исти просторни оквир
--	---

	конструисан је упитник којим испитаници изnose ставове о значају просторних компоненти за јавни простор, оцењују значај њихових карактеристика на доживљај простора, дефинишу најпосећеније јавне просторе Новог Сада, чиме је добијен значајан увид у стварни карактер доживљаја пешачке зоне. Преклапање свих резултата и закључака указало је на недостатке и потенцијале ових простора, али и на генералне утицаје које архитектонско-урбанистички елементи имају на карактер јавног простора, чиме се створила могућност за формирањем смерница за успешне трансформације постојећих и планирање нових јавних простора. Схватање утицаја под којима настаје колективни доживљај и слике јавних простора важно је за утврђивање карактеристика јавних простора које на те импресије утичу, како би се адекватно бирали и обликовали архитектонско-урбанистички чиниоци којима управљају архитекте, урбанисти, дизајнери и планери. Значај дефинисања начина путем којих је могуће утицати на доживљај и слику јавног простора фундаменталан је за очување квалитета постојећих места; формирање нових места која су битна за кориснике и мапирање јавних простора насеља неопходних за формирање препознатљивог и атрактивног ширег окружења.
Датум прихватања теме од стране надлежног већа:	02.09.2021.
Датум одбране: (Попуњава одговарајућа служба)	
Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)	Председник: Др Дарко Реба, редовни професор, Факултет техничких наука Нови Сад Члан: Др Милица Врачарић, ванредни професор, Факултет техничких наука Нови Сад Члан: Др Александра Милинковић, доцент, Факултет техничких наука Нови Сад Члан: Др Александра Ђукић, редовни професор, Архитектонски факултет, Београд Члан: Др Милена Кркљеш, редовни професор, Факултет техничких наука Нови Сад, ментор
Напомена:	

UNIVERSITY OF NOVI SAD**FACULTY OF TECHNICAL SCIENCES NOVI SAD****KEY WORD DOCUMENTATION²**

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Dijana Brkljač
Supervisor (title, first name, last name, position, institution)	prof. dr Milena Krklješ, Full Professor, University of Novi Sad, Faculty of Technical Sciences, Department of Architecture and Urban Planning
Thesis title:	The influence of architectural and urban design elements on the experience and creation of the public spaces' image
Language of text (script):	Serbian language (latin)
Physical description:	Number of: Pages_351 Chapters_11 References_199 Tables_70 Illustrations_173 Graphs_60 Appendices_1
Scientific field:	Architecture
Scientific subfield (scientific discipline):	Architectural-Urbanistic Planning, Design and Theory
Subject, Key words:	architectural and urban elements, public space, experience, image of public spaces, perception
Abstract in English language:	Contemporary urban environments are changing under the influence of sociological, economic, political, ecological, aesthetic, technological and cultural forces, which shape the built environment according to the demands and needs of users. Connections between different factors of the built environment, through urban design and ways of

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

56 – Statement on the authority,

5B – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

	experiencing and perceiving space, depending on the structure and activities of users, form certain representations of space, give them identity and significance, creating an overall image of a place. The research verified the connection between the architectural-urbanistic characteristics of public space and their perception by the users, and determined the influence that previously defined parameters have on the experience and image formation of a place. The analysis of the characteristics, functions and importance of public spaces, the diversity of appearance of places, which are important for social life and the promotion of settlements, represent the starting point for further defining their factors. Functional characteristics that define them, characteristics and structures of users who visit them, etc. were the starting point of the research. The structural elements that form public spaces are one of the main influential factors in the way of experiencing and forming the image of an environment. The research deals with the connection of these elements with the character and quality of public spaces and the effects they have on the perception and ultimate experience of them. By examining the architectural and urban planning elements and their characteristics, their importance in the formation of high-quality public spaces and the way users access them was determined. The ultimate experience of public space and the image that is formed in the user's mind is reached through the process of perception. For this reason, the dissertation, in one part, deals with the way of perception of public spaces (its elements and characteristics) by different users and numerous sensory experiences, observations and understanding of activities on them, which participate in the cycle of perception. The research consists of two main units, the first of which is theoretical and systematized views on topics important for defining the necessary parameters for the empirical part of the research, such as the character and importance of public space, defining architectural-urbanistic elements and their characteristics, the process of perception and the way experiencing public spaces, etc. In the second part, an analysis and valorization of the existing state of the spatial framework of the research was carried out and a survey was conducted, through which users' opinions about the examined spaces were collected. By overlapping two
--	--

	methods of practical research, attitudes were checked and the conclusions reached were confirmed. The practical part of the research was conducted by examining the public spaces of the pedestrian zone of Novi Sad. The streets and squares of this area were analyzed and valued based on the criteria identified in the theoretical part of the research. The results provided an insight into the state of quality and the inclusion of architectural and urban planning elements in the design of these public spaces. For the same spatial framework, a questionnaire was constructed in which respondents express their views on the importance of spatial components for public space, evaluate the importance of their characteristics on the experience of the space, define the most frequented public spaces of Novi Sad, thus gaining significant insight into the real character of the experience of the pedestrian zone. The overlap of all results and conclusions pointed to the shortcomings and potential of these spaces, but also to the general impact that architectural-urbanistic elements have on the character of public space, which created the possibility to form guidelines for successful transformations of existing and planning of new public spaces. Understanding the influences under which the collective experience and images of public spaces are created is important for determining the characteristics of public spaces that influence those impressions, in order to adequately choose and shape the architectural-urban factors managed by architects, urban planners, designers and planners. The importance of defining the ways in which it is possible to influence the experience and image of public space is fundamental for preserving the quality of existing places; the formation of new places that are important for users and the mapping of public areas of the settlement necessary for the formation of a recognizable and attractive wider environment.
Accepted on Scientific Board on:	02.09.2021.
Defended: (Filled by the faculty service)	

Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	President: PhD Darko Reba, Full Professor, Faculty of Technical Sciences Novi Sad Member: PhD Milica Vračarić, Associate Professor, Faculty of Technical Sciences Novi Sad Member: PhD Aleksandra Milinković, Assistant Professor, Faculty of Technical Sciences Novi Sad Member: PhD Aleksandra Đukić, Full Professor, Faculty of Architecture, Belgrade Member: PhD Milena Krklješ, Full Professor, Faculty of Technical Sciences Novi Sad
Note:	

Zahvalnica

Veliku zahvalnost dugujem mentoru prof. dr Mileni Krklješ na velikom zalaganju i podršci koju mi je pružila u toku izrade doktorske disertacije, kao i kroz godine zajedničke saradnje.

Hvala članovima komisije na sugestijama, volji i vremenu koje su izdvojili za učešće u radu Komisije za ocenu i odbranu doktorske disertacije.

Posebnu zahvalnost dugujem prof. dr Ljiljani Vukajlov što me pozvala i podsticala na ovom putu, stajala uz mene i bila nesebična podrška.

Dragim kolegama, Aleksandri Milinković i Stefanu Škoriću na razmeni ideja, konstruktivnim diskusijama i pomoći tokom procesa istraživanja i izrade disertacije.

Mojim roditeljima Branku i Edit, sestrama Tamari i Nataši i bratu Marku, neizmerno hvala na bezuslovnoj podršci kroz proces izrade disertacije, a pre svega kroz život.

Najveću zahvalnost dugujem Nebojši, Maši i Mili, koji su mi konstantna motivacija i vetar u leđa, zahvaljujući kojima rastem i napredujem.

APSTRAKT

Savremene urbane sredine se menjaju pod uticajem socioloških, ekonomskih, političkih, ekoloških, estetskih, tehnoloških i kulturoloških sila, koje oblikuju građenu sredinu prema zahtevima i potrebama korisnika. Veze između različitih činilaca građene sredine, posredstvom urbanog dizajna i načina doživljaja i sagledavanja prostora, u zavisnosti od strukture i aktivnosti korisnika, formiraju određene predstave o prostoru, daju im identitet i značaj, stvarajući sveukupnu sliku nekog mesta. Istraživanjem se proveravala veza između arhitektonsko-urbanističkih karakteristika javnog prostora i njihovog opažanja od strane korisnika, te utvrdili uticaji koje prethodno definisani parametri imaju na doživljaj i formiranje slike nekog mesta. Analiza karakteristika, funkcija i značaja javnih prostora, različitosti pojava oblika mesta, koja su od značaja za društveni život i promociju naselja predstavljaju polaznu tačku za dalje definisanje njihovih činilaca. Funkcionalne karakteristike koje ih definišu, karakteristike i strukture korisnika koje ih posećuju i dr. bili su polazište istraživanja. Strukturni elementi koji formiraju javne prostore jedni su od glavnih uticajnih faktora na način doživljaja i formiranje slike nekog ambijenta. Istraživanje se bavi vezom ovih elemenata sa karakterom i kvalitetom javnih prostora i efektima koje imaju na opažanje i krajnji doživljaj istih. Ispitivanjem arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovih karakteristika, utvrdio se njihov značaj u formiranju kvalitetnih javnih prostora i načina na koji im korisnici pristupaju. Do krajnjeg doživljaja javnog prostora i slike koja se formira u svesti korisnika dolazi se putem procesa opažanja. Iz tog razloga disertacija se, u jednom delu, bavi načinom opažanja javnih prostora (njegovih elemenata i karakteristika) od strane različitih korisnika i mnogobrojnim čulnim doživljajima, zapažanjima i razumevanjima aktivnosti na njima, koji učestvuju u ciklusu percepcije.

Istraživanje se sastoji iz dve glavne celine od kojih je prva teorijska i sistematizovala je stavove o temama značajnim za definisanje potrebnih parametara za empirijski deo istraživanja, kao što su karakter i značaj javnog prostora, definisanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovih karakteristika, proces opažanja i način doživljaja javnih prostora i dr. U okviru drugog dela, urađena je analiza i valorizacija postojećeg stanja prostornog okvira istraživanja i provedena je anketa putem koje su sakupljeni stavovi korisnika o ispitivanim prostorima. Preklapanjem dve metode praktičnog istraživanja, proverili su se stavovi i potvrdili doneti zaključci.

Praktični deo istraživanja sproveden je ispitivanjem javnih prostora pešačke zone Novog Sada. Ulice i trgovi ovog područja analizirani su i valorizovani na osnovu kriterijuma izdvojenih u teorijskom delu istraživanja. Rezultati su dali uvid u stanje kvaliteta i uključenost arhitektonsko-urbanističkih elemenata u oblikovanje ovih javnih prostora. Za isti prostorni okvir konstruisan je upitnik kojim ispitanici iznose stavove o značaju prostornih komponenti za javni prostor, ocenjuju značaj njihovih karakteristika na doživljaj prostora, definišu najposećenije javne prostore Novog Sada, čime je dobijen značajan uvid u stvarni karakter doživljaja pešačke zone. Preklapanje svih rezultata i zaključaka ukazalo je na nedostatke i potencijale ovih prostora, ali i na

generalne uticaje koje arhitektonsko-urbanistički elementi imaju na karakter javnog prostora, čime se stvorila mogućnost za formiranjem smernica za uspešne transformacije postojećih i planiranje novih javnih prostora.

Shvatanje uticaja pod kojima nastaje kolektivni doživljaj i slike javnih prostora važno je za utvrđivanje karakteristika javnih prostora koje na te impresije utiču, kako bi se adekvatno birali i oblikovali arhitektonsko-urbanistički činioci kojima upravljaju arhitekta, urbanisti, dizajneri i planeri. Značaj definisanja načina putem kojih je moguće uticati na doživljaj i sliku javnog prostora fundamentalan je za očuvanje kvaliteta postojećih mesta; formiranje novih mesta koja su bitna za korisnike i mapiranje javnih prostora naselja neophodnih za formiranje prepoznatljivog i atraktivnog šireg okruženja.

Ključne reči: arhitektonsko-urbanistički elementi, javni prostor, doživljaj, slika javnog prostora, opažanje

ABSTRACT

Contemporary urban environments are changing under the influence of sociological, economic, political, ecological, aesthetic, technological and cultural forces, which shape the built environment according to the demands and needs of users. Connections between different factors of the built environment, through urban design and ways of experiencing and perceiving space, depending on the structure and activities of users, form certain representations of space, give them identity and significance, creating an overall image of a place. The research verified the connection between the architectural-urbanistic characteristics of public space and their perception by the users, and determined the influence that previously defined parameters have on the experience and image formation of a place.

The analysis of the characteristics, functions and importance of public spaces, the diversity of appearance of places, which are important for social life and the promotion of settlements, represent the starting point for further defining their factors. Functional characteristics that define them, characteristics and structures of users who visit them, etc. were the starting point of the research. The structural elements that form public spaces are one of the main influential factors in the way of experiencing and forming the image of an environment. The research deals with the connection of these elements with the character and quality of public spaces and the effects they have on the perception and ultimate experience of them. By examining the architectural and urban planning elements and their characteristics, their importance in the formation of high-quality public spaces and the way users access them was determined. The ultimate experience of public space and the image that is formed in the user's mind is reached through the process of perception. For this reason, the dissertation, in one part, deals with the way of perception of public spaces (its elements and characteristics) by different users and numerous sensory experiences, observations and understanding of activities on them, which participate in the cycle of perception.

The research consists of two main units, the first of which is theoretical and systematized views on topics important for defining the necessary parameters for the empirical part of the research, such as the character and importance of public space, defining architectural-urbanistic elements and their characteristics, the process of perception and the way experiencing public spaces, etc. In the second part, an analysis and valorization of the existing state of the spatial framework of the research was carried out and a survey was conducted, through which users' opinions about the examined spaces were collected. By overlapping two methods of practical research, attitudes were checked and the conclusions reached were confirmed.

The practical part of the research was conducted by examining the public spaces of the pedestrian zone of Novi Sad. The streets and squares of this area were analyzed and valued based on the criteria identified in the theoretical part of the research. The results provided an insight into the state of quality and the inclusion of architectural and urban planning elements in the design of these public spaces. For the same spatial framework, a questionnaire was constructed in which respondents express their views on the importance of spatial components for public space, evaluate the importance of their characteristics on the experience of the space, define the most

frequented public spaces of Novi Sad, thus gaining significant insight into the real character of the experience of the pedestrian zone. The overlap of all results and conclusions pointed to the shortcomings and potential of these spaces, but also to the general impact that architectural-urbanistic elements have on the character of public space, which created the possibility to form guidelines for successful transformations of existing and planning of new public spaces.

Understanding the influences under which the collective experience and images of public spaces are created is important for determining the characteristics of public spaces that influence those impressions, in order to adequately choose and shape the architectural-urban factors managed by architects, urban planners, designers and planners. The importance of defining the ways in which it is possible to influence the experience and image of public space is fundamental for preserving the quality of existing places; the formation of new places that are important for users and the mapping of public areas of the settlement necessary for the formation of a recognizable and attractive wider environment.

Key words: architectural and urban elements, public space, experience, image of public spaces, perception

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	18
1.1 Predmet i problem istraživanja	19
1.2 Pregled dosadašnjih istraživanja	20
1.3 Osnovne hipoteze i polazišta za rad	25
1.4 Ciljevi istraživanja i očekivani rezultati	26
1.5 Primjenjene naučne metode istraživanja	27
1.6 Struktura rada.....	29
2. JAVNI PROSTORI GRADA	31
2.1 Pojam i definicije javnih prostora	33
2.2 Uloga i funkcije javnih prostora	37
2.3 Podele javnih prostora.....	42
2.3.1 Osnovni elementi urbane strukture u ulozi javnih prostora	52
2.4 Značaj javnih prostora	57
2.5 Javni život i korisnici javnog prostora	60
2.5.1 Javni život.....	60
2.5.2 Veza javnog prostora i korisnika	62
2.5.2.1 Tipovi aktivnosti u javnom prostoru	64
2.5.3 Struktura i različitost korisnika	66
2.6 Javni prostor u savremenom trenutku	69
3. ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKI ELEMENTI JAVNIH PROSTORA I NJIHOVE KARAKTERISTIKE	75
3.1 Pojam i definicije	75
3.2 Podela arhitektonsko-urbanističkih elemenata	76
3.2.1 Objekti.....	80
3.2.2 Parter	81
3.2.3 Prirodni elementi.....	83
3.2.4 Urbani mobilijar.....	85
3.3 Karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora.....	88
3.3.1 Karakteristike objekata koji definišu javni prostor	89
3.3.1.1 Prostorne karakteristike objekata	91
3.3.1.2 Fizičko-morfološke karakteristike objekata	92
3.3.1.3 Funkcionalne karakteristike objekata	95
3.3.2 Karakteristike partera koji definiše javni prostor	96
3.3.2.1 Prostorne karakteristike partera	97
3.3.2.2 Fizičko-morfološke karakteristike partera.....	98
3.3.2.3 Funkcionalne karakteristike partera	99

3.3.3 Karakteristike prirodnih elemenata koji definišu javni prostor	101
3.3.3.1 Prostorne karakteristike prirodnih elemenata.....	101
3.3.3.2 Fizičko-morfološke karakteristike prirodnih elemenata	102
3.3.3.3 Funkcionalne karakteristike prirodnih elemenata	104
3.3.4 Karakteristike urbanog mobilijara koji definiše javni prostor	106
3.3.4.1 Prostorne karakteristike urbanog mobilijara	107
3.3.4.2 Fizičko-morfološke karakteristike urbanog mobilijara	110
3.3.4.3 Funkcionalne karakteristike urbanog mobilijara	111
4. KVALITET JAVNOG PROSTORA	117
4.1 Značaj kvaliteta javnog prostora.....	117
4.2 Teorijske osnove i stavovi o kvalitetu javnog prostora	119
4.3 Aspekti kvaliteta javnih prostora uslovljeni arhitektonsko – urbanističkim elementima	127
4.4 Faktori kvaliteta javnih prostora.....	130
4.4.1 Faktori kvaliteta koji doprinose prostorno–fizičkim aspektima javnih prostora ...	131
4.4.1.1 Fizička artikulacija	131
4.4.1.2 Uređenost.....	132
4.4.1.3 Održavanost.....	132
4.4.2 Faktori kvaliteta koji doprinose funkcionalnim aspektima javnih prostora	132
4.4.2.1 Multifunkcionalnost.....	132
4.4.2.2 Adaptabilnost	133
4.4.2.3 Udobnost.....	133
4.4.2.4 Pristupačnost	133
4.4.2.5 Bezbednost	134
4.4.3 Faktori kvaliteta koji doprinose opažajnim aspektima javnih prostora	134
4.4.3.1 Atraktivnost	134
4.4.3.2 Prepoznatljivost.....	134
4.4.3.3 Sagledivost.....	135
4.4.3.4 Čitljivost.....	135
4.4.3.5 Posećenost	135
4.5 Međuzavisnost faktora kvaliteta i arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora	136
5. OPAŽANJE JAVNOG PROSTORA	142
5.1 Definisanje pojma.....	142
5.2 Uticaji na opažanje	145
5.2.1 Senzorni uticaji	146
5.2.2 Uticaji individualnih osobina pojedinaca	149
5.2.3 Društveni uticaji	150

5.2.4 Prostorni uticaji	152
5.3 Opažanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata.....	154
5.3.1 Opažanje prostornih karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora.....	157
5.3.2 Opažanje fizičko-morfoloških karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora	159
5.3.3 Opažanje funkcionalnih karakteristika arhitektonsko–urbanističkih elemenata javnih prostora	161
6. DOŽIVLJAJ I SLIKA JAVNOG PROSTORA.....	165
6.1 Doživljaj javnog prostora i njegov značaj	165
6.1.1 Vrste doživljaja javnog prostora.....	167
6.2 Slika javnog prostora i njen značaj.....	168
6.2.1 Slika javnih prostora u savremenom društvu	173
7. ANALIZA UTICAJA ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NA DOŽIVLJAJ KORISNIKA I SLIKU JAVNIH PROSTORA PEŠAČKE ZONE NOVOG SADA.....	176
7.1 Prostorni okvir istraživanja	176
7.1.1 Istorijsko jezgro grada i pešačka zona Novog Sada.....	177
7.1.1.1 Javni prostori pešačke zone Novog Sada.....	180
7.2 Analiza arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora pešačke zone Novog Sada.....	186
7.2.1 Arhitektonsko-urbanistički elementi pešačke zone Novog Sada	257
7.2.1.1 Objekti pešačke zone Novog Sada	257
7.2.1.2 Parter pešačke zone Novog Sada	261
7.2.1.3 Prirodni elementi pešačke zone Novog Sada	263
7.2.1.4 Urbani mobilijar pešačke zone Novog Sada	265
7.3 Korisnici prostora pešačke zone Novog Sada.....	270
7.3.1 Istraživačka populacija i demografija ispitanika	270
7.4 Struktura anketnog upitnika.....	272
7.5 Prikaz rezultata ankete.....	274
7.5.1 Struktura ispitanika	274
7.5.2 Stavovi korisnika o načinu korišćenja javnih prostora, kao što su razlozi dolaska u prostor i učestalost korišćenja i značajnim činiocima prostora	275
7.5.3 Stavovi ispitanika o karakteru i arhitektonsko-urbanističkim elementima javnih prostora pešačke zone	277
7.5.3 Stavovi ispitanika o značaju karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj javnih prostora	283
7.6 Analiza rezultata ankete	295
8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	299
8.1 Pregled rezultata	299

8.2 Primena dobijenih rezultata i preporuke	301
8.3 Pravci daljih istraživanja	304
9. SPISAK LITERATURE	306
10. IZVORI ILUSTRACIJA, POPIS GRAFIKONA, TABELA, DIJAGRAMA, MAPA	319
11. PRILOZI	338

1. UVOD

Javni prostori gradova predstavljaju žiže svakodnevnice i kao takvi obezbeđuju fizički okvir za sveukupni javni život. Savremene urbane sredine se menjaju pod uticajem socioloških, ekonomskih, političkih, ekoloških, estetskih, tehnoloških i kulturoloških sila, koje oblikuju građenu sredinu prema zahtevima i potrebama korisnika. Istraživanja javnih prostora obuhvataju brojna pitanja, aspekte i probleme, od prostorno-fizičkih, preko socioloških do psiholoških. Njihovo oblikovanje trebalo bi da istakne celokupnu sliku društvenih tokova podržavajući duh mesta, tako što se potrebe korisnika reflektuju kroz prisutne sadržaje i aktivnosti, ili dizajnom odgovara na tehničko-tehnološke mogućnosti. Određeni su namenom, prostornim elementima, načinom korišćenja, uređenošću i održavanjem, pa predstavljaju „paradigmu kulture”, kao i „pozornicu filozofije i kulture življenja u određenim prostorno-vremenskim koordinatama.”³

Atraktivnost javnog prostora zavisi od niza uticajnih sila kao što su urbanističke, arhitektonske, sanitarno-tehničke, prirodne, programsko-sadržajne, funkcionalne i estetske. Kompleksnost pitanja oblikovanja otvorenih javnih prostora zahteva istraživačke procese postojećeg stanja, ali i ispitivanja društvenog konteksta zajednice, kao i stavova i mišljenja korisnika, kako bi se na adekvatan način pristupilo organizaciji arhitektonsko-urbanističkih, ali i drugih elemenata prostora. Kvalitet života u gradu svakog stanovnika, posetioca ili prolaznika, u mnogome zavisi od složenih i kompleksnih odnosa koji postoje na svim prostornim nivoima.⁴ Promenljivost i vremenska distanca ključni su faktori koji se moraju razmatrati u procesu analiziranja i razumevanja određenog javnog prostora. Njihovo proučavanje kroz vreme, nije usmereno samo na razvoj i transformacije funkcije i fizičke strukture, već na mnogobrojne socio-kulturne i političko-ekonomske karakteristike u okviru kojih su se promene kontinuirano odvijale.

U fizičkoj strukturi svakog naselja prepoznatljiva su mesta koja nose u sebi identitet zajednice. Na izdvajanje određenih ambijenata iz urbanog tkiva utiču prostorni elementi svojim karakteristikama i način na koji se celina doživljava. Jedinstvenost arhitektonskog okvira, oblikovanje slobodnih površina, uvođenje urbanih detalja i dostupnost sadržaja su kvaliteti kojim se obezbeđuje prepoznatljivost, čitljivost, identitet i snalaženje u prostoru. Veze između različitih činilaca građene sredine, posredstvom urbanog dizajna i načina doživljava i sagledavanja prostora u zavisnosti od strukture i aktivnosti korisnika, formiraju određene predstave o prostoru, daju im identitet i značaj, stvarajući sveukupnu sliku nekog mesta. Istraživanjem se želi proveriti veza između arhitektonsko-urbanističkih karakteristika javnog prostora i njihovog opažanja od strane korisnika, te utvrditi uticaji koje prethodno definisani parametri imaju na doživljaj i formiranje slike nekog mesta.

³ Jovanović, S.: *Uređenje javnih prostora u gradskim središtima u Vojvodini*, DANS- zapisi iz arhitekture, urbanizma i dizajna, broj 50, Novi Sad, Društvo arhitekata Novog Sad, 2005.

⁴ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 17.

Proučavanje javnih prostora i okupljanja ljudi na njima, prvenstveno je usmereno na utvrđivanje njihovog kvaliteta i sagledavanje mesta i uloge u slici grada i njegove prezentacija ka širem okruženju. Slika grada formira se zahvaljujući karakteristikama fizičke strukture i zahteva brojne jedinstvene prostore, koji svojim elementima, oblikuju ambijentalne celine. Ona nastaje opažanjem prostornih elemenata i formiranjem memorije mesta, na osnovu iskustva koje kontakt sa građenom strukturom pruža korisniku. Redanje sekvenci prostornih slika u svesti posmatrača oblikuje celovito saznanje o prostoru i proces opažanja, stvarajući ujedno i njegov identitet.

1.1 Predmet i problem istraživanja

Predmet istraživanja predstavljaju javni prostori kao najznačajniji oblici razvoja društvenih odnosa u gradu. Potreba ljudi za postojanjem javnih prostora, oduvek je najintenzivniji pokazatelj značaja javnih prostora i njihovog postojanja. Glavni razlog proučavanja i težnje za unapređivanjem javnih prostora proizilazi iz njihove veze sa korisnicima. Kompleksnost fenomena javnih prostora i slojevitost koja se ogleda u međuučicajima mnogih faktora uključenih u različite aspekte njihovog postojanja, zahteva zajednički pristup različitim segmentima povezanim sa osnovnom temom. Analiza karakteristika, funkcija i značaja javnih prostora, različitosti pojava oblika mesta koja su od značaja za društveni život i promociju naselja predstavljaju polaznu tačku za dalje definisanje njihovih činilaca. Funkcionalne karakteristike koje ih definišu, karakteristike i strukture korisnika koje i posećuju i dr. predstavljaju polazište za dalju nadogradnju predviđenog istraživanja.

Osnovni problem istraživanja predstavlja definisanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora, koji gradeći njihov fizički okvir, utiču na karakter mesta. Strukturni elementi koji formiraju javne prostore jedni su od glavnih uticajnih faktora na način doživljaja i formiranje slike nekog ambijenta. Rad se bavi vezom ovih elemenata sa karakterom i kvalitetom javnih prostora i efektima koje imaju na opažanje i krajnjih doživljaj istih. Ispitivanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovih karakteristika treba da utvrdi njihov značaj u formiranju kvalitetnih javnih prostora i načina na koji im korisnici pristupaju. Dve glavne dimenzije javnih prostora su fizička (prostor) i socijalna (aktivnosti)⁵, zbog čega se istraživanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata izdvaja kao značajna tema od koje u velikoj meri zavisi fizička dimenzija.

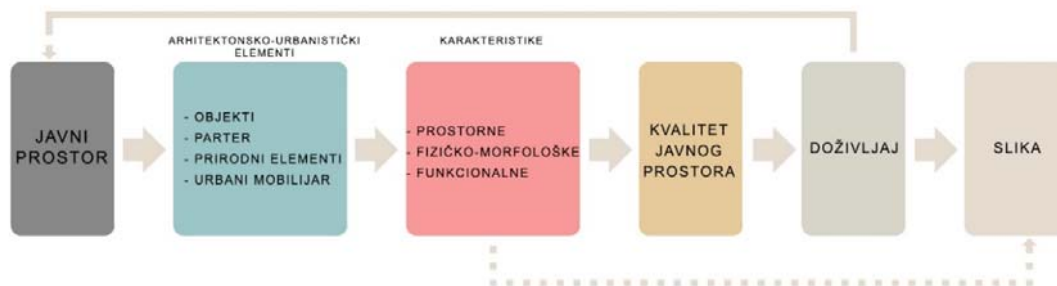
Kvalitet javnih prostora predstavlja vezu između arhitektonsko-urbanističkih elemenata i doživljaja javnog prostora, jer je posrednik putem kog se vrednuje mesto. Razumevanje načina na koji se on valorizuje i aspekata koji se smatraju relevantnim za formiranje visokokvalitetnih celina u urbanom tkivu grada, ukazuje na pravce kojima treba oblikovati ove prostore, primarno putem istraživanih prostornih elemenata.

⁵ Carmona M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.: *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010., str 109.

Do krajnjeg doživljaj javnog prostora i slike koja se formira u svesti korisnika dolazi se putem procesa opažanja. Iz tog razloga rad se, u jednom delu, bavi načinom opažanja javnih prostora (njegovih elemenata i karakteristika) od strane različitih korisnika i mnogobrojnim čulnim doživljajima, zapažanjima i razumevanjima aktivnosti na njima, koji učestvuju u ciklusu percepcije. Značajno je ukazivanje na kompleksnost ovog mehanizma, kako bi se istakla složenost pitanja doživljaja samih prostora, kao i značaj promišljene primene i koordinacije elemenata koji ga grade.

Shvatanje uticaja pod kojima nastaje kolektivni doživljaj i slike javnih prostora važno je za utvrđivanje karakteristika javnih prostora koje na te impresije utiči, kako bi se adekvatno birali i oblikovali arhitektonsko-urbanistički činioči kojima upravljaju arhitekta, urbanisti, dizajneri i planeri. Značaj definisanja načina putem kojih je moguće uticati na doživljaj i sliku javnog prostora fundamentalan je za očuvanje kvaliteta postojećih mesta; formiranje novih mesta koja su bitna za korisnike i mapiranje javnih prostora naselja neophodnih za formiranje prepoznatljivog i atraktivnog šireg okruženja.

Navedeni segmenti međusobno utiču jedni na druge (*Dijagram_1*), pa predstavljaju područja mogućih arhitektonskih i urbanističkih delatnosti koje bi bile usmerene ka podizanju vrednosti pojedinačnih javnih prostora u naselju, a samim tim i postizanju atraktivnosti i značaja naselja. Kompleksnost i kauzalni odnosi koje grade navedene teme zahteva uključivanje interdisciplinarnih stavova i saznanja o javnom prostoru, njegovim korisnicima i elementima, opažanju i slici, za rešavanje glavnih problema i u svrhu uspostavljanja istraživačkog okvira.

Dijagram_1: Kauzalni odnosi između predmetnih problema iznetih u okviru disertacije

1.2 Pregled dosadašnjih istraživanja

Analiza i sistematizacija teorijskih stavova iz bibliografskih izvora, u navedenim predmetnim problemima i okviru istraživanja, predstavlja skup interdisciplinarne literature, koja se sa različitih aspekata bavi temama relevantnim za prikazanu disertaciju. Iz tog razloga, prikupljeni podaci i njihovi izvori mogu se klasifikovati u nekoliko celina, u okviru kojih se nalaze različite kategorije izvora kao što su publikacije (knjige), stručni članci i radovi u časopisima i zbornicima, monografije,

katalozi, priručnici i studije, kao i regulatorni spisi poput zakona, pravilnika i planske dokumentacije:

- radovi iz oblasti istraživanja grada, javnih prostora, njihovih dimenzija i uloga, specifičnosti i karakteristika, međuuslovljenosti uticaja različitih prostornih i tipoloških oblika, tipološkim odrednicama, značaja za korisnike i šire okruženje;
- istraživanja koja se bave elementima građene sredine i javnih prostora, uticaja strukturnih činilaca na sklop ambijentalne celine, utvrđivanje njihovih karakteristika i uloge istih u stvaranju mesta;
- izvori koji se bave kvalitetom javnih prostora, načinima vrednovanja kvaliteta, faktorima, aspektima i konkretnim indikatorima koji utiču na nivo kvaliteta urbanog tkiva;
- literatura koja istražuje opažanje putem čula i kogniciju korisnika u određenom prostornom okviru, doživljaj i impresije o prostoru, fenomen slike mesta/grada, koja pruža uvid i smernice za vrednovanje postojećeg prostora i daje smernice za dalje korake u razvoju.

Specifičnost odabranih teme predmetnog istraživanja ogleda se u činjenici da su one dug period prisutne i razmatrane od strane teoretičara, kritičara i stručnjaka, pa se baza njihovog shvatanja krije u istraživanjima čije osnove postavljene od 1960-tih godina XX veka na dalje. Ovakvo stanje u istraživačkom okviru ističe veliki značaj tema, kojima se stručnjaci u kontinuitetu bave već decenijama. Ipak, dodatni sloj problemu dodaju promene u društvenim okolnostima koje su se dogodile prelaskom u XXI vek, koje uključuju ideologiju globalizacije, prevlast tržišnog načina privređivanja, ulazak u informatičko doba, čime se ističe veliki značaj sagledavanja savremenih pogleda na problem i promena koje je doneo u shvatanju izdvojenih tema. Konstatovano je da sve nastale promene zahtevaju i promene u procesu planiranja, vrednovanju prostora i njegovog uređenja, kao osnove obnove i razvoja gradova, jer „različiti vlasnički odnosi otvaraju nova interesna područja i specifične motivacije u domenu marketinga i potpunije primene savremenih tehnologija,”⁶ što je dodatni podstrek da se istraživane oblasti što bolje razumeju i povežu sa aktuelnim društvenim odnosima.

Tema javnog prostora sagledana je u teorijskim istraživanjima putem različitih pristupa i stručnjaci su se bavili različitim segmentima teme i pristupali im sa različitih aspekata. Počevši od istraživanja fizičke strukture i morfoloških karakteristika i elemenata, preko različitih uloga javnih prostora i dimenzija putem kojih odražavaju društvene okolnosti, do promena koje nastaju usled savremenih tendencija, mnogi teoretičari razvijali su i gradili stavove o javnom prostoru. Pre svih treba izdvojiti sledeće autore, čiji su

⁶ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

diskurs okosnica ovog istraživanja: Kamilo Zite (*Camillo Sitte*)⁷, Aldo Rosi (*Aldo Rossi*)⁸, Rob Krier (*Rob Krier*)⁹, Luis Mamford (*Luis Mamford*)¹⁰, Spiro Kostof (*Spiro Kostof*)¹¹, Kristofer Aleksander (*Christopher Alexander*)¹², Ero Saarinen (*Eero Saarinen*)¹³, Ranko Radović¹⁴ i drugi. Studijama mesta i načinom čovekove komunikacije sa prostorom i načinom kako ga oseća na prvom mestu, bavio se Kristijan Norberg – Šulc (*Christian Norberg-Schulz*)¹⁵, Gaston Bašlar (*Gaston Bachelard*)¹⁶, Alan B. Džejkobs (*Allan B. Jacobs*)¹⁷ i Donald Epeljard (*Donald Appleyard*)¹⁸, dok su elementima gradskog prostora i njihovim razumevanje, sagledavanjem i uticajima svoj doprinos, između ostalih, dali Gordon Kalen (*Gordon Cullen*)¹⁹, Lorens Halprin (*Lawrence Halprin*)²⁰, Murat Memluk (*Murat Z. Memluk*)²¹, Ivan Hegediš²², kao i domaće studije poput *Studije javnih prostora Beograda*²³ i *Studija zelenih i rekreativnih površina*²⁴. Značajan uvid u pitanja uloge javnog prostora u celokupnom životu grada i njegovih korisnika, različitih dimenzija koje se prepliću u njima, od mnogih istraživanja izdvajaju se Amos Rapaport (*Amos Rappaport*)²⁵, Ian

⁷ **Zite, K.:** *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

⁸ **Rosi, A.:** *Arhitektura grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 2005.

⁹ **Krier, R.:** *Gradski prostor u teoriji i praksi*, Građevinska knjiga Beograd, 2007.

¹⁰ **Mamford, L.:** *Grad u istoriji*, Book i Marso, Beograd, 2006.

Mamford, L.: *Kultura gradova*, Medi Terran Publishing, Novi Sad, 2010.

¹¹ **Kostof, S.:** *The City Assembled - The Elements of Urban Form Through History*, London, Thames & Hudson Ltd, 1992.

Kostof, S.: *The City Shaped, Urban Patterns and Meanings Through History*, Thames & Hudson, London, 2001.

¹² **Alexander, C.:** *A City is not a Tree*. Architectural Forum, Vol 122, No 1., 1965.

¹³ **Saarinen, E.:** *Gradovi*, Svjetlost, Sarajevo, 1972.

¹⁴ **Radović, R.:** *Forma grada*, Orion art, Beograd i Stylos, Novi Sad, 2005.

Radović, R.: *Živi prostor*, Nezavisna izdanja 24, Beograd, 1979.

¹⁵ **Norberg-Šulc, K.:** *Stanovanje - stanište, urbani prostor, kuća*, Građevinska knjiga, Beograd, 1990.

Norberg-Šulc, K.: *Egzistencija, prostor i arhitektura*, Građevinska knjiga, Beograd, 1999.

Norberg-Schulz, C.: *Genius loci*, Academy Editions, London, 1982.

¹⁶ **Bašlar, G.:** *Poetika prostora*, Alef, Beograd, 2005

¹⁷ **Jacobs, A.:** *Great Streets*, MIT Press, Boston, 1995.

¹⁸ **Jacobs, A., Appleyard, D.:** *Towards an urban design manifesto: A prologue.*, Jurnal of the American Planning Association, Vol 53 – 1, pp. 112-120.

¹⁹ **Kalen, G.:** *Gradski pejzaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 2002.

²⁰ **Halprin, L.:** *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973.

²¹ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares, 2013*, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²² **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

²³ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010. u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

²⁴ **Tišma, A. i drugi:** *Studija zelenih i rekreativnih površina*, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Departman za vičarstvo, vinogradarstvo, hortikulturu i pejzažnu arhitekturu, <http://www.nsurbanizam.rs/sites/default/files/1812-Studija%20zelenih%20i%20rekreativnih%20povrsina.pdf>

²⁵ **Rapaport, A.:** *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977.

Bentli (*Ian Bantly*)²⁶, Čarls Lendri (*Charles Landry*)²⁷, Ričard Stajls (*Richard Stiles*)²⁸, kao i disertacije Ridžan Čitrakar (*Rajjan Chitrakar*)²⁹ i Marije Cvetković.³⁰ Pitanja urbanih dizajna veoma su zastupljena u istraživanjima i literaturi koja obeležava kraj prošlog i poletak ovog veka, među njima ističu se radovi: Gospodini³¹, Montgomeri³², Vuli³³, Šafo.³⁴

Radovi koji se bave načinima vrednovanja kvaliteta javnih prostora, kao i faktorima i indikatorima koji ih određuju predstavljaju značaj opus teorijskih i praktičnih istraživanja brojnih stručnjaka: najznačajniji autori iz oblasti jesu Džejn Džejkobs (*Jane Jacobs*)³⁵, Jan Gel (*Jan Gehl*)³⁶, Vilijem Vajt (*William Whyte*)³⁷, Fransis Tibalds (*Francis Tibbalds*)³⁸, Kler Kuper Markus i Karolin Frensis (*Cler Cuper Marcus, Caroline Francis*)³⁹, Mark Frensis (*Marc Francis*)⁴⁰, Karmona i dr. (*Carmona et al.*)⁴¹, CABE (*Commission for Architecture and the Built Environment*)⁴², PPS (*Project for Public Spaces*)⁴³ i drugi. Mnogi sociolozi dali su doprinos istraživanju odnosa ljudi i urbane sredine sa mnogih aspekata značajnih za ovo istraživanje: Henri Lefevre (*Anri Lefevr*)⁴⁴, Saskija Sassen (*Saskia Sassen*)⁴⁵ i Sreten Vujović.⁴⁶

²⁶ **Bentley, I.:** *Urban transformations- power, people and design*, London, Routledge, 2002.

²⁷ **Landry, Ch.:** *The Art of Citi-Making*, Earthscan, London, 2006.

²⁸ **Stiles, R.:** *A Guideline for making Space*, Part of the Project "Urban Space". Central Europe Programme Co-Financed (ERDF), University of Technology, Vienna, 2013.

²⁹ **Chitrakar, R.:** *Transformation of Public Space in Contemporary Urban Neighbourhoods of Kathmandu Valley, Nepal: An Investigation of Changing Provision, Use and Meaning*, doctoral thesis, School of Civil Engineering and Built Environment, Queensland University of Technology, 2015.

³⁰ **Cvetković, M.:** *Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020.

³¹ **Gospodini, A.:** *Urban Design, Urban Space Morphology*, Urban Tourism: An Emerging New Paradigm Concerning Their Relationship, European Planning Studies, Vol 9, No. 7, 2001., pp. 925-934

³² **Montgomery, J.:** *Making a city: Urbanity, vitality and urban design*, Journal of Urban Design, Vol 3, No. 1, 1998., pp. 93-116

³³ **Wooley, H.:** *Urban open space*, Spon Press, London and New York, 2003.

³⁴ **Shaftoe, H.:** *Convivial Urban Spaces – Creating Effective Public Places*, Earthscan, London, 2008.

³⁵ **Džejkobs, Dž.:** *Smrt i život velikih američkih gradova*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011.

³⁶ **Gel, J.:** *Život među zgradama, korišćenje javnog prostora*, Urbanistički zavod Beograda, Beograd, 2010.

³⁷ **Whyte, W. H.:** *City: Rediscovering the center*, Doubleday, New York, 1988.

³⁸ **Tibbalds, F.:** *Mind the Gap*, The Planner, 11-15, 1998.

³⁹ **Marcus, C. C., Francis, C.:** *People places: Design guidelines for urban open space*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1990 (1997 / 2nd edition)

⁴⁰ **Francis, M.:** *Urban open space – Designing for user needs*, Island Press, Washington, 2003.

⁴¹ **Carmona, M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.:** *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010.

⁴² **The Commision for Architecture and the Built Enviroment**

⁴³ **Project for Public Spaces**

⁴⁴ **Lefevr, A.:** *Pravo na grad* u Kovačević L. i dr. (urednici), Operacija grad: priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti, Savez za centar za nezavisnu kulturu i mlade (Multimedijalni institut), Zagreb, 2008.

⁴⁵ **Sassen, S.:** *Urban Sociology in the 21st Century*, <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/urban-sociology-in-the-21st-century.pdf>

⁴⁶ **Vujović, S.:** Urbana svakodnevnica devedesetih godina u Dragičević-Šešić M. (urednik), Javna i kulturna politika, Magna Agenda, Beograd, 2002.

Istraživanjem javnih prostora gradova Srbije bavili su se mnogi autori, od kojih na prvom mestu treba navesti Darka Rebu, Bojana Tepavčevića⁴⁷, Vladana Đokića⁴⁸, Aleksandra Stanojlovića⁴⁹, Ljubinka Pušića⁵⁰, doprinosom brojnim studijama sa aspekta sociologije, Ljiljanu Vukajlov⁵¹, Milenu Krklješ⁵², Aleksandru Đukić⁵³, Milicu Kostreš⁵⁴, Aleksandru Stupar⁵⁵, Milenu Vukmirović⁵⁶, Aleksandru Milinković⁵⁷ i druge.

Oblast opažanja prostora bavi se proučavanjem različitih efekata koje prostor ima na posmatrača / korisnika. Doživljaj pojedinačnih karakteristika prostornih elemenata kao što su oblik, veličina, boja, tekstura, teme su istraživanja mnogih teoretičara iz oblasti psihologije, filozofije, sociologije, arhitekture i urbanizma, matematike i drugih. Sa druge strane, brojne su studije koje su teorijski i empirijski ukazivale na značaj društvenih uslova koji oblikuju svest posmatrača, kao što su tradicija, navike, interesovanja, akumulirana iskustva. Veza između načina korišćenja prostora, ponašanja korisnika i drugih faktora, koji utiču na proces percepcije, doživljaja kao rezultata tog procesa i slike koja je sa jedne strane ishod, a sa druge pokazatelj kvaliteta i potencijala mesta, takođe je aktivno i detaljno istraživana tema u različitim urbanističkim teorijama. Neki od najznačajnijih autora u različitim naučnim oblastima, koji su se bavili segmentima teme opažanja su Rudolf Arnhajm (*Rudolf Arnheim*)⁵⁸

⁴⁷ **Tepavčević, B.:** *Trgovi u Vojvodini, Morfogeneza, fizička struktura i funkcije*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2008.

⁴⁸ **Đokić, V.:** *Morfološka istraživanja u urbanizmu*, Arhitektura i urbanizam, br. 20-21, 2007.

Đokić, V.: *Urbana morfologija - grad i gradski trg*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2004

⁴⁹ **Stanojlović, A.:** *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016.

⁵⁰ **Pušić, Lj.:** *Grad bez lica*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2009.

Pušić, Lj.: *Grad, društvo, prostor*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.

Pušić, Lj.: *O prednostima života u Novom Sadu: mišljenje stanovnika Vojvodine*, Sociološki pregled, Vol. XXXIX, no. 4, 2005., str. 383-399

Pušić, Lj.: *Pisanje grada-urbana svakodnevnica*, Prometej, Novi Sad, 2007.

Pušić, Lj., Milošević, B., Šljukić, S., Dulić, J.: *Urbana kultura: osnova održive multikulturalnosti*, Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja, Novi Sad, 2003.

⁵¹ **Vukajlov, Lj.:** *Identitet građane sredine, teoretske osnove i praktični primer Novog Sada*, magistarska teza, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.

Vukajlov, Lj.: *Uloga urbanog i ruralnog bloka u formiranju strukture i identiteta naselja u Vojvodini*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2010.

Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019.

Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014.

⁵² **Krklješ, M.:** *Javni prostori – žižne tačke okupljanja u Novom Sadu*, magistarska teza, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2007.

⁵³ **Đukić, A., Vukmirović, M.:** *Walking as a Climate Friendly Transportation Mode in Urban Environment (Case study: Belgrade)*, International Journal for Traffic and Transport Engineering, Vol 1(4): 2011., pp. 214-230.

⁵⁴ **Kostreš, M.:** *Urbano-ruralne veze i odnosi između naselja-doktorska disertacija*, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2012.

⁵⁵ **Stupar, A.:** *Grad globalizacije – izazovi, transformacije, simboli*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Orion art, Beograd, 2009.

⁵⁶ **Vukmirović, Milena:** *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013.

⁵⁷ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019.

⁵⁸ **Arnhajm R.:** *Moć centra*, SKC, Beograd, 1998.

Moris Merlo Ponti (*Maurice Merleau Ponty*)⁵⁹, Edvard Hol (*Edward t. Hall*)⁶⁰, Rifat Alihodžić⁶¹, Žarko Korać⁶², Staniša Milošević⁶³, Nenad Halvenka⁶⁴, Vladislava Panića⁶⁵ a kada se opažanje usko poveže sa formiranjem slike o određenom prostoru na prvom mestu treba spomenuti Kevina Linča (*Kevin Lynch*)⁶⁶, Gordona Kalena (*Gordon Callen*)⁶⁷, Marka Ožea (*Marc Auge*)⁶⁸, Milena Vukmirović.⁶⁹

Značajni podaci i oslonac za dalje istraživanje dobijen je iz dokumenata iz oblasti regulative⁷⁰ i zvaničnih studija⁷¹ i priručnika⁷² izrađenih od strane domaćih institucija.

1.3 Osnovne hipoteze i polazišta za rad

U istraživanju je uspostavljen sistem polaznih hipoteza koje su ispitane u toku izrade doktorske disertacije. Radne hipoteze, čije je naučno dokazivanje ili opovrgavanje, zapravo zadatak doktorske disertacije, mogu biti formirane na sledeći način:

Arnhajm R.: *Vizuelno mišljenje-jedinstvo slike i pojma*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1985.

Arnhajm, R.: *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990.

Arnhajm, R.: *Umetnost i vizuelno opažanje*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1987.

⁵⁹ **Merleau-Ponty, M.:** *The world of perception*, Routledge, London and New York, 2004.

⁶⁰ **Hall, E.T.:** *A system for the notation of proxemics behavior*, American Anthropologist, No. 63, 1963., pp.1003-1026.

⁶¹ **Alihodžić, R.:** *Opazanje i pamćenje arhitektonskog prostora i form*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

⁶² **Korać, Ž.:** *Razvoj psihologije opažanja*, Nolit, Beograd, 1983.

⁶³ **Milošević, S.:** *Percepcija, pažnja i motorna aktivnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002.

⁶⁴ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.

⁶⁵ **Panić, V.:** *Psihologija i umetnost*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

⁶⁶ **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.

Lynch, K.: *A Theory of Good City Form*, MIT Press, Cambridge (MA), 1981.

⁶⁷ **Kalen, G.:** *Gradski pejzaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 2002.

⁶⁸ **Ože, M.:** *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.

Ože, M.: *Nemestaa: uvod u antropologiju nadmodernosti*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005.

⁶⁹ **Vukmirović, M.:** *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013.

⁷⁰ *Pravilnik o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata, kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama*, Službeni glasnik RS, br.22/2015, član 7

Odluka i uređenju grada Novog Sada, Službeni list grada Novog Sada, br 67/2017

Generalni plan grada Novog Sada do 2021. godine, Službeni glasnik grada Novog Sada, XXVI – 39, Novi Sad, 2006.

⁷¹ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

Tišma, A. i drugi: *Studija zelenih i rekreativnih površina*, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Departman za vičarstvo, vinogradarstvo, hortikulturu i pejzažnu arhitekturu, <http://www.nsurbanizam.rs/sites/default/files/1812-Studija%20zelenih%20i%20rekreativnih%20povrsina.pdf>

Studija oblikovanja gradskih celina i arhitektonskog oblikovanja objekata u Novom Sadu, Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina, Grad Novi Sad, 2010., str. 24.

⁷² **Priručnik za urbani dizajn**, urednici: Petrović, G., Polić, D., Orion Art, Beograd, 2008.

Evropski koncept pristupačnosti, Tehnički priručnik 2003, Centar "Živeti uspravno", Novi Sad, 2007.

Hipoteza 1 (H1): Kvalitet arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora utiče na kreiranje, oblikovanje i unapređenje doživljaja i slike mesta.

Hipoteza 2 (H2): Uloga arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora u formiranju slike se razlikuje u zavisnosti od značaja i karaktera mesta.

Hipoteza 3 (H3): Arhitektonsko-urbanistički elementi javnih prostora direktno utiču na karakter i kvalitet javnih prostora.

Hipoteza 4 (H4): Promišljena upotreba i orkestracija arhitektonsko-urbanističkih elemenata utiče na promociju mesta.

Hipoteza 5 (H5): Transformabilnost prostora kao jedna od karakteristika mesta, značajna je u savremenom društvu sa aspekta socijalne identifikacije i ekskluzivnosti.

Hipoteza 6 (H6): Savremeni način života utiče na način opažanja i čitanje javnih prostora.

1.4 Ciljevi istraživanja i očekivani rezultati

Cilj istraživanja u okviru doktorske disertacije je definisanje međuodnosa između karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora i doživljaja koje izazivaju kod korisnika, uzevši u obzir nove karakteristike društvenih i prostornih odnosa, aktuelnih u savremenom trenutku. Ukrstiće se ispitivanje kvaliteta javnog prostora na osnovu načina na koji ga korisnici doživljavaju, karakteristika njegovih arhitektonskih i urbanističkih elemenata i uslova koje diktiraju činioci globalizacije i društvenih odnosa, a koji formiraju današnju sliku grada. Analiziraće se i vrednovati ishod delovanja uticajnih sila, koje diktiraju karakter javnog prostora.

U skladu sa osnovnim ciljem istraživanja, a uzimajući u obzir potrebu za analizom navedenih teorijskih oblasti čije se kauzalne veze ispituju, definišu se i podciljevi i aspekti, koje treba utvrditi u toku istraživanja:

- Tipološka klasifikacija elemenata koji formiraju javni prostor, a u koju su uključeni sledeći parametri:
 - Prostorne karakteristike koje grade fizički okvir urbane strukture;
 - Funkcionalne karakteristike koje oblikuju način na koji javni prostor „živi“;
 - Društvene karakteristike koje formiraju kolektivnu svest i uvode zajedničke činioce u opažanje mesta;
 - Simboličke karakteristike koje definišu značenja, identitet i značaj mesta;
 - Ekonomske karakteristike koje privlače investitore, inženjere, marketinške lance da ulažu i promovišu mesto u pogledu prepoznatljivosti;
 - Političke karakteristike koje uređuju društvo u određenim aspektima i u velikoj meri utiču na uspostavljanje globalnih odnosa u gradu i društvu, te indirektno utiču na oblikovanje javnih prostora;
 - Kulturološki aspekti koji su od izuzetnog značaja za prosperitet zajednice i pospešivanje želje za korišćenjem prostora koji je u svrhu implementacije

kulture u otvoreni javni prostor, što je jedna od savremenih inkluzivnih tendencija i drugi.

- Uspostavljanje relacije između utvrđenih aspekata radi formiranja stavova o kvalitativnim i kvantitativnim karakteristikama javnih prostora, radi utvrđivanja preporuka za objektivnu valorizaciju kvaliteta slike mesta.
- Definisanje smernica za potencijalno unapređenje postojećih prostora u pogledu korišćenja i učestale posete korisnika, kao i formiranje uticajnih faktora značajnih prilikom projektovanja i oblikovanja novoformiranih javnih prostora u gradu.

Očekuje se da će istraživanje prikazati nekoliko nivoa sistematizacije iz analize veza ključnih tema, grupisanih na sledeći način:

- Uticaj prostornih, društvenih, ekonomskih, marketinških, pejzažnih i scenskih karakteristika javnih prostora na doživljaj korisnika;
- Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovih karakteristika na opažanje i doživljaj javnih prostora;
- Uticaj opažanja mesta na izbor i oblikovanje elemenata prostora;
- Uticaj doživljaja mesta na formiranje slike javnih prostora.

S obzirom da je jedan od očekivanih rezultata istraživanja utvrđivanje pokazatelja za ocenu kvaliteta mesta i formiranje smernica za unapređenje javnih prostora, radi oblikovanja kvalitetne i prepoznatljive slike mesta kojom se prostor plasira širem okruženju, uviđa se da će u tom okviru postojati dve glavne celine koje se odnose na:

- postojeće javne prostore;
- nove javne prostore.

Zaključci dobijeni unakrsnim poređenjem i proverom teorijskih stavova i podataka formiranih putem sprovedene ankete, omogućiće objektivno istraživačko mišljenje, koje će rezultirati velikim brojem preporuka kojima će se oplemeniti i unaprediti postojeći javni prostori, modifikovati i restrukturirati mesta koja posetioci manje posećuju, ali i unaprediti i dopuniti arhitektonsko-urbanistička platforma značajna za proces projektovanja potencijalnih javnih prostora namenjenih socijalizaciji stanovnika.

1.5 Primenjene naučne metode istraživanja

U pogledu višeslojnosti tema doktorske disertacije, kompleksnosti preklapanja relevantnih oblasti istraživanja i interdisciplinarnosti prisutne u prikupljenoj bibliografskoj građi u radu je primenjeno više naučnih metoda koje se dopunjuju i proveravaju teorijska saznanja i opravdanost postavljenih hipoteza i ciljeva. S obzirom

na mnogobrojne nivoe istraživanih problema i aspekte koji se moraju uzeti u razmatranje, postavljene hipoteze zahtevale su konstantnu proveru.

Opštim teorijskim saznanjima o javnom prostoru, njegovim elementima i kvalitetu, kao i o temama opažanja, doživljaja i slike javnih prostora pristupilo se metodološkim pristupom analize, klasifikacije i indukcije. Prva faza istraživanja bazirana je na naučnom opisivanju i objašnjenju fenomena i njihovih karakteristika, kao i utvrđivanju veza između uvedenih oblasti, u različitim istorijskim, društvenim, ekonomskim i kulturološkim kontekstima. Svaka tema značajna za istraživanje ispitana je osnovnom i funkcionalnom analizom, dok je metod kauzalne analize korišćen za ispitivanje međuzavisnosti različitih tema, kao što su odnos javnog prostora i korisnika, uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na kvalitet javnih prostora, način opažanja prostornih elemenata i uticaj na doživljaj i formiranje slike.

Komparativna metoda korišćena je u delovima istraživačkog postupka u kojima je trebalo definisati karakteristike i uticajne aspekte arhitektonsko-urbanističkih elemenata, kao i izdvojiti faktore i indikatore kvaliteta. U ovim delovima veoma je značajna bila sistematizacija dobijenih podataka i stvaranje kauzalnih veza između datih oblasti.

Istorijska metoda primenjena je kako bi se stekao uvid i potvrda prostornog okvira empirijskog dela istraživanja i pokazao značaj odabrane celine. Takođe, bilo je potrebno istaći društvene uslove grada, kroz prikaz razvojnih faza i promena u društvenim, ekonomskim, ideloškim, kulturološkim i drugim relevantnim poljima, koji su pokazatelji polaznih stavova i svesti populacije koja iznosi mišljenje o datom prostoru, kao korisnika kojima je on primarno i namenjen. Svi dostupni podaci, naučna i stručna literatura, zakoni i planska regulativa, numerički i statistički podaci, kao i grafička dokumentacija analizirana je i valorizovana, kao i prilikom obrade prikupljenih podataka u empirijskoj fazi istraživanja.

Nakon sistematizovanih zaključaka teorijskog dela istraživanja, primenjena je deskriptivna i komparativna analiza pešačke zone i njenih javnih prostora, koja rezultira sagledavanjem i razumevanjem uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na javne prostore istraživanog područja. Metodom neposredne opservacije, snimanja terena, mapiranja i foto-dokumentovanja, urađene analize i vrednovanje postojećeg stanja, sprovedeno je terensko istraživanje studije slučaja odabranih javnih prostora.

Kao empirijska metoda u ovoj disertaciji primenjena je anketa, zahvaljujući kojoj su ispitani mišljenja i stavovi korisnika javnih prostora. Dobijeni rezultati korišćeni su kao potvrda stavova zaključenih u teorijskom delu istraživanja, nakon kauzalne analize, sistematizacije i klasifikacije istaživačkih elemenata. Rezultati su pružili informacije koje ukazuju na veze između fizičko-prostornih karakteristika prostora i zahteva i karakteristika korisnika, načina opažanja i doživljaja javnih prostora. Na osnovu njih, dalje je usledilo formiranje preporuka za unapređenje i oblikovanje mesta, koja će biti kvalitetni i upečatljivi predstavnici šireg okruženja.

Završna faza rada pruža uvid u pojedinačne segmente istraživanja, koji se postepeno povezuju uzročno-posledičnim vezama koji dovode do zaključaka i potvrde postavljenih radnih hipoteza i ciljeva. Sintezom dobijenih podataka u ovoj fazi usmerava se ka mogućnostima sagledavanja i vrednovanja arhitektonsko-urbanističkih elemenata i uspostaviti mehanizama pomoću kojih se može ciljano uticati na kvalitet javnog prostora, načine opažanje njegovih korisnika i ciljano oblikovati doživljaj i sliku, kroz promišljene mere transformacije i projektanske planove postojećih i novoprojektovanih javnih prostora.

1.6 Struktura rada

Rad je strukturiran u dve osnovne celine, koje se sastoje od nekoliko poglavlja i potpoglavlja radi bolje sistematizacije i prikaza podataka. Prva celina predstavlja sublimaciju teorijskih stavova, definisanja pojmova i sistematizacije podataka u analiziranoj literaturi, koja rezultira zaključcima i vezama koje postoje između istraživanih oblasti, a značajne su za razumevanje procesa koji se odvijaju u okviru javnih prostora i utiču na doživljaj i sliku. Druga celina predstavlja empirijski deo istraživanja u okviru kog se proveravaju kauzalne veze utvrđene u prvoj fazi rada. Na osnovu stavova izdvojenih u prvoj celini i provere u drugoj fazi, donose se zaključci i preporuke zahvaljujući kojima se može ostvariti konkretna primena stečenih saznanja.

U skladu sa potrebama istraživanja i kompleksnim preklapanjem više istraživanih oblasti, rad je podeljen u 11 osnovnih poglavlja:

- Prvo poglavlje sadrži uvodna razmatranja u okviru kojih su definisani predmet i problemi istraživanja, pregled relevantnih teorijskih istraživanja značajnih za naučno-istraživačko polje disertacije, radne hipoteze, ciljevi i očekivani rezultati, primenjene naučne metode, kao i prikaz strukture rada;
- U drugom poglavlju prikazani su teorijski stavovi o javnim prostorima, od najšireg shvatanja termina, preko različitih aspekata koji ga oblikuju, međusobnog uticaja sa korisnicima, do definisanja različitih pojava i njihovih karakteristika;
- U okviru trećeg poglavlja ispitani su elementi javnog prostora. Objašnjeni su pojmovi i analizom teorijskih stavova definisani su relevantni arhitektonsko-urbanistički elementi. Nakon toga, daljom analizom određene su karakteristike tih elemenata, kojima oni utiču na karakter javnih prostora.
- U četvrtom poglavlju razmatra se kvalitet javnih prostora kroz teorijske osnove, na osnovu kojih se sistematizacijom stavova dolazi do faktora relevantnih za vezu kvaliteta sa arhitektonsko-urbanističkim elementima mesta. Takođe, u okviru ovog poglavlja izdvajaju se i formiraju jasne veze između arhitektonsko-urbanističkih elemenata, njihovih karakteristika i faktora kvaliteta javnih prostora.

- Sadržaj petog poglavlja usmeren je na temu opažanja i obuhvata opšte delove, koji se bave definisanjem pojmova i stavovima stručnjaka iz različitih oblasti. Uvodi se klasifikacija uticaja koji učestvuju u procesu percepcije, a koji su u vezi sa opažanjem arhitektonsko-urbanističkih elemenata. Zaključak poglavlja predstavlja analiza načina opažanja definisanih arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovih karakteristika, kako bi se ukazalo na jasnu i neophodnu vezu istih sa doživljajem korisnika mesta.
- Šestim poglavljem se završava teorijska celina istraživanja i u okviru njega se formulišu i preciziraju fenomeni doživljaja, kao završnog koraka percepcije i slike javnih prostora kao fenomena koji se značajno menja sa društvenim promenama.
- U sedmom poglavlju predstavljeno je empirijsko istraživanje sa objašnjenjima o izboru prostornog okvira, definisanju istraživačke populacije i formulisanju upitnika. Prvi deo istraživanja sadrži analizu i valorizaciju postojećeg stanja na osnovu sprovedenog terenskog istraživanja i zaključke koji, na osnovu sistematizovanih podataka, daju uvid u stanje ambijenta pešačke zone Novog Sada, njegovih karakteristika, nedostataka i potencijala, koji ukazuju na njegov značaj. U drugom delu dat je prikaz sprovedena anketa, prikazani su rezultati istraživanja i navedena deskriptivna statistika.
- Osmo poglavlje sadrži zaključke proizašle iz teorijskog i empirijskog dela istraživanja i povezuje ih, ukazujući na veze između njih i objašnjavajući njihovu ulogu i značaj za javne prostore. Date su preporuke proizašle iz zaključaka, kao moguća primena dobijenih rezultata, kao i pravci daljih istraživanja u okviru naučno-istraživačke oblasti.
- U devetom, desetom i jedanaestom poglavlju nalaze se prikazi korišćene literature, popis slika, spisak tabela, grafikona, dijagrama, mapa, kao i prilozi.

2. JAVNI PROSTORI GRADA

Grad je inkubator događaja, susreta, pojedinačnih i kolektivnih odluka, simbol kompleksne i slojevite društvene zajednice sa kojom se konstantno menja, raste i razvija se. Promene koje nastaju u strukturi grada utiču i na način na koji se prostor živi i doživljava, zbog čega je važno da se slika grada formira kroz čitljive sekvence urbanog prostora i kodifikovane simbole i elemente prilagođene društvenom kontekstu. Aldo Rosi (*Aldo Rossi*) iznosi da je grad mesto delovanja složenih interesa, različitih sila, kulturne ekspresije i ukusa vremena, usled čega i „kontrast između pojedinačnog i opšteg, individualnog i kolektivnog proizilazi iz samog grada i njegove sopstvene strukture.”⁷³ Rapaport (*Amos Rapaport*) sveobuhvatno opisuje grad kroz brojne koncepte kojima im se pristupa: kao socijalni, ekonomski i politički definisan sistem, umetničko delo, instrument komunikacije, istorijski artefakt, čijem oblikovanju i dizajnu se pristupalo na različite načine.⁷⁴ Svoje mišljenje Šuvaković kroz tvrdnju da je “moderni grad strukturiran u prostoru i vremenu koji egzistira kroz različite odnose prostora (prostor grada, urbanistička naddeterminacija prostora i pojedinačnih arhitektonskih rešenja), prostornih struktura (odnosa prostora u gradu), prostornih objekata (arhitekture građevina, infrastrukturnih elemenata), produkcionih odnosa (proizvodnje, razmene, potrošnje) i individualne i kolektivne egzistencije (od produkcionih odnosa do uspostavljanja osnovnih životnih odnosa).”⁷⁵

Društvo koristi prostor grada kako bi pomoću njega predstavilo ideologije, sociološke odnose, ekonomsko stanje, tehnološki napredak i druge uticajne sile koje prate razvoj urbane zajednice. Kompleksan sistem koji se sastoji od permanentnih i promenljivih parametara, prati program i funkciju arhitekture i dizajna i ukazuje na njihov veliki značaj i po svim merilima nije konstantan fenomenološki oblik.⁷⁶ Zahvaljujući mogućnosti da se utiče na kolektivnu svest i memoriju, pronalaženje narativa kroz utvrđene odnose između arhitektonskog koncepta i pripadajućeg urbanog konteksta pomoglo je u prepoznavanju postojanja poruka koje građena sredina prenosi. Složenost gradske slike zavisi od slojevitosti i međuslovljenosti različitih uticajnih sila koje su svoj izraz pronašle u prostornoj organizaciji mikro ili makro ambijenata. Prema Luisu Mumfordu (*Lewis Mumford*) primarna funkcija grada je akulturalizacija i humanizacija njegovih stanovnika i u tu svrhu glavni alat su **javni prostori**.⁷⁷ (Slika_1,2)

Sociolog Anri Lefevr (*Henri Lefebvre*) ističe da **grad** projektuje u prostoru čitavo društvo, dok, Sreten Vujović pored toga što navodi socijalne aspekte grada, ukazuje i

⁷³ Rossi, A.: *Arhitektura grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 2005., str. 4.

⁷⁴ Rapaport, A.: *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977., pp.1.

⁷⁵ Šuvaković, M.: *Asimetrija spektakla: grad, pozornica i ekran*, u *Spektakl – grad - identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996, Beograd, str. 61-64.

⁷⁶ Roznam Cafuta, M.: *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁷⁷ Mumford, L.: *Grad u istoriji*, Book&Marso, Beograd, 2006.

na ekonomsku osnovu, kulturu, institucije, etiku, vrednosti i dr.⁷⁸ Složenost gradskog sistema oslanja se na razvojne tokove društva i fizičke strukture, što Ričard Rodžers (*Richard Rogers*), potvrđuje kada kaže da su **gradovi** mesta na kojima se ljudi sastaju kako bi razmenili ideje, trgovali ili kako bi se jednostavno opustili i uživali.⁷⁹ U svom istraživanju, Kang (*Bin Kang*) iznosi da društvo (zajednica) ne može da se razume odvojeno od fizičkog okruženja, te da **mesto** nema značaj ako u njemu nema ljudi⁸⁰ koji bi svoja uverenja, tradicije, učenja, vaspitanje i stavove prenosili u građenu sredinu. Landri (*Charles Landry*) grad vidi kao entitet sa više lica koga čine njegova ekonomska struktura (ekonomija); društvena zajednica (društvo); oblikovano okruženje (artefakt); prirodno okruženje (ekosistem), dok za kulturu tvrdi da je “pokretačka snaga” i da sve karakteristike zajednice “daju gradu njegovu specifičnost.”⁸¹

Slika_1: Trg Duomo (Piazza del Duomo), Milano, Italija

Slika_2: Trg Trafalgar (Trafalgar square), London, Engleska

Koncept grada je kompleksan, impresivan i ispunjen specifičnim istorijskim i stoga promenljivim značenjima.⁸² Načini na koje je grad menjao svoj izgled i strukturu, urbani prostori koji su menjali svoju namenu, nastajali ili se gasili tokom vremena, ukazuju na slojevitost urbane strukture. Grad živi i emituje karakterističnu energiju unutar svog prostornog okvira ili na šire okruženje, a mesto osnovnog kontakta i razmene te energije su javni gradski prostori. Kako je **grad** najširi prostorni okvir istraživanja, u radu će biti posmatran kao prostorna odrednica i širi kontekst, dok će **otvoreni javni prostori**, kao pojedinačne celine, sa svim nabrojanim karakteristikama, biti sa tematske i terminološke, prostorno-fizičke, psihološke, sociološke i kulturološke strane, uži kontekst istraživanja.

⁷⁸ Vujović, S.: *Ljudi i gradovi*, Budva, Mediteran, 1990., str. 27.

⁷⁹ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

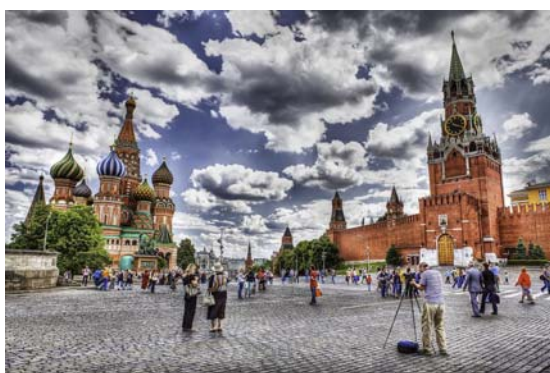
⁸⁰ Kang, B.: *Effects of Open Spaces on the Interpersonal Level of Resident Social Capital: A Comparative Case Study of Urban Neighborhoods in Guangzhou, China*, OhD Thesis, Texas A&M University, 2006., pg. 49.

⁸¹ Landry, Ch.: *The Art of City-Making*, Earthscan, London, 2006., pp. 6.

⁸² Sassen, S.: *Urban Sociology in the 21st Century*, <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/urban-sociology-in-the-21st-century.pdf>

2.1 Pojam i definicije javnih prostora

Pojam javnog prostora razmatra se u teorijskim istraživanjima veoma širokim spektrom prihvaćenih stavova. Slojevitost i složenost fenomena nameće da se definisanju pojma pristupi studiozno i da se veoma otvoreno posmatraju i prihvate svi faktori koji oblikuju aspekte javnog prostora, a samim tim i njegov fizički okvir. (Slika_3, 4) U naučnoj literaturi, stručnjaci iz različitih oblasti, sagledavaju, proučavaju i definišu pojam javnog prostora i u njihovim istraživanjima primećuje se preklapanje definicija ili njihovih delova, sa osvrtom na opštija i sveobuhvatnija ili konkretnija viđenja fenomena. Stav u kom se svi oni slažu jeste slojevitost i složenost uticajnih sila i aspekata koji definišu javni prostor i jasna i nepobitna veza između prostornih i društvenih karakteristika ovih mesta.

Slika_3: Crveni trg (Красная площадь), Moskva, Rusija

Slika_4: Stari gradski trg (Staroměstské náměstí), Prag, Češka

U svojim istraživanjima, Bentli (*Ian Bentley*) navodi da javni prostori čine "armaturu" oko koje je obrazovana urbana forma⁸³ zbog čega imaju veliki značaj u celokupnom urbanom sistemu grada. Kao takvi, oni predstavljaju mesta brojnih događaja, sadržaja i programa, morfoloških i značenjskih aspekata koji privlače građane da na njima borave, te su inicijatori susreta i okupljanja ljudi. S tim u vezi, javni prostori su okosnica urbanog razvoja grada, njegovog društvenog i kulturnog života. Naročito su jasno istaknute socijalne komponente ovih prostora, gde se "delovanje u javnom prostoru obraća gradskom stanovništvu kao celini, ono ponovo stvara društvo (izgubljeno u individualizmu) skupljajući ga i dajući mu osećanje pripadanja jednom istom gradu, puštajući ga da sanja i pokrećući ga".⁸⁴

Irvin (*Irvin*) iznosi da su ovi prostori "najveći artefakt načinjen ljudskom rukom" i da imaju brojne i raznovrsne uticaje na svest korisnika, "nehomogenu masu, koja koristi urbani prostor na različite načine, čita ga različito, doživljava njegov uticaj na različite načine."⁸⁵ Norberg Šulc (*Christian Norberg - Schulz*) piše o prostoru i gradu kao mestu

⁸³ Bentley, I.: *Urban transformations- power, people and design*, London, Routledge, 2002.

⁸⁴ Lajak, P.: *Šalon na ulici, Urbani spektakl*, Beograd, Clio, Yustat, 2000.

⁸⁵ Irvin, K.: *Postmoderni trg/ plaza, Ulični performans nasuprot gluvarenju u šoping centru*, Urbani spektakl, Beograd, Clio, Yustat, 2000.

gde se događa susret, gde se ljudi sastaju i otkrivaju svetove drugih ljudi. Susret i izbor su, dakle, bitne dimenzije grada. **Urbani prostori**, pre svega, omogućavaju uspostavljanje kolektivnog života, dozvoljavajući sve moguće funkcije jedne zajednice, koja je ipak uvek u vezi sa topografskom strukturom prirodnog ambijenta.⁸⁶

Javni prostori su mesta okupljanja i kao takvi predstavljaju "socioška čvorišta i jake ekonomske magnete svakog grada".⁸⁷ Stajls (*Richard Stiles*) navodi tri osnovne karakteristike ovih mesta definisane kroz Vitruvijevu trijadu - utilitas (funkcija), firmitas (snaga) i venustas (lepota), kojom doprinose izražavanju svojih socioloških, ekoloških i strukturno-simboličkih vrednosti.⁸⁸ Kar (*Stephen Carr*) i saradnici definišu javni prostor kao "zajedničku površinu gde ljudi obavljaju funkcionalne i ritualne aktivnosti koje povezuju zajednicu."⁸⁹ Stav u pogledu pripadnosti detaljnije daje Madanipour (*Ali Madanipour*) koji smatra da je to prostor dostupan svima i mesto na kom svi mogu da učestvuju u aktivnostima, a koje je kontrolisano od strane javnih institucija i kojim se upravlja u javnom interesu,⁹⁰ dok Tibbalds (*Francis Tibbalds*) pripadnost posmatra kroz prizmu fizičkog i vizuelnog pristupa ambijentu.⁹¹

U istraživanju predstavljenom u knjizi *Public Space*, autori Kar i saradnici definišu **slobodne prostore** kao **otvorene, javno dostupne prostore**, koji pružaju mogućnost za aktivnosti zajednice i na kojima se odvija funkcionalni, socijalni i simbolički aspekt javnog života.⁹² Sličnu formulaciju u pogledu dostupnosti daju Karmona (*Matthew Carmona*) i saradnici u knjizi *Public places urban spaces, The Dimensions of Urban Design*, u kojoj naglašavaju da slobodni prostori obuhvataju sve delove izgrađenog i prirodnog okruženja gde je dozvoljen javni pristup.⁹³ U svom radu, Šmit (*Stephan Schmidt*) i Nemet (*Jeremy Nemeth*) ukazuju na značajne promene u tumačenju **urbanog javnog prostora** poslednjih decenija. Kroz pregled relevantnih istraživanja, autori navode najnovije aspekte i specifičnosti u tretiranju javnih prostora, kao i značajne promene u pogledu aktera koji u oblikovanju učestvuju, koje menjaju pristup oblikovanju javnih prostora.⁹⁴

⁸⁶ Norberg – Šulc, K.: *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća*, Beograd, Građevinska knjiga, 1990.

⁸⁷ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 19.

⁸⁸ Stiles, R.: *A Guideline for making Space*, Part of the Project "Urban Space". Central Europe Programme Co-Financed (ERDF), University of Technology, Vienna, 2013.

⁸⁹ Carr, S., Franci, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M.: *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

⁹⁰ Madanipour, A.: *Design of urban space : An inquiry into a socio-spatial process*, Chichester: John Wiley, 1996.

⁹¹ Tibbalds, F.: *Making people – friendly towns: Improving the public environment in towns and cities*, Spon Press, London and New York, 2012.

⁹² Carr, S., Franci, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M.: *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

⁹³ Carmona, M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.: *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010.

⁹⁴ Schmidt, S., Nemeth, J.: *Space, Place and the City: Emerging Research on Public Space Design and Planning*, Jurnal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 453-457

NAPOMENA: Faktori koje autori navode kao značajne uticajne sile u pristupu planiranju javnih prostora u 21. veku:

Utemeljenost vodećih teorijskih stavova prikazana u okviru istraživanja za doktorsku disertaciju, Cvetković sistematizuje i daje tabelarni pregled “kritičkih teorija koje definišu koncept “prostora” i “urbanog okruženja” (postmoderne). Na ovaj način prikazani teoretičari i njihova dela, upućuju i na aktuelnost fenomena kroz vreme, na značaj javnog prostora za sveobuhvatan razvoj kako naselja, tako i zajednice, kao i na veliki broj aspekata i uglova posmatranja istog fundamentalnog pojma (Tabela_1).

Tabela_1: Kritičke teorije koje definišu koncept “prostora” i “urbanog okruženja” (postmoderne)⁹⁵

AUTOR	OPIS	DELO	GODINA
K. Linč	Analiza i formulacija elemenata (urbanih komponenata) koji pomažu čitljivosti tradicionalnih urbanih naselja. Mentalna mapa grada i percepcija korisnika o izgrađenom prostoru.	The Image of the City	1960
Dž. Džejkobs	Relacija između urbanizacije i ekonomskog života. Za formiranje zdravog i <i>liveable</i> grada. Osvetljenje prostora radi mešovite upotrebe prostora, pogled na ulicu kako bi se postigla bezbednost i sigurnost.	The Death and Life of Big American Cities	1961
G. Kalen	Percepcije “ovde” i “tamo” kao stanje “mesta” i kontinuitet kroz vizuelne i morfološke kvalitete. Procena kontrole urbanih prostora u tradicionalnom stambenom okruženju. Trodimenzionalni dizajn. Kompozicioni odnos novog objekta i njegove fasade sa postojećim kontekstom.	Townscape	1961
K. Aleksander	Razlika između prirodnog (preindustrijsko) i artificijelnog (modernog) grada. Disharmonija socijalne i urbane strukture.	A City is not a Tree	1965
K. Norberg-Šulc	Koncept “prostora” u različitim prostornim tipovima i prostorne karakteristike koje poboljšavaju “prostor”.	Existence, Space and Architecture	1971
J. Gejl	Poboljšati društvenu interakciju i javna mesta učiniti druželjubivijim, inkluzivnim prostorom.	Life Between Buildings	1971

- povećanje stepena privatizacije kroz investicionu politiku, koja dozvoljava ulagačima da zauzimaju javni prostor;
- povećanje sigurnosti i veći stepen obezbeđenja koji se uvodi u javni prostor;
- uticaj privatnog sektora u oblikovanje javnih prostora koji su konzumerskog karaktera i time isključuju određene korisnike;
- činjenica da su mnogi uspešni javni prostori „pronađeni” i prohvraćeni od strane korisnika, dovodi u pitanju potrebu za formalnim planiranjem.

⁹⁵ Cvetković, M.: *Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020., str. 24-25.

Tabela_1: Kritičke teorije koje definišu koncept “prostora” i “urbanog okruženja” (postmoderne)⁹⁶ - nastavak

AUTOR	OPIS	DELO	GODINA
K. Poy	Figure-ground odnos u tradicionalnom urbanom prostoru. Kako fizički oblik grada prikazati na mapi. Naglašava identitet, proučavajući istoriju i značenje gradova.	Collage City	1979
L. Krijer	Kritika funkcionalnog zoniranja grada. Istraživanje tipologije, forme i njihove transformacije.	Luxembourg, Capital of Europe, An Appeal to the Citizens etc, Architectural Design 49	1979
R. Krijer	Klasifikacija urbanih prostora sa morfološke tačke gledišta. Prostorna disintegracija u 20. veku i sugestije za rešavanje tog problema.	Urban Space	1979

Afirmaciji gradskih slobodnih prostora, u smislu značaja za kvalitet života, doprineo je Savet Evrope (Council of Europe Recommendation, 1986), gde je u sklopu preporuka vezanih za slobodne prostore naglašeno: “slobodni prostori su esencijalni delovi urbanog nasleđa, jaki elementi arhitektonske i estetske forme grada, koji igraju važnu edukacionu funkciju, imaju ekološki značaj, doprinose socijalnim interakcijama i jačanju razvoja zajednice i doprinose ekonomskom napretku; posebno doprinose smanjenju tenzija i konflikata u devastiranim urbanim područjima Evrope; imaju značajnu ulogu u zadovoljenju rekreativnih potreba zajednice, doprinose ekonomskoj vrednosti i unapređenju okruženja.”⁹⁷ (Slika_5, 6)

Slika_5: Javni prostor kao esencijalni deo urbanog nasleđa_Trg Svetog Petra (Piazza San Pietro), Vatikan

Slika_6: Javni prostor kao doprinos ekonomskog razvoja_Tajms skver (Times square), Njujork, SAD

⁹⁶ **Cvetković, M.:** *Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020., str. 24-25.

⁹⁷ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016., str. 12.

Prostor je organizovan u **mesta**, često shvatana kao ograničene scenografije u kojima se uspostavljaju društvene veze i identitet. Mesta su prostori koji se mogu zapamtiti, koji su nam značajni i koji su deo našeg života. Drugim rečima, mesto je prostor sa značenjem.⁹⁸ Proces stvaranja mesta (*place-making*) je društveni akt koji oblikuje gradove kroz kapitalne investicije osmišljene za ekonomski rast i za promociju kulturnog turizma.⁹⁹ Ilić u svom istraživanju navodi da je "terminologija u pogledu javnih prostora veoma raznovrsna", ali definiše javni prostori kao sve one delove građene i prirodne sredine gde postoji javni otvoren pristup i pod taj pojam uključuje ulice, trgove i ostale prostore za kretanje sa javnim pristupom.¹⁰⁰

Javni prostor je fizički okvir društvenog života zajednice i u njemu se ogledaju sve sile koje oblikuju pravce razvoja grada. Urbani elementi predstavljaju prostorne tragove prošlosti i poruke koje su na njima zapisale ideologije, politike, socio-ekonomske sile, karakteristike podneblja i osobine društvenog uređenja.¹⁰¹ Kao mesta brojnih sadržaja i programa, svakodnevnih okupljanja i susreta stanovnika, brojnih društvenih i kulturnih zbivanja, pod neposrednim uticajem ekonomskih i političkih faktora, javni prostori čine osnovu urbanog života grada, kroz koju možemo sagledati sveobuhvatnije stanje zajednice.¹⁰² **Urbana struktura** formirana je od velikog broja javnih prostora, tačaka koje su, stvoreni ili prirodni elementi, različite prostorne i funkcionalne celine, koje korisnici doživljavaju kroz prostorno-fizičke i društvene karakteristike.

2.2 Uloga i funkcije javnih prostora

Javni prostori su kompleksni fenomeni, čiji aspekti se nikako ne mogu u potpunosti odvojiti i pojedinačno sagledati. Složenost karaktera ovih mesta nalaže da se u svakom trenutku osvrće na različite komponente koje ga formiraju i oblikuju. Najznačajnija karakteristika javnih prostora uopšte, jeste **Polivalentnost**¹⁰³ je najznačajnija karakteristika i vrednost javnih gradskih prostora.¹⁰⁴ U svojoj disertaciji, Čitrakar (*Rajjan Chitrakar*) iznosi da javni prostori predstavljaju mulstidisciplinarnu

⁹⁸ Cilliers, E.J., Timmermans, W.: *The importance of creative participatory planning in the public place-making process*, Environment and Planning B: Planning and Design, Vol. 41, 2014, pp. 412-429

⁹⁹ "What Is Placemaking?" Project for Public Spaces, 2007, <https://www.pps.org/article/what-is-placemaking>

¹⁰⁰ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

¹⁰¹ Apostolović, D., Hiel, K.: *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u "Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije", tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

¹⁰² Rossi, A.: *Arhitektura grada*, Beograd, Građevinska knjiga, 2005.

¹⁰³ Tepavčević, B.: *Trgovi u Vojvodini, Morfogeneza, fizička struktura i funkcije*, Novi Sad: FTN izdavaštvo, Novi Sad, 2008, str. 69.

¹⁰⁴ Miljuš, I.: *Značaj i primeri reanimacije javnih prostora u Novom Sadu*, Nauka i praksa, Građevonsko-arhitektonski fakultet, Niš, 2009, str. 123-126.

oblast, jer se tiču ne samo **fizičke** već i “**ne-fizičke**” dimenzije sa značajnim preklapanjem između njih.¹⁰⁵

Društveni značaj javnih prostora ogleda se pre svega u njegovoj funkciji mesta okupljanja. Primarna uloga ovih urbanih ambijenata jeste da se u okviru njih odigrava socijalizacija i ostvari kontakt i direktna ili indirektna komunikacija među korisnicima. Mesta okupljanja u okviru javnih prostora, mogu se podeliti na dve komponente, **prostornu** i **socijalnu**. Svaka od njih javnom prostoru dodeljuje prepoznatljive karakteristike, koje utiču na oblikovanje i doživljaj mesta. Prostorne odrednice obuhvataju samu formu i artikulaciju arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovih karakteristika koji je čine: obrada površine, ivice, uglovi, granice, promene nivoa, te celokupna horizontalna i vertikalna artikulacija. Socijalna komponenta podrazumeva različite grupe aktivnosti i sadržaje u okviru javnog prostora koje su deo svakodnevnog života korisnika. Dve navedene komponente ne mogu se razdvojiti kao nezavisni činiooci, jer su veoma jasno i kompleksno povezane i njihovi uticaji na doživljaj prostora se prepliću.¹⁰⁶

Čitrakar u okviru istraživanja definiše karakteristike (*dimensions*) javnih prostora koje smatra značajnima za analizu (**Dijagram_2**):

- **fizička** dimenzija – obezbeđivanje, snabdevanje;
- **društvena** dimenzija – upotreba;
- **psihološka** dimenzija – značenje.

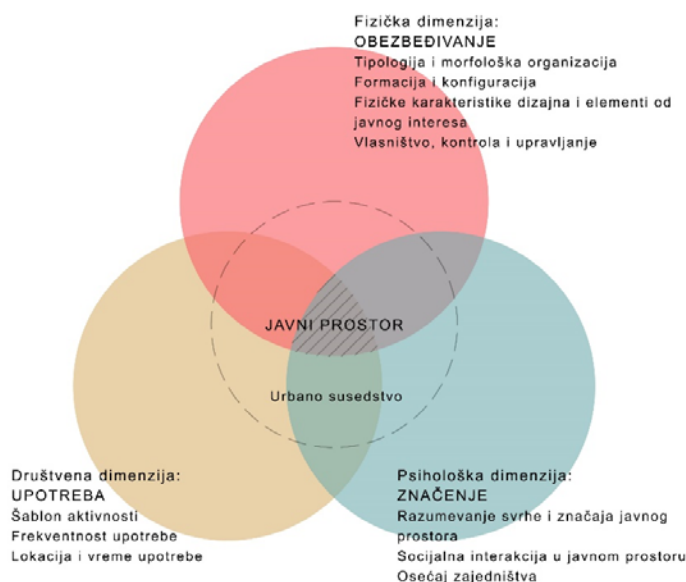
Autor definiše i pojedinačno sagledava svaku od komponentata, ali ih i napramapostavlja, te proverava njihov uticaj na formiranje javnog prostora i prikazuje kako on izgleda kada se posmatra iz ugla svakog od aspekata. Pod fizičkom dimenzijom autor podrazumeva: tipološke i morfološke karakteristike, oblikovanje i konfiguraciju, dizajn i elemente od javnog interesa, vlasništvo, kontrolu i upravljanje. Socijalna dimenzija uključuje šemu aktivnosti, frekventnost korišćenja i lokaciju i vreme upotrebe. Psihološka dimenzija je razumevanje svrhe i značaja javnog prostora, socijalna interakcija unutar prostora i osećaj zajedništva. Presekom ovih dimenzija, označava poziciju javnih prostora u sveobuhvatnom shvatanju okruženja.¹⁰⁷ Rapaport (*Amos Rapaport*) implicira mnogostrukost prostora u koje

¹⁰⁵ **Chitrakar, R.:** *Transformation of Public Space in Contemporary Urban Neighbourhoods of Kathmandu Valley, Nepal: An Investigation of Changing Provision, Use and Meaning*, doctoral thesis, School of Civil Engineering and Built Environment, Queensland University of Technology, 2015., pp. 13.

¹⁰⁶ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

¹⁰⁷ **Chitrakar, R.:** *Transformation of Public Space in Contemporary Urban Neighbourhoods of Kathmandu Valley, Nepal: An Investigation of Changing Provision, Use and Meaning*, doctoral thesis, School of Civil Engineering and Built Environment, Queensland University of Technology, 2015., pp. 13.

uključuje **socijalno, kulturno i fizičko** okruženje.¹⁰⁸ Vezu sa opisanim stavom Čitrakara moguće je prepoznati i u Rapaportovoj tvrdnji da mnogostrukost prostora uključuje **socijalno, kulturno i fizičko** okruženje¹⁰⁹, te su dva autora fizičku i socijalnu dimenziju kao atribute javnog prostora prepoznali kao jedne od ključnih i fundamentalnih.

Dijagram_2: Dijagram dimenzija javnih prostora¹¹⁰

Ker (Stephen Carr) i drugi navode da javni prostor treba da bude:

- **odgovarajuć** - da zadovoljava potrebe zajednice, obezbedi prostor za opuštanje, istraživanje i aktivno i pasivno učešće;
- **demokratski** - mora biti dostupan svima;
- **smislen** – da korisnici mogu da nađu vezu između mesta, svog životai sveta.¹¹¹

Slojevitost karakteristika koje javni prostor podrazumeva i koji su uključeni u njegovo postojanje, oblikovanje i upotrebu, ne ostavljaju mogućnost pojedinačnom izučavanju i čitanju, jer su međuuticaju ukorenjeni u njima kroz celokupan razvoj. Već pomenutu fizičku konfiguraciju javnih prostora treba dovesti u vezu sa objektima koji istu formiraju, ali permanentno pratiti uticajne faktore koji su separadni domeni ili potceline ovog aspekta, te u tom kontekstu, integralno istraživati kvantitet i kvalitet javnih prostora i objekata, njihovu distribuciju u gradskom tkivu i njihovu namenu (kulturna,

¹⁰⁸ **Rapaport, A.:** *Human Aspects of Urban Form: Towards a MAn – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977., pp.8-9.

¹⁰⁹ **Rapaport, A.:** *Human Aspects of Urban Form: Towards a MAn – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977., pp.8-9.

¹¹⁰ **Chitrakar, R.:** *Transformation of Public Space in Contemporary Urban Neighbourhoods of Kathmandu Valley, Nepal: An Investigation of Changing Provision, Use and Meaning*, doctoral thesis, School of Civil Engineering and Built Environment, Queensland University of Technology, 2015., pp. 14.

¹¹¹ **Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M.:** *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

administrativna, verska, trgovinska, ili prosto socijalna) i režim korišćenja, kako bi se razumela kompleksnost javnih prostora.¹¹²

Urbani dizajn, kao disciplina primarno se odnosi na oblikovanje javnog prostora grada, ali i na pronalaženje načina za obezbeđivanje kvalitetnog okruženja i dobrobiti svih aktera javnog života. Dobar dizajn nije samo pitanje ličnog ukusa, već mora da odgovori na širok spektar funkcionalnih, **ekoloških, društvenih i strukturno-simboličkih**¹¹³ kriterijuma. Uzimajući u obzir ovaj stav, jasno je da javni prostor mora zadovoljiti mnoge dimenzije potrebne za kvalitetan svakodnevni život zajednice.

Bazik iznosi da je "tkivo grada dinamičan organizam koji emituje bezbroj poruka o prostoru i ljudima" i zbog toga je ujedno i nesaglediv zbir prizora i impulsa koje nudi. Kontekst javnog života formiran je integrisanjem prostorne, društvene i vremenske determinante i njihovim projekcijama u svakodnevnicu ljudi. Takođe, autorka dalje zaključuje da "gradski prostor obavlja istovremeno **komunikacijsku, informacijsku i saznavnu funkciju**" te da kao javni reprezent znanja, može da obrazuje, kultiviše, animira i oplemenjuje.¹¹⁴ S tim u vezi, Bazik detaljnije objašnjava svaku od funkcija na sledeći način:

- **komunikacijska funkcija** gradskog prostora uspostavljanjem obuhvata transmisiju i distribuciju talasa, energije, vode, tokove ljudi, vozila i robe, i predstavlja preduslov ukupnog oživljavanja gradskog tkiva.
- **informacijska funkcija** prostora odnosi se na akumulaciju i selekciju poruka koje emituje posredstvom prostornih formi.
- **saznavna funkcija** ne uslovljava osnovne funkcije, ali je ključna za poimanje i saznavne procese o gradu, jer je izražena kroz upotrebu prostora, prepoznavanja mogućnosti izbora i višestrukog doživljaja prostora.

Kako je navedeno u *Studiji javnih prostora Beograda*, raznolikost i spomenuta polivalentnost javnih prostora i njegovih najbitnijih dimenzija, uslovljavaju uspostavljanje funkcija koje predstavljaju značajne aspekte javnih mesta:

- **socijalna funkcija** - „biti sa drugima“, doći, proći, susresti se, družiti se i razmeniti informacije, biti viđen, provesti deo slobodnog vremena, prisustvovati i/ili učestvovati u „događanjima“, osećanje pripadništva i identifikacije sa gradom; (Slika_7)
- **kulturološka funkcija** - kao scena pozorišnog, likovnog, muzičkog, karnevalskog dešavanja; (Slika_10)

¹¹² **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹¹³ **Stiles, R.:** *A Guideline for Making Space, Part of the Project "Urban Space"*, Central Europe Programme Co-Financed (ERDF), University of Technology, Vienna, 2013.

¹¹⁴ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

- **političko-ekonomska funkcija** - javne manifestacije, građanski nemiri u obliku demonstracija, scenskih projekata, karnevala, performansa, građanskih inicijativa, proslava; (Slika_8)
- **rekreativna funkcija** - šetnja, dokolica, sport, trčanje, brzo hodanje, biciklizam. (Slika_9)

Slika_7: Socijalna funkcija javnog prostora_Sepenište ispred Metropolitanskog muzeja umetnosti, Njujork, SAD

Slika_8: Političko-ekonomska funkcija javnog prostora_Pariski trg (Pariser Platz), Berlin, Nemačka

Slika_9: Rekreativna funkcija javnog prostora_Central park (Central park), Njujork, SAD

Slika_10: Kulturološka funkcija javnog porstora_Trg Bana Jelačića, Zagreb, Hrvatska

Preplitanje različitih aspekata urbanog okruženja i neraskidivi kauzalni odnosi među njima uslovljavaju složen pristup istraživanju javnih prostora kao njegovih osnovnih činilaca. Veliki broj dimenzija i karakteristika ambijenta koji se razmatraju u teorijskim istraživanjima, ukazuje na kompleksnost celokupnog fenomena. Uticaj koji ove složene uloge imaju na zajednicu koju ova mesta predstavljaju sa jedne strane i grad, čijoj strukturi pripadaju, time je takođe veoma složen i nije moguće pojedinačno sagledati i analizirati njihove komponente. Temi javnih prostora, tokom celog procesa istraživanja, treba pristupiti imajući u vidu, slojevitost i kauzalne odnose između svih funkcija koje ova mesta predstavljaju. Svaka od navedenih dimenzija, domena, funkcija, aspekata i refleksija javnih prostora, značajna je gradivna komponenta, te

ima odgovarajuću ulogu u formiranju javnog gradskog života i procesu asimilacije pojedinačnih mesta sa gradskim tkivom. Urbanitet koji se tim putem postiže, predstavlja jednu od najznačajnijih referenci svakog mesta, te dalje ima svoj značaj i utilitarnu, estetsku, simboličku, ekonomsku, socijalnu, kulturološku, entitetsku i dizajnersku vrednost. Doživljaj i slika, u okviru konkretnih gradskih prostora, uz analizu svih elemenata i karakteristika, predstavlja zadatak sa konstantnim akcentom na ono što javni prostori u fenomenološkom smislu predstavljaju za grad i zajednicu.

2.3 Podele javnih prostora

Posmatrajući sve navedene dimenzije i funkcije javnih prostora, nameće se potreba za sužavanjem i preciznijim određenjem ovih mesta, kako bi se jasnije mogle definisati i karakteristike i činioci istih. Tipološki postoji mnogo različitih klasifikacija, kao i brojnih tipoloških odrednica koje se u teorijskim istraživanjima spominju, od veoma opštih, u kojima javni prostor "teče i između svake zgrade i strukture formira kontekst i okruženje, povezujući prostore grada u jedinstvenu celinu,¹¹⁵ do onih koji ga pojedinačno definišu preko osnovnih urbanih elemenata.

Osnovna prostorna i fizičko-morfološka karakteristika svake gradske celine su **izgrađeni** i **neizgrađeni** prostori. Kako je definisano *Studijom oblikovanja gradskih celina i arhitektonskog oblikovanja objekata u Novom Sadu*: „Neizgrađeni prostori podrazumevaju prostore bez objekata visokogradnje, javne i ostale površine, zelene prostore, sportsko-rekreativne zone, javne prostore (trgovi, ulice i drugi prostori), ali i velike vodene površine. U javne prostore spadaju i prostori nekih objekata niskogradnje (saobraćajnice, parkirališta...)“¹¹⁶

U pogledu najopštije podele javnih prostora, koji se uspostavljaju i zatiču u naseljima izdvajaju se dve osnovne grupe:

- **zatvoreni;**
- **otvoreni.**

Terminološki, programski, funkcionalno i fenomenološki, predmet ovog istraživanja su otvoreni gradski prostori koji predstavljaju javna gradska mesta formirana od slobodnih površina i izgrađenih struktura koje čine neki fizički okvir. U *Studiji javnih prostora Beograda* navodeno je sledeće: "Otvoreni javni prostor je jedan od onih urbanih fenomena za koje ne postoji jedinstveno, uvek primenljivo terminološko određenje. Definicija otvorenog javnog prostora je fluidna i zavisi od potrebe i konteksta u kome se koristi, a kreće se u širokom spektru od sasvim filozofskih, čak metaforičkih objašnjenja, do veoma preciznih odrednica kojima se daju njihove funkcionalne,

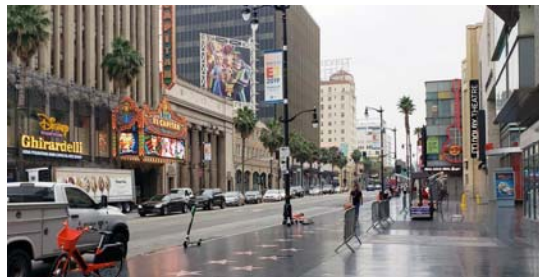
¹¹⁵ **Stiles, R.:** *A Guideline for making Space*, Part of the Project "Urban Space". Central Europe Programme Co-Financed (ERDF), University of Technology, Vienna, 2013.

¹¹⁶ *Studija oblikovanja gradskih celina i arhitektonskog oblikovanja objekata u Novom Sadu*, Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina, Grad Novi Sad, 2010., str. 24.

vlasničke, kompozicione, estetske, i druge karakteristike.”¹¹⁷ Otvoreni javni prostori, da bi se kao takvi mogli definisati, dostupni su u svakom trenutku svojim korisnicima. Iako možda neki od sadržaja koje uključuju u svoju ponudu nisu konstantno dostupni, sam otvoreni prostor koji sadržaje povezuje može se koristiti nesmetano, kao i mnogi elementi koji ga oblikuju. (Slika_11, 12)

Slika_11: Otvoreni javni prostor_Hajd park (Hyde park), London, Ujedinjeno Kraljevstvo

Slika_12: Otvoreni javni prostor_Bulevar slavnih (Hollywood boulevard), Los Angeles

U zatvorene javne prostore spadaju mesta formirana u unutrašnjosti objekata javne namene, kojima je omogućen pristup za sve potencijalne korisnike. Ovi prostori su najčešće tipološki i programski definisani, pa time namena objekta često predodredi grupe korisnika kojima će prostor ili njegov sadržaj biti interesantni ili kome je on namenjen. Takođe, ova grupa javnih prostora neretko nameće neke vrste ograničenja za korišćenje, pa je na primer, potrebno kupiti ulaznicu, rezervisati mesto ili zakazati termin, kako bi se u njih ušlo i kako bi sadržaji i usluge bili u potpunosti dostupni. U skladu sa tim, ova grupa prostora gubi na karakteru javnog i okreće se ka preciznijoj kategoriji polu-javnog prostora. Osim navedenih ograničenja u upotrebi prostora, javlja se i činjenica da mnogi od njih nisu dostupni korisnicima u bilo koje doba dana, već su mesta i njihov program dostupni u određenom intervalu radnog vremena u toku dana i radnih dana u toku godine, te predstavljaju periodično, sezonski ili ograničeno atraktivne i dostupne sadržaje. (Slika_13, 14)

Slika_13: Javni prostor u zatvorenom_Železnička stanica Milano Centrale (Milano Centrale), Milano, Italija

Slika_14: Javni prostor u zatvorenom_Galerija Vittorio Emanuele II (Galleria Vittorio Emanuele II), Milano, Italija

¹¹⁷ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

U *Studiji oblikovanja gradskih celina i arhitektonskog oblikovanja objekata u Novom Sadu* javni gradski prostori podrazumevaju neizgrađene prostore:

- ulice
- trgove
- zelene površine.¹¹⁸

Studija javnih prostora Beograda, na osnovu uvida na terenu, iskustva, poređenja sa primerima drugih gradova i procene načina korišćenja javnih površina, izdvojila je osnovne tipove javnih prostora u Starom gradu:

- ulice
- pešačke zone
- pešačke ulice
- trgovi
- skverovi / venci
- parkov
- javne površine u otvorenom bloku
- javni prostori uz javne objekte
 - sportne objekte
 - objekte obrazovanja
 - objekte kulture
- pijace
- pasaži
- stepeništa
- nestrukturirane površine.¹¹⁹

Prostori koji nisu javni, ali jesu u javnoj upotrebi i predstavljaju graničnu kategoriju između javnog i privatnog, kao potencijal sistema javnih površina, na teritoriji Starog grada mogu se svesti na:

- unutrašnjost blokova sa javnim korišćenjem
- prostori sa javnim korišćenjem
 - verski objekti
 - ostali objekti
- pasaži kroz objekte.¹²⁰

Kroz svoje stavove o gradu i kvalitetu njegovih ambijenata, Halprin (*Lawrence Halprin*) deli gradski prostor na: ulice, trgovačke ulice, skverove, velike trgove, parkove u sklopu stambenih zona, javne gradske parkove, obale, zajedničke vrtove.¹²¹

¹¹⁸ **Studija oblikovanja gradskih celina i arhitektonskog oblikovanja objekata u Novom Sadu**, Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina, Grad Novi Sad, 2010., str. 68.

¹¹⁹ **Mihaljević, V. i drugi: Studija javnih prostora**, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹²⁰ **Mihaljević, V. i drugi: Studija javnih prostora**, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹²¹ **Halprin, L.: Gradovi**, Građevinska knjiga, Beograd, 1973.

*Trg Svetog Marka (Piazza San Marco),
Venecija, Italija*

Skver, Trebinje, Bosna i Hercegovina

Raskrsnica, Tokijo, Japan

Park Grant, Čikago, SAD

*Luka Nihavn (Nyhavn), Kopenhagen,
Danska*

Plaža Lido di Jesolo, Italija

Slika_15: Različite tipologije javnih prostora

Karmona kroz istraživanje ukazuje kako je savremene javne prostore moguće klasifikovati na osnovu upravljačkog aspekta i navodi da je uočljiv visok stepen homogenizacije javnog prostora na osnovu različitih argumenata kojima se vodi dizajn. Takođe, u radu se bavi različitim kriterijumima i načinima klasifikacije javnih prostora na osnovu dizajna, socio – kulturoloških i političko – ekonomskih uslova i smatra da je potrebno uvesti novu tipološku klasifikaciju na osnovu potreba savremenog trenutka. Autor dalje ukazuje da se veliki deo problema savremenog javnog prostora „vrti se oko nerazumevanja prostora i njegovih višestrukih dimenzija.“ Nova tipologija koju uspostavlja, koristi aspekte funkcije, percepcije i vlasništva (iz ugla perspektive dizajna, socio-kulturne i političko ekonomske perspektive) za razlikovanje dvadeset

tipova urbanog prostora identifikovanih kroz četiri sveobuhvatne kategorije, koje predstavljaju kontinuum od nedvosmisleno javnog do nedvosmisleno privatnog prostora (Tabela_2).¹²²

Tabela_2: Tipovi javnih prostora prema Karmoni¹²³

	Tip	Prepoznatljive karakteristike
„POZITIVNI” PROSTORI	Prirodni / delimično prirodni urbani prostor	Prirodna i delimično prirodna svojstva unutar urbanih oblasti, najčešće u državnom vlasništvu.
	Građanski prostor	Tradicionalni oblik urbanog prostora, otvoren i dostupan svima, širok spektar različitih funkcija.
	Otvoreni javni prostor	Održavani otvoreni prostor, obično ozelenjen i dostupan svima, iako je kontrolisan.
	Tip	Prepoznatljive karakteristike
„NEGATIVNI” PROSTORI	Prostor za kretanje	Prostor kojim dominiraju potrebe kretanja, uglavnom za motorizovani saobraćaj.
	Opislužujući prostor	Prostor kojim dominira opsluživanje savremenih potreba
	“Preostali” prostor	Prostor koji je preostao nakon razvoja (izgradnje), često dizajniran bez konkretne funkcije
	“Nedefinisan” prostor	Neizgrađen prostor, ili napušten ili čeka rekonstrukciju ili neki vid intervencije.

¹²² Carmona, M.: *Contemporary public space: Critique and classification, Part Two: Classification*, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 157–173

¹²³ Carmona, M.: *Contemporary public space: Critique and classification, Part Two: Classification*, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 157–173

Tabela_2: Tipovi javnih prostora prema Karmoni¹²⁴ - nastavak

„DVOZNAČNI” PROSTORI	Tip	Prepoznatljive karakteristike
	Prostorne “petlje”	Saobraćajna stajališta i petlje, bilo unutrašnje ili spoljašnje (interne ili eksterne)
	Javni “privatni” prostor	Naizgled javni spoljašnji prostor, zapravo u privatnom vlasništvu i u većoj ili manjoj meri kontrolisan.
	“Izraženo” / “upadljivo” mesto	Javni prostori dizajnirani tako da čine da se stranci osećaju upadljivo i potencijalno kao da nisu dobrodošli.
	Privatizovani, “otuđeni” javni prostor	Nekada javne i otvorene upotrebe, zatvorene i često privatizovane
	Prodajni prostor	Prostori u privatnom vlasništvu, ali dostupni javnosti za razmenu.
	Prostori “treće mesto”	Poluprivatni prostori za susrete i socijalizaciju, javni i privatni.
	Privatni “javni” prostor	Prostori u javnom vlasništvu, ali funkcionalno i korisnički određeni.
	Vidljivi privatni prostor	Fizički privatni, ali vizuelno javni prostor.
	Ivični prostori	Fizički ograđeni, ali javno dostupni ivični prostori između javnog i privatnog prostora.
PRIVATNI PROSTORI	Prostori za odabrane korisnike	Prostori za odabrane grupe, određene i ponekad kontrolisane prema starosti ili aktivnosti.
	Tip	Prepoznatljive karakteristike
	Privatni otvoreni prostor	Privatan fizički otvoren prostor.
	Spoljašnji privatni prostor	Fizički zatvoreni privatni prostori, površine i bašte.
	Unutrašnji privatni prostor	Privatni ili poslovni prostor.

Između ostalih, u novoj tipologiji, Karmona, navodi kategoriju **građanski prostor** (*civic space*) kao tradicionalne oblike urbanih prostora, otvoreni i dostupni svima, u koji se smešta širok spektar funkcija, kao što su trgovci, ulice i šetališta; i kategoriju **otvorenih javnih prostora** (*public open space*) koji je planski, najčešće ozelenjen i dostupan svima iako je povremeno kontrolisan kao što su parkovi, vrtovi, urbane šume i dr.

Stiven Kar i drugi definisali su 11 funkcionalnih tipova javnih prostora: javni park, trgovci i platoi, spomenici, tržnice, ulice, igrališta, unutarblokovski otvoreni prostori zajednice,

¹²⁴ **Carmona, M.:** *Contemporary public space: Critique and classification, Part Two: Classification*, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 157–173

aleje, atrijumi, svakodnevni slobodni prostori, obale i dali potkategorije, kao moguće pojavne oblike (Tabela_3).¹²⁵

Tabela_3: Tipologija savremenih urbanih prostora prema Karu i saradnicima¹²⁶

tip	potkategorija
Bliski, poznati prostori / susedstvo	Poznati prostori / svakodnevni otvoreni prostori
Igrališta	Igralište Školsko dvorište
Priobalja	Priobalja, luke, plaže, obale reka, pristaništa, obale jezera
Atrijum / unutrašnje tržnice (pijace)	Atrijum Tržnica / tržni centar u centru grada
Otvoreni prostori zajednice	Gradska bašta / park Centralni trg Korporativni plato
Trgovi i platoi	Međusobno povezane rekreativne i prirodne oblasti
Zeleni i parkovski pravci	Javni / centralni park Gradski park Zajednički
Javni parkovi	Susedski / kvartovski park Mini parkovi / urbani zeleni džepovi
Memorijalni prostori	Pijace Ulični štandovi Tržni centri Trgovačke ulice
Tržnice	Ulice sa režimskim saobraćajem Gradske staze
Ulice	

¹²⁵ Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone A. M.: *Public Space*, Cambridge Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

¹²⁶ Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M.: *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Slobodne/otvorene javne gradske prostore, u radu Danilović Hristić i Vukotić, pozivajući se na podelu Martines Sarandesesa (*Martínez Sarandeses*) i saradnika podelili su u sledeće kategorije:

- **generalne**, u koje spadaju glavni gradski trgovi, parkovi, promenade i bulevari;
- **sektorijalne**, kojima pripadaju manji gradski prostori, skverovi, pjacete, prostori unutar blokova, igrališta i sl.;
- **mreže**, kojima se prostori vezuju u jedinstvenu formu i čine grad, a to su ulice i prolazi.¹²⁷ (Slika_16, 17, 18)

Slika_16: Generalni javni prostor_Park Luksemburg (Jardin du Luxembourg), Pariz, Francuska

Slika_17: Sektorijalni javni prostor_dečije igralište, Kopenhagen, Danska

Slika_18: Mreža javnih prostora_mreža ulica, Amsterdam, Holandija

Na osnovu literature, svega rečenog i sistematizovanog, a u skladu sa istraživanjem i detaljnim sagledavanjem urbane strukture Novog Sada utvrđeno je da postoji veliki broj različitih otvorenih javnih prostora koji se međusobno izdvajaju prema mnogobrojnim karakteristikama od kojih su najvažnije fizičke i funkcionalne. Prema ovim karakteristikama otvoreni javni prostori mogu se klasifikovati u: trgove, skverove, raskrsnice, parkove, obale, plaže, ulice, pešačke ulice, unutarblokova dvorišta, pasaže, prolaze, platoe i igrališta. (Tabela_4)

¹²⁷ Danilović Hristić, N., Vukotić Lazar, M.: *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

Tabela_4: Topološka klasifikacija javnih prostora u Novom Sadu, autor

Tip	Opis i prepoznatljive karakteristike
Trg	- Složeni strukturni element naselja koji obuhvata slobodnu površinu i parcele sa objektima i dvorištima oko nje. - Slobodna površina trga služi za okupljanje većeg broja ljudi radi: praćenja muzičkog događaja, organizivanja sportske manifestacije, druženja, opuštanja, izražavanja političkih opredeljenja i dr., a njena funkcija je i da obezbedi pristup do okolnih objekata. - Zbog potrebe obezbeđivanja mesta za mnogobrojne posetioce trgovci zauzimaju veće površine i najčešće imaju urbani mobilijar (klupe, korpe za otpatke) i opremu (svetiljke, fontane). - Njima dominira popločana površina sa fizičkim okvirom koji je bitan ne samo za izgled trga, već i za njegov karakter i funkcije. Na trgu može biti postavljena vegetacija, fontana, spomenik i dr.
Skver	- Manja neizgrađena površina okružena aktivnim saobraćajnim površinama. - Najčešće je organizovan kao prostor sa vegetacijom koji nastaje kao posledica rešavanja saobraćaja. - Ređe je opremljen mobilijarom koji skveru obezbeđuje ulogu mesta okupljanja ljudi. - Do skvera se dolazi prelaskom preko aktivnih saobraćajnih površina, a ako se ne koristi za boravak ljudi predstavlja orijentir u prostoru koji je organizovan kao zelena površina.
Raskrsnica	- Raskrsnica je saobraćajna površina koja se formira na mestu ukrštanja ili suticanja ulica različitih pravaca, pa služi za zaustavljanje vozila iz jednog pravca i propuštanje vozila iz drugog pravca. - Radi boljeg funkcionisanja često se postavljaju i semafori i saobraćajni znakovi.
Park	- Deo naselja kojim dominira vegetacija i vodena površina. U manjoj meri su zastupljene staze i platoi, a u parku mogu biti organizovani još i klizalište, tereni za sport, igrališta za decu i pešćanici. - Obično ima zaštitnu ogradu kojom se definiše njegov oblik i veličina. - To je javna površina koja uglavnom služi ljudima za odmor, relaksaciju, šetnju i opuštanje u prirodnom ambijentu. - U njemu se ostvaruje kontakt ljudi sa prirodom, vegetacijom, vodom, ljudima, životinjama i pticama. - Veličina parka uslovljava i njegov značaj na nivou naselja. Veći parkovi su više posećeni i značajniji za stanovnike i posetioce. - Oblik parka nije bitan za funkciju koja se u njemu dešava. - Posećenost ljudi parkovskim prostorima vezuje se za klimatske uslove, pa je veća posećenost po lepom vremenu.

Tabela_4: Topološka klasifikacija javnih prostora u Novom Sadu, autor - nastavak

Tip	Opis i prepoznatljive karakteristike
Obala	▪ Deo naselja koji je u kontaktu sa vodenom površinom, morem, jezerom ili rekam. ▪ Može biti oblikovana kao prirodna površina sa vegetacijom, zatim kao plaža, a može obuhvatati i stazu za kretanje i rekreaciju, kao i druge sadržaje i programe. ▪ Uvek je organizovana kao linijska putanja. Dominantan je izduženi oblik, a najatraktivniji deo je onaj koji se nalazi na kontaktu obale i vodene površine. ▪ Javni prostor koji se koristi za rekreaciju, šetnju, odmor, posmatranje vodene površine i okruženja.
Plaža	▪ Najatraktivniji deo obale koji je specifično uređen kao peščana, šljunkovita ili stenovita površina. ▪ Ima sezonski karakter jer je vezana za klimatske uslove, a služi za rekreaciju, odmor i relaksaciju uz vodenu površinu. ▪ Plaža je uvek izduženog oblika, a smatra se da je deo koji je bliži vodi ili je u kontaktu sa njom vredniji od onog dela koji je udaljeniji od vodene površine. Kao primer može poslužiti cena ležaljki za iznajmljivanje. ▪ Plaže u naselju su uglavnom uređene i opremljene da budu pristupačne ljudima, ali ima i primera gde je plaža namenski ostala u svom prirodnom obliku.
Ulica	▪ Strukturni element naselja koji obuhvata saobraćajnu površinu i parcele sa obe strane. ▪ Poprečni profil ulice može biti jednostavan kada obuhvata npr. kolovoz i obostrane trotoare, a može biti vrlo složen kada obuhvata npr. kolovoz, parkinge, autobuska stajališta, biciklističke staze, trotoare, zelene površine, zelena ostrva, prilaze do objekata i dr. ▪ Ulica služi za aktivno kretanje vozila, biciklista i pešaka, a ukoliko u svom sastavu ima i neke druge površine može služiti i za zaustavljanje autobusa na autobuskim stajalištima, zatim za parkiranje privatnih vozila i pristup do privatnih parcela ili do blokova.
Pešačka ulica	▪ Prostor koji ima sve fizičke karakteristike kao i ulica, ali je namenjena okupljanju i boravku ljudi. Najčešće nastaje promenom režima saobraćaja kada se ulica namenjena aktivnom saobraćaju zatvori za motorni i organizuje samo za pešački saobraćaj. ▪ Ona može da pruža i mnoge druge usluge kao što su: kultura, ugostiteljstvo, trgovina i zanatstvo, a što se vezuje za sadržaje objekata koji fizički uobličavaju i definišu pešačku ulicu. ▪ Specifična funkcija koja periodično menja sveopšti karakter, ali je prisutna i važna, jeste dostava različitih stvari, namirnica i robe do objekata koji se nalaze sa obe strane pešačke ulice.
Unutarblokovo dvorište	▪ Prostor unutar niza objekata koji formiraju blok. Obuhvata slobodne površine: platoe i staze, kao i zelene površine. ▪ U svom sastavu može da ima i igrališta, sportske terene, klizališta, dečja igrališta i pešćanike. ▪ Ono se izdvaja po svom polujavnom karakteru, jer ga koriste u najvećoj meri stanari okolnih objekata. ▪ Najčešće služi za bezbedan boravak ljudi u spoljašnjem prostoru, obezbeđuje kontakt sa prirodom (slično parku) i pruža mogućnost rekreacije, igre i zabave.

Tabela_4: Topološka klasifikacija javnih prostora u Novom Sadu, autor - nastavak

Tip	Opis i prepoznatljive karakteristike
Pasaž	Natkriveni prostor koji je deo objekta. Tretira se kao javni prostor jer omogućava ljudima da sa ulice priđu dvorištu unutar bloka. Zahvaljujući postojanju pasaža, objekat se ne doživljava kao prepreka u prostoru, već kao element koji razdvaja i spaja najčešće javni i polujavni prostor.
Prolaz	- Razmak između objekata koji ima istu funkciju kao i pasaž. Razlika je u tome što je prolaz otkriven i što je često mnogo većih dimenzija, naročito na mestima gde je narušen kontinuitet građenja objekata uz saobraćajnu površinu. - Prolaz se može koristiti za povezivanje prostora u jednu celinu, a ako je većih dimenzija može se koristiti i za okupljanje ljudi i dece, kao i za formiranje mirujućeg saobraćaja, parkinga za putnička vozila.
Plato	- Površina bez fizičkog okvira koja služi za okupljanje manjeg broja ljudi kao i za zadržavanje ispred nekog bitnog prostornog elementa kao što su: javne građevine, spomenici ili fontane. - Može biti postavljen i u parku radi okupljanja ljudi u nekom specifičnom delu parka, npr. u centru ili je u mirnom delu ili na mestu na kom postoji neka zanimljivosti kao što su spomenik, jezero, fontana i dr.
Igralište	- Slobodna ili zelena površina, koja može biti formirana kao izolovani javni prostor ili kao površina u okviru nekog drugog prostornog elementa kao što je npr. blok. - Služi za rekreaciju i igru, a kroz te aktivnosti se ostvaruje socijalizacija ljudi. - Postoje sportski tereni i dečja igrališta i to kao samostalne prostorne celine ili češće kao deo unutarblokovskih dvoriša.

2.3.1 Osnovni elementi urbane strukture u ulozi javnih prostora

Svi definisani oblici javnih prostora imaju različite karakteristike, značajne aspekte, sadržaje i elemente, čija orkestracija utiče na način na koji korisnici isti doživljavaju. Određene tipologije okrenute su ka specifičnim korisnicima, pa se pokazalo, da iako najopštija definicija javnih prostora podrazumeva da je on potpuno dostupan svima, neki od njih su specijalizovani za određene kategorije korisnika prema aktivnostima, interesovanjima i arhitektonsko-urbanističkim elementima. Iz svega navedenog, javila se potreba da se prepoznaju kriterijumi prema kojima je moguće kategorizovati tipove javnih prostora prema značaju za dalji tok istraživanja.

Urbano tkivo karakterišu izgrađeni i neizgrađeni prostori, gde neizgrađene strukture nose različite prostorne i morfološke karakteristike, koje diktiraju međusobni odnosi objekata. Tako se formiraju razlike u **načinu prostiranja** i zauzimanja prostora neizgrađenih urbanih elemenata. Generalni plan Beograda 2021. prepoznaje **koncentrisane** (trgovi, parkovi, skverovi, otvorene pijace, ulična raskršća), tj. one koji predstavljaju čvorišta urbanog identiteta oko kojih se grupišu objekti i aktivnosti i **linearne** javne urbane prostore – specifične ulice različitog saobraćajnog ranga, šetališta i kejovi, koji predstavljaju ose urbanog identiteta, duž kojih se koncentrišu

sadržaji, na koje se oslanjaju drugi otvoreni prostori i koji povezuju značajne tačke karakteristične za identitet pojedinih delova gradskog tkiva.¹²⁸

Dva osnovna strukturna elementa gradskog prostora, ujedno i fundamentalni tipovi otvorenih javnih prostora su ulica i trg. Oni su osnovni, pre svega zato što grade prostor naselja. Njihovo povezivanje i sinergija formiraju građenu strukturu. Ulična mreža oblikuje način i tip gradnje, povezujući čitavo urbano područje. Trg se smatra “prvim elementom urbanog prostora koji je čovek formirao.”¹²⁹ Da su ulica i trg, dva osnovna prostorna elementa, smatra i Krier (*Rob Krier*) i navodi da se razlikuju po “dimenzijama svojih razvijenih zidova i karakteru njihovih funkcija i kretanja”¹³⁰, Norberg – Šulc, takođe definiše gradski trg kao najizrazitiji element urbane strukture koji “uvek ispoljava funkciju okupljanja i mikrokosmos – komplementarnu formu “spoljašnjeg” u staništu.” dok ulicu vidi kao element koji, se “izražava proces susreta i otkrića”.¹³¹ Gel je ukazao da i način korišćenja prostora¹³² određuju različite tipove urbanih elemenata. Prema ovom kriterijumu, prepoznaje “osnovne elemente koji čine arhitekturu grada” kao prostore namenjene kretanju (ulica) i prostor namenjen za iskustva (trg).¹³³

Hegediš iznosi: “Ulica i trg se mogu najkraće definisati kao prazan prostor između kuća. To jeste i nije tačno. Po načinu kako nastaju jeste tačno, međutim, po značaju, funkciji i sadržaju ulice i trgovi predstavljaju neodvojivi deo urbanog prostora i zajedno sa kućama ga čine vrednim. To su dominantna mesta razmene, ukrštanja, preplitanja i sukobljavanja različitih tokova informacija.”¹³⁴ Sa druge strane, trgovi i ulice, kao dva konstitutivna elementa grada, najbolje ukazuju na problem izgubljene funkcije i identiteta javnih prostora.¹³⁵

Trg je otvoreni javni prostori koji reflektuje identitet grada i kulturološku sliku zajednice. Na njima se građani okupljaju i smešta se „urbani život“. Kao osnovni deo strukture grada, trgovi doprinose sveukupnoj slici i prestižu grada. U poslednjih nekoliko decenija, mnogi gradski trgovi izgubili su funkciju i ulogu zbog promena u korišćenju javnog prostora, usled čega oblikovanje trgova kao javnih i otvorenih prostora sada zahteva više značaja i pažnje.¹³⁶ Osnovno viđenje ovog urbanog oblika jeste da je to “slobodna javna površina uokvirena građevinama različitih namena”, a svojim položajem i načinom formiranja unutar fizičke strukture grada predstavlja i “jedan od

¹²⁸ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹²⁹ **Vukajlov, Lj.:** *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 36.

¹³⁰ **Krier, R.:** *Gradski prostor u teoriji i praksi*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007.

¹³¹ **Norberg – Šulc, K.:** *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća*, Beograd, Građevinska knjiga, 1990.

¹³² **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 134.

¹³³ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 118.

¹³⁴ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107

¹³⁵ **Miljuš, I.:** *Značaj i primeri reanimacije javnih prostora u Novom Sadu*, Nauka i praksa, Građevonsko-arhitektonski fakultet, Niš, 2009, str. 123-126.

¹³⁶ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

osnovnih morfoloških, funkcionalnih i socioloških elemenata naselja.”¹³⁷ Trgovi su jedinstveni urbani fenomeni koji, od nastanka pa do danas, predstavljaju centre gradskog života na kojima se gradila kolektivna memorija grada.¹³⁸ (Slika_19, 20)

Slika_19: Veliki trg (Grand Place), Brisel, Belgija

Slika_20: Trg Tjenanmen, Peking, Kina

Đokić ukazuje na složenost fenomena trga i mogućenost podele u odnosu na dominantni aspekt sagledavanja i to u dve grupe: fizičke i socio-kulturne.¹³⁹ Ovi javni prostori obezbeđuju građanima mesta za razonodu i aktivnosti na otvorenom, a doprinose i ekološkom kvalitetu urbanog okruženja, tako što zelene i vodene površine na trgovima obezbeđuju stanište za živi svet, utiču na mikroklimu, smanjuju buku, zaklanjaju neatraktivne vizure, poboljšavaju kvalitet vazduha. Kvalitetno ambijentalno i osmišljeno oblikovani trgovi povećavaju vizuelni kvalitet i doprinose estetsici kruženja. Javni trgovi mogu obezbediti ekonomske benefite za zajednicu, jer postojanje zelenih i otvorenih prostora povećava cenu gradskog zemljišta. Simboličko značenje „koegzistencije“ kroz decenije ukazuje i na istorijski značaj ovih mesta, te trgovi daju identitet gradu i na taj način uglavnom reflektuju kolektivne vrednosti zajednice.¹⁴⁰

Danilović Hristić i Vukotić ukazuju da brojni autori posmatraju trg kao metaforički, ravan fenomenu; ili element oko koga se formira i izgrađuje jedno društvo; te kao višeznačni simbol političkog ili ekonomskog prosperiteta; centar urbanog života; deo grada koji se lako prepoznaje i pamti i predstavlja inspiraciju i ujedno je cilj kretanja; ima posebnu dimenziju - memoriju, kao otvorena pozornica i složeno umetničko delo samo po sebi. Ovakve tvrdnje autorke iznose pozivajući se na stavove Norberg Šulca (1975); Rosija (1999); Zitea (2006); Cukera (1970) i drugih koji su svoja istraživanja bazirali na stavovima pomenutih teoretičara. Transformacije, mutacije i prilagođavanja

¹³⁷ Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 36.

¹³⁸ Tepavčević, B.: *Trgovi u Vojvodini, Morfogeneza, fizička struktura i funkcije*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2008, str. 1.

¹³⁹ Đokić, V.: *Urbana morfologija – grad i gradski trg*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2004., str. 32.

¹⁴⁰ Memluk Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, pp. 513-530.

ovog prostornog elementa kroz vreme, utiču na njegovu trajnost, ali prvenstveno definišu njegovu suštinu.¹⁴¹

Ulica, je osnovni funkcionalni element urbanog prostora i definiše planiranje grada prema svojim pravcima, a predstavlja i prostorni fenomen koji je nerazdvojan od korisnika. Kao oblik javnog prostora, ulica treba da predstavlja demokratski prostor grada, prostor za komunikaciju i interakciju, kroz sve faze razvoja grada¹⁴² što se posmatranjem i analizom istorije i geneze prostornog elementa i dešavalo i dalje je i u savremenom društvu učestalo. Osim što je ulica gradivni deo fizičke strukture naselja i jedan od njenih najvažnijih elemenata, ona „objedinjuje i čitav niz događaja“.¹⁴³ i predstavlja mesto na kome se manifestuje njen značaj, potreba za uspostavljanjem, adekvatnim funkcionisanjem i permanentnim menjanjem i prilagođavanjem potrebama, promenama i tokovima društva i prostora. (Slika_21, 22)

Oblik ulice može se definisati kroz jednu dimenziju – dužinu, koja dominira te je referentna i simbolično i fizički najizraženija karakteristika ovog elementa. Njeno longitudinalno prostiranje ukazuje da je komunikacija jedna od primarnih funkcija ulice. Fajf (*Nikolas Fajf*) navodi da je uloga ulice višeslojna, jer “ona spaja objekte u jedinstven urbani koncept, povezuje delove grada, obezbeđuje svetlost i vazduh.”¹⁴⁴ Takođe, ulica daje identitet i poreklo, formira karakter kvarta, postaje katalizator kulture i životnog stila, što implicira da je ključno mesto interakcije na kome se ljudi slobodno okupljaju i cirkulišu.¹⁴⁵ U zavisnosti od njihovog značaja, širine poprečnog profila i namena razlikuje se više vrsta ulica: glavni gradski bulevar i/ili avenija, stambena ulica, pešačka, integrisana, ulica preko reke ili kanala - most, šetalište uz obalu, natkrivena trgovačka ulica, interni prolaz, stepenište itd.¹⁴⁶

¹⁴¹ **Danilović Hristić, N., Vukotić Lazar, M.:** *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

¹⁴² **Perović, S., Bajić Šestović, J.:** *Creative Street Regeneration in the Context of Socio-Spatial Sustainability: A Case Study of a Tradicional City Centre in Podgorica, Montenegro*, Sustainability, Vol. 11, 2019, doi:10.3390/su11215989

¹⁴³ **Vukajlov, Lj.:** *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 32.

¹⁴⁴ **Fajf, N.:** *Prizori ulice*, CLio, Beograd, 2002.

¹⁴⁵ **Danilović Hristić, N., Vukotić Lazar, M.:** *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

¹⁴⁶ **Kostof, S.:** *The City Assembled: The Elements of Urban Form through History*, Thames and Hudson, London, 1992.; u Danilović Hristić, N., Vukotić Lazar, M.: *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

Slika_21: Jelisejska polja (Champs-Élysées), Pariz, Francuska

Slika_22: Ulica Rambla (La Rambala), Barselona, Španija

Prema Rebi ulična mreža može biti spontano formirana ili planski osmišljena matrica koja dalje determiniše različite uslove i stil života, mogućnosti i raspored aktivnosti i urbanog tkiva. Aspekti u odnosu na koje je moguće posmatrati ulice su prvenstveno izvor i cilj kretanja, način kretanja i svrha kretanja¹⁴⁷, te je posredstvom ovih faktora moguće sagledati svaku aksu u naselju, navodi autor. U skladu sa pomenutom podelom, da bi se omogućio jedan skladan i uravnotežen život u gradskoj ulici, postalo je očividno da automobil mora dobiti podređeno mesto, a da se ponegde mora i isključiti.¹⁴⁸ Glavni problemi sa kojima se društvo suočava u pokušajima da starije gradove ili gradske četvrti prilagodi savremenom, složenijem društvu, jeste mnoštvo namena koje dobija stara ulica, jer se od nje traži da vrši funkcije za koje nije projektovana.¹⁴⁹ Ni zeleni prostori, ni nova stambena naselja, ni novi komercijalni centri nisu mogli efikasno da zamene ulicu kao "mikrokosmos savremenosti". Vujović sa sociološke strane navodi da je prostorna dezintegracija smanjila socijalizaciju prostora, odnosno da je podstakla socijalnu dezintegraciju.¹⁵⁰

Međusobni uticaj trga i ulice preko elemenata kao što su širina ulice na mestu uliva u trg, visina uličnog fronta i širina ulice, naglašavanje, ugao pod kojim se ulica uliva na trg, komponovanje vizura duž glavnih pešačkih tokova, sadržaj vizure u oku posmatrača, analiza vizura iz pravca glavnih pešačkih tokova, itd.¹⁵¹ oblikuju prostor na osnovu direktnog kontakta dva oblika javnih prostora. Komponovanje vizura iz pravca trga ka okolnim ulicama doprinosi atmosferi intimnosti trga.¹⁵²

¹⁴⁷ **Reba, D.:** *Ulica - element stukture i identiteta*, Beograd, Orion Art, 2010., str. 31.

¹⁴⁸ **Halprin, L.:** *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 17.

¹⁴⁹ **Halprin, L.:** *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 6.

¹⁵⁰ **Vujović, S.:** *Grad spektakl identitet – traganje za modernim, kulturnim identitetom grada*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 38-41.

¹⁵¹ **Kuzović, D.:** *Trg i ulica: prostorni i funkcionalni odnosi na primeru Trga Partizana u Užicu (1961)*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 46., 2018., str. 47-53.

¹⁵² **Kuzović, D.:** *Trg i ulica: prostorni i funkcionalni odnosi na primeru Trga Partizana u Užicu (1961)*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 46., 2018., str. 47-53.

Posmatrajući urbano tkivo zaključuje se da su njegovi gradivni elementi od esencijalnog značaja za uspostavljanje i razvoj zdrave zajednice. "Biti u centru zbivanja ili u žiži događaja"¹⁵³ ukazuje na činjenicu da je kombinacija prostora, vremena i ljudi značajna u formiranju sveobuhvatnog karaktera mesta. Koliko je javni prostor fundamentalan u ovom procesu, prikazuje se kroz uticaj javnih mesta na trajnost i prosperitetni razvoj naselja, ali i kroz njihov značaj na okruženje i usmeravanje razvoja zajednice koja sa njim raste i menja se.

2.4 Značaj javnih prostora

Osvrćući se na fenomenološku kompleksnost javnih prostora, slojevitost njihovih karakteristika, kao i na veliki broj i raznovrsnost pojava oblika, značaj javnih prostora je mnogostruk. U razmatranje treba uzeti preplitanje svih segmenata života na koje javni prostori imaju uticaj i koje svojim karakteristikama i ulogom u društvu oblikuju.

Ilić navodi kako su, tokom godina, mnogi kritičari kao što su Mamford (*Luis Mumford*) i Senet (*Richard Sennett*) tvrdili da je dobro osmišljen i funkcionalan javni prostor od ključnog značaja, pre svega za **razvoj demokratije** i civilizovanog društva.¹⁵⁴ Dakle, uticaj ovih urbanih elemenata ima suštinski značaj na stanje i stavove društva u upravnom, ekonomskom, političkom, administrativnom i organizacionom smislu.

Dalje, javni prostori, utiču na skoro sve aspekte života ljudi koji ih koriste i veoma su važni za **zdravlje, učenje, tolerantnost i solidarnost**.¹⁵⁵ Socijalizacija je jedna od glavnih potreba čoveka, a javni prostori glavna mesta na kojima se ona odvija u veoma slobodnom obliku. Ova situacija utiče na mentalni razvoj i zdravlje svakog korisnika. Kroz socijalizaciju, prilikom boravka u javnom prostoru, dostupne su mnoge informacije i primenjuju se mnogi principi interakcije, te se jačaju međuljudski odnosi u zajednici. Karmona i saradnici navode brojne pozitivne aspekte javnih prostora ukazujući da **podstiču socijalizaciju i društvenu koheziju, komunikaciju i interakciju, utiču na ekonomsku kompetitivnost prostora, na zdravlje korisnika i održivi razvoj**¹⁵⁶, dok Ilić dodaje i značaj **psihološke dimenzije** javnog prostora.¹⁵⁷ U ekonomskom smislu, javni prostori „doprinosu porastu cene zemljišta, povećanju obima trgovine i privlače Investitore“ što dodatno pojašnjava Karmonin stav o ekonomskoj kompetitivnosti ovih mesta u urbanoj sredini.¹⁵⁸

Perović i Bajić, u svom istraživanju, veoma taksativno navode i objašnjavaju različite uticaje i značaj javnih otvorenih prostora, (pre svega ulica i trgova, koji su osnovni elementi koji definišu urbanu strukturu), prema Vulijevoj (*Helen Woolley*). Navedeno

¹⁵³ Ričards, G., Palmer, R.: *Uzbudljivi gradovi: kreativni menadžment i revitalizacija grada*, Clio, Beograd, 2013., str. 32.

¹⁵⁴ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018., str.

¹⁵⁵ Shaftoe, H.: *Convivial Urban Spaces*, Earthscan, London, 2008.

¹⁵⁶ Carmona, M., Magalhães, C., Hammond, L.: *Public Space: The management dimension*, Routledge, London, 2008.

¹⁵⁷ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

¹⁵⁸ Buchanan, C., Koch, A., Wedderburn, M., Sieh, L., Ho, S.: *Paved with Gold: The Real Value of Good Street Design*, [Paved with gold: the real value of good street design \(designcouncil.org.uk\)](http://pavedwithgold.org.uk), 2007.

je da se moć otvorenih javnih prostora može kanalisati kroz **socijalne, ekonomske i ekološke** koristi grada. Definisali su dimenzije značaja javnih prostora u razvoju grada na sledeći način:

- **društvenog značaja** - kao lokacije društvenih procesa, područja komunikacije i razmene informacija;
- **ekonomskog značaja** - kao glavne tokove trgovine;
- **estetskog značaja** - kao atraktivno okruženje, često i umetničko delo.¹⁵⁹
(Slika_23, 24, 25)

Slika_23: Estetski značaj javnog prostora_Trig Trevi (Piazza di Trevi), Rim, Italija

Slika_24: Ekonomski značaj javnog prostora_Trig Tajms (Times Square), Njujork, SAD

Slika_25: Društveni značaj javnog prostora_Crveni trg (Красная площадь), Moskva, Rusija

U *Studiji javnih prostora Beograda*, autori navode da javni prostor uključuje javno dobro uopšte, pa samim tim podrazumeva i dve vrste vrednosti: **materijalizovane** vrednosti, dakle javno merljive; i **nematerijalizovane** vrednosti, koje su “rezultat sinteze prirodnog, istorijskog, kulturnog, ekonomskog, političkog, socijalnog i drugog razvoja u komponovanju gradskih prostora.” U ovim vrednostima oni vide “**identitet, odgovarajući nivo urbanosti i posebnosti**” grada. Sintagma „**ambijentalna vrednost prostora**“, objašnjena je kao sinteza raznovrsnih nemećljivih, simboličkih, socijalnih, kulturnih i drugih artefakata, tragova, naslaga, značenja i vrednosti.¹⁶⁰

Prvi korak i jedan od osnovnih kriterijuma koji definišu način na koji se određeni prostor doživljava jeste svest o njegovom **značaju** za grad, društveni život i zajednicu. Neki od javnih prostora grada, svojim oblikovanjem, pozicijom, sadržajima i funkcijom, ističu se u odnosu na ostala mesta i time postaju značajni reperi ili žižne tačke u gradu i kolektivnoj svesti stanovnika. Milinković za ova mesta navodi da njihovo uspostavljanje doprinosi sveukupnom prosperitetu grada i građana, a da dodatno “povezivanje i umrežavanje reporno-žižnih tačaka ima doprinos i za promociju turizma,

¹⁵⁹ Perović, S., Bajić Šestović, J.: *Creative Street Regeneration im the Context of Socio-Spatial Sustainability: A Case Study of a Tradicional City Centre ig Podgorica, Montenegro*, Sustainanbilita, Vol. 11, 2019, doi:10.3390/su11215989

¹⁶⁰ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

kulture, prezentaciju arhitekture, istorije i duha mesta.” Kako dalje navodi u istraživanju, značaj ovih prostora može biti:

- **lokalnog** karaktera - od velike važnosti za stanovnike naselja i njihov doživljaj i identifikaciju sa mestom;
- **globalnog** karaktera - jedinstven i prepoznatljiv u regionu ili šire.¹⁶¹ (Slika_26, 27)

Slika_26: Globalni značaj javnog prostora_Trg Pjaca del Kampo (Piazza del Campo) - trg od globalnog značaja, Siena, Italija

Slika_27: Lokalni značaj javnog prostora_Mali trg sa fontanom - trg od lokalnog značaja, Venecija, Italija

Studija javnih prostora Beograda definiše centre gradova kao prostore sa „poebnim sociokulturološkim značajem“, što im daje **globalni** značaj na nivou naselja, a nekada i šire. Više socioloških istraživanja pokazalo je da se stanovnici, bez obzira na mesto življenja, identifikuju sa centrima svojih gradova. Javni prostor neposrednog susedstva su **lokalni** javni prostor, ima drugačiji režim i intenzitet korišćenja (zaštita privatnosti, identifikacija sa susedstvom) i na njega su upućeni lokalni stanovnici i zaposleni.¹⁶² Na značaj određenog urbanog elementa, osim njegove pozicije i značaja lokacije, utiče i učestalost njegovog prisustva u gradu, pa će tako prostori, koji su jedinstveni u svom okruženju, imati veći značaj onih koji su brojniji.

Značaj javnog prostora nije jednak za sve ljude koji ga potencijalno koriste, u zavisnosti od njegove prilagođenosti potrebama korisnika, od ponude sadržaja i dr. Takođe, značaj mesta razlikuje se i u zavisnosti od njegove pozicije u okruženju, kao što je funkcionalni centar grada, uža ili šira periferija, ali i u pogledu namene područja, gde se razlika pravi u odnosu na stambene celine, poslovne, industrijske, administrativne komplekse i mešovite namene inkorporirane u gradske četvrti i blokove. Sa druge strane, sadržaji, značaj različitih elemenata u prostoru, tipologija

¹⁶¹ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke struktur Vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹⁶² **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

objekata i dr., daju vrednost širem okruženju, pa time povećavaju vrednost javnih prostora, frekventnost njihove posećenosti, cenu zakupa lokala i sl.

2.5 Javni život i korisnici javnog prostora

Međuuslovljenost između javnog prostora i njegovih korisnika uvek se ogleda u uzajamnom delovanju prostornih elemenata i osobina zajednice. Razmišljajući o povezanosti fizičkih aspekata javnih prostora i socijalnog života grada, može se priključiti dilemi koju iznosi Ante Marinović Uzelac o tome "da li fizički prostor predstavlja determinirajući okvir oblikovanja načina života ljudskih zajednica ili je čovek taj koji modelira prostor prema svojim potrebama".¹⁶³ Socijalna dimenzija i značaj javnih prostora okupljanja, svoj fizički odraz dobijaju kroz arhitektonske i funkcionalne aspekte, te odnose izgrađenih i neizgrađenih prostora u gradu. Ujednačena i skladna simbioza ovih aspekata kreira prostore koji imaju svoje mesto, kako na fizičkoj mapi grada, tako i na mentalnoj mapi njihovih korisnika.¹⁶⁴ Čaldarović i Šarinić iznose sledeći stav: "Kako su tvrdili i H. Lefebvre i M. Castells, ali i mnogi drugi (Hannerz, 1980; Mumford, 1968; Supek, 1987; Gregory, 1985; Lefebvre, 1974; UNESCO, 2006;) prostor uvek društveno „proizvedeni prostor“, s određenim društvenim sadržajem pa je onda i društvo „oslikano u prostoru“, odnosno prostor „govori“ o društvu, o vremenu u kojem je neki prostor bio ispunjen, o pravilima, praksama i običajima koji su se slijedili (tada)."¹⁶⁵

2.5.1 Javni život

Svakodnevni život zajednice bazira se na događajima i sadržajima javnog prostora unutar fizičke strukture grada. Od najranijih oblika javnih gradskih prostor, održala se njihova osnovna uloga socijalizacije društva kroz okupljanje i zajedničko korišćenje prostora. Društvene prilike, bile su u neposrednoj vezi sa formiranjem i razvojem javnih prostora i u njima su čitljive ne samo materijalne potrebe, već i duhovni i kulturni život, elementi tradicije i istorije koji su ucrtane u određenom prostornom i vremenskom kontekstu. Halprin (*Lawrence Halprin*) iznosi sledeći stav: "otvoreni prostori jednog grada, daju mu njegov karakter i okvir za život koji se u njemu odvija. To je život ulica i trgova, velikih parkova i javnih prostora, žive aktivnosti i uzavrelosti trgovačkih četvrti. Kako navodi, taj život najvećim delom teče pod vedrim nebom, na velikim gradskim prostorima, ulicama i trgovima, gde se okuplja mnoštvo ljudi. **Otvoreni prostori su ti koji određuju karakter i odlike našeg života u gradu i utvrđuju njegov tempo i redosled.**"¹⁶⁶

Društvene okolnosti koje nosi određeno vreme, oblikuju i menjaju fizički okvir grada kao i javni život, koji se „neprestano menja – u toku dana, sedmice, meseca ili tokom

¹⁶³ **Marinović-Uzelac, A.:** *Socijalni prostor grada*, SNL, Zagreb, 1978.

¹⁶⁴ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

¹⁶⁵ **Čaldarović, O., Šarinić, J.:** *Suvremena komunikacijska tehnologija i urbana sredina – prostor, mjesta, vrijeme*, Socijalna ekologija Zagreb, Vol.17, 2008. str. 331-341.

¹⁶⁶ **Halprin, L.:** *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 1.

godine.¹⁶⁷ Javni život u sebe uključuje sve ljude jedne zajednice, svakodnevne fluktoacije aktivnosti i dešavanja, razmenu stavova i energije i način na koji zajednica posmatra svoje okruženje i život u njemu. Osim toga, javnim životom možemo smatrati „sve što se dešava između objekata, na putu od i do škole ili posla, na balkonima, prostorima za sedenje, stajanje, trčanje i sl.“¹⁶⁸ Svojim fizičkim karakteristikama, javni prostori „definišu okvir javnog života i čine scenografiju za izvođenje svakodnevnog dijaloga između korisnika prostora“, čime pored izgradnje i oblikovanja prostornih karakteristika šireg okruženja, tumače „suštinski, kulturni i identitetski karakter društvene zajednice.“¹⁶⁹

Današnji stepen razvoja društva doveo je do usložnjavanja i segregacije potreba stanovnika, što je uslovlilo raznovrsniji program, sadržaje i aktivnosti u javnom prostoru, dok su kroz istoriju razlozi okupljanja bili pre svega trgovačke ili političke prirode.¹⁷⁰ Javni život, navike i potrebe zajednice, imaju direktan uticaj na tokove stanovništva u okviru urbanog tkiva, zbog čega distribucija različitih programa, kao i oblikovanje prostora odgovarajućim elementima može da podrži i kanališe upravo te svakodnevne oscilacije. (Slika_28) Sve navedeno, dalje uobličava celokupan gradski život, upravo zahvaljujući karakteristikama, prostornim i socijalnim, javnog prostora.¹⁷¹

Slika_28: Uticaj načina života na korišćenje javnog prostora_Wall Street - radnici idu na posao, Njujork, SAD

Kako bi se razumela promena koju je doživelo savremeno društvo i time uticalo i na javni život u javnom prostoru, treba definisati šta karakteriše moderni urbani način života:

Kako bi se razumela promena koju je doživelo savremeno društvo i time uticalo i na javni život u javnom prostoru treba definisati šta karakteriše moderni urbani način života:

- privreda zasnovana na razvijenoj podeli rada sa orijentacijom na tržište,

¹⁶⁷ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

¹⁶⁸ Gehl, J., Svarre, B.: *How to Study Public Life*, Island Press, Washington, 2013.

¹⁶⁹ Perović S., Bajić Šestović J.: *Creative Street Regeneration in the Context of Socio-Spatial Sustainability: A Case Study of a Traditional City Centre in Podgorica, Montenegro*, Sustainability, Vol. 11, 2019, doi:10.3390/su11215989

¹⁷⁰ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 1.

¹⁷¹ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 1.

- povećanje produktivnosti rada i njome uslovljeno povećanje društvenog proizvoda,
- težnja za što boljim snabdevanjem i korišćenjem raznih vrsta usluga,
- veoma velika profesionalna diferencijacija i specijalizacija,
- velika rezidencijalna i profesionalna pokretljivost,
- porast populacije srednjih društvenih slojeva,
- relativna autonomija rada u odnosu na porodicu,
- odvajanje mesta rada, mesta stanovanja i mesta na kojima provodi slobodno vreme (kome se pridaje sve veći značaj),
- širenje tercijarnog sektora koji uključuje i kulturne usluge,
- činjenica da se građanji međusobno ne poznaju, itd.¹⁷²

Zbog svih navedenih karakteristika društva koje se učitavaju u javni prostor i sveukupni život grada, oni su ujedno “savršeni pokazatelji prilika u urbanoj i široj društvenoj zajednici.”¹⁷³ Analizirajući i razumevajući upravo njih, čitljivi su odnosi između aktera društvenog života, njihovih stavova i vrednosti, čitajući karakter urbanog okruženja, pre svega javnih prostora, mogu se sagledati “primarna načela koja uređuju javni život.”¹⁷⁴

Oblikovanje javnih prostora treba da rezultira humanim mestima, prilagođenim svim potencijalnim korisnicima, jer “društvene strukture, određeni oblici odvijanja socijalnih procesa, održavanje kontakata, veza među ljudima, konačno – način života jedne zajednice i u njoj svakog pojedinog stanovnika, predodređuju fizičku strukturu, urbane oblike, gradsku morfologiju.”¹⁷⁵ Dakle, veza koja nastaje između mesta i njegovih korisnika direktno oblikuje fizički okvir javnog prostora, dok postojeće prostorne karakteristike utiču na život ljudi.

2.5.2 Veza javnog prostora i korisnika

Od velike je važnosti, prilikom razmatranja javnog, a i bilo kog drugog prostora, opšteprihvaćen stav da “prostor bez korisnika i njihovih aktivnosti ne ispunjava suštinu svog postojanja.”¹⁷⁶ Iz tog razloga, na ljude deluje sve što se događa u prostoru, svaka transformacija, izmena fizičkih karakteristika, sadržaja, detalja, dakle “svaka

¹⁷² **Dragičević – Šešić, M.:** *Stvaranje mita o gradu*, u Urbana kultura i ekologija, priredili Živković, J., Stojković, B., Gradina, 1994., Niš

¹⁷³ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹⁷⁴ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹⁷⁵ **Radović, R.:** *Forma grada*, Orion Art, Beograd, 2005. str. 18.

¹⁷⁶ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u Spektakl – grad – identitet, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

intervencija u životnom okruženju ljudi ima za posledicu promene životnog miljea (broj i sastav korisnika, njihove potrebe, aktivnosti, doživljaj, utiske).¹⁷⁷ Javni prostori su relativno trajna mesta u tkivu grada i zbog toga ga koriste mnoge generacije dugi niz godina, u toku kojih te tačke urbane strukture vrše uticaj na korisnike koji u njima stasavaju. Ljudi su glavni činioci grada i bez javnih prostora nemoguće je ustanoviti fizičku i mentalnu vezu između društva i urbanog okruženja.¹⁷⁸

Već je ranije bilo reči i navedeno je kako može da se prepozna i utiče na fizičku i društvenu dimenziju prostora. Vrlo često u teorijskim razmatranjima može se naći poređenje javnog prostora sa scenom nekog događaja, pa tako Bazik povezuje dve osnovne dimenzije javnog prostora sa elementima scene i prepoznaje gradski prostor kao “pozornicu” i korisnike tog prostora (građane i njihove aktivnosti) kao aktere određene scene.¹⁷⁹ Bez ljudi, prostor scene ostao bi pasivan i prazan, previše statičan da bi mogao da bude živi element gradskog života, kakvim ga poznajemo. Dakle, korisnici su podjednako važan element celokupne slike grada, kao i prostorno-fizički okvir u koji se smeštaju.

Druga dimenzija veze između javnog prostora i grada najbolje se ogleda u činjenici da “elementarna čovekova potreba za dobrim, prijatnim, funkcionalnim prostorom koji ga okružuje, je u njegovom odnosu prema javnom prostoru podjednako prisutna kao i prema intimnom prostoru sopstvenog stana.”¹⁸⁰ Kao što je za život javnog prostora potrebno prisustvo ljudi kako bi opstao, tako je i čoveku potreban javni prostor kako bi u njemu mogao da oblikuje svoju svakodnevnicu i one aspekte života i ljudskog karaktera koji su u najužoj vezi sa socijalizacijom i društvenim kontaktima.

Međuodnosi i bazične veze fizičkog okruženja, aktivnosti i učesnika na otvorenim javnim prostorima čine da su svi činioci neizostavni delovi interakcije koja se dešava na ovim mestima. “Dizajn javnog prostora značajno utiče na ljudsko ponašanje, svakodnevne aktivnosti i socijalne odnose, može da ih podstiče ili sputava i ujedno da propagira kulturne vrednosti, uverenja ili modne trendove, što je pokazalo više studija i istraživanja kao što su *Gehl, 2006* i *Carmona, Tiesell, 2007*.”¹⁸¹ Brojna istraživanja proveravala su ponašanje ljudi u javnom prostoru, kao i načine i razloge korišćenja istih u svakodnevnom gradskom životu i jedan od važnih zaključaka jeste da “osim tranzitnog, javni gradski prostor ima i izražen ritualni aspekt, jer generiše događaje koji se organizovano ili spontano dešavaju u njemu i čiji smo voljni ili nevoljni svedoci i

¹⁷⁷ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

¹⁷⁸ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, poglavlje knjige, pp. 513-530.

¹⁷⁹ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

¹⁸⁰ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u *Magazin INFO* 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹⁸¹ **Danićević Hristić, N., Vukotić Lazar, M.:** *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, *Arhitektura i urbanizam*, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

učesnici, a ponašanje korisnika u javnom prostoru drugačije je od ponašanja u privatnim prostorima.”¹⁸²

Jedna od najbitnijih uloga javnih prostora proističe iz njegove prirode kao javnog dobra, da bude dostupan i da se može koristiti pod jednakim uslovima i bez diskriminacije (Slika_29). U idealnom smislu, javni prostor je onaj u koji svako ima pravo pristupa bez isključivanja po osnovu ekonomskih i socijalnih kriterijuma i da ga koristi slobodno za bilo kakvu aktivnost koja ne ulazi u konflikt sa pravima drugih grupa i pojedinaca koji ga takođe koriste i treba da budu iznad privatnih interesa pojedinca ili grupe.¹⁸³

2.5.2.1 Tipovi aktivnosti u javnom prostoru

Fizički kvalitet javnog prostora u velikoj meri utiče na obim i vrstu aktivnosti koje će se u njemu odvijati. Mnogi faktori kvaliteta, o kojima će detaljnije biti reči u kasnijim poglavljima,¹⁸⁴ moraju obezbediti ljudima osećaj bezbednosti, komfora, zainteresovanosti i dr. Urbani život karakteriše kompleksnost aktivnosti, kao što su ciljano hodanje, zaustavljanje, odmaranje, boravak i razgovor,¹⁸⁵ koje su sprovode istovremeno ili se smenjuju prema potrebama korisnika i karakteru prostora. Osnovne aktivnosti koje se dešavaju u javnom prostoru, koje se nameću samim prisustvom korisnika jesu gledanje i slušanje i te pasivne aktivnosti čine podlogu za druge vidove kontakata i aktivnosti. Tema aktivnosti korisnika i njihovom uticaja na javni prostor zastupljena je u istraživanjima Gela (*Jan Gehl*), koji aktivnosti na otvorenom deli na tri osnovna tipa:

- **neophodne aktivnosti**_predstavljaju sve one obavezne aktivnosti koje se obavljaju konstatno, bez obzira na spoljašnje uticaje, bez mogućnosti izbora lokacije, kao što su odlazak na posao, u školu, obavljanje raznih drugih obaveza;
- **aktivnosti po izboru**_su sve one aktivnosti koje korisnici svesno biraju na osnovu svojih afiniteta, raspoloženja i želja; vezuju se za slobodno vreme i odmor i njihovo sprovođenje veoma zavisi od spoljašnjih uticaja i karaktera okruženja u kom će se odvijati;
- **društvene aktivnosti**_čine one aktivnosti koje imaju uključen društveni aspekt povezivanja sa drugim učesnicima, uslovljavaju interakciju među učenicima i u određenoj meri zavise od kvaliteta prostornog okvira i spoljašnjih uticaja.¹⁸⁶ (Slika_29)

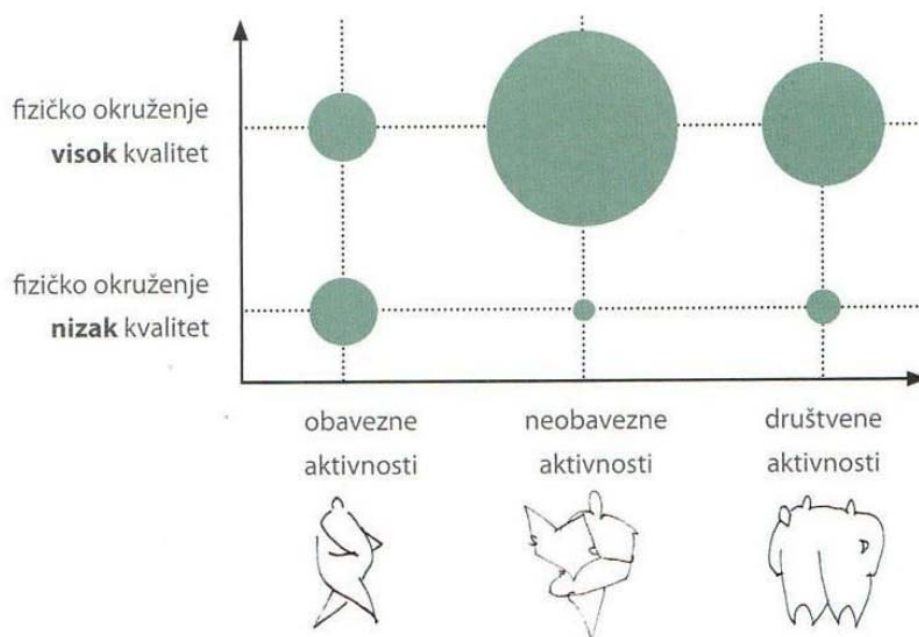
¹⁸² Danilović Hristić, N., Vukotić Lazar, M.: *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

¹⁸³ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

¹⁸⁴ Pogledati poglavlje 4.4.: Faktori kvaliteta javnog prostora

¹⁸⁵ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 20.

¹⁸⁶ Gel, J.: *Život među zgradama, korišćenje javnog prostora*, Urbanistički zavod Beograda, Beograd, 2010., str. 9-12.

Slika_29: Međuslovljenost vrste aktivnosti i kvaliteta prostornog okvira

Jan Gel deli “univerzalne ljudske aktivnosti” na sledeće: pešačenje, stajanje, sednje, gledanje, slušanje, pričanje¹⁸⁷ i tvrdi da se u javnom prostoru grada odvijaju dve osnovne grupe aktivnosti: aktivnosti kretanja i stacionarne aktivnosti.¹⁸⁸ Ova osnovna podela načina korišćenja u velikoj meri utiče na doživljaj prostora, pa je primena ovog kriterijuma prilikom odabira javnih prostora u istraživanju, vođenja ovim stavovima.

“Gradski trgovi, ulice, raskrsnice, predstavljaju žižna mesta u kojima je odnos i kontakt među akterima u javnom životu pasivan, često se svodi na poglede, pozdrave i kratku interakciju”,¹⁸⁹ što uslovljava i vrstu aktivnosti i način na koji se ista realizuje. Ova mesta, takođe, predstavljaju i mesto susreta, pa se tako nedostatak aktivnog kontakta među širom grupom korisnika, ipak nadoknađuje u grupi bliskih ljudi, koji su određeni javni prostor odabrali kao prostor za druženje. (Slika_30, 31)

¹⁸⁷ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 38.

¹⁸⁸ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 134.

¹⁸⁹ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 79.

Slika_30: Trg Rathausplatz - božićni market, Beč, Austrija

Slika_31: Deca koriste ulicu za igru i razonodu, London, Ujedinjeno Kraljevstvo

Aktivnosti i njihove karakteristike važan su uticajni faktor za doživljaj javnog prostora, jer način korišćenja prostora koji uslovljavaju definiše proces opažanja. U zavisnosti da li osoba žuri ka ciju kretanja ili se kreće lagano kroz prostor, da li se u njemu našla svojim izborom ili posredno zbog neke obaveze, vremenski uslovi koji prate aktivnosti i sl., predstavljaju indikatore koji se uključuju u percepciju, zbog čega je tema aktivnosti korisnika značajna za dalje istraživanje.

2.5.3 Struktura i različitost korisnika

Prema navedenim teoretskim stavovima, javni prostor namenjen je i dostupan svim potencijalnim korisnicima, što dovodi do situacije u kojoj jedan prostorni okvir treba da zadovolji zahteve velikog broja ljudi. Razlike među njima su brojne i raznorodne, ali da bi prostor bio funkcionalan za svakog od njih, moguće je izdvajati, grupisati i definisati zajedničke osobine ljudi, prema kojima se meri i sagledava njihov odnos prema javnom prostoru. "Okruženje, pol, dob, finansijska sredstva, kultura i mnogi drugi faktori određuju na koji način koristimo ili ne koristimo javni prostor."¹⁹⁰ Svakodnevne aktivnosti u javnom prostoru odvijaju se spontano, neplanski, pa je nemoguće unapred predvideti redosled i aktere dešavanja, ali prostor treba da se oblikuje na način da sve navedeno ne sprečava javni život aktera koji su "različitog uzrasta, preferencija, obrazovanja i bez naučenih uloga."¹⁹¹

"Gradski prostor mora biti živ"¹⁹², što podrazumeva brojne, svakodnevne i "obične" aktivnosti koje se u njemu odvijaju kao što je sedenje na trgu, parku ili bašti kafića, čekanje kraj nekog karakterističnog obeležja, posmatranje okruženja, razgledanje i

¹⁹⁰ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

¹⁹¹ Bazik, D.: *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

¹⁹² Gel, J.: *Gradovi za Ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 63.

kupovinu, šetnju, ili besciljno ljutanje i “moraju ga koristiti različite grupe ljudi.”¹⁹³ (Slika_32, 33) Najfrekventniji javni prostori nalaze se najčešće u centralnim zonama i diferencirani su prema primarnom programu. Takva podela istovremeno pretpostavlja i različite socijalne i starosne strukture stanovnika koji teže ka javnim prostorima okupljanja.¹⁹⁴

Slika_32: Stariji kao korisnici javnog prostora

Slika_33: Deca kao korisnici javnog prostora

Svest o različitostima ljudskih potreba i njihovog uticaja na uspostavljanje, oblikovanje i funkcionisanje javnih prostora, uslovljava potrebu za određenim transformacijama i preoblikovanjem postojećeg urbanog tkiva i promišljanju i promenama u planerskom pristupu novim prostorima. Ranko Radović smatra da „sukob starog fizičkog okvira i novih socijalnih sadržaja zahteva pažljive i veoma oprezne akcije kroz rekonstrukciju, revitalizaciju, adaptaciju, stalne promene urbanih oblika i čuvanje izgrađenih vrednosti, zelenih masa, fizičkih formi jednog kvalitetnog životnog ambijenta.“¹⁹⁵ Zato se izdvaja da se današnje urbano okruženje (javni prostori, objekti, usluge, kultura, informacije) mora planirati da bude:

- pogodno za upotrebu za svakog člana društva;
- da može da se prilagodi ljudskoj raznolikosti;
- da omogući slobodu nesmetanog kretanja i korišćenja svim licima u bilo kom prostoru.¹⁹⁶

U svom istraživanju, Ramli (*Maimunah Ramlee*) i dr., ispitujući percepciju korisnika, sagledavaju grupe ljudi na osnovu ličnih, društvenih i kulturoloških razlika. Njihovo istraživanje, pruža uvid u percepciju korisnika na osnovu njihovih razlika u demografskim, društveno-ekonomskim karakteristikama i obrascima ponašanja. Ove

¹⁹³ Gel, J.: *Gradovi za Ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 63.

¹⁹⁴ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 1.

¹⁹⁵ Radović, R.: *Forma grada*, Orion Art, Beograd, 2005.

¹⁹⁶ *Evropski koncept pristupačnosti*, Tehnički priručnik 2003, Centar “Živeti uspravno”, Novi Sad, 2007.

tri kategorije, u sebi sadrže nekoliko promenljivih karakteristika, prema kojima je moguće sagledati složenost strukture korisnika (Tabela_5):¹⁹⁷

Tabela_5: Prikaz promenljivih karakteristika u odnosu na kategorije korisnika prema Ramli i dr.

kategorija	promenljiva karakteristika
DEMOGRAFSKE RAZLIKE	pol starost rasa dužina boravka u gradu
SOCIO-EKONOMSKE RAZLIKE	zaposlenost nivo obrazovanja zarada
OBRASCI PONAŠANJA	blizina najbližeg javnog prostora prevoz učestalost korišćenja dužina boravka vreme boravka društvo

Jedan od značajnih kriterijuma prema kojima se korisnici mogu razlikovati, a samim tim i njihovo poimanje i mišljenje o javnom prostoru, kao i način korišćenja, jeste razlog dolaska i boravka na javnom prostoru. Prema Soholt (*Helle Søholt*), definisanje strukture korisnika upućuje na formiranje sledećih grupa:

- **dnevni korisnici** - koji žive ili rade na određenom području;
- **posetioci - korisnici** - koji koriste različite usluge na datom području;
- **prolaznici** - koji koriste područje za tranzit;
- **rekreacijski posetioci** - koji koriste javni prostor za rekreaciju, užitek i sl.;
- **posetioci** - koji prostor koriste zbog određenog događaja.¹⁹⁸

Slika_34: Korisnici javnog prostora različitih profila

¹⁹⁷ Ramlee, M., Omar, D., Yunus, R. M., Samadi, Z.: *Successful Attraction of Public SPace trough Users Perception*, Environment – Behavior Proceedings Journal, dostupno na www.e-iph.co.uk

¹⁹⁸ Søholt, H.: *Life, spaces and buildings – turning the traditional planning process upside down*, Walk 21-V Cities for People, The Fifth International Conference on Walking in the 21st Century, Copenhagen, 2004., p. 4.

Sve razlike koje postoje među korisnicima javnog prostora utiču i na razlike koje se javljaju u načinu na koji percipiraju i doživljavaju isti. Iz tog razloga, veoma je kompleksno pitanje prilagođavanja mesta potrebama, navikama, interesovanjima i željama korisnika i tokom celog procesa analize, vrednovanja i promišljanja potrebno je imati u vidu upravo tu kompleksnost. (Slika_34)

2.6 Javni prostor u savremenom trenutku

Čitanje pojedinih mesta se menja u skladu sa načinom života, što u savremenom društvu prvenstveno znači u skladu sa tržišnim zahtevima. Uticaj ekonomskog aspekta naročito je eskalirao u svetlu najnovijih transformacija totalitarnog uređenja modernog kapitalizma, koji je prostor grada poistovetio sa izlagačkim prostorom, oblikujući urbanu tržnicu. Ukoliko se međuuticaji između javnog prostora i tržišta sagledavaju kao aksiom u procesu oblikovanja grada, potrebno je studiozno razmatrati posledice prilikom delovanja u svakoj od navedenih oblasti, jer se ne može zanemariti činjenica da će svako stvoreno mesto ostaviti svoj trag u životima ljudi koji ga koriste i dožive. Urbane strukture savremenog društva najbolje prezentuje činjenica da "urbanitet uvek reflektuje (posredno ili neposredno) ekonomski momenat."¹⁹⁹ Zahvaljujući medijima i internetu, moguće je globalno plasirati sliku moći nastalu akumuliranjem ekonomske i finansijske snage. Kroz istorijski razvitak grada, pokazalo se da je njegov karakter, uvek u uskoj vezi sa stanjem u društvu, što se danas ogleda najviše u kontroli, koju je tržište preuzelo nad najvećim delom života.²⁰⁰

Globalizacija postaje pojam čije značenje ključno određuje naš život²⁰¹, a to uključuje i karakteristike našeg okruženja. Ona je jedan od značajnih faktora koji oblikuju fizičko i socijalno okruženje širom sveta, u proteklih nekoliko decenija. Promene urbanih sistema posredstvom globalizacije zahtevaju „radikalne, systemske promene u vrednostima, obrascima ponašanja društva, i upravljačkom aparatu.“²⁰² U sadejstvu sa privatizacijom, veoma negativno su uticale na javni prostor grada.²⁰³ Funkcije grada estetizovane su do permanentnog i trajnog spektakla, koji uveden u svakodnevicu, određuje čak i elementarne radnje konzumiranja hrane, proizvodnje, razmene i potrošnje vremena, prostora, robe i informacija.²⁰⁴

U vreme rastuće privatizacije prostora, vođene ekonomijom slobodnog tržišta, javni prostori se mogu smatrati čak neisplativim ili nepoželjnim, osim ako se njihova potreba

¹⁹⁹ Lošonc, A.: *Predavanje: Ekonomija građene sredine*, Fakultet tehničkih nauka, decembar 2011.

²⁰⁰ Brkljač, D., Milinković, A., Krklješ, M.: *Urban Space as an Image of the Socio-economic Context in Contemporary Cities*, Facta Universitates, Series: Architecture and Civic Engineering, Vol. 14, No. 2, University of Nis, 2016, pp. 181-189.

²⁰¹ Dinulović, R.: *Spektakl i urbani identitet*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 9-12.

²⁰² Živković, M., Jovanović, G., Kondić, S.: *Flexible planning strategies of sustainable city development*, Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering, Vol. 12, No 3, University of Nis, 2014, pp. 273 – 286.

²⁰³ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²⁰⁴ Šuvaković, M.: *Asimetrija spektakla: grad, pozornica i ekran*, u *Spektakl – grad - identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996, Beograd, str. 61-64.

ne usmeri u mesto prodaje i konzumacije.²⁰⁵ Savremeni razvoj ekonomije i grada ogleda se, između ostalog, u formiranju biznis centara u kojima dominiraju korporativni, administrativni objekti oko kojih se raspoređuju uslužni i komercijalni sadržaji namenjeni posetiocima, više nego lokalnom stanovništvu. Ovakvi sistemi funkcionišu i servisiraju sami sebe i većinom su isključivi za pojedine grupe i tipove korisnika, što dovodi do društvene segregacije,²⁰⁶ i u potpunosti se protivi principima i konceptu javnog prostora i kvalitetnog urbanog dizajna, ili ih barem percipiraju prema potpuno drugačijim načelima. Današnji uslovi konzumerizma pomerili su akcenat javnog života sa otvorenih javnih prostora, u tržne centre, unutar kojih se podstiče sveopšta socijalizacija, ali u novim okvirima primarno vođenim kapitalom, te se društveni aspekt života korisnika seli u unutrašnjost privatizovanog prostora.²⁰⁷

Porast ekonomske moći, delimično uslovljava da pojedini javni prostori preuzimaju ulogu promotera tržišta. Jedan od pokazatelja i potvrda ove tvrdnje jeste činjenica da se urbani prostor ogleda u novoj bitnoj ulozi, jer sve je manje elemenata koji ukazuju na njegovu istoričnost, kulturu, tradiciju, usled čega fasade preuzimaju ulogu reklamnih panela za prezentaciju robe. Tržištu više nisu dovoljne reklame u okviru grada, nego gradski prostor postaje podloga za prezentovanje, scenografija za režiranu sveopštu brendomaniju. Istovetno kao što su, kroz istoriju, trg, reka ili crkva imale svoje značenje u jeziku grada, danas postoje strukture koje prenose poruku robe, posredstvom gradskog prostora, od kojih se jedan odnosi direktno na otvorene javne prostore. "Zauzimanje otvorenog prostora porukama o potrošačkom društvu, koje je, prigrivši tržište, dozvolilo eskalaciju njegovog uticaja, najneposrednije interpretira ekonomske uslove na gradsko tkivo, nedvosmisleno postižući, okupiranje javnih gradskih prostora od strane najrazličitijih predstavnika tržišta." Prisustvo oglašavanja prisvojilo je grad do te mere da je potisnuta primarna uloga gradskog prostora "koji je postao neprimetan u odnosu na masu informacija koje se prostiru nad gradom."²⁰⁸

Prema Milošu Bobiću, gradski prostor postao je "dekorisana arena" čiji gladijatori su kompanije i moćni proizvodni sistemi, koji oblikuju platformu grada, svesni da "posmatrači ne nalaze ono što žele, već žele ono što vide."²⁰⁹ Zahvaljujući dostupnosti informacija i mogućnosti robe da bude sveprisutna, oblikovanje grada prema principima tržišta dovelo je do situacije koju i Tomas Mor (*Thomas More*) opisuje u 15. veku: "Ko bi upoznao jedan grad upoznao bi i sve ostale, jer su svi isti."²¹⁰ U svetlu savremenih dešavanja, jasno je da se istost ne odnosi toliko na samu sliku grada, već

²⁰⁵ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

²⁰⁶ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

²⁰⁷ Mitchell, D.: *The end of Public Space? Pleople's Park, definition of the public, and democracy*, Annals of the association of american geographers, Vol. 85, 1995, pp. 108-133.

²⁰⁸ Brkljač, D., Milinković A., Krklješ M.: *Urban Space as an Image of the Socio-economic Context in Contemporary Cities*, Facta Universitatis: Architecture and Civil Engineering, Vol 14, No 2, University of Nis, 2016, str. 181-189.

²⁰⁹ Debor, G.: *Društvo spektakla*, 1967., anarhija/blok 45, Porodična biblioteka br. 4, str. 14.

²¹⁰ Mor, T.: *Utopija*, Plato, Beograd, 2012., str. 78.

na ideologiju koja oblikuje prostorni raspored urbanog tkiva i na način na koji akcentuje tržištu značajne elemente, iako je i formiranje slike grada uslovljeno tržištem i njegovim uticajem. Ekonomski uticaji na planiranje grada predstavljaju konstantu kroz istorijski razvoj grada, stalno prisutno dejstvo koje jedino menja svoj oblik i način delovanja na prostor. Osim potrebe za formiranjem identiteta, u savremenom društvu visoko je izražena težnja da gradski prostor, kroz svoje elemente, iskaže sve kapacitete modernog čoveka.²¹¹ "Urbani način života se odlikuje privredom na osnovu razvijene podele rada s orijentacijom na tržište"²¹², što se direktno odražava i na javni prostor i njegovo oblikovanje, koje u velikoj meri uključuje elemente tržišta u vidu elemenata marketinga. Kapitalističko tržište je uniformisalo prostor i intenziviralo proces homogenizacije. Kako Lefebvre tvrdi, kapital je preuzeo kontrolu nad prostorom.²¹³

Savremena građena sredina je proizvod univerzalnih oblikovnih principa koje nameće "savremena tehnologija građenja, komunikacije, i mnogo manje ideologije uz pomoć koje su se nekada mogli prepoznavati različiti stilove, prakse i forme."²¹⁴ Autori Čaldarović i Šarinić navode stavove brojnih autora koji formu javnih prostora karakterišu kao "internacionalnu, modernu, prepoznatljivu, a po karakteru globalizovanu, svetsku (Ože, 2001; Ricer, 2003; 2000; Tuan, 1977; Gel i dr, 2006.)."²¹⁵ Memluk navodi da je savremeno urbano okruženje diskontinuirano, raznoliko i multipolarno. Jedna od posledica globalizacije je i multikulturalnost i multietičnost današnjih gradova, zbog čega je javni prostor heterogen i planeri i dizajneri moraju naći način da oblikuju mesta koja služe „svakome“ u zajednicama sa izraženim kulturnim diverzitetom. Efekti brzih promena ekonomskih i društvenih uslova veoma značajno utiču na način na koji ljudi koriste i oblikuju svoje okruženje.²¹⁶

Isti autor dalje objašnjava Karmonu i njegovu kritiku i kategorizaciju savremenih prostora na prvu grupu (*under-management of public space*) koja podrazumeva loš dizajn, gubitak funkcija, povećanje motornog saobraćaja, segregaciju korisničkih grupa, zanemarivanje javnog prostora, i drugu grupu (*over-management of public spaces*) koja kritikuje planere i upravljačku strukturu što zanemaruju „javnost“ ovih prostora kroz modifikaciju i homogenizaciju.²¹⁷ Prikazani primer predstavlja dokaz o kompleksnosti problema, suočenim stavovima i diskusiji koja o javnom prostoru,

²¹¹ Brkljač, D., Milinković A., Krklješ M.: *Urban Space as an Image of the Socio-economic Context in Contemporary Cities*, Facta Universitatis: Architecture and Civil Engineering, Vol 14, No 2, University of Nis, 2016, str. 181-189

²¹² Vujović, S.: *Ljudi i gradovi*, Budva, Mediteran, 1990., str. 27.

²¹³ Lefebvre, H.: *State, Space, World: Selected Essays*; University of Minnesota Press: Minneapolis, MI, USA, 2009.

²¹⁴ Čaldarović, O., Šarinić, J.: *Savremena komunikacijska tehnologija i urbana sredina – prostor, mesta, vrijeme*, Socijalna ekologija Zagreb, Vol.17, 2008. str. 331-341.

²¹⁵ Čaldarović, O., Šarinić, J.: *Savremena komunikacijska tehnologija i urbana sredina – prostor, mesta, vrijeme*, Socijalna ekologija Zagreb, Vol.17, 2008. str. 331-341.

²¹⁶ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares, 2013*, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²¹⁷ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares, 2013*, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

njegovoj transformaciji i korisnicima, mora biti permanentno aktuelna tema, na svim prostornim, značenjskim i upravljačkim nivoima.

Urbani razvoj vođen je društvenim progresom i tehnološkim mogućnostima.²¹⁸ Savremene informacione tehnologije i ubrzan razvoj i način života usloveli su promene u obrascima komunikacije, informisanja, ponašanja i društvenih kontakata. "Generacije koje stasavaju i odrastaju u savremenom trenutku, značajno su obuhvaćene okruženjem koje stvaraju tehnološki elementi života, svoju svakodnevnicu u velikoj meri oblikuju u okviru virtuelno dostupnih aktivnosti, pripremajući se za nastupajući komunikacijski kod"²¹⁹, zbog čega je promenjen raniji odnos između čoveka i fizičkog prostora grada, na način da se društvene aktivnosti odvajaju od fizičkog okvira konkretnog mesta tranzicijom u informatičko doba.²²⁰

Odnos prema javnom prostoru poremetio je stvaranje novog virtuelnog okruženja u kom ljudi preferiraju da provode vreme, umesto odlaska u stvarni javni prostor.²²¹ Internet mreže su u komunikaciji postale jednako važne kao i mreže ulica²²², jer su postale sastavni deo i činilac svakodnevnog života.²²³ Digitalni i fizički svet, javnu sferu i javni prostor ipak ne možemo posmatrati odvojeno, oni oblikuju jedno drugo.²²⁴ Veliki deo društvenog života, ekonomije, politike i kulture prebacio se u *sajber prostor*²²⁵ i pored doprinosa ekonomskom i obrazovnom aspektu, kao i uštedi vremena, takođe je značajno promenilo javni život.²²⁶ Na smanjenje interakcije i korišćenja javnih prostora utiču posledice razvoja savremenog društva i tehnologije.²²⁷

Danas je vidljivo opadanje javnog prostora, zabrinutost za vitalnost i životnost gradova raste, povećanje individualizma izazvalo je društvenu fragmentaciju unutar zajednice koja se ogleda u promenama u upotrebi javnog prostora. Savremeni grad se suočava sa brojnim problemima: starenje gradskog centra – ružniranje, odlazak stanovnika,

²¹⁸ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

²¹⁹ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

²²⁰ **Mitchell, D.:** *The end of Public Space? Pleople's Park, definition of the public, and democracy*, Annals of the association of american geographers, Vol. 85, 1995, pp. 108-133.

²²¹ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²²² **Ilić, M.:** *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

²²³ **Mitchell, D.:** *The end of Public Space? Pleople's Park, definition of the public, and democracy*, Annals of the association of american geographers, Vol. 85, 1995, pp. 108-133.

²²⁴ **Ilić, M.:** *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

²²⁵ **Sajber prostor* predstavlja termin koji označava online svet Interneta (računarskih mreža) ali i digitalni svet uopšte. u **Tipton H., Krause M.:** *Information Security Management Handbook* (fifth edition), CRC Press, New York, 2004, p. 3171.

Sajber prostor* je okruženje virtuelne realnosti u kome osobe komuniciraju pomoću povezanih (umreženih) računara, u **Tasić V., Bauer I.: *Rečnik kompjuterskih termina*, Mikro knjiga, Beograd, 2003. str. 125.

²²⁶ **Mitchell, D.:** *The end of Public Space? Pleople's Park, definition of the public, and democracy*, Annals of the association of american geographers, Vol. 85, 1995, pp. 108-133.

²²⁷ **Ilić, M.:** *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

ulazak nebalansiranih tržišnih i uslužnih funkcija.²²⁸ Ipak, društvene veze su neophodne za koheziju zajednice i lokalnog i nacionalnog identiteta i u tom kontekstu, javni prostor je značajan okvir za stvaranje društvenih veza između ljudi.²²⁹ Šafto (*Henry Shaftoe*) smatra da današnja slika gradskih prostora i njihovih korisnika ukazuje na to da ne može da se govori o nestanku javnih prostora,²³⁰ jer pored svega postoji veliko interesovanje ljudi za boravkom u njima. U praksi razvijenih zemalja prisutan je trend reafirmacije slobodnih prostora i redefinisane njihove uloge kao značajnih pokazatelja kvaliteta života građana.²³¹ Vujović ističe da kako vreme prolazi grad postaje funkcionalno sve složeniji, dakle da je sa porastom broja i vrsta funkcija moguće zadovoljiti veći broj individualnih i grupnih potreba i zahteva, čime raste upotrebna vrednost grada, odnosno stepen njegovog razvoja je viši.²³² Krajnji cilj jednog grada, u savremeno doba, je da ljudima pruži stvaralački nadahnutu sredinu u kojoj će živeti, čak i iako oni nemaju jasnu sliku o idealnom obliku grada, imaju jasnu predstavu o svrsi idealnog grada, a ta svrha se nedvosmisleno sastoji u tome da se svim stanovnicima pruži bogat i biološki zadovoljavajuć život.²³³

Danas je prepoznat socijalni značaj i obnavlja se uloga javnih prostora u strategijama održivog razvoja gradova. Rekonstruišući i unapređujući javne prostore kao povezani sistem različitih sadržaja, stimuliše se i obnavlja njihova sociokulturna uloga.²³⁴ U sredinama gde presudnu ulogu ima potražnja, uz odgovarajuću ekonomsku moć i slobodu izbora, kvalitet i prilagođenost prostora krajnjim korisnicima značajno dopunjuju njegovu primarnu funkciju i formiraju adekvatnu ponudu gradske scene.²³⁵ Pored toga što se veliki deo svakodnevnice i savremenog života odvija u okviru virtualnog prostora, ljudima ipak “nedostaju vazduh i kretanje, radi sticanja imuniteta organizma; kontakti i druženja, radi pravilnog razvoja psihe i neophodne socijalizacije.” Na osnovu navedenog, Bazik nudi rešenje u vidu organizovanja događaja koji su dovoljno animirajući, specifični pa i spektakularni, da stvore neophodnu ravnotežu.²³⁶ Način života i “boravak” u sajber prostoru koji pruža drugačija iskustva i čulne

²²⁸ **Dragičević – Šešić, M.:** *Grad kao prostor spektakla*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 13-20.

²²⁹ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²³⁰ **Shaftoe, H.:** *Convivial Urban Spaces*, Earthscan, London, 2008.

²³¹ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016., str. 11.

²³² **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016., str. 28.

²³³ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016.

²³⁴ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u *Magazin INFO 28-29/2010*, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

²³⁵ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

²³⁶ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

nadražaje ipak nije dovoljan da udovolji potrebama zdrave socijalizacije čoveka, i stoga je potrebno da javni prostor odgovori svojim oblikovanjem, sadržajima i elementima na izmenjenu svest i percepciju savremenog korisnika.

3. ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKI ELEMENTI JAVNIH PROSTORA I NJIHOVE KARAKTERISTIKE

Značajan pomak u sagledavanju otvorenog javnog prostora, njegovom doživljaju, oblikovanju, načinu korišćenja, transformacije, devastacije ili unapređenja, prikazan je kroz prethodna poglavlja. S tim u vezi, prostorni okvir je definisan i predstavljen kao polifunkcionalan, izuzetno transformabilan i u prostorno-oblikovnoj jednačini promenljiv parametar zavisao od velikog broja i vrsta uticajnih faktora. Uloga korisnika u celom problemu je značajna u toj meri što je utilitarno, javni prostor nastao zbog njih, kao mesto asimilacije i refleksije njihovih različitosti, potreba, uverenja, želja i očekivanja, te je potrebno konstantno proveravanje doprinosa koje posetioci nekog mesta nose. Za dalje istraživanje, a u cilju razumevanja gradivnih elemenata prostora, neophodno je primeniti detekciju i klasifikaciju istih, te utvrditi njihovu vrstu i značaj koji imaju prilikom oblikovanja jednog mesta.

3.1 Pojam i definicije

Prema semantičkom značenju *element* predstavlja “deo od čega se nešto sastoji.”²³⁷ Od nastanka, gradovi komuniciraju sa svojim korisnicima putem brojnih **elemenata** i kodifikovanih simbola koji nose sa sobom prepoznatljivo značenje.. Oblikovanje urbanog javnog okruženja i njegovih elemenata uključuje dve dimenzije: **funkcionalnost** i **izgled**. Funkcionalnost podrazumeva aktivnosti, dok se pod izgledom misli na formu, sliku i estetiku. Veza između ove dve dimenzije definiše karakter i kvalitet javnog prostora i primenjiva je na svim elementima koji čine neko mesto.

Hegediš navodi da “pored svoje nesporne **fizičke uloge** u funkcijama urbanog prostora, pojedini elementi predstavljaju deo komunikacijskog procesa kao pojedinačni ili zajednički znaci ili kao **prenosnici** (mediji) za neki drugi vid komunikacije.”²³⁸ Iako znamo da fizičku strukturu grada u velikoj meri određuju objekti, ulice i trgovi, autor tvrdi da se ne smeju izgubiti iz vida “sekundarni arhitektonski objekti i elementi, prirodni resursi zelenila i vodenih površina, kao i sistemi urbane infrastrukture (rasveta, saobraćaj i njegova regulacija).” Svaki deo urbanog prostora – element “pojedinačno predstavlja objekat, zaseban sistem koji ima svoju fizičku strukturu proizašlu iz funkcionalne namene, iz načina kako je oblikovan, kako se koristi unutar svoje forme i kako stupa u vezu sa drugim objektima koji čine širi kontekst prostora.”²³⁹ U svom delu, *Forma grada*, Radović fizičku strukturu grada vidi kao kompleksan sklop građenih **elemenata**, “jedinica i sklopova koji zajednički povezani u integrisani urbani sistem stvaraju ambijent i okruženje za odvijanje složenih procesa urbanog života.”²⁴⁰

²³⁷ Čosić, P. i dr.: *Rečnik sinonima*, Beograd, Kornet, 2008.

²³⁸ Hegediš, I.: *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

²³⁹ Hegediš, I.: *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

²⁴⁰ Radović, R.: *Forma Grada*, Orion Art, Beograd, 2005, str. 16.

Javnim prostorima se ljudi kreću, zadržavaju, sede, razgovaraju. U tim prostorima nalazi se čitav niz malih objekata i predmeta koji doprinose da se ove aktivnosti odvijaju na zadovoljavajući način. Tu su klupe, kiosci, tezge, fontane, spomenici, rasveta, svetleće reklame, plakati, drvoredi i travnjaci.²⁴¹ Dakle, uočeno je postojanje podelemenata unutar neke jedinstvene celine, objedinjenih oko istih karakteristika, funkcija, vrednosti, načina oblikovanja i drugo, koji omogućavaju korisnicima da lakše eksploatišu prostor.

Prema Bazik, "scenografija gradskih prostora, kao proces njihovog nastajanja i skup aktivnosti za njihovo uređenje, sadrži **umetničke i stručne**, odnosno **kreativne i tehničke elemente**."²⁴² S tim u vezi, od izuzetnog značaja za njihovo uspostavljanje je simbiozno delovanje korisnika prostora, sa jedne strane i inženjera, arhitekata, urbanista, sociologa, istoričara, umetnika i komunalnih službi, sa druge. Ovakvim interaktivnim procesom, omogućava se formiranje prostora sa izraženim kvalitativnim vrednostima koje može da ponudi različito stepenovanje doživljaja. Elementi koji grade prostor predstavljaju širok spektar činilaca i karakteristika od kojih svi imaju specifičnu ulogu u oblikovanju i životu nekog mesta: **fizičke tvorevine** usmeravaju tokove, **sadržaji** definišu ciljeve, **dispozicija** formira orijentaciju u prostoru, **oblik** stvara perceptivnu predstavu, **sekundarna plastika**, identitet, a **opremanje** uslovljava doživljaj i ponašanje.²⁴³

3.2 Podela arhitektonsko-urbanističkih elemenata

Javni prostori su složene strukture koje u sebi sadrže mnogobrojne elemente formirane različitim uticajnim silama kao što su društveni odnosi, prostorni elementi, savremene tendencije gradskog života i mnoge druge. Kvalitet javnog prostora grada uslovljava frekventnost njegovog korišćenja, koncentraciju sadržaja i intenzitet doživljaja koji će neko mesto imati na svoje korisnike, jer kako Gel navodi „ljudi šetaju, stoje i sede tamo gde ih kvalitet gradskog prostora na to podstiče.“²⁴⁴

Pre svega, u teorijskim istraživanjima moguće je pronaći stavove o podeli gradskih prostora na činioce – elemente koji ih grade. Hegediš, u svom istraživanju, prikazuje dijagram sa podelom fizičke strukture prostora, sa grupisanim urbanim elementima, na osnovu njihovih karakteristika i funkcija. Tako predstavlja različite građene – fizičke strukture na sledeći način (Slika_35):

- **objekti**_individualni stambeni objekti / kolektivno stanovanje / javni objekti / proizvodni objekti;
- **elementi uličnih fasada**_kućni brojevi / nazivi ulica / svetleće reklame / natpisi / izlozi / portali;

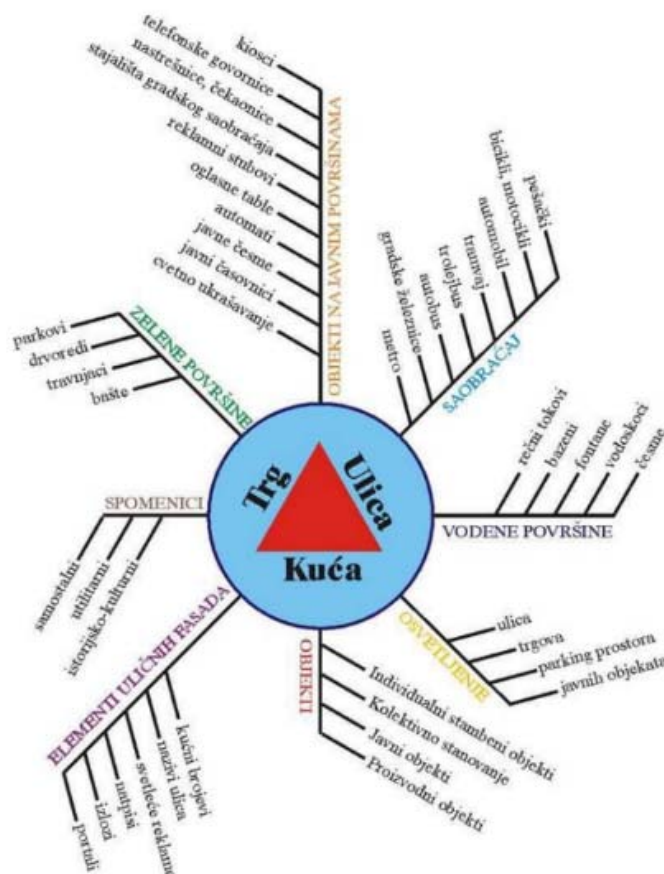
²⁴¹ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

²⁴² **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora*, u Dragičević Šešić Milena, Javna i kulturna politika, Palgo, 2002, Beograd, str. 129.

²⁴³ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u Spektakl – grad – identitet, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

²⁴⁴ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 134.

- **spomenici_samostalni** / utilitarni / istorijsko-kulturni;
- **zelene površine_parkovi** / drvoreni / travnjaci / bašte;
- **objekti na javnim površinama_kiosci** / telefonske govornice / nadstrešnice, čekaonice / stajališta gradskog saobraćaja / reklamni stubovi / oglasne table / automati / javne česme / javni časovnici / cvetno ukrašavanje;
- **saobraćaj_pešački** / bicikl, motocikl / automobili / tramvaj / trolejbus / autobus / gradske železnice / metro;
- **vodene površine_rečni tokovi** / bazeni / fontane / vodoskoci / česme;
- **osvetljenje_ulica** / trgova / parking prostora / javnih objekata.²⁴⁵

Slika_35: Dijagram fizičkih struktura sa setovima elemenata grupisanih prema karakteristikama²⁴⁶

U okviru gore spomenutog istraživanja, mogu se prepoznati određeni elementi koji su sastavni činioci javnih prostora. Nema svaki prostor sve navedene elemente, ali u određenim tipovima javnih prostora, svakako se može pronaći svaki od nabrojanih.

²⁴⁵ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

²⁴⁶ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

Halprin, u svojoj knjizi *Gradovi*, pravi podelu elemenata koji čine delove gradskih prostora, koje je definisao, a navedeni su u prethodnom poglavlju²⁴⁷. Njegov stav je da upravo ovi elementi utiču na kvalitet ambijenata i mikrocelina grada. Elemente, kao i njihove karakteristike i uloge, grupiše i deli na sledeći način:

- Ruho ulice, pod kojim podrazumeva **urbani mobilijar** i nabraja različite elemente: svetlost / klupe / posude za cveće / oznake i simboli / kiosci / bicikli / vrata – kapije i ulazi / česte i fontane / časovnici / skulpture / dečja skulptura;
- Gradski pod, koji predstavlja **parter** i kroz njega se analiziraju mnogobrojni materijali, boje i tekture kojima oni doprinose raznolikosti i atraktivnosti i ambijentalnosti gradskih prostora;
- Treća dimenzija, pod kojom podrazumeva **građene strukture** koje dozvoljavaju da prostor istupi iz dvodimenzionalnosti koju tretiraju drugi elementi, a pod njima podrazumeva: stepenice / rampe / stupce / ograde / zidove;
- Voda na trgu, uključuje sve vrste **vodenih površina** koje mogu da se pojave u gradskom prostoru i njihove različite karakteristike kojima utiču na doživljaj korisnika, kao što je dinamika, smirujući efekat, zvukovi i sl.;
- Drveće za svako godišnje doba, uključuje **vegetaciju** i opisuje načine kako ga planirati i koje benefite donosi prostoru.²⁴⁸

Geograf Dejvid Pris (*David Preece*), na svom blogu deli anketu za vrednovanje kvaliteta okruženja, u kojoj su pitanja o karakteristikama okruženja podeljena prema određenom prostornom elementu na koji se odnose. Tako, na primer, anketa ispituje kvalitet:

- **objekata**, kroz vrednovanje oblikovanja, boniteta, održavanja, stanja neposrednog okruženja;
- **saobraćaja**, sagledavanjem kroz aspekte zagušenja, dostupnosti parkinga, buke, bezbednosti, zagađenja izduvnim gasovima;
- **zelenila**, vrednujući postojanje bašta i otvorenih zelenih površina oko kuća, vidljivost zelenila u neposrednom okruženju, dostupnost javnih parkova;
- i **opšte** karakteristike prostora, koje se odnose na održavanje prostora i infrastrukture, dostupnost javnog saobraćaja, blizina i kvalitet uslužnih i ugostiteljskih sadržaja, broj pogodnosti i frekventnost korisnika.²⁴⁹

Najbolji pristup da se utvrde elementi otvorenih javnih prostora relevantnih za ovo istraživanje, kao i njihova podela, jeste analiza osnovnih urbanih elemenata, koji su ujedno i najčešći oblici otvorenih javnih prostora u kojima ljudi borave. Korisnici najviše vremena, a ujedno i pažnje pridaju upravo tim prostorima, jer oni čine najveći deo gradskog prostora. Kada se u obzir uzmu ovi aspekti, trg je deo gradske strukture koji se odlikuje definisanim, adekvatnim i organizovanim odnosom između **otvorenog**

²⁴⁷ Pogledati poglavlje 2.3: *Podele javnih prostora*

²⁴⁸ Halprin, L.: *Gradovi*, , Građevinska knjiga, Beograd 1973.

²⁴⁹ Preece, D.: *Environmental Quality Survey*, <https://drprece.home.blog/2020/03/22/virtual-fieldwork-learning-comparing-our-environments/>

prostora i građevina koje ga okružuju,²⁵⁰ dok je ulica sačinjena od “komunikacione površine i delova teritorije sa obe strane.”²⁵¹ Arhitektura objekata koji grade ulicu i osobine javne površine stvaraju osećaj prostora i atmosfere.²⁵²

Fasada je od primarne važnosti među elementima koji određuju urbani prostor, jer podseća na sadržaje susreta koji se u njemu zbivaju. Podni zastor nema istu funkciju, već služi kao „neutralan“ teren koji zbog svog prostiranja ima ulogu uobličavanja i povezivanja. Urbani „strop“ obično je nebo, ali njegovo prisustvo uslovljeno je gornjim završetkom zgrade. **Ulične fasade, zastor i potkrovlje** zajedno definišu karakter urbanog prostora i pozivaju čoveka da se samospozna i da stanuje.²⁵³

Autori *Studije javnih prostora Beograda* iznose tvrdnju da je moguće uspostaviti paralele između volumena stana i volumena javnog prostora, zidova stana-**fasada** zgrada, poda-**pločnika**, pa čak i tavanice - **neba**, koji na mikro i makro nivou predstavljaju trajni, ali i promenljivi **trodimenzionalni okvir čovekove egzistencije**. Za razliku od privatnog prostora stana prilagođenog pojedincu, javni prostor prima veliki broj različitih socijalnih jedinki koje ga, koristeći, zapravo i čine javnim prostorom. Iz toga proističe potreba za raznovrsnim elementima urbane opreme i uređenja koji pružaju osećaj udobnosti i sigurnosti, od elementarnih, neophodnih svima, do specifičnih koji mogu zadovoljiti najrazličitije funkcionalne i estetske potrebe korisnika.²⁵⁴

Sagledavanje javnih prostora i uočavanje njihovih delova, ukazuje na osnovnu podelu, koja u prvi plan izdvaja urbani prostor i elemente arhitektonskog sklopa, usled čega se isti postavljaju kao najznačajniji za ovo istraživanje. U skladu sa rečenim, definišu se arhitektonsko-urbanistički elementi, koji će kroz dalju analizu detaljnije biti sagledavani ([Dijagram_2](#)):

- **objekti** koji čine fizičku granicu i okvir mesta;
- **parter** koji predstavlja najveću površinu i deo prostora koji je najbliži korisnicima, sa kojim su ujedno i u direktnom kontaktu;
- **prirodni elementi** koji su, u većoj ili manjoj meri, sastavni deo svakog javnog prostora;
- **urbani mobilijar** koji raznovrsnim tipovima, povećava funkcionalnost mesta.

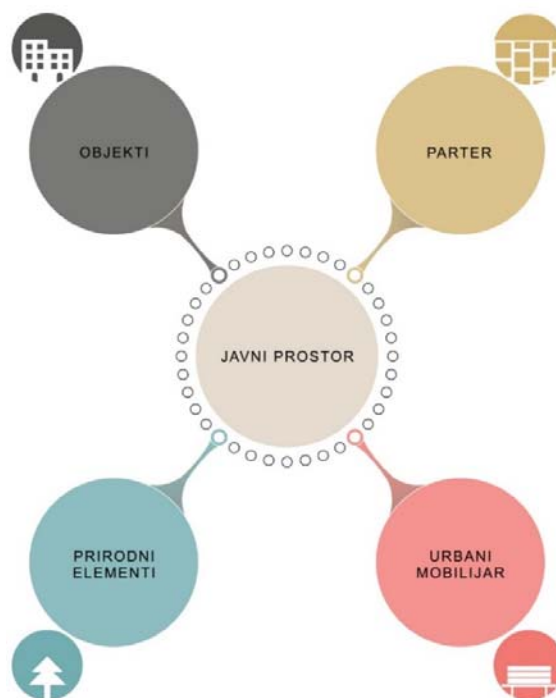
²⁵⁰ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

²⁵¹ **Vukajlov, Lj.:** *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 32.

²⁵² **Kuzović, D.:** *Trg i ulica: prostorni i funkcionalni odnosi na primeru Trga Partizana u Užicu (1961)*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 46., 2018., str. 47-53.

²⁵³ **Norberg – Šulc, K.:** *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća*, Beograd, Građevinska knjiga, 1990.

²⁵⁴ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

Dijagram 2: Arhitektonsko – urbanistički elementi javnog prostora

3.2.1 Objekti

Osnovnu odrednicu fizičkih aspekata javnih prostora predstavlja izgrađena struktura, koja ih formira i ograničava, te im vrlo često daje smisao, dok korisnicima omogućava sagledivost i čitljivost prostora. Od najranijih istorijskih perioda, kada su scenografije događaja bile dvorište hrama ili palate vladara, objekti koji su se nalazili na javnim prostorima imali su sa ljudima koji su se na tim mestima okupljali neraskidivu vezu u prostorno-funkcionalnom, a često i u duhovnom smislu. S tim u vezi, okružujuća arhitektura, skoro uvek, diktira karakter slobodnog prostora.²⁵⁵ Frempton (*Kenneth Frempton*) gradi mišljenje analizirajući Gidiona (*Sigried Giedeon*) i Zitea (*Camillo Sitte*) i o javnim prostorima iznosi da su "uslovljeni monumentalnim protivoblikom javnih institucija koje ga okružuju, kao i obrnuto,"²⁵⁶ i smatra da je nemoguće odvojeno sagledavati ova dva prostorna oblika i isključiti njihove međuuticaje prilikom percepcije mesta od strane posmatrača koji ih sa određene tačke uočava.²⁵⁷

Norberg – Šulc takođe tvrdi da su sva mesta, pa i urbani prostori, uslovljeni izgrađenim fizičkim okvirom i kako navodi "izgrađena forma određuje *Stimmung* ili lokalni karakter,

²⁵⁵ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

²⁵⁶ **Frempton, K.:** *Moderna arhitektura, kritička istorija*, Orion Art, Beograd, 2004.

²⁵⁷ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

prikazujući neprekidnost i raznolikost.”²⁵⁸ Značaj objekata, kao elemenata javnog prostora veoma je velik, jer se karakteristike koje nosi arhitektura odražavaju na karakter javnog prostora čiji su deo.

Nivo prizemlja i fasada predstavljaju glavne činioce objekata koji imaju uticaj na javni prostor. Sadržaji smešteni u prizemlju, orkestracija izloga i ulaza, stvaraju kontakt i komuniciraju sa korisnicima. Fasadno platno okrenuto na samom otvorenom prostoru jezikom arhitekture, stilom, detaljima i njihovom kompozicijom daju ambijentalne karakteristike i duh mestu. Namena i oblikovanje **prizemlja** objekata (Slika_37), te artikulacija **fasadnog platna** (Slika_36), čine deo neprekidnih funkcionalnih procesa koji se odvijaju u okviru javnih prostora, a ujedno daju granicu sagledivom okruženju, što omogućava jasniji doživljaj mesta. Tipologija objekata koji se sagledavaju u njihovom okviru, obuhvata najrazličitije primere, ali je gotovo uvek u neposrednom odnosu sa funkcijama koje se odvijaju na javnoj površini ispred njih.

Slika_36: Fasade u nizu grade okvir prostora_Amsterdam, Holandija

Slika_37: Prizemlja i njegovi sadržaji_London, Ujedinjeno Kraljevstvo

Funkcija objekata u ulozi elemenata koji formiraju javni prostor jeste pre svega građenje fizičkog okvira i granice mesta, što je najznačajnija karakteristika koja omogućava sagledavanje, razumevanje i doživljaj. Druga značajna funkcija je tipologija i program objekata, koji daju karakter i određuju primarni karakter mesta. Funkcija i pristupačnost posebno su važne u nivou prizemlja, čija otvorenost je diktirana pre svega sadržajima koji su u ponudi.

3.2.2 Parter

Drugi značajan i kompleksan element javnog prostora, predstavlja neizgrađena površina između objekata, po kojoj se hoda, a koja čini polovinu ukupne vizure pešaka, što kvalitetu i dizajnu pešačkih površina i staza daje presudni uticaj na karakter javnog prostora.²⁵⁹ Na ovim nivoima i prostorima odvijaju se najrazličitije aktivnosti svakodnevnog života grada, bez kojih bi javni život bio nemoguć. Aktivni deo ovih prostora, čine popločane površine na kojima se korisnici kreću, zastaju, sede, susreću,

²⁵⁸ Norberg – Šulc, K.: *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća*, Beograd, Građevinska knjiga, 1990.

²⁵⁹ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010. u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

sa kojih razgledaju okruženje i druge ljude. Sva interakcija omogućena je na mestima koja su oblikovana da podrže okupljanje, kretanje i zaustavljanje.

„Čvrsta površina dominira uređenjem gradskih trgova“²⁶⁰, zbog čega je izbor materijala za popločanje od velikog značaja prilikom oblikovanja i u pogledu funkcionalnosti i vizualnog izgleda mesta. Šetnja *gradskim podom*, kako Halprin naziva pločnik javnog prostora, predstavlja estetski doživljaj, veoma “neposredan i ličan”.²⁶¹ Sve navedeno, čini parter jednim od najbitnijih elemenata kompleksnog i kvalitetnog javnog prostora, bilo da mu je primarna funkcija podređena kretanju ili zaustavljanju, jer “ prijatan i skladan gradski pod i kvalitetno, funkcionalno i estetski prihvatljivo popločanje oplemenjuje javni prostor i predstavlja dodatnu fasadu u horizontalnoj ravni, u sinergiji sa arhitekturom kuća i zgrada.”²⁶² (Slika_38, 39)

Slika_38: Različiti koncepti oblikovanja partera _parter sa šarom _Trg Kampidoljo (Il Campidoglio), Rim, Italija

Slika_39: Različiti koncepti oblikovanja partera _jednobojni parter _Stari gradski trg (Staroměstské náměstí), Prag, Češka

Nivo partera ima dve značajne uloge kao element koji gradi javni prostor. Osnovna funkcija je komunikacija, omogućavanje kretanja i usmeravanja, naglašavanja pravaca i razumevanja i jasnoće prostora. Karakteristike koje se dodeljuju slobodnim, neizgrađenim površinama javnog prostora utiču na čitljivost i način korišćenja celog mikroambijenta. pristupi prostoru jasno naznačeni u parteru, glavne linije kretanja naglašene u popločanju, tačke zaustavljanja koje pružaju vizure, oblikuju način na koji se prostor oseti, doživljava i zadržava u svesti korisnika. Iako naglašene dvodimenzionalnosti, površina partera treba da ima multifunkcionalan karakter i da obezbedi odvijanje mnogobrojnih aktivnosti koje predstavljaju potrebe i želje raznovrsnih korisničkih grupa, od onih osnovnih i svakodnevnih, do specifičnih i periodičnih koje javnom prostoru daju posebnu svrhu i izdvajaju ga iz urbanog tkiva.

²⁶⁰ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²⁶¹ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 89.

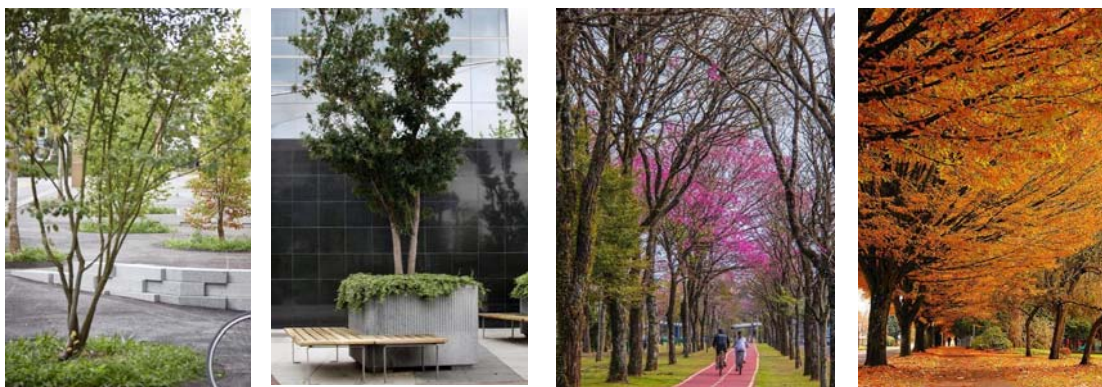
²⁶² Kostof, S.: *The City Asssembled – The Elements of Urban Form Trough History*, London, Tamse&Hudson Ltd, 1992.

Raspored aktivnosti, adekvatna opremljenost za njihovo odvijanje i mnogi drugi faktori uključeni u oblikovanje partera, obezbeđuju mu značajnu ulogu u formiranju kvalitetnog javnog prostora.

3.2.3 Prirodni elementi

Elementi prirode, skoro uvek su uključeni u urbano okruženje, jer stvoreni ambijenti ipak ne mogu postići najveći kvalitet ako nisu iskorišćeni potencijali koje pruža prirodno okruženje. Iz tog razloga se uvek teži upotrebi prirodnih elemenata, čime se oplemeni izgrađeno tkivo. Benefiti koje pružaju prirodni elementi su brojni i slojeviti, što znaju svi akteri koji učestvuju u stvaranju i životu javnih prostora. Dva osnovna prirodna elementa koja se uključuju u oblikovanje javnih prostora grada su vegetacija i voda. Bilo da su iskorišćeni već postojeći resursi, sačuvani ili uobličeni, ili su uvedeni potpuno novi na isplanirana mesta, značaj ovih elemenata se ne menja. Vegetacija je raznovrsna i zelenilo dolazi u različitim oblicima, bojama, strukturama, klasama i tipovima, te svojom širokom ponudom pronalazi značajnu ulogu na mestima gde se primenjuje.

Vegetacija privlači korisnike, utiče na prijatnost i ambijentalnost prostora i “sačinjava bitni sastavni deo jednog grada.”²⁶³ Ljudi traže prostore sa elementima prirode i duže se u njima zadržavaju, jer im vegetacija omogućava kontakt sa prirodom, “zadovoljava atavističku potrebu i ublažava svojim zelenim krošnjama tvrde površine i oblike urbanih konstrukcija.”²⁶⁴ Pozitivan uticaj koji prirodni elementi imaju na stanje uma, uslovljavaju da se urbani prostor skoro ni ne može zamisliti bez neke vrste ozelenjavanja. “Posebnu, fizički neopipljivu i nevidljivu, ali značajnu grupu, čine zvučni elementi, a sasvim specifičnu - utisci mirisa, po kojima se mnogi prostori prepoznaju i pamte”²⁶⁵, a prirodni elementi su ti koji u najvećoj meri mogu da izazovu senzorne doživljaje ove vrste zbog karakteristika koje imaju i načina na koji stupaju u interakciju sa korisnicima. (Slika_40)

Slika_40: Različite ambijentalne karakteristike i oblici vegetacije u javnom prostoru

²⁶³ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 161.

²⁶⁴ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 161.

²⁶⁵ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

Jedna od kategorija najznačajnijih za javne prostore jeste ona koju *Studija zelenih i rekreativnih površina*²⁶⁶ definiše kao gradsko zelenilo u koju su svrstani parkovi, skverovi, zelenilo saobraćajnica, zelenilo stambenih blokova, zelene površine specijalnog karaktera i zaštitni zeleni pojasevi u gradskom tkivu. Potkategorija zelenila koja prati javne prostore i učestvuje u njihovom oblikovanju, u najvećoj meri je **zelenilo uz specijalizovane centre, obrazovne centre i komercijalne delatnosti**. Postojeća kategorizacija javnih zelenih površina prema *Generalnom urbanističkom planu grada Novog Sada do 2021.*²⁶⁷ prepoznaje **ulično zelenilo u svim vidovima** kao kategoriju sa izrazitom specifičnostima, potrebama u planiranju, posebnim zahtevima pri projektovanju i usaglašavanju sa infrastrukturom i ostalim elementima okoline.

“Voda je u gradu pozitivna i životodavna.”²⁶⁸ Na ovaj način Halprin opisuje ulogu i doživljaj elementa vode u građenoj sredini. Voda je jedan od najvažnijih i najlepših elemenata koji se javljaju u javnom gradskom prostoru. Primenjuje se u različitim vidovima: kao vodopadi, vodeni zidovi, veštački potoci, vodeni tuneli, meandri, mirne vodene površine, fontane i česme svih vrsta, a često je integrisana sa skulpturalnim delima.²⁶⁹ Postojanje vode u urbanom ambijentu utiče na poboljšanje mikroklimatskih uslova, snižava temperaturu, stvara osećaj svežine, unosi prijatne zvuke u prostor uz prigušivanje buke iz okruženja, saobraćaja i žamora ljudi. (Slika_40a, 40b)

Slika_40a: Voda u javnom prostoru smirujuća vodena ogledala

Slika_40b: Voda u javnom prostoru dimanična fontana

²⁶⁶ **Tišma, A. i drugi:** *Studija zelenih i rekreativnih površina*, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Departman za vičarstvo, vinogradarstvo, hortikulturu i pejzažnu arhitekturu, <http://www.nsurbanizam.rs/sites/default/files/1812-Studija%20zelenih%20i%20rekreativnih%20povrsina.pdf>

²⁶⁷ *Generalni plan grada Novog Sada do 2021. godine*, Službeni glasnik grada Novog Sada, XXVI – 39, Novi Sad, 2006.

²⁶⁸ **Halprin, L.:** *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 130.

²⁶⁹ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

Halprin se u svojim istraživanjima posvećuje temi vode, gde se pojedinačno bavi brojnim primerima i oblicima u kojima se voda javlja u javnom prostoru, kao što su: tihe vode, vodeni ključevi i slapovi, vodopadi, vodoskoci, zdele i drugim temama značajnim za sagledavanje značaja ovog elementa u urbanom tkivu grada.²⁷⁰ Prema njegovim rečima “čak i ako je u gradu, voda pobuđuje u nama najosnovnije i nadublje korene naše prirode.”²⁷¹ Njegovo istraživanje ukazuje da su mnoge kulture od davnina težile uključivanju vode u javne prostore naselja, prepoznavši različite benefite koje donosi.

3.2.4 Urbani mobilijar

Element arhitektonsko-urbanističkog oblikovanja koji je po veličini često najmanji, ali najbrojniji u javnom prostoru jeste urbani mobilijar. Nazivi “*urban furniture*”, ili iz francuskog preuzeto “mobilijar”, govore o osnovnom fizičkom karakteru opreme javnih prostora u ulozi gradskog nameštaja, koji se može pomerati, zameniti i često je privremen, nasuprot otvorenim javnim prostorima koji imaju i posebna svojstva, a to je trajnost.²⁷² Prema Stanojloviću, predstavlja izraz koji opisuju elemente koji se postavljaju u javni prostor, javno su dostupni svima, nisu neophodni, ali su poželjni i imaju izražene estetke i funkcionalne parametre.²⁷³ Elementi opreme zato imaju ulogu enterijerskih detalja i zahvaljujući njihovim svojstvima oblikuju doživljaj javnog prostora obezbeđujući mu udobnost i prepoznatljivost, utičući na percepciju korisnika i čovekomernost mesta. Urbani mobilijar, zajedno sa celokupnim prostornim okvirom u koji se smešta stvara jedinstven ambijent u gradskom tkivu. *Studija javnih prostora* prepoznaje njegov značaj i u njoj piše da “iako u strukturiranju prostora nisu primarni, niti po dimenzijama najveći, način uređenja javnog gradskog prostora od kojeg zavisi funkcionalnost i karakteristike i dizajn urbane opreme od kojih zavisi privlačnost samog prostora, predstavljaju izuzetno važne činioce u formiranju ukupne slike javnog prostora.”²⁷⁴

Osnovna uloga mobilijara jeste da javnom prostoru obezbedi potrebnu funkcionalnost, komfor, bezbednost, estetiku, privlačnost, sceničnost i mnoge druge faktore kvaliteta. Urbana oprema je element sa kojim korisnici dolaze u direktan kontakt, a njihova dostupnost i upotrebna vrednost, kao i vizuelni kvaliteti, mogu u velikoj meri definisati doživljaj i sliku mesta.

Memluk o urbanom mobilijaru kaže da su elementi za sedenje, osvetljenje, kante za otpatke, znakovi najčešće u upotrebi i da je funkcionalnost najznačajnija prilikom

²⁷⁰ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973.,

²⁷¹ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 131.

²⁷² Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

²⁷³ ²⁷³ Stanojlović, A.: *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016., str. 32.

²⁷⁴ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

izbora opreme.²⁷⁵ Promenljivost, kao karakteristika mobilijara, može uticati na zanimljivost prostora i omogućiti njegovu različitu upotrebu, jer sedenje ne mora biti na klupama, nego u tu svrhu mogu poslužiti i zidići ili stepenice. Autor sedenje prepoznaje kao jedan od ključnih elemenata javnog prostora, jer ono omogućava korisnicima da se u prostoru zadrže, da posmatraju, sagledaju i uživaju u okruženju, usled čega se povećava vreme provedeno na nekom mestu. Zbog svega toga, prilikom postavljanja elemenata za sedenje treba voditi računa o vizurama i orijentaciji. Dalje autor smatra da je kvalitetno osvetljenje neophodno za bezbednost i komfor u večernjim satima i da se može kombinovati sa drugim oblikovnim elementima da bi se dobio atraktivan i vizuelno prijatan prostor. Što se tiče znakova, kao elemenata urbanog mobilijara, treba da su čitljivi i jasni, jer previše njih može stvoriti konfuziju i haotično okruženje, dok premalo može uticati na nerazumevanje prostora. Sveukupni urbani mobilijar treba da bude pažljivo raspoređen i usklađen sa dizajnom mesta i jezikom arhitekture izgrađene granice. Pešačko kretanje i zone aktivnosti ne treba da budu ometane dispozicijom opreme, zato njihov raspored treba da bude značajna tema prilikom planiranja prostora. Urbani detalji i oprema u vidu sveobuhvatnog mobilijara doprinose ukupnom kvalitetu, ali ne treba da bude dominantni na trgu.²⁷⁶

Studija javnih prostora Beograda prepoznaje sledeće različite elemente urbanog mobilijara:

- Mesta za sedenje: stolice, klupe, zidići, podzidi, ivičnjaci, stepeništa;
- Prodaja: kiosci, pokretna kolica, sklopivi štandovi, pokretne tezge, aparati za sladoled i kokice;
- Informacije: putokazi, informacione table i stubovi, javni časovnici;
- Reklame: bilbordi, reklamni panoi, table, izložbene vitrine;
- Elementi vode: mirne vodene površine, vodeni zidovi, česme, fontane, vodoskoci;
- Telefonske govornice, bankomati, uslužni automati, internet punktovi, poštanski sandučići, javni toaleti, žardinjere;
- Nadstrešnice, tende, šatori, paviljoni, zakloni;
- Umetnost u javnom prostoru: spomenici, skulpture, mozaici, murali, grafiti, multimedija video i kompjuterski radovi, instalacije, pejzažna umetnost;
- Javno i dekorativno osvetljenje;
- Autobuske nadstrešnice i zakloni;
- Posude za otpatke;
- Urbani podovi: popločavanje, elementi denivelacije, ivičnjaci.²⁷⁷

²⁷⁵ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530..

²⁷⁶ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²⁷⁷ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

Odluka o uređenju grada Novog Sada definiše urbani mobilijar kao „opremu koja se postavlja na javnu površinu radi zadovoljavanja određenih potreba građana (odmora, estetskog doživljaja, bezbednosti kretanja na javnoj površini, obaveštavanja, održavanja čistoće i urednosti, i dr.).“ i pod tim podrazumeva sledeće:²⁷⁸

- namenski kiosci,
- javni časovnici,
- klupe,
- poštanski sandučići i javne telefonske govornice,
- ukrasne žardinjere,
- stubovi, kugle, ograde i druge vrste zapreka na javnim površinama,
- parkomati,
- dečja i rekreaciona igrališta, skejt-parkovi i fitnes mobilijar,
- objekti namenjeni za iznajmljivanje sportskih i rekreativnih bicikala,
- drugi urbani mobilijar.

Ova *Odluka* definiše još jednu odvojenu kategoriju koju predstavljaju “komunalni objekti”, tj. “građevinski objekti sa uređajima, instalacijama i opremom, sama postrojenja, uređaji i instalacije i drugi objekti koji služe za pružanje komunalnih usluga korisnicima”²⁷⁹ i u njih ubraja:

- fontane,
- javne česme,
- hidranti,
- javni bunari,
- posude za sakupljanje otpada,
- stubovi javne rasvete,
- javni toaleti,
- drugi komunalni objekti koji se postavljaju na javnoj površini.

Prema prikazanim podelama kroz različita istraživanja autora ili studijama o gradu i javnim gradskim prostorima, jasno je da je u pitanju značajna građevna arhitektonsko-urbanistička grupa elemenata sa izraženom utilitarnom ulogom, a u cilju funkcionalnosti, estetike i efikasnosti prostora. Urbana oprema i mobilijar za korisnike predstavljaju kompozicione celine koje su inkorporirane u neki javni prostor tako, da se kroz njih pojedinci referiraju na mesta, da prepoznaju prostore ili pamte ugodnost i komfor koji pružaju. S tim u vezi, urbani mobilijar, zajedno sa svim prethodno nabrojanim elementima, čini neizostavnu kariku prilikom oblikovanja i eksploatacije javnih otvorenih prostora grada.

²⁷⁸ *Odluka o uređenju grada Novog Sada*, Službeni list grada Novog Sada, br 67/2017

²⁷⁹ *Odluka o uređenju grada Novog Sada*, Službeni list grada Novog Sada, br 67/2017

3.3 Karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora

Prostor sadrži brojne elemente čija uloga je višeslojna i pomoću kojih dobija određenu strukturu i funkciju koje simultano utiču na kvalitet mesta. Sami činioци su veoma složeni i sublimiraju brojne karakteristike. Kompleksnost teme se ogleda i u činjenici da funkcionalna, strukturna i estetska karakteristika retko mogu postojati zasebno ili biti preklapljene u istom elementu prostora. Paralelno sa navedenim, gradivne komponente prostora treba sagledati i kroz prizmu prostornih i socioloških uticajnih sila koje karakterišu konkretnu lokaciju, jer obe grupe aspekata imaju izražen uticaj na percepciju korisnika. Jedike (*Jürgen Joedicke*) definiše tri faktora koji određuju pojavu mesta:

- forma ili način oblikovanja,
- priroda spoljne površine (materijal, boja, tekstura),
- vrstom veštačkog ili prirodnog osvetljenja.²⁸⁰

Elementi koji grade javne prostore imaju mnogo različitih odrednica čije kombinacije utiču na zavšni izražaj oblikovanja i kasnije na kvalitet doživljaja mesta. Karakteristike koje određene grupe elemenata imaju daju specifičnost prostoru u kom se nalaze i dobro orkestrirane mogu da proizvedu kvalitetni urbani mikroambijent kome će se korisnici rado vraćati. Takođe, svojstva arhitektonsko – urbanističkih elemenata određuju celokupan karakter javnog prostora, gde direktno ili indirektno utiču na svest korisnika gradeći stavove o njemu. Raznovrsnost i kvalitet kombinacija osobenosti elemenata, njihove specifičnosti i konfiguracija doprinose pamtljivosti mesta, kao i formiranju jasne slike o njemu, koja se posredstvom ljudi i iskustva ili savremenih tehnologija dalje distribuiraju ka širem okruženju.

Na osnovu pregleda teorijskih radova i literature izdvojile su se tri osnovne karakteristike unutar kojih su definisana svojstva i međuodnosi na različitim prostornim nivoima:

1. **Prostorne karakteristike** su one koje određuju odnose između arhitektonsko-urbanističkih elemenata i neposrednog okruženja. Uticaji koji ima položaj elementa, njegova sagledivost, odnos razmere i veličine elementa i javnog prostora i dr., predstavljaju značajne i uočljive karakteristike svakog mesta.
2. **Fizičko – morfološke karakteristike** definišu svojstva i međuodnose unutar samih grupa mikroelemenata koji čine prepoznate uticaje na javni prostor. Kod svih njih moguće je utvrditi uticaj forme, veličine, geometrije, detalja, materijala, boje, teksture, kompozicije, dizajna i drugih indikatora kojima mogu da se opišu.²⁸¹
3. **Funkcionalne karakteristike** predstavljaju one pokazatelje koji određuju direktnu vezu sa korisnicima, jer zadovoljavaju njihove potrebe i omogućavaju

²⁸⁰ Jedike, J.: *Oblik i prostor u arhitekturi*, Orion art, Beogra, 2009., str. 20.

²⁸¹ Shaftoe, H.: *Convivial Urban Spaces*, Earthscan, London, 2008.

predviđene ili željene aktivnosti ljudi u javnom prostoru. One se mogu razumeti kao veza između korisnika, njihovih aktivnosti i prostora.²⁸²

Kao zajednička svojstva svih prepoznatih arhitektonsko – urbanističkih elemenata definisane su određene karakteristike koje se ispoljavaju na različite načine, ali su prisutne kod svih i utiču na doživljaj i sliku mesta:

- veličina i oblik;
- prostorna dispozicija;
- kompozicija delova;
- funkcija;
- estetika;
- materijalizacija (koja može da utiče na boju, teksturu, strukturu i sl.).

Veličina i oblik elemenata, ali i celokupnog prostornog okvira treba da budu određeni pre svega namenom javnog prostora i generalno se očekuje da budu takvi da pruže udobnost korisnicima.²⁸³ Rapaport tvrdi da prostorna organizacija predstavlja značajniji aspekt urbanog dizajna, nego oblik ili materijal.²⁸⁴ Šafto ističe da materijali treba da budu visokokvalitetni u uspešnim javnim prostorima, jer se kod njih očekuje visok nivo upotrebe svih elemenata, što će produžiti trajnost i olakšati održavanje prostora.²⁸⁵

Definisani arhitektonsko – urbanistički elementi veoma se razlikuju jedni od drugih po svim prepoznatljivim karakteristikama, kao što su način na koji zauzimaju prostor ili na koji su uključeni i podržavaju ponuđene aktivnosti. Zajedničko im je da teže da zadovolje potrebe korisnika i da učine prostor što kvalitetnijim i jedinstvenijim. Iz tog razloga postmatranje i analiza konkretnih karakteristika arhitektonsko – urbanističkih elemenata mora da se definiše, sagledava i vrednuje zasebno za svaki prepoznati element. Na taj način biće moguće utvrditi i valorizovati uticaj koji ovi činioci imaju na doživljaj javnog prostora i sliku koju prezentuje ka širem okruženju.

3.3.1 Karakteristike objekata koji definišu javni prostor

Prilikom definisanja objekata kao arhitektonsko – urbanističkih elemenata koji grade javni prostor navedeno je da su osnovni činioci objekata koji deluju na mesto, fasada orijentisana ka otvorenom prostoru i prizemlja sa kojima prostor ostvaruje direktan kontakt. I jedan i drugi činilac imaju brojne karakteristike, a projektantski princip

²⁸² **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 56.

²⁸³ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 52.

²⁸⁴ **Rapaport, A.:** *Human Aspects of Urban Form: Towards a MAn – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977., pp.9.

²⁸⁵ **Shaftoe, H.:** *Convivial Urban Spaces*, Earthscan, London, 2008.

upotrebe istih i njihovog oblikovanja, utiskuje svojstva trgovima, ulicama ili drugim javnim prostorima.

Fasada je spoljna strana zgrade,²⁸⁶ i kakva god bila uvek je veza onoga unutra sa onim napolju.²⁸⁷ Iz pozicije korisnika javnog prostora, fasada je „najuočljiviji deo građevine“²⁸⁸ i zbog toga se njenom oblikovanju uvek pridaje posebna pažnja prilikom projektovanja. Karakter ulične fasade često je određen, pored formalnih tema, načinom na koji je izgrađen. Ona može da izgleda kao mekana ili tvrda, teška ili tanana, hrapava ili glatka, ili da predstavlja kombinaciju ovih osobina.²⁸⁹

Osnovne analize fasade mogle bi se svesti na njen opis i vrednovanje kao celine, njenih proporcionalnih odnosa, razmere u odnosu na šire okruženje, veličinu, visinu objekata. Nakon sagledanog celokupnog sklopa, fasada se uvek može razložiti na manje celine koje je grade. One su najčešće skup elemenata i detalja, do primarnih, osnovnih konstruktivnih, strukturalnih ili dekorativnih činilaca, čijim slaganjem je dobijen postojeći izgled objekta. Svaka od podcelina na fasadi, dalje se sastoji od elementarnih detalja, od kojih svaki poseduje pojedinačne i veoma prepoznatljive karakteristike. Nekada je cilj oblikovanja završne opne objekta da se doživi kao celina, dok je u drugim slučajevima cilj projektanta da se istaknu određeni delovi i detalji i njima je dat veći značaj od celokupne kompozicije.

Jedike analizi odabranih objekata pristupa preko kriterijuma i karakteristika definisanih njegovim teorijskim istraživanjem i tako odabrane primere analizira kroz opšti položaj / horizontalni plan / prostor i oblik / konstrukciju / interpretaciju²⁹⁰, gde objašnjava iz kog razloga su upravo ovi parametri analize značajni za čitanje arhitekture.

Ljiljana Vukajlov definiše osnovne karakteristike fasade kroz sledeće: orijentacija / sagledivost / forma / geometrija / podela po horizontali / podela po vertikali / fenestracija / otvori / ornamentika / rizalit / portal / materijal / boja / konstrukcija / glavni akcenat.²⁹¹ Prema Hegedišu, arhitektonski elementi koji privlače pažnju korisnika su otvori (prozori i vrata), portali, ornamenti, zidna plastika, kipovi, boje i teksture materijala. Oni su neprikosnoveni arhitektonski znakovi. Pored već spomenutih, pojavljuju se i detalji u vidu određenih oznaka sa informacijama (kućni brojevi i nazivi ulica), natpisi i zidne slike, svetleće reklame. I oni su znakovi koji učestvuju u formiranju fasade u jednu složenu poruku, jedinstveni znak.²⁹²

²⁸⁶ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019., str. 144.

²⁸⁷ Hegediš, I.: *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

²⁸⁸ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019., str. 144.

²⁸⁹ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

²⁹⁰ Jedike, J.: *Oblik i prostor u arhitekturi*, Orion art, Beograd, 2009., str. 20.

²⁹¹ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019., str. 144.

²⁹² Hegediš, I.: *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

3.3.1.1 Prostorne karakteristike objekata

Kada je u pitanju orijentacija, fasada okrenuta ka javnom prostoru, koja u slučaju ovog istraživanja predstavlja izdvojenu relevantnu celinu značajnu za uticaj objekta na javni prostor, obično je reprezentativna, čime predstavlja sliku kakvu investitor ili projektant žele da društvo ima o njemu. Sagledivost se razlikuje od udaljenosti posmatrača, pa se iz daljine uočava celovitost fasade i glavne podele i kompozicione karakteristike, dok se na manjoj ili neposrednoj udaljenosti mogu biti uočeni njeni delovi, plastika, detalji, ukrasi ili oštećenja. Karakteristike poput boje i ritma na fasadi vidljivi su sa većih udaljenosti, dok detalji, stilske karakteristike, teksture, posmatrač može da sagleda iz blizine. U odnosu na formu, fasada može biti jednostavna ili složena, puna ili perforirana (pasažima, otvorima, prozorima, vratima), celovita ili raščlanjena, ravna ili zakrivljena. Prema geometriji, fasada i njeni delovi mogu biti osno simetrični, centralno simetrični ili asimetrični, pravilnih geometrijskih ili potpuno atipičnih oblika.²⁹³

(Slika_41)

Slika_41: Fizička granica i njeni uticaji na doživljaj javnog prostora_Kula Torre del Mangia, Sijena, Italija

Opisane karakteristike ogledaju se u međudnosu javnog prostora i samog objekta, jer **veličina** otvorenog prostora diktira načine i tačke sa kojih je moguće doživeti objekat. Odnos veličine otvorenog prostora i površine fasade ka njemu utiče na poziciju koju korisnik može da zauzme u odnosu na objekat, položaj tela i pogleda prilikom sagledavanja, tj. udaljenosti sa koje je moguće videti celinu fasade. Ukoliko je otvoreni prostor male površine, a front objekta dugačak i/ili visok, nemoguće je za posmatrača da sagleda fasadu u celini, jer pogledom može da obuhvati samo određene veće ili manje delove objekta. U tom slučaju određene karakteristike fasade neće uticati na opažanje i doživljaj.

U svojoj knjizi, Kamilo Zite (*Camillo Sitte*) usmerava pažnju na vizuelne karakteristike i definiše morfološko-estetke kriterijume gradskih trgova: zatvorenost, slobodan centar prostora, spomenici smešteni na ivicama, postojanje efekta iznenađenja, pa tako i na **atraktivnost fasada** i druge faktore.²⁹⁴ Osim **razmere** i veličine fasade i javnog prostora ispred njega, **pozicija** objekta u orkestraciji svih elemenata koji prisustvuju u izgradnji mesta, takođe značajno utiče na doživljaj istog. Centralna

²⁹³ **Vukajlov, Lj.:** *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019., str. 144.

²⁹⁴ **Zite K.:** *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

pozicija u sklopu ili pozicija u direktnom vidnom polju prilikom ulaska u prostor i prvog utiska, uticaće na mišljenje korisnika na jedan način, dok će periferno postavljanje ili potpuno asimilovanje sa okruženjem, umanjiti i vidljivost i akcenat. Veličina i gustina okružujuće izgrađene strukture može uticati na doživljaj veličine slobodnog prostora trga,²⁹⁵ baš kao što širina poprečnog profila i visina objekata utiču na doživljaj uličnog poteza.

3.3.1.2 Fizičko-morfološke karakteristike objekata

Prilikom analize fasade, pojam element se na prostornom nivou objekta Maldini ga definiše kao *arhitektonski oblik*: konstruktivni i dekorativni elementi arhitektonskog izraza, koji čine arhitektonski prostor, razvijeni iz prirodnih ili geometrijskih uzora.²⁹⁶ Vukajlov sa druge strane, pored konstruktivnih i dekorativnih dodaje i strukturne elemente, koji prema svojoj funkciji u sklopu isti formiraju. Bakir (*Ahmad Baqir*) i drugi izdvajaju indikatore za analizu fasade i ističu oblik krova, boju, vrata i prozore, stubove, visinu i fasadnu ornamentiku kao najznačajnije karakteristike.²⁹⁷

U opisu odnosa između ulice i trga, kao glavnih oblika javnog prostora, Kuzović naglašava uticaj karakteristika objekata kao što su „visina fronta / oblikovanje ulaza i ulaznih motiva u objekte / način oblikovanja fasade prema trgu i ulici“ kao osnovne faktore koji grade međuodnose ovih mesta posredstvom objekata.²⁹⁸ Pročelje je prednja „glavna“ fasada na građevini na kojoj se najčešće nalaze ulazna vrata. Formiranjem portika može se naglasiti ulaz radi usmeravanja ljudi ka njemu.²⁹⁹

Podela fasade po vertikali ili horizontali može biti iskorišćena za naglašavanje pojedinih delova ili iz estetskih razloga. Horizontalno raščlanjavanje može se izvesti naglašavanjem etaža, krovom, krovim i međuspratnim vencem, nizom prozora, horizontalnim prozorskim trakama, brisolejima, spoljašnjim galerijama, ogradama, parapetima, horizontalnim vidljivim elementima konstrukcije, organizacijom ukrasa i plastike, nadstrešnicama, tremovima, pergolama, arkadama, kolonadama, balkonima, natpisima, jednom rečju svim onim elementima koji su zauzeli naglašeno horizontalno prostiranje ili nizanje na fasadnom platnu. Vertikalna podela postiže se rizalitima, erkerima, stubovima, pilastrima, kulama, tornjevima, vertikalnim brisolejima, vertikalno izduženim otvorima, ređanjem elemenata fasadne plastike, lođama i balkonima grupisanim po vertikali. Gelova detaljna istraživanja doživljaja i odnosa korisnika i javnog prostora donose zaključke da vertikalni reljefi na fasadi i uopšte vertikalna kompozicija čini da razdaljine deluju kraće i zanimljivije.³⁰⁰

²⁹⁵ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

²⁹⁶ Maldini, S.: *Leksikon arhitekture i umetničkog zanatstva*, SLužbeni glasnik, Beograd, 2012., str. 30.

²⁹⁷ Ahmad Baqir, A. i drugi: *Fasade typology analysis, Case Study Kesawan Street, Indonesia*, International Journal of Education and Social Sciences, Vol 4 – 6, 2021., pp. 144-156.

²⁹⁸ Kuzović, D.: *Trg i ulica: prostorni i funkcionalni odnosi na primeru Trga Partizana u Užicu (1961)*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 46., 2018., str. 47-53.

²⁹⁹ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019.

³⁰⁰ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 77.

Fenestracija predstavlja raspored i odnos punog zida i otvora na fasadi i značajno utiče na razliku doživljaja objekta pri dnevnom svjetlu i noćnom osvetljenju, kada svetlost kroz otvore izbija u javni prostor. **Otvori** mogu biti specifični prema poziciji na fasadi, obliku, veličini, proporciji, broju, ritmu pojavljivanja, podeli krila, materijalu ili načinu otvaranja i zasenčenja. Uski fasadni frontovii veliki broj vrata³⁰¹ i otvora doprinose dinamičnosti i atraktivnosti poteza.

Ornamentika podrazumeva ukrašavanje, dekorisanje fasada, nastalo iz „urođene ljudske potrebe za vizuelnim zadovoljstvom“.³⁰² Ornamenti su prisutni u tradicionalnoj i savremenoj arhitekturi, u različitim oblicima, nose višeslojna značenja i simboliku i čitljivi su prema motivima, značenju i vizuelnim aspektima marejalizacije.³⁰³ Može biti izražena, prisutna i dominantna ili svedena, ili bez dekoracije. Ukrasi mogu biti samo dekorativni ili i funkcionalni elementi, te se mogu postaviti u ravni fasade ili uvučeno / istureno u odnosu na primarnu ravan fasadnog platna. Rizalitima se postiže pokrenutost fasade, odnosno formira se više fasadnih planova, a mogu se naglasiti pojedini delovi fasade ili ulaza. (Slika_42a, 42b)

Slika_42a: Različit arhitektonski jezik i materijalizacija objekata_fasada sa dekoracijom, Burgteatar, Beč, Austrija

Slika_42b: Različit arhitektonski jezik i materijalizacija objekata_fasada bez dekoracije, Koncertna hala, Kopenhagen, Danska

Primena tradicionalnih **materijala** više ukazuje na lokalni karakter, tradiciju podneblja, verovanja, klimatske uticaje, dok savremeni materijali stvaraju arhitekturukoja prati tehnička i tehnološka dostignuća i odgovara stilu vremena i promenama društva. (Slika_42a, 42b) Specifičnim materijalima mogu se akcentovati određeni delovi, a veoma česta je i kombinacija savremenih i tradicionalnih tehnika i materijala, te se dobija zanimljiva sinergija i završni izraz. **Bojom** se fasada osvežava, naglašavaju se delovi, skreće se pažnja ili ulepšava, čime se postiže i varka, ali je u tom slučaju boja iskorišćena kao instrument putem koga se postiže određeni, vrlo bitan efekat. Objekat može postati prepoznatljiv i lakše uočljiv ukoliko se bojom naglašava u odnosu na

³⁰¹ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 77.

³⁰² Riisberg, V., Munch, A.: *Decoration and durability: Ornaments and their 'appropriateness' from fashion and design to architecture*. Artifact, 3, 5–1–5.13., 2015.

³⁰³ Elrayies, G.M.: *Architectural ornaments in the twenty-first century: An analytical study*, chapter in *Cities' Identity through Architecture and Arts*, ed. Catalani A. et al., Taylor&Francis, 2018., pp. 9-27.

neposredno, ili šire okruženje, a može se i delimično ili potpuno uklopiti u ambijent. Izborom boje može se uklopiti ili istaći u odnosu na neposredno okruženje.³⁰⁴ Boja može proisticati iz prirodnih tonova i nijansi materijala ili biti veštačka, odabrana da dominira i istakne.

Svaki pojedinačni činilac fasade ima zasebne karakteristike **oblikovanja, funkcije, materijalizacije i boje** koji mu obezbeđuju ulogu u opažajnom procesu. Način na koji su svi pojedinačni elementi komponovani u celinu, zapravo je jedan od osnovnih načina kojima jezik arhitekture utiče na doživljaj ljudi i na koji se svesno usmerava pažnja i postiže željeni efekat. Proces kompozicije elemenata fasade u sklop odvija se posredstvom brojnih principa oblikovanja. Pored inženjerske, arhitektura se shvata i kao umetnička oblast i „pri njenom nastajanju koriste se principi kompozicije kao i u drugim umetnostima“³⁰⁵, a osim njih arhitektonski sklopovi često nose obeležja iz oblasti matematike, kao i simbole prenesenih i višeslojnih značenja. Osnovna podela ovih principa prema Vukajlov je na:

- principe arhitektonske kompozicije koji predstavljaju pravila pomoću kojih se na određeni način postavljaju elementi, sa ciljem da se oblikuje prostor, obezbedi određena funkcija i formira estetski kvalitet građevine. Cilj dobre arhitektonske kompozicije je da se ostvari harmonija sklopa, a dokaz za to su zadovoljni korisnici ili posmatrači. Najčešće primenjivani principi ove grupe su:
 - udvajanje određenih arhitektonskih oblika,
 - ponavljanje kojim se stvaraju složeniji elementi prepoznati u jeziku arhitekture kao što su kolonada, arkada, stepenice, balustrade, prozorske trake, zid zavese, sklopovi krovova i drugo,
 - naglašavanje kojim se ističe jedan element i time mu se daje na značaju, a postiže se primenom drugih principa kao što su skaliranje, hipertrofija, hipotrofija, ukrašavanje, akcentovanje, dominacija, kontrast i drugo.
- principe geometrijske kompozicije koji se oslanjaju na prepoznatljive pojave iz oblasti matematike kao što su:
 - simetrija, asimetrija, rotacija, proporcija, ritam, zlatni presek, pravilo borjeva, harmonija, ravnoteža, koordinacija i drugi.
- principe retoričke kompozicije kojima se prepoznaje sličnost sa stilskim figurama koje u književnosti služe za bogaćenje izražavanja, tačnije slanja prenesenih značenja i simbolike. Prilikom oblikovanja arhitektonske kompozicije često se koriste kako bi se putem objekta ili njegove fasade poslala poruka i dalo ogređeno značenje. Principi ove grupe su:
 - gradacija, asocijacija, hiperbola, simbolika, personifikacija, analogija, iluzija, arhetip i drugi.³⁰⁶

³⁰⁴ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019.

³⁰⁵ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019., str. 157.

³⁰⁶ Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019.

Svaki od navedenih principa moguće je koristiti prilikom oblikovanja fasada, a s obzirom da je utvrđeno da su fasade orijentisane prema javnom prostoru najčešće i najdominantniji i najreprezentativnije, često se upravo slaganjem arhitektonskih oblika i slojevitom primenom principa dobijaju atraktivne i prepoznatljive arhitektonske kompozicije. Stilske karakteristike znatno diktiraju ambijentalna svojstva javnog prostora i utiču na izraz ambijentalne celine i njenih slobodnih površina, težeći da druge prepoznatljive elemente uklope tako što prate duh mesta i pravce kojima su objekti predodredili oblikovanje.

3.3.1.3 Funkcionalne karakteristike objekata

Tipologija “predstavlja disciplinu koja predmete i pojave u oblasti jedne vrste grupiše prema tipu, odnosno prema karakteristikama najznačajnijih opštih osobina svojstvenih određenom tipu.”³⁰⁷ U slučaju javnih prostora, uticaj tipološki različitih objekata na posećenost, frekventnost korišćenja, na dominantne pravce kretanja i njihove ciljeve, izuzetno je velik. Programski jedinstveni objekti u gradu imaju veću gravitacionu moć i veći broj korisnika, jer komuniciraju i zadovoljavaju potrebe svih stanovnika, a najčešće i posetilaca grada. Takvi objekti, najčešće grade i identitet mesta, a utiču i na sliku koja se plasira na globalnom nivou. Značaj objekta uslovljava i stepen posvećenosti oblikovanju javnog prostora uz koji se nalazi, pa često prostori uz značajne gradske funkcije, bilo da su upravljačke, kulturne, administrativne, verske, obrazovne ili komercijalne nose, direktno ili indirektno obeležja koja diktira objekat. Tradicionalno, trgovi su bili locirani kraj verskih ili administrativnih objekata koji su centru javnog života, međutim sa promenom životnog stila, današnji gradovi imaju i mnoge druge fokuse. Rad i posao su središta svakodnevnog života i ograničavaju vreme za druge aktivnosti.³⁰⁸

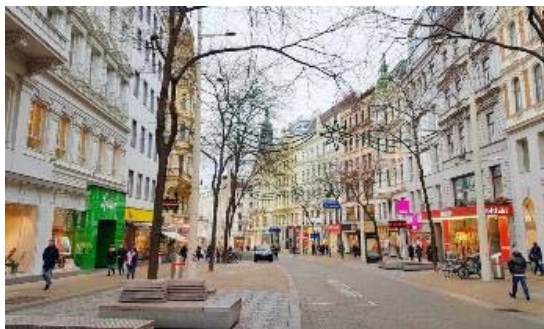
Nivo prizemlja, koji je u direktnom kontaktu sa otvorenim prostorom neke ambijentalne celine, predstavlja drugi značajan aspekt sagledavanja odnosa objekat i otvorenog javnog prostora ka kome je orijentisan. Specifične prostorne elemente kakvi prizemlja i jesu, Gel naziva *ivicama* tj. mestima „gde se spajaju zgrade i grad, deo koji definiše prostor, zona razmene i najčešća zona za boravak i nova iskustva.“³⁰⁹ Hegediš izdvaja izloge kao “elemente fasada koji privlače pažnju. Prodajni prostori se otvaraju izlozima prema spoljašnjem prostoru, na kojima se ističu firme ivodi se računa o njihovom oblikovanju. Često se određeni elementi za reklamiranje i promociju (reklame, panoi, plakati, prodajne tezge, reklamni stubovi i table) iznose u javni prostor, neposredno ispred objekata i na taj način povezuju unutrašnjost i spoljašnjost

³⁰⁷ Krklješ, M.: *Arhitektonska analiza*, FTN Izdavaštvo, Novi Sad, 2016., str. 75.

³⁰⁸ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

³⁰⁹ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 75-76.

i prepliću sadržaje i aktivnosti.³¹⁰ Zato su ulice i trгови najvažniji mediji zanimljivi za prenošenje marketing poruka.³¹¹ (Slika_43a, 43b)

Slika_43a: Javni prostor sa javnim sadržajem u prizemlju okolnih objekata_Mariahilfer Strasse, Beč, Austrija

Slika_43b: Javni prostor bez javnih sadržaja u prizemlju okolnih objekata_Brandemburška kapija, Berlin, Nemačka

Gel dovodi u vezu aktivnosti koje se odvijaju i koje prostor svojim oblikovanjem podržava, a posebno ističe „razmenu unutra – spolja“ kao kvalitet „živog“ i dinamiku prostora,³¹² te smatra da je sinergija ove veze takođe jedna od bitnijih karakteristika za funkcionisanje javnih prostora. Kao potkrepljujući stav prethodnom, vrlo ciljano tvrdi da „zatvorene fasade u parteru uslovljavaju beživotne gradove.“³¹³

Sadržaji koji su smešteni u prizemljima objekata, ponuda aktivnosti, raznovrsnost mogućnosti koje nude, doprinose dinamici prostora i gravitacionoj moći javnog prostora. Oni dalje mogu da utiču na izdvajanje određenih korisničkih grupa na osnovu interesovanja i potražnje. **Oblikovanje** prizemnog dela objekta, stil i dizajn izloga, način primene detalja i efekata izuzetno su značajni uticajni faktori za doživljaj celokupnog prostora. Okvir koji stvaraju oko otvorenog prostora, u visini očiju korisnika, jedan je od najdominantnijih faktora prilikom vrednovanja i analize uticaja. Kriterijumi poput dostupnosti, pristupačnosti, preglednosti i razumljivosti, doprinose funkcionalnosti, atraktivnosti i prepoznatljivosti celine.

3.3.2 Karakteristike partera koji definiše javni prostor

Slobodna popločana površina, kao površinski najveći element, ali izrazito dvodimenzionalni u odnosu na ostale elemente koji prostor grade i u trećoj dimenziji, predstavlja podlogu za sve planirane i neplanirane aktivnosti javnog prostora. Taj prostor, često se u teorijskim razmatranjima posmatra kao scenografija za javni život i kao takav „priprada domenu sociologije i psihologije prostora“. U celokupnoj slici,

³¹⁰ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107

³¹¹ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107

³¹² **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 77.

³¹³ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 81.

podni zastor predstavlja fizički aspekt, javne ostvorene, “fasadama zaštićene scene koja prima sve pomenute artefakte – elemente urbane opreme i uređenja, svoj urbani nameštaj”³¹⁴, koji oblikuje i upotpunjava život prostora i njegovih korisnika.

Važnost ovog elementa, sa kojim svaki korisnik mesta ima direktan kontakt i kojim se posredno ili neposredno prožima svaka aktivnost javnog prostora, i u praksi ih treba davati isti značaj kao što ga imaju objekti visokogradnje i građevinski kompleksi.”³¹⁵ ima mnoge karakteristike koje ga oblikuju, a pored toga i kako Zite definiše estetika popločanja je jedna od glavnih karakteristika kvaliteta gradskih prostora.³¹⁶ Razmatranje i svesno korišćenje svojstava koji mogu doprineti faktorima kvaliteta ambijentalne celine, značajno utiče na sveobuhvatni doživljaj i sliku urbanih fragmenata. Analiza će pokazati koje su značajne karakteristike i na koji način neke od njih mogu višestruko i sa najraličitijih aspekata uticanti na korisnike javnog prostora. Memluk naglašava da su elementi partera definišu vezu između ulice i trga tako što oblikuju mesto suticanja, nivelacija na mestu kontakta, izbor materijala partera na mestu dodira trga i ulice igra značajnu ulogu u celokupnom oblikovanju.³¹⁷

3.3.2.1 Prostorne karakteristike partera

Sagledavajući odnose ukupne slobodne površine javnog prostora i drugih prepoznatih osnovnih arhitektonsko-urbanističkih elemenata, važno je istaći ulogu partera kao celine. Nezavisno od njegovih detalja i strukture, on je pre svega **podloga** na kojoj se raspoređuje urbana oprema i nameštaj, smešta se pejzažno uređenje i prirodni elementi. Dakle, parter predstavlja osnovu za dalju nadogradnju celokupnog prostora, a tretiran kao celina, može odigrati značajnu ulogu u postavljanju hijerarhijskih odnosa među svim prisutnim elementima. Tako na primer, adekvatnim oblikovanjem podnog zastora moguće je istaći druge elemente značajne za ambijent. Karakter prostora menja se u odnosu na način na koji je tretiran parter. Shodno tome, popločanju može biti umanjen značaj kako bi odigrao ulogu sličnu galerijskim prostorima, u kojima je sve svedeno i podređeno umetničkim delima. U tom kontekstu popločanje svedenih boja, strukture, tekture može istaći okružujuću arhitekturu ili elemente mobilijara. Sa druge strane, parter u celini može biti istaknut i odigrati ulogu najznačajnijeg elementa po kome je javni prostor pamtljiv, jedinstven i putem čega mu je građen identitet.

Ranije je naglašeno da je jedan od razloga zbog kojih se parter izdvojio kao jedan od osnovnih arhitektonsko – urbanističkih elemenata javnog prostora činjenica da predstavlja ekvivalent enterijerskom podu sobe / kuće i horizontalnu prostornu granicu. Iz tog razloga, druga značajna karakteristika partera kao celine jeste uloga same

³¹⁴ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³¹⁵ **Stanojović, A.:** *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, NoviSad, 2016., str. 9.

³¹⁶ **Zite K.:** *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

³¹⁷ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

fizičke pozornice na kojoj se odigrava svakodnevni javni život grada. On sadrži sve površine potrebne da se nesmetano odvijaju sve aktivnosti koje su korisnicima neophodne ili željene. Događaji, spontani ili organizovani, smešteni su i raspoređeni po površini partera. Zato, njegove karakteristike i u tehničkom smislu treba da zadovolje zahteve svih funkcija koje javni prostor ima, što slobodnoj površini dodeljuje veoma važnu i ključnu ulogu u životu javnog prostora.

Značajna prostorna karakteristika partera, pored njegove rasprostranjenosti jeste i osećaj čovekomernosti i bezbednosti koji se kod svakog korisnika javlja prilikom kretanja. Naime, parter predstavlja **donju horizontalnu fizičku granicu prostora**, izuzetno bitnu za ljude koji se kreću i upoznaju sa prostorom koji ih okružuje, a koji im je nedovoljno poznat, te su svi događaji kao sekvence i nešto što izaziva dodatni oprez i sveobuhvatnije opažanje. Zato je bitno da se čovek kreće pločnicima i stazama sa jasnim doživljajem da je u pitanju mehanička radnja.

3.3.2.2 Fizičko-morfološke karakteristike partera

Najveći broj značajnih i prepoznatih karakteristika pripada ovoj grupi, iz razloga što je parter, pre svega, fizički element. **Materijal** je glavni činilac koji gradi parter i jednični mikroelementi popločanja su zaslužni za efekat u celini. Dakle, izborom materijalizacije usmeriće se celokupno oblikovanje i karakter ambijenta i mora biti prilagođen “ klimatskim i vremenskim uslovima područja, zadovoljiti funkcionalne kriterijume, mora biti bezbedan, trajan, siguran za hodaње, ne sme biti klizav i ne sme reflektovati svetlost.”³¹⁸ Prilikom odluke da li će zastor biti “kamene i betonske ploče, kocke, opekarski elementi, veštački materijali, drvo, u zavisnosti od namene postavljeni samostalno ili kombinovani sa asfaltom, zemljom, peskom ili travom”³¹⁹, prostor dobija brojna i estetska i morfološka svojstva koja uslovljava odabrani materijal. Naravno, način njegove primene, izabrani stil, dizajn i kreativnost planera, dozvoljavaju da isti materijali pruže jedinstvena rešenja. Primarna uloga materijala jeste da “obezbedi sigurno i udobno kretanje, namenjeno svim kategorijama korskornika”³²⁰, te treba da bude “antiklizni, pogodan za šetnju i stajanje, što podrazumeva razmatranje refleksije toplote i odjaja”³²¹. Pored toga, odabir materijala za popločanje treba da bude u pravcu onoga što je “trajno i estetski privlačno, čime je moguće uticati na troškove održavanja.”³²² Za kvalitet javnog prostora, doživljaj i sliku važan je celokupni izgled i **dizajn** poda “u kojem učestvuju veličina, boja, tekstura

³¹⁸ **Stanojlović, A.:** *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016., str. 31.

³¹⁹ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³²⁰ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³²¹ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

³²² **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

primenjenih materijala i elemenata koji, međusobnim odnosima formiraju prostorne celine i naglašavaju specifične funkcije pojedinih delova javnog prostora.”³²³

Halprin prepoznaje značaj i važnost partera i njegovog oblikovanja, te posvećuje deo istraživanja u knjizi *Gradovi gradskom podu* i ističe da nakon samog izbora materijala način njegovom tretiranja, slaganja i primene, zapravo igra presudnu ulogu u efektu koji će se zastorom postići. Posebno naglašava da od izbora materijala ne zavisi samo trajnost i ugodnost hodanja po njemu, već i estetski kvalitet partera. Samim tim, sve osobine materijala koji se iskoriste prilikom vizuelnog osmišljavanja, učiniće da javni prostor dobije željenu notu, bilo da je u pitanju šara, uvek prisutna tekstura ili kolorit.³²⁴

Slika_44: Primena materijala različitih oblika, boja, načina slaganja i tekstura prilikom oblikovanja partera

Dimenzije i oblik primarnih elemenata sklopa definišaće strukturu celine, koja može biti usitnjena skoro tačkasta, ili sasvim suprotno, skoro potpuno homogena, kao i njihova kombinacija. **Način slaganja** mikroelemenata, može dovesti do formiranja većih segmenata, oblikovanja prepoznatljivih šara i jedinstvenih dizajnerskih rešenja. S tim u vezi, značajno je pomenuti **geometrijske oblike** koji se slogom postižu, jer se izabrani floralni, matematičko-geometrijski, amorfni ili apstraktni oblik često ne sagledavaju iz ugla prolaznika ili pešaka, usled čega se prostor artikuliše prema vizurnim tačkama i pravcima kretanja. U tom slučaju **kompoziciona šara**, kao završni proizvod predstavlja i sliku na parteru, ali i formu koja može postati asocijacija javnog mesta. Izbor i kombinacije **boje** mogu doprineti dinamici prostora. Drugim rečima, osobine materijala i njihovo sadejstvo utiču na ambijentalnost, grade prepoznatljivost i time značaj celokupnog javnog prostora čiji su deo. (Slika_44)

3.3.2.3 Funkcionalne karakteristike partera

Ukazavši na činjenicu da je parter isključivo površinski element i da objedinjuje i **povezuje** sve druge arhitektonsko – urbanističke elemente time što je sa njim u fizičkom kontaktu, važno je sagledati njegove funkcionalne karakteristike. Primarna i

³²³ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³²⁴ **Halprin, L.:** *Gradovi*, Beograd, Građevinska knjiga, 1973., str. 89.

najvažnija funkcija slobodne popločane površine, je da služi za kretanje ili stajanje tj. zaustavljanje. Zahvaljujući primeni različitih materijala, boja, tekstura, šara, moguće je **podeliti prostor** na funkcionalne zone i time parter pretvoriti u čitljivu površinu namenjenu određenim celinama. Na taj način stvora se jasno čitljiv prostor nastao promenama u parteru koje saopštavaju ili ukazuju na namenu određenih ambijenata. Fokusne tačke mogu biti akcentovane promenom boje, oblika ili teksture, kao i samog materijala, a istim pristupom naglašavaju se i različite funkcionalne zone. Istim pristupom mogu se naglasiti različite funkcionalne zone u prostoru.³²⁵

“Površine duž kojih se odvijaju saobraćajni tokovi i veze predstavljaju jedne od najvažnijih elemenata,”³²⁶ navodi Kostreš, usled čega je za grad izuzetno značajno da kretanje bude proces koji je olakšan, usmeren i fokusiran, a zahvaljujući oblikovanju partera, moguće je stvoriti **jasne linije kretanja**. Na tim pravcima ostavlja se slobodna površina i ulaskom u prostor, postaje čitljivo koji pravci su primarni i dominantni, a koji su sekundarni. Formiranjem jasnih linija kretanja, koje Gel smatra izuzetno značajnim i naziva ih “direktnim pravcima kretanja”³²⁷, koji su ispraćeni dizajnom parternog uređenja, skreće se pažnja na tačke u prostoru koje su **ciljevi kretanja** i tako im se dodatno daje na značaju.

Osmišljenim popločanjem moguće je **naglasiti** određene tačke javnog prostora, te akcentovanjem partera ispred nekog objekta, pažnja korisnika može se privući ka njemu. Isticanjem jednog segmenta površine, može se naglasiti njegova namena ili centralna funkcionalna zona na trgu, prostor sa najfrekventnijim korišćenjem ili najdominantnijim sadržajima. Upotreba materijala i njegovih svojstava, kao i kombinacija drugih elemenata kao što je osvetljenje, dovodi do toga da su mogućnosti koje pruža oblikovanje partera na visokom nivou i da veoma slojevito i složeno mogu da utiču na doživljaj mesta i sliku koja se prezentuje ka širem okruženju. Za primer se može navesti da “vrsta, način i intenzitet osvetljenja igraju izuzetno važnu ulogu, jer reflektujuće svetlo sa podloge u sadejstvu sa osnovnim utiče na ukupni osvetljaj i pruža mogućnost raznovrsnog doživljavanja noću osvetljenog javnog prostora.”³²⁸

Prijatno položana javna površina na mestima za okupljanje često postaje i hipertrofirani plato, površina na kojoj je moguće sedenje, ležanje ili improvizovani odmor. Upravo pomenutim naglašavanjem programskih celina, promenom materijala, upotrebom toplih tonova ili podnih obloga, korisnicima se može pružiti ugođaj boravka na otvorenom prostoru i spontano pristupanje dokolici ili slobodnim aktivnostima.

³²⁵ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

³²⁶ **Kostreš, M.:** *Urbano-ruralne veze i tokovi između naselja*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2012., str. 128

³²⁷ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 126.

³²⁸ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

3.3.3 Karakteristike prirodnih elemenata koji definišu javni prostor

Prirodni elementi, kada su planski inkorporirani u izgrađeni prostor, čine jedinstvenu kompoziciju sa ostalim prostornim činiocima, kao što su parter, objekti i druge građene strukture. U gradskom tkivu vegetacija je najčešće antropogena, pogotovo u mikroambijentima centralnih područja.³²⁹ Alsumsam (*Iman Alsumsam*) navodi kako Kaplan (*Rachel Kaplan*) i Kaplan (*Stephen Kaplan*) ističu da je drveće i zelenilo estetski zadovoljavajuće i psihološki važno za većinu ljudi u javnom prostoru.³³⁰

Voda, kao element oblikovanja, svojim potpuno prirodnim karakteristikama unosi notu neočekivanog u prostor. Faktor iznenađenja koji izaziva time što „svetli, sija, blješti, pada u mlazu, raspe u kapi“³³¹, talasa, reflektuje svetlost iz okruženja, daje posebnu notu prostoru i gradi atraktivnost i dinamiku mesta. Tvrdi se da voda i njene karakteristike zauzimaju istaknut status kada je u pitanju privlačenje ljudi i iskušavaju ih da provode više vremena u javnim prostorima.³³²

3.3.3.1 Prostorne karakteristike prirodnih elemenata

Biljni material kao element javnog prostora može da se manifestuje u vidu drvoreda, aleja, topijara, masiva, prirodnih ostrva, alpinuma, partera, travnjaka, vertikalnih vegetativnih zidova i drugo.³³³ Ali kao najznačajnija prostorna karakteristika može se uočiti pojedinačno, solitarno stablo kao **tačkasta** struktura, **linijski** raspoređene forme u nizu koje nastaju ponavljanjem pojedinačnih drvenastih sadnica ili formiranjem parternih traka ili kao **prostorna** konstrukcija uspostavljena kao masiv. Istu konfiguraciju moguće je prepoznati i kod vodenih površina, jer u prostoru može da postoji jedna fontana, vodena kaskada ili traka, kao i veće ogledalo, površinski dominantnije u odnosu na okružujuće elemente. Efekat svake od karakterističnih grupa je jednako značajan, a zavisi od programskog i dizajnerskog koncepta koji je potrebno postignuti. (Slika_45a, 45b, 45c)

³²⁹ Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 60.

³³⁰ Kaplan, R., Kaplan, S.: *The experience of nature: A psychological perspective*, CUP Archive., 1989. in Alsumsam, I.: *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 56.

³³¹ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 139.

³³² Whyte, W.H.: *The social life of small urban spaces*, Project for Public Spaces, New York, 1980.

³³³ Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 60.

Slika_45a: Tačkasto postavljeno zelenilo u javnom prostoru

Slika_45b: Linijski postavljeno zelenilo u javnom prostoru

Slika_45c: Površinski postavljeno zelenilo u javnom prostoru

Kao element uključen u oblikovanje prostora, biljni materijali mogu da zamene i određene građene strukture, kao što su zidovi, nadstrešnice ili ograde ili da budu deo prostornih instalacija. Rezidbom i drugim radnjama, zeljaste strukture mogu prostorno da postanu integralni delovi i eksterijera i enterijera, te veza i simboličko-prostorna asocijacija.

Dobro ambijentalno i scenografski uklopljen prirodni materijal može da služi kao **pozadina** centralnom fokalnom elementu i istakne ga³³⁴, zahvaljujući čemu se planski skreće pažnja na određene prostorne činioce. Suprotno tome, prirodni elementi, bilo da je u pitanju element vegetacije kao što je solitarno stablo, cvetna leja, ili vodeni element, mogu i sami biti **akcenat** u prostoru i centralni element oko kog se oblikuje ostatak ambijenta. U tom pogledu kao dinamički i prostorno postignuta kontrastna pojava, vegetativni ili vodeni element postaje repna tačka u prostoru.

3.3.3.2 Fizičko-morfološke karakteristike prirodnih elemenata

Vegetacija, kao i drugi elementi oblikovanja javnog prostora, poseduje morfološke karakteristike i razlikuje se prema obliku i veličini, kao i fizičke karakteristike boju, teksturu i gustinu krošnje. Svaka od pomenutih karakteristika promenljiva je u odnosu na to da li je vegetativna forma autohtona ili antropogena, te je i efekat koji se postiže različit. Jedinствена autonomija i efekat promene i nepredvidivost sa kojim prirodni elementi raspolazu doprinose heterogenosti prostora, bez obzira na karakter ostalih elemenata. Prirodni elementi su u neprestanom pokretu, bilo da se radi o pokretanju krošnje ili talasanju vodene površine.

³³⁴ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

Slika_46a: Travnata površina u javnom prostoru

Slika_46b: Cveće u javnom prostoru

Slika_46c: Drveće u javnom prostoru

Slika_46d: Žbunasto zelenilo u javnom prostoru

Biljni materijal može se podeliti prema prostornoj strukturi na:

- visoko rastinje (visoko drveće, preko 25m);
- srednje rastinje (drveće od 10 do 25m);
- nisko rastinje (nisko drveće, žbunje i žive ograde od 0,5 do 10m);
- parterno zelenilo (pokrivači tla, trave i cvetni elementi).³³⁵

U zavisnosti od **veličine**, menja se i efekat koji biljni materijal ima na neposredno okruženje, visoka stabla mogu privući poglede, široke krošnje mogu zakloniti druge elemente, velike površine promeniti dinamiku i slično. Jednom rečju “visoko rastinje ima veoma važnu ulogu u kreiranju ambijenata.”³³⁶ Mnogi aspekti komponovanja iz ranijeg poglavlja, kao što su ritam, naglašavanje, ponavljanje i drugi, mogu se postići i prirodnim elementima. **Boja** na prirodnim elementima je jedinstvena, promenljiva i raznovrsna. Nijanse iste boje nižu se i preklapaju čak i na istoj biljci, ili se kombinacijom različitog sadnog materijala postiže šarenilo. Ne postoje dva ista drveta ili žbuna, a osim veličine i oblika, vremenom se menja se i boja. Sezonske promene u toku godine koje donose godišnja doba utiču da javni prostor dobija novi izgled zahvaljujući prirodnim elementima. Biljni materijal može se podeliti u kategorije i na osnovu sezonske promene karakteristika na listopadno i zimzeleno. Kako Halprin opisuje, drveće nam pruža sklonište u svojoj senci i unosi vedru zelenu boju svog lišća u sivilo gradskog ambijenta.³³⁷ Na isti način na koji sobno bilje oplemenjuje enterijere i ožive scenu, vegetacija utiče na javne prostore. **Oblik** sadnog materijala definiše međusobni uticaj neposrednog okruženja i drugih elemenata. Bilo da se radi o obliku krošnje, vrsti žbunastog bilja, obliku cvetne leje ili ozelenjene površine, kada je u pitanju zelenilo, ili o obliku vodene površine, ogledala, fontane kada se radi o vodi, svaki planerski izbor utkaće određene karakteristike i efekte u urbani otvoreni prostor. **Tekstura** je značajna karakteristika kada su u pitanju prirodni elementi, jer se u njima krije velika količina razlika i jedinstvenosti, koje intrigiraju i privlače ljude u prostoru da ih istraže i dodirnom, posebno jer je upravo kod ovih elemenata direktan kontakt najčešće omogućen.

³³⁵ Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 60.

³³⁶ Stanojlović, A.: *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016., str. 33.

³³⁷ Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973., str. 161.

3.3.3.3 Funkcionalne karakteristike prirodnih elemenata

Upotreba vegetacije u urbanim prostorima ima velike koristi za zajednicu i društvenu svest o njenom benefitu potrebno je stalno negovati i naglašavati, te očuvati odnos čoveka i zelenila na što višem nivou. (Slika_47) Uloga biljnog materijala u javnim prostorima može se sagledati kroz:

- **ekološke koristi** kao što su proizvodnja kiseonika, održavanje optimalne vlažnosti vazduha, snižavanje temperature i stvaranje prijatnijeg mikroambijenta, filtriranje vazduha, umanjevanje uticaja vetra, zagađenja i buke. Zeleni material takođe utiče na očuvanje biološke regulacije i pruža široki spektar pogodnosti u pogledu sezonskih promena i vizuelne raznolikosti;
- **ekonomske koristi** od kojih je najznačajnija bolja prirodna mikroregulacija klimatskih uslova koji se postižu smanjenjem preterane insolacije i radijacije, zaštitom objekata, ljudi i prostora, stvaranjem hlada. Zelenilo na objektima u pogledu vertikalnih površina ima energetski efikasna dejstva na vek trajanja objekta i klimatski komfor, čime se šira slika ovog benefita prenosi in a javni proctor u okruženju;
- **estetske koristi** koje doprinose posećenosti nekog javnog prostora, kvalitetu mesta i pamtljivosti. Na ovaj način, raste i investiciona želja potencijalnih zainteresovanih strana u procesu oblikovanja i aktiviranja prizemlja objekata, te ekonomski rast predstavlja zavisani faktor u datoj relaciji. Kombinovanjem različitih oblika, boja, tekstura i tipova materijala, postižu se ritam i dinamika prostora, jer cveće, cvetne leje i topijarne forme doprinose estetici prostora u kom se nalaze;³³⁸
- **sociološke koristi** stvorene iskonskom željom čoveka da se povezuje sa prirodom i boravi u prijatnim prostorima oplemenjenim vegetacijom. Rekreacija, opuštanje, uživanje u dokolici ili planiranim aktivnostima prijatnije je uz benefite vegetativnih vrsta, te socijalne vrednosti postaju veće kada se povezuju ljudi oko istih potreba, interesa ili ideja;
- **psihološke koristi** potrebno je posmatrati zajedno sa zdravljem ljudi koje se poboljšava boravkom u zelenim prostorima i asimilacijom sa prirodom. Na taj način umanjuju se osećaj mentalnog umora i stvara osećaj opuštanja i mira, te želja za socijalizacijom i interakcijom sa ostalim korisnicima prostora. Pored psihičkog, značajan je i razvoj fizičkog zdravlja i stanja društva, te je bavljenje sportom ili šetnja, prijatnija čak i u minimalno ozelenjenim prostorima grada.

³³⁸ Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014., str. 63 .

Slika_47: Različite funkcije zelenila i aktivnosti koje se uz njih odvijaju u javnom prostoru_okupljanje ispod u senci drveta (levo); okupljanje na travi (desno)

Ovako sagledane vrednosti funkcionalnih karakteristika prirodnih elemenata utiču sveobuhvatno pozitivno i na ostale značajne elemente uzete u razmatranje u ovoj studiji – objekte, parter i urbani mobilijar. Keli (*Sean Kell/Sean Kelly*) dovodi u vezu nabrojane kategorije/elemente na sledeći način, smatrajući da postojanje zelenila doprinosi pozitivno na sledeće načine:

- frekventnost korišćenja prostora pospešuje poslovanje u okruženju;
- produžava vek trajanja popločanja i drugih elemenata, jer smanjuje temperaturu mikroambijenta i štiti od prekomerne insolacije;
- povećava biodiverzitet u urbanom okruženju;
- podstiče održivi transport, jer podstiče izlazak iz vozila i pešačenje u prijatnom prirodnom ambijentu;
- pročišćava vazduh i smanjuje zagađenje;
- smanjuje stres, jer prisustvo vegetacije i pogled na zelenilo pozitivno utiču na psihi ljudi.³³⁹

Strukturna uloga zelenila direktno je zavisna od prostornih karakteristika, jer organizacija pojedinačnih vrsta ili grupisanje u niz, imaju za cilj da na drugačiji način strukturiraju prostor, te artikulišu okruženje u skladu sa činjenicom da mogu da:

- grade prostor i formiraju funkcionalne, estetske, ambijentalne celine;
- stvaraju linije koje razdvajaju ili povezuju prostore, te čine barijeru ili sponu između prostora, upućuju na neki pravac i naglašavaju njegovu longitudinalnost ili dinamiku;
- zaklanjaju i delimični ili potpuno sakrivaju određene celine, elemente, detalje u prostoru;

³³⁹ Kelly, S. et al: *Downtown Harrow Streetscape Design Guidelines*, Town of Essex, 2018., pp. 33.

- ograđuju prostor i čine ga fizički definisanim, čovekomernim i prostorno određenim.

Dimenziju refleksije i pokreta moguće je postići upotrebom vode, te stvoriti stimulativni prostor, izuzetno značajan u procesu urbanog planiranja ili urbane revitalizacije. Vodene površine se često koriste prilikom oblikovanja trgova da obezbede akcenat u prostoru i estetski ugodnu vizuru. Voda može da se koristi u različitim oblicima, kao ogledalo, tekuća voda ili fontana, vodoskok ili kombinacija prethodno nabrojanih.

Vodena ogledala stvaraju opuštajuću atmosferu, dajući utisak mirne površine koja dobija oblik prostora u kome se nalazi, a predstavlja mikroelement u celokupnom urbanom dizajnu. Fontane, vodoskoci i kaskade daju dinamiku prostoru, a pokretom nadražuju i čulo sluha, pružajući prijatan šum. (Slika_48) Interakcija korisnika sa vodenim površinama najčešće izostaje, što umanjuje njenu važnost, a nedovoljno povezuje ljude sa prirodnim elementima u okruženju, usled čega novija rešenja i savremene tehnologije rešavaju navedene problem. Deca intenzivno traže i iniciraju vezu sa vodenim površinama što razvija njihovu kreativnost, motoriku i socijalizaciju. Funkcija vodenih površina tako je složena koliko i funkcija zelenila u javnom prostoru i u sinergiji ova dva prirodna elementa naglašava se ekološki, ekonomski, estetski, sociološki i psihološki benefit. Posebne efekte u javnim prostorima proizvodi voda u sprezi sa osvetljenjem, pa ovaj važan aspekt doživljava noćnog ambijenta, prisutan u svim gradovima, zaslužuje veliku pažnju.³⁴⁰ Noćna slika prostora atraktivna je koliko i dnevna, a refleksija, odsjaj, presijavanje i efekat ogledala koji vodena površina može da pruži, izuzetno je značajna za socijalnu memoriju i arhitektonsku promociju mesta.

Slika_48: Interakcija korisnika sa elementom vode u javnom prostoru_uređenje glavnog trga u Portlandu autora Lorenza Harplina

3.3.4 Karakteristike urbanog mobilijara koji definiše javni prostor

Kao arhitektonsko-urbanistički element javnog prostora, urbani mobilijar predstavlja grupu raznolikih entiteta najrazličitijih funkcija koji upotpunjuju boravak u datom okruženju. Pre svega, najveći deo mnogobrojnog i raznolikog mobilijara ima direktnu

³⁴⁰ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

upotrebnu vrednost za korisnike prostora. Većina aktivnosti koje se odvijaju u javnom prostoru, moguća je, olakšana ili dopunjena postojanjem adekvatne urbane opreme i uređenja.

Utilitarnosti gradskog nameštaja i druge prateće opreme, uslovljavaju važne karakteristike dizajna kao što su pravilno dimenzionisanje, princip ergonomije i ergometrije, adekvatan izbor materijala, poznavanje tehničkih i konstruktivnih stvari, inženjerskih i tehnoloških mogućnosti i drugo. Ukoliko su elementi dobro oblikovani i raznoliki po ponudi, biće frekventno korišćeni i doprineće kvalitetnoj upotrebi prostora.. Važan faktor kojim mobilijar utiče na doživljaj i sliku nekog mesta predstavlja njegov raspored u okruženju, povezanost sa drugim elementima, stepen održavanja i atraktivnosti. Sa estetske strane, uloga urbanog mobilijara ogleda se u načinu i stilu njegovog oblikovanja, stepenu uklapanja u izgrađeno okruženje. Element opreme može da bude prateći faktor jezika arhitekture i lica objekata koji ograničavaju prostor ili element prepoznatljivosti kojim se formira identitet mesta.

Skoro sve aktivnosti koje se odvijaju u javnom prostoru praćene su određenim elementom urbanog mobilijara i opreme, koji treba da upotpune, obezbede ili olakšaju određene radnje. Ono što je od posebnog značaja, jeste da udobnost prostora podrazumeva prisustvo ovih elemenata i njihov adekvatan raspored koji će vrlo jednostavno i čitljivo upotpuniti javni život. Najčešće se oni postavljaju kao kombinacija i ređanje različitih oblika opreme, kako bi u takvoj kompoziciji zadovoljili sve potrebe i zahteve korisnika. Neki od elemenata naći će se u prostoru veoma diskretno, samo kako bi ispunili svoju utilitarnu ulogu, usled čega se često ne primećuju kao sklopovi, jer se podrazumeva da su tu i njihova korist je primarna.

3.3.4.1 Prostorne karakteristike urbanog mobilijara

Ovu grupu elemenata čine fizički najmanji, ali ujedno najbrojniji elementi, često nazivani urbanim detaljima, jer svojim proporcijama mogu biti dosta manje strukture, ali svojim dizajnom ili estetikom, najdekorativniji elementi prostora. Njihov broj i ponavljanje u prostoru utiču na način funkcionisanja celine. **Prostorni raspored ili organizacija** značajna je karakteristika koja diktira na koji način će se prostor koristiti, „za različite namene, različitim pravilima koja reflektuju potrebe, vrednosti i želje grupe ili pojedinca... predstavlja podudaranje (ili nedostatak podudaranja) fizičkog i socijalnog prostora.“³⁴¹ Promišljena dispozicija može da podstakne aktivnosti ljudi. Takođe, može da poveže objekte, prirodne elemente i parter u koherentnu celinu i dodatno ih približi korisnicima. Dobrim rasporedom utiče se na sociološke i psihološke aspekte ambijenta, jer je moguće podstaći kontakte ili obezbediti intimnije i privatnije okruženje. Odabir načina raspoređivanja, definisaće funkcija javnog prostora, njegove aktivnosti, planirani broj korisnika, ciljne kategorije i karakteristike ljudi sa jedne i namena opreme sa druge strane. Tipologija javnog prostora, njegova pozicija u urbanom tkivu i značaj

³⁴¹ **Rapaport, A.:** *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977., pp.10.

postavljaju zahteve za potrebnim ili optimalnim brojem nekog mobilijara, dok oblikovanje i način upotrebe opreme nameću svoje zahteve. Opisani uticaji prostornog rasporeda mogu se podeliti u tri glavne kategorije prema kojima urbani detalji mogu biti postavljeni:

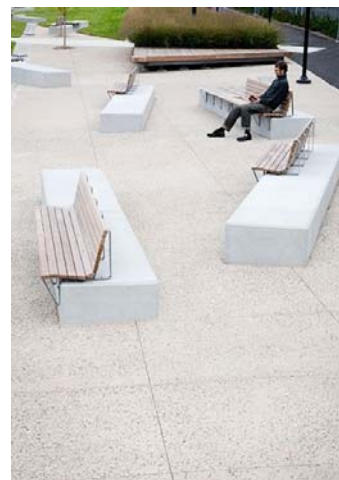
- **tačkasto – pojedinačno** postavljeni elementi opreme ili mobilijara;
- **grupno** – linijski ili koncentrično kombinovani elementi;
- **površinski.**

Slika_49a: Pojedinačno postavljeni elementi mobilijara

Slika_49b: Površinski postavljen urbani mobilijar

Slika_49c: Grupisani elementi urbanog mobilijara

Tačkasto ili pojedinačno se postavljaju elementi čiji broj u prostoru nije velik, kao što su info-table, mape, efemerne edikule i slično, ili oni čija morfologija dozvoljava istovremenu upotrebu od strane većeg broja korisnika, na primer prostorne klupe ili česme. Ovaj način dispozicije za efekat može da ima isticanje određenih elemenata u prostoru, stvaranje lokalnih, mikro repernih tačaka, orijentira i spontanih mesta susreta. Elementi koji su pojedinačno postavljeni u prostoru, mogu naglasiti neki drugi element, objekat, deo partera ili prirodni element ili privući korisnike i stvoriti mesto okupljanja. (Slika_49a)

Grupni raspored mobilijara iste kategorije ili kombinovano ređanje različitih tipova i funkcija, u prostoru može izazvati efekat usmeravanja kretanja ili pogleda, podelu celine na zone / delove ili ograđivanje delova urbanog fragmenta. Linč (Kevin Lynch) je stava da „nizovi belega pripomažu raspoznavanju i olakšavanju pamćenja putanje.“³⁴² Prostorni raspored ujedno utiče i na način korišćenja opreme i celokupnog prostora, jer utiče na stepen socijalizacije i osećaj pripadnosti, bezbednosti, uključenosti ili isključenosti iz javnih aktivnosti koje se odvijaju na datom mestu. Grupno postavljanje dozvoljava i projektantski različite sisteme organizacije, te omogućava kombinovanje u geometrijski jasne oblike, izražene linijske pravce ili amorfno. Tako na primer, linijski postavljene klupe definišu u kojoj meri će se njihovom

³⁴² Linč, K.: *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974., str. 105.

upotrebom socijalizovati korisnici, a orijentacija će odrediti šta posmatrači koji sede mogu da vide, čime se pogled usmerava na određene delove javnog prostora, odabrane fasade ili aktivnosti. Linije koje formiraju svetiljke, automatski postaju bezbedne linije kretanja u večernjim delovima dana. Prostorni ramovi pergole mogu formirati linijski prolaz koji pruža atraktivnost prilikom prolaska i postaje dominantni pravac kretanja. Sa druge strane, sve češći savremeni dizajn opreme podrazumeva integraciju više različitih elemenata opreme i mobilijara, kao što su klupa, kanta, nadstrešnica, žardinjera i držač za bicikle, te je geometrijski oblik uvek neka kompaktnija forma koja tako svojom strukturom dominira u prostoru. Raznovrsnost kombinacija je neophodna, jer su interesovanja ljudi i aktivnosti izuzetno suprotni i zahtevaju projektantsku kreativnost i transformabilnost. (Slika_49c)

Površinski postavljeni elementi opreme ili oni koji pojedinačno imaju površinsko prostiranje i strukturu, zauzimaju veću površinu prostora, čime se pretvaraju u segmente mesta, najčešće određene nekom namenom ili izgledom, kao što su letnje pozornice, nadstrešnice, platoi ili urban stopovi³⁴³ koji predstavljaju kombinacije više funkcija urbane opreme. Na ovaj način dobijaju se specifične celine prostora zahvaljujući opremi koja je uvedena i na određeni način postavljena, jer se pojavljivanjem „u obliku jata uzajamno pojačavaju“³⁴⁴ efekti koji se postižu, te jasnije i jače prenosi poruka ili privlače korisnici. (Slika_49b)

Svaka funkcionalna grupa urbanog mobilijara može biti raspoređena po bilo kom od tri opisana principa prostorne dispozicije i odlukom o tome utiče se na različite aspekte i karakter celine. Dobar primer tome predstavlja nadstrešnica koja površinskim prostiranjem može postati mesto okupljanja, dok linearnom postavkom može postati dominantan pravac kretanja i usmeravanja. Na isti način, linijski postavljene klupe dele prostor, usmeravaju vizure i ograničavaju socijalizaciju, dok površinski raspoređene podstiču kontakte, okupljanje i zaustavljanje.

Opisani uticaj prostornog rasporeda uglavnom se oslanja na utilitarnu ulogu mobilijara u javnom prostoru, dok estetska funkcija takođe ima uticaj celokupni prostor. **Stilsko oblikovanje** opreme može vizuelno da poveže elemente urbanog fragmenta i da na taj način mobilijar služi kao spoj korisnika i okruženja. Ova mogućnost se povećava i zahvaljujući činjenici da sa najvećim brojem elemenata korisnici ostvaruju direktan kontakt. Odabir fizičkih i morfoloških karakteristika, dakle dizajn i projektovanje elemenata opreme, njihove zajedničke karakteristike i prepoznatljivost, doprineće da estetska funkcija urbanih detalja objedini prostor i vizuelno ga učini celinom. Stil može biti pod uticajem kulture, socijalnih trendova, tehnologije, funkcije i estetskih trendova.³⁴⁵

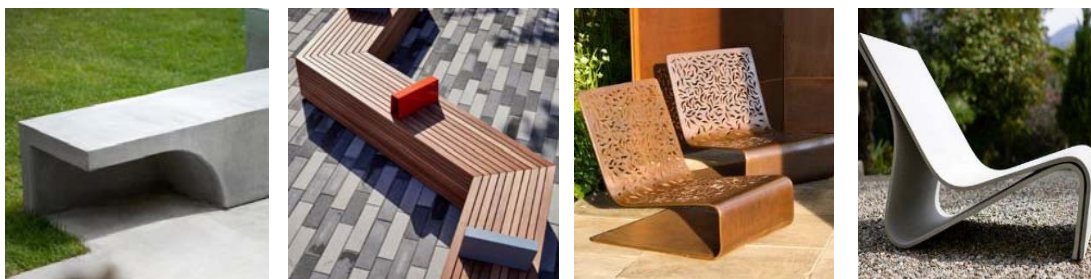
³⁴³ Urban stopom se nazivaju složeni elementi urbane opreme, koji pozivaju na zaustavljanje i zadržavanje. Često imaju integrisanu funkciju sedenja, osvetljenja, natkrivanja, informisanja i sl.

³⁴⁴ **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974., str. 129.

³⁴⁵ **Kelly, S. et al:** *Downtown Harrow Streetscape Design Guidelines*, Town of Essex, 2018., pp. 30.

3.3.4.2 Fizičko-morfološke karakteristike urbanog mobilijara

Ovoj grupi karakteristika pripadaju obeležja poput **materijalizacije, boje, teksture, oblika i veličine**, čije su varijacije izrazito brojne. Dok god se nalaze u okvirima čovekomernog oblikovanja, kombinacije navedenih karakteristika su praktično neograničene. Svaka od navedenih karakteristika ima dualnu funkciju u krajnjem proizvodu urbanog mobilijara, jer paralelno mora da zadovolji i utilitarne i estetske zahteve koje ovaj arhitektonsko – urbanistički element treba da pruži i kojima utiče na kvalitet ambijenta u koji se smešta. Činjenica da je najveći deo opreme pre svega utilitaran i u službi ljudi koji ga koriste, u svakom segmentu planiranja i oblikovanja mora se voditi računa da dolazi do direktnog kontakta sa korisnicima i da svaki detalj mora biti podređen i prilagođen njima. S obzirom na predstavljeni značaj i uticaj koji estetska strana opreme ima na celokupan javni prostor, važno je napomenuti da ne može biti zanemarena prilikom oblikovanja. (Slika_50)

Slika_50: Različiti načini oblikovanja i materijalizacije urbanog mobilijara

Izbor **materijala** treba da obezbedi funkcionalnost pri korišćenju i udobnost i bezbednost pri direktnom kontaktu, da bude prijatan, dobro podnosi sezonske promene, adekvatno se ponaša pri određenim atmosferskim uticajima, omogućiti pristupačno i lako održavanje, trajnost i drugo. Sa estetske strane, materijalom se definišu stilske karakteristike, ukazuje na duh mesta i vremena, određuje jedinstvo sa drugim elementima ili ističe u odnosu na njih. Materijali moraju biti trajni u spoljnim uslovima i promeni vremenskih prilika. Oštre ivice i uglove treba izbegavati, zbog različitih starosnih kategorija korisnika i drugačije prirode aktivnosti. Prilikom izbora materijala i stila ključno je promišljati o kombinovanju sa arhitektonskim karakteristikama prostora u koji se element uklapa i treba voditi računa da ne bude previše različitih materijala i da mobilijar bude usklađen u celom prostoru.³⁴⁶ Vajt (*Willian H. Whyte*) tvrdi da mesta za sedenje zahtevaju pažljivo planiranje inače nikada neće biti korišćeni i predstavlja ideju pokretne stolice, koja bi mogla da proširi mogućnosti, kao što je pomeranje mesta za sedenje na suncu ili u hlad, izolaciju ili grupisanje i slično.³⁴⁷

³⁴⁶ Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

³⁴⁷ Whyte, W.H.: *The social life of small urban spaces.*, 1980., Project for Public Spaces. New York.

Odlukom o **boji** elemenata utiče se na razumljivost i čitljivost prostora. Dodeljivanjem određenog tona ili nijanse ili uvođenjem prepoznatljivih elemenata, može se olakšati snalaženje u prostoru, pospešiti lakše uočavanje traženih elemenata ili kretanje kroz prostor. Postoje primeri u kojima je usvojena boja nekog elementa opreme izgradila identitet prepoznatljiv na globalnom nivou, kao što je to učinila crvena telefonska govornica u Londonu. “Kontrast nasuprot harmoniji”³⁴⁸ kako navodi Brolin (*Brent C. Brolin*), predstavlja dobar projektantski pristup, te je inicijalna ideja koja kao rezultat ima pozitivne efekte. Kako je boja “vid komunikacije višeg reda”³⁴⁹ ona predstavlja dobar instrument u rukama dizajnera i projektanata, te predstavlja značajnu nadražajnu komponentu za čula, a izražajnu za oblikovanje i ambijentalnost. **Teksture** ili druge **specifičnosti završne obrade**, kao što su sjaj ili matiranje, utiču na upotrebu, mogu doprineti bezbednosti, trajnosti, prepoznatljivosti ili atraktivnosti. Izbor **oblika** i **veliĉine** nalažu zahtevi korišćenja i visokog nivoa funkcionalnosti koja želi da se postigne kod urbane opreme. Pristup dizajnu i skoro neograniĉene kreativne mogućnosti dovode do situacije da raznovrsnim oblikovanjem može da se postigne navedeno i da se pri tom obezbedi jedinstvenost javnog prostora.

3.3.4.3 Funkcionalne karakteristike urbanog mobilijara

Urbana oprema ima dve osnovne uloge u životu javnog prostora: *utilitarnu* i *estetsku*. Upotrebna vrednost je primarna kada se razmatra mobilijar, jer bez tog aspekta može se govoriti samo o lepim ukrasima u prostoru. Prethodno su navedene mnoge podele urbanog mobilijara³⁵⁰, izvršene na osnovu namene elemenata i uloge koju imaju u dopunjavanju i obezbeđivanju potreba korisnika. Iz tog razloga potrebno je pojam shvatiti veoma široko i u njega uključiti sve pokretne i nepokretne elemente koji služe da doprinesu životu javnog prostora. (Slika_51)

Slika_51: Različite funkcije urbanog mobilijara_kanta za otpatke, rasveta, žardinjere, nadstresnica

³⁴⁸ Brolin, C. B.: *Arhitektura u kontekstu*, Građevinska knjiga, Beograd, 1988., str. 80.

³⁴⁹ Bogradnović, K., Burić, B.: *Teorija forme*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 97.

³⁵⁰ Pogledati poglavlje 3.2.4: *Urbani mobilijar*

Raznovrsnost i mnogobrojnost funkcija uslovljene su spontanim i planiranim aktivnostima ljudi, koje se moraju predvideti kada se uređuju novi ili transformišu postojeći urbani prostori. Sedenje, zaklon, komunikacija, higijena i održavanje, informisanje i oglašavanje, kultura i umetnost, prodaja i poslovanje³⁵¹ i drugo, predstavljaju aktivnosti koje se neprekidno prepliću, smenjuju ili paralelno odvijaju u javnom prostoru. Prilikom odabira, oblikovanja i pozicioniranja mobilijara, potrebno je izvršiti detaljne analize procesa koji se odvijaju, kako bi se opremom u potpunosti podržale svakodnevne potrebe. Primetno je da se često spontano javlja multifunkcionalnost određenih elemenata, pa se tako sedi na ivicama žardinjera ili fontanama ili na ostanja na elemente osvetljenja ili zaštitu zelenila.

Sedenje može biti na različitim tipovima mobilijara, klupama, stolicama, ali i ogradama, pozornicama, žardinjerama, platoima, itd i predstavlja esencijalan element i potrebu u javnom prostoru.³⁵² Dakle, ne dešava se sedenje samo na elementima kojima je to primarna funkcija, već je poželjno obezbediti i nekonvencionalna mesta za sedenje fleksibilnim i višenamenskim dizajnom. Sedenje može biti raspoređeno u određenom intervalu ili grupisano, postavljeno na tačkama sa kojih mogu da se posmatraju drugi. U okviru istog prostora potrebna su različita mesta za sedenje: na suncu, u hladu, za sedenje u grupi i izdvojeno, blizu centralnih zbivanja, po strani. Načini na koji ljudi žele da sede i koriste prostore za sedenje zavisi od starosne grupe, dužine zadržavanja, povoda-odmor ili posmatranje.³⁵³

Različiti oblici građenih struktura predviđaju se da pruže **zaklon**, pre svega od atmosferskih uticaja, kiše, jakog sunca, preteranih udara vetra i slično. Tako se u funkcionalnom smislu, omogućava prijatniji boravak, dok zaklon svojim oblikovanjem doprinosi atraktivnosti prostora i naglašava treću dimenziju prostora. Oblikovano i funkcionalno predstavnici ove podgrupe su izrazito raznovrsni pa mogu pružiti potpuni zaklon, ili prošarati parter ritmičnom ili perforiranom senkom u zavisnosti od oblikovanja. Istraživanje u okviru Studije javnih prostora pokazalo je da "kao veoma prijatne, korisnici posebno doživljavaju šatoraste konstrukcije", i sistematizuje različite mogućnosti primene prepoznate u javnim prostorima "od malih, jednostavnih, platnenih nastrešnica iznad ulaza u lokale, preko suncobrana, fiksnih ili sklopivih tendi letnjih bašta kafea i restorana, do velikih montažnih konstrukcija koje natkrivaju deo trga, parka ili ulice, štiteći i definišući javni prostor koji se može koristiti u različite

³⁵¹ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³⁵² **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 56.

³⁵³ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

svrhe.”³⁵⁴ Nadstrešnice formiraju mikroambijente sa različitim aktivnostima i zbog mogućnosti oblikovanja, predstavljaju uočljive strukture u prostoru i identitet mesta.

Prodaja privlači ljude i pokreće ili prati druge aktivnosti, nekada je cilj dolaska, a nekada samo usputna radnja, pa gotovo da nema javnog prostora u okviru kod ne postoje punktovi za prodaju, kokica, sladoleda, kafe, sendviča i oko kojih se ne okupljaju ljudi. “U izboru proizvoda koji se nude i prodaju postoji hijerarhija: ako se želi oživeti trg ili pešačka zona i intenzivirati okupljanje, prvi korak je prodaja hrane, tek zatim cveća, umetničkih predmeta, ali potrebno je pratiti i interesovanja različitih kategorija korisnika.”³⁵⁵ Prodajna mesta treba da su fleksibilna i prilagodljiva promenama i specifičnim sezonskim, dnevnim, prazničnim potrebama. Javni prostor ne sme biti preopterećen i zagušen prodajom, već prodajne prostore treba planski postavljati. Oblikovanje ovih mesta treba da prati zahteve ambijenta u koji se smeštaju i doprinese estetici, dinamici i promenljivosti prostora, kao i obezbedi laku uočljivost i uklapanje u ostatak okruženja, “da su usklađeni sa dominantnim obeležjima dizajna ostale opreme javnog prostora”³⁵⁶ i da poštuju duh mesta.

Pored nadstrešnica, važnu ulogu u oblikovanju javnog prostora imaju i druge građene strukture koje u prostor unose treću dimenziju, kao što su različite edikule, paviljoni, saletle, čija funkcija može biti promenljiva i transformabilna, od mesta za zastajanje, odmor, sedenje i razgledanje, preko prostora letnjih pozornica do prodajnih punktova. Njihov dizajn odgovara prostornom kontekstu, potrebama i tehnološki modernim, a tehnički lakim rešenjima za (ra)sklapanje, pomeranje, polifunkcionalnost, a najčešće zbog svog dizajna postanu i akcenti celine i žižne tačke okupljanja. Ramovske konstrukcije, kao vid segmetnog ili parcijalnog natkrivanja, mogu da podele i istaknu prostor. Ritmičnim ponavljanjem stvaraju natkriveni pravac, koji dominira prostorom, a kao solitarno postavljani ovi sklopovi postaju veoma jak marker u prostoru i tačka koja može biti orijentir ili simbolično mesto ulaska u javni prostor.

Kroz istoriju razvoja grada, a posebno izraženo u savremenom trenutku obeleženom tehnološkim napretkom i inovacijama, javni prostori su mesta u kojima se inkorporiranjem novih dostignuća ističe željeni pravac razvoja i prenosi poruka o mogućnostima i moći urbane zajednice. Počevši od telefonske govornice u prošlosti, preko javnih toaleta, bankomata, uslužnih automata, pametne rasvete, internet punktova, solarnih stabala i punjača, interaktivnih infotabli i mapa, multifunkcionalnih klupa i drugih složenih oblika koji formiraju *urban stop*, tehnologija je postala sastavni deo urbanih ambijenata koja u velikoj meri doprinosi njihovoj funkcionalnosti, bezbednosti i artaktivnosti. (Slika_52) Svi ovi elementi opreme, mogu imati brojne

³⁵⁴ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³⁵⁵ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³⁵⁶ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

karakteristike usled čega se omogućava nesaglediv broj varijacija. S obzirom da su namenjeni neposrednoj upotrebi, ovi detalji treba da su smešteni "u frekventnije delove javnih prostora, duž trasa i na ukrštanjima intenzivnih pešačkih kretanja, ulazima u veće javne objekte i prilazima javnom prostoru."³⁵⁷

Slika_52: Multifunkcionalni, složeni urbani element_urban stop_klupa, nadsrešnica, punjač na solarni panel (levo); b- sedenje, nadstrešnica, info tabla (desno)

Osim tehnoloških inovacija inkorporiranih u funkciju i dizajn javnog prostora, savremeno doba je uključilo i različite oblike oglašavanja, često kao veoma značajne detalje oblikovanja. U prethodnom delu istraživanja³⁵⁸ opisuje se na koji način reklama, kao alat potrošačkog društva i kapitalističkog tržišta ulazi u javni prostor i koristi ga i oblikuje radi svojih potreba. Prvobitna sociološka funkcija javnih prostora grada, delimično se transformisala u "prostor ekonomske borbe"³⁵⁹ u kom često elementi marketinga preuzimaju ulogu oblikovanja prostora i tako arhitektonsko-urbanistički elementi ne dolaze do izražaja u doživljaju prostora. *Studija javnih prostora*, preformulisala je pravni termin *objekti i sredstva za oglašavanje*, terminom *reklame* kako bi naglasili "šarolikost pojava oblika"³⁶⁰, kako oblikovno tako i kvantitativno, u meri da potiskuju druge sadržaje prostora i da deluje kao da nikakva pravila i propisi za njihovo postavljanje i oblikovanje ne postoje. Ovi elementi mogu biti slobodnostojeći, na konstrukcijama ili instalacijama oblikovanim za njihovo postavljanje ili inkorporirani na druge arhitektonsko – urbanističke elemente prostora. Kada njihov značaj da prenesu tržišnu poruku preuzme primat fasada „postaje

³⁵⁷ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³⁵⁸ Pogledati poglavlje 2.6: *Javni prostor u savremenom trenutku*

³⁵⁹ **Bobić, M:** *Grad između arene i scene*, Urbani spektakl, Beograd, Clio, 2000.

³⁶⁰ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

poprište besomučne borbe za prostor putem kojeg se prenose marketing znakovi” i ona prestaje da bude “spona kuće sa urbanim prostorom.”³⁶¹ Prenosjenje informacija nije isključivo u komercijalne svrhe, već je značajnije kao servisna funkcija u javnom prostoru koja pomaže i prati potrebe korisnika. Osim elemenata oglašavanja, kao što su reklamni panoi, stubovi, bilbordi, ekrani, baneri i slično, informisanju i komunikaciji služe i infotable, mape, ploče sa natpisima, najrazličitiji vertikalni i horizontalni znakovi i signalizacija, koji upotpunjuju i prate namenu mesta i olakšavaju njeno korišćenje.

Posebnu kategoriju važnih urbanih elemenata u javnom prostoru čini osvetljenje. Može se reći da je njegova uloga primarno utilitarna, kao i kod većine urbanog mobilijara i opreme, međutim specifičnost koju dodaje oblikovanju prostora u estetskom smislu, nikako nije zanemarljiva. Dobro rešeno osvetljenje je složen proces koji “ne samo da ispunjava tehničke normative, već je prilagođeno korisnicima prostora, pomaže pri orijentaciji noću,” Dobro osvetljeni i istaknuti elementi prostora, poput umetničkih dela, prirodnih elemenata ili fasada, usmeravaju kretanje i ističu određene prostorne kvalitete prostora, “naglašavajući identitet i istoričnost mesta, dok kontrast stvara osećaj dramatičnosti.”³⁶² Svetleća tela mogu biti **funkcionalna i ambijentalna**, ili kombinacija obe kategorije, gde se prepliću uticaji na kvalitet korišćenja prostora i estetike, stilske i dekorativne karakteristike određenih delova ili celine prostora. Osim svetlećih tela koja su postavljena da osvetle prostor kao celinu, radi bezbednosti, osvetljavaju se i najrazličitiji fizički oblici u prostoru, kojima se na taj način daje na značaju. Industrija proizvodnje svetlećih tela nudi veliki broj varijacija u dizajnu, dimenzijama, načinima postavljanja, boji svetla i materijalizaciji svetlećih tela. Kada se na to doda mogućnost da izvor svetla bude integrisan u neki drugi element opreme ili činjenica da svetleće telo može biti postavljeno samostalno ili ugrađeno u parter ili pričvršćeno na fasadu objekta, broj mogućih rešenja je nesaglediv. Uticaj dizajna osvetljenja u javnom prostoru ima veoma slojevit i višestruki značaj za kvalitet i karakter urbane celine kao što su, na primer, umirenje saobraćaja, isticanje karaktera prostora i drugo.³⁶³

Higijena i održavanje bitna su potreba javnog prostora. Svaki od definisanih arhitektonsko-urbanističkih elemenata zahteva dobar stepen održavanja kako bi prostor zadržao visok nivo kvaliteta. Na dnevnom nivou, da bi prostor bio čist i održavan, važnu ulogu imaju i korisnici koji se odgovorno ophode prema svom okruženju. Planski je potrebno obezbediti adekvatne elemente opreme, kao što su posude za otpatke, đubrijere, kante, kontejneri i njihovo promišljeno raspoređivanje i vizuelno uklapanje, da bi jednoznačno mogli da se uoče i efikasno iskoriste, “da se lako koriste i jednostavno održavaju i prazne”, čime će se doprineti očuvanju higijene

³⁶¹ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107.

³⁶² **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³⁶³ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

i estetike prostora. *Studija javnih prostora* detaljno je definisala mnoge aspekte važne za ovaj element urbanog mobilijara:

- **dobre lokacije** za postavljanje korpi za otpatke su mesta velike koncentracije stanovnika i frekventnosti prolaza: u blizini pešačkih prelaza, na raskrsnicama, pored prodavnica brze hrane, na stanicama javnog prevoza, uz ulaze velikih poslovnih i stambenih zgrada i pored već postojeće urbane opreme kao što su klupe, telefonske govornice, itd.”
- **dobar dizajn** korpe za otpatke, pored lakog korišćenja, podrazumeva prepoznatljivost namene na prvi pogled, usklađenost sa dizajnom ostalih elemenata opreme javnog prostora, prilagođenost karakteru i značaju gradske zone i mikroambijentu lokacije, lako održavanje, i što je veoma važno, otpornost na udare.³⁶⁴

Kulturološka funkcija javnih prostora naglašena je u celini istraživanja posvećenoj javnom prostoru i njegovim karakteristikama, a istoj doprinosi cela grupa urbanog mobilijara koja podrazumeva najrazličitija umetnička dela ili punktove namenjene umetnosti u javnom prostoru, kao što su letnje pozornice, saetle, izložbeni panoi i slično. Prema definiciji umetničkim delom, pa i umetnošću u javnom prostoru (public art) smatra se “original ili ”jedan od primeraka” (kod skulptorskih dela), ili delo proizvedeno u ograničenom broju primeraka (primenjena umetnost, fotografija). Reprodukcije, kopije, elementi arhitekture, ornamenti, landart, grafiti i sl. ne smatraju se umetničkim delima ukoliko ih nije potpisao umetnik. Umetnost i umetnička dela u javnom prostoru mogu biti jednog ili grupe autora, trajna ili privremena, kontekstualna ili univerzalna.”³⁶⁵ Plansko postavljanje umetničkog dela treba da uzme u obzir duh mesta, tj. celokupni kontekst, istoričnost mesta, dimenzije i tipologiju javnog prostora. Ambijent i umetničko delo treba da budu u simbiozi i da međusobno ističu kvalitete i povećavaju značaj onog drugog. Umetničko delo najčešće postaje vizuelni centar celine, reper i element identiteta.

Svaki od osnovnih arhitektonsko–urbanističkih elemenata ima određenu grupu karakteristika istaknutu u odnosu na ostale. Drugim rečima, njihov značaj i uticaj na javni prostor proističe iz određenih karakteristika koje su primarne za određeni element. Tako urbani mobilijar ističe svoje funkcionalne karakteristike, parter fizičko – morfološke, dok objekti i prirodni elementi dominiraju svojim fizičko-morfološkim i funkcionalnim karakteristikama. Javni gradski prostor je konstantni okvir prolaznih događanja, zbog čega je značajno posvetiti veliku pažnju njihovom oblikovanju. Svi akteri u životu javnog prostora treba da brinu o njegovom izgledu i ulozi u životu grada, a za to je presudna, pre svega, uloga svih onih elemenata i detalja koji čine fizički prostor mesta.

³⁶⁴ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

³⁶⁵ **Mihaljević, V. i drugi:** *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

4. KVALITET JAVNOG PROSTORA

Kvalitet javnih prostora može se sagledati kroz njihovu morfologiju, arhitektonsku i urbanističku strukturu. Međutim, istinski kvalitet ovih prostora bazira se pored prostornih i na njihovim programskim, socijalnim, psihološkim i ambijentalnim kvalitetima, koji se neposredno spoznaju kroz svakodnevno prisustvo građana na njima.³⁶⁶

Javni prostori su integralni elementi urbanog tkiva, koji su odgovorni za formu i strukturu gradova i koji utiču na kvalitet urbanog života. Evoluiraju dinamično i imaju rastuću ulogu u urbanom razvoju. Potrebno je temeljno znanje o kvalitetu javnih prostora da bi se efikasno upravljalo njima, a postojeće stanje javnih prostora je polazna tačka za planiranje novih, što je posebno primenjivo na naselja sa istorijskim centrima. Kvalitet javnih prostora nije uvek lako proceniti, jer postoje veoma različiti tipovi urbanih ambijenata. Karakter javnih prostora je značajno evoluirao usled ekonomskog, tehnološkog i socijalnog razvoja, a s obzirom da se prostor konstantno menja, razvile su se hibridne strukture koje kombinuju nekoliko funkcija, karakteristika, forme i načina upotrebe, zbog čega je procena kvaliteta dodatno usložnjena.³⁶⁷

Dinulović navodi da međuzavisnosti i interakcija namena i funkcionalnih programa, tehnoloških procesa i arhitektonske strukture, plana i tipologije građenog korpusa, oblikovanja objekata i definicije ambijentalne gradske slike, likovnog i arhitektonskog jezika i strukture urbanih repera i znakova, kao i ključne programske tačke, njihovo povezivanje i "zone uticaja" predstavljaju neke od ključnih parametara vrednosti gradske sredine i kauzalno, kvaliteta javnog gradskog života.³⁶⁸ Upravo u navedenoj složenosti i preplitanju brojnih bitnih činilaca ogleda se i značaj analize i utvrđivanja kvaliteta javnih prostora.

4.1 Značaj kvaliteta javnog prostora

Javni prostor je definisan kao mesto koje promoviše direktnu interakciju, ima funkciju socijalne integracije, javno je dobro, otvoreno je za pripradnike zajednice, oblikuje sliku i identitet grada. Jedna od njegovih osnovnih karakteristika je prisustvo ljudi, čime se potvrđuje njihov značaj i vrednost. Visok kvalitet urbanih fragmenata učiniće da ljudi provode više vremena u njima i širem spektru aktivnosti.³⁶⁹ Otvoreni javni prostori su veoma važni kako zbog razvijanja socijalizacije ljudi, tako i zbog stvaranja pozitivne slike o naselju. Oni svojim karakteristikama doprinose da se u memoriji posetilaca beleže pozitivne pojedinačne slike i pamte prijatni doživljaji i osećanja pri boravku na

³⁶⁶ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Tematski zbornik radova: Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, ur. dr Nađa Kurtović-Folić i dr Milena Krklješ, Departman za arhitekturu i urbanizam, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017., str. 205-222.

³⁶⁷ **Szczepanska, A., Pietrzyk K.:** *An Evaluation of Public SPaces with the Use of Direct and Remote Methods*, Land 2020, 9, 0419

³⁶⁸ **Dinulović, R.:** *Spektakl i urbani identitet*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 9-12.

³⁶⁹ **Gehl, J.:** *Public Space and Public Life City of Adelaide: 2002*. City of Adelaide, Adelaide, 2002.

tim mestima. Korisnici tih prostora tako razvijaju želju da ponovo posete ta mesta, a samim tim se stvara i pozitivna slika o naselju u koje će se opet vratiti, posetiti ga ili se duže u njemu zadržati. Kvalitetni javni prostori treba da budu bogati, dinamični i raznoliki, da ne zamiru noću ili u toku vikenda, da budu vizuelno privlačni i stimulativni za korisnike,³⁷⁰ a bez njih postoji opasnost da se utapanja u rastuće privatizovano i polarizovano društvo, sa svim svojim pratećim problemima.³⁷¹

Najvažniji faktor dizajna uspešnih javnih prostora je uključivanje ljudskih zahteva i potreba u njihovo oblikovanje.³⁷² Svi navedeni specifični uslovi doprinose pojavi prijatnih osećanja i osećaja zadovoljstva ljudi, korisnika tih prostora, čime se automatski deluje i na kvalitet slika koje se stvaraju o otvorenim javnim prostorima, a preko njih se formira i opšta slika o gradu. Na osnovu stvorenih slika razvija se memorija u svesti posetilaca koji će na osnovu toga dalje delovati i donositi odluku o ponovnoj poseti ili izbegavanju određenih prostornih ambijenata. (Dijagram_3)

Dijagram_3: Dijagram uticaja različitih dimenzija javnog prostora na njegov kvalitet

U svom radu, Bogdanović Protić navodi da su brojna istraživanja koja ukazuju na to da prilikom razmatranja gde bi želeli da žive, ljudi prednost daju lokacijama u čijoj blizini postoje dobro dizajnirani i atraktivni slobodni prostori, jer oni pružaju mogućnosti za odvijanje mnogih aktivnosti i socijalnih interakcija, povoljno utiču na mikroklimu, kao i na kvalitet vizuelne percepcije prostora.³⁷³ Sve definicije bazirane na korisniku

³⁷⁰ **Tibbalds, F.:** *Making people – friendly towns: Improving the public environment in towns and cities*, Spon Press, London and New York, 2012.

³⁷¹ **Ilić, M.:** *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

³⁷² **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 45.

³⁷³ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016., str. 11.

počinju od premise da kvalitet leži u oku posmatrača, što znači da kvalitet potiče od ličnih potreba i percepcije proizvoda. Kako je navedeno u standardu ISO9000³⁷⁴, kvalitet je izveden od zadovoljstva korisnika proizvodom ili uslugom. Korisnici igraju važnu ulogu u održivom prostornom razvoju, zbog čega je neophodno poznavati kako osećaju prostor, jer njihova percepcija okruženja reflektuje njihove prioritete i, posledično, način korišćenja javnog prostora.³⁷⁵

Nedostatak esencijalnih karakteristika javnog prostora ili uopšte urbanog okruženja, kao što je komfor, postojanje određenih fizičkih i funkcionalnih elemenata, negativno utiče na njegovu društvenost, jer ona napreduje sa dostupnošću osnovnih zahteva kao što su fizičke pogodnosti, aktivnosti i bezbednost.³⁷⁶ Loš kvalitet javnih prostora uslovljava odvijanje samo neophodnih aktivnosti, a kada su prostori dobrog kvaliteta širok spektar aktivnosti je verovatan.³⁷⁷

Zbog svega navedenog je bitno da se svi otvoreni javni prostori čuvaju, održavaju i unapređuju. Oni bi morali biti konstantno analizirani, po potrebi rekonstruisani i transformisani, a njihovu procenu stanja bi pored stručnjaka trebalo da daju i korisnici, preko mehanizma građanske participacije. Stručnjaci bi morali da uvažavaju potrebe i želje korisnika prostora, kao i da sva svoja znanja i veštine upotrebe za očuvanje i unapređenje kvaliteta postojećih javnih prostora i stvaranje novih mesta za okupljanje.

4.2 Teorijske osnove i stavovi o kvalitetu javnog prostora

Stručne diskusije predlažu mnoge različite faktore, dimenzije i grupe kriterijuma i aspekata kojima je moguće vrednovati kvalitet urbanog tkiva u celini ili njegovih ambijenata u vidu različitih tipova javnih prostora, područja i sl. Najznačajniji autori iz oblasti jesu Kevin Linč (*Slika jednog grada*³⁷⁸, 1960; *A Theory of Good City Form*³⁷⁹, 1981.), Džejn Džejkobs (*Smrt i život velikih američkih gradova*³⁸⁰, 1961), Ian Bentli i dr. (*Responsive environments: A manual for Designers*³⁸¹, 1985), Jan Gel (*Život među zgradama*³⁸², 1971), Alan Džejkobs i Donald Epljard (*Toward an Urban Design*

³⁷⁴ *Standard SRPS ISO 9000:2015 – Sistemi menadžmenta kvalitetom – osnove i rečnik*, Institut za standardizaciju Srbije, 2015.

³⁷⁵ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

³⁷⁶ **Lang, J.:** *Urban design: the American experience*. Van Nostrand Reinhold Company. New York. 1994, u Alsumsam, I.: *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 33.

³⁷⁷ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 44.

³⁷⁸ **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974., str. 129.

³⁷⁹ **Lynch, K.:** *A Theory of Good City Form*, MIT Press, Cambridge (MA), 1981.

³⁸⁰ **Džejkobs, Dž.:** *Smrt i život velikih američkih gradova*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011.

³⁸¹ **Bentley, L., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., Smith, G.:** *Responsive Environments: A Manual for Designers*, Architectural Press, London, 1985.

³⁸² **Gel J.:** *Život među zgradama, korišćenje javnog prostora*, Urbanistički zavod Beograda, Beograd, 2010.

*Manifesto*³⁸³, 1987), Vilijem Vajt (*City: Rediscovering the center*³⁸⁴, 1988), Fransis Tibalds (*Mind the Gap*³⁸⁵, 1988), Kler Kuper Markus i Karolin Frensis (*People places: Design guidelines for urban open space*³⁸⁶, 1990), Mark Frensis (*Urban open space – Designing for user needs*³⁸⁷, 2003), Karmona i dr. (*Public Places – Urban Space: The Dimensions of Urban Design*³⁸⁸, 2003), CABA³⁸⁹ (*By Design: Urban design in the planning system: towards better practise*³⁹⁰, 2000; *The value of public space*³⁹¹, 2004; *How CABA evaluates quality in architecture and urban design*³⁹², 2006), PPS³⁹³, Jan Gel (*Cities for people*³⁹⁴, 2016) i drugi.

Kvalitet urbanog okruženja, u najširem smislu, uključuje fizičku i humanu dimenziju.³⁹⁵ Dva glavna pravca teorijskih stavova odnose se na uključenost ovih dimenzija prilikom vrednovanja postojećih i planiranja novih gradskih prostora, gde dominantna struja u modernim istraživanjima naglašava značaj uključivanja potreba korisnika u proces planiranja, sa čim se slažu svi vodeći stručnjaci u oblasti. Savremena istraživanja pokazuju da kvalitet slobodnih prostora, osim fizičkih, podrazumeva i psihološku, ekološku i socijalnu dimenziju (Tabele_6, 7).³⁹⁶

³⁸³ **Jacobs, A., Appleyard, D.:** *Towards an urban design manifesto: A prologue.*, Jurnal of the American Planning Association, Vol 53 – 1, pp. 112-120.

³⁸⁴ **Whyte, W. H.:** *City: Rediscovering the center*, Doubleday, New York, 1988.

³⁸⁵ **Tibbalds, F.:** *Mind the Gap*, The Planner, 11-15, 1998.

³⁸⁶ **Marcus, C. C., Francis, C.:** *People places: Design guidelines for urban open space*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1990 (1997 / 2nd edition)

³⁸⁷ **Francis, M.:** *Urban open space – Designing for user needs*, Island Press, Washington, 2003.

³⁸⁸ **Carmona, M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.:** *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010.

³⁸⁹ **The Commision for Architecture and the Built Enviroment**

³⁹⁰ **DETR, CABA:** *By Design: Urban design in the planning system: towards better practise*, DETR Publication Sale Center, London, 2000.

³⁹¹ **CABA:** *The Value of Public space*, London, 2004.

³⁹² **CABA:** *Design review: How CABA evaluates qualita in architecture and urban design*, London, 2006.

³⁹³ Project for Public Spaces

³⁹⁴ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

³⁹⁵ **Cvetković, M.:** *Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020., Poglavlje 2.3: *Teorijski okvir evaluacije kvaliteta urbanog okruženja*, str. 26.

³⁹⁶ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016., Poglavlje 4.1: *Opšti kriterijumi kvaliteta slobodnih prostora*, str. 52.

Tabela_6_1: Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima*

AUTORI	Džejkobs (1961) ³⁹⁷	Gel (1971) ³⁹⁸	Vajt (1988) ³⁹⁹	Linč (1981) ⁴⁰⁰	Bentli (1985) ⁴⁰¹	Džejkobs i Epljard (1987) ⁴⁰²
FAKTORI I KRITERIJUMI	bezbednost; raznovrsnost; vitalnost.	zaštita; komfor; uživanje.	sedenje; komfor; prodaja; pešačke veze.	vitalnost i prilagođenost; osećaj uklapanje i uključivanje; pristup i dostupnost kontakata, aktivnosti, sadržaja; kontrola i participacija.	propustljivost kretanja; ravnopravnost i multifunkcionalnost; čitljivost; prilagodljivost funkcijama; vizuelna adekvatnost; bogatsvo čulnih doživljaja; participacija.	životnost; identitet i pripadnost; pristup prilikama, mašti i radosti; autentičnost, čitljivost i značenje; otvorenost i podsticanje učešća; održivost; dizaj za sve.

³⁹⁷ Džejkobs, Dž.: *Smrt i život velikih američkih gradova*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011.

³⁹⁸ Gel, J.: *Život među zgradama, korišćenje javnog prostora*, Urbanistički zavod Beograda, Beograd, 2010.

³⁹⁹ Whyte, W. H.: *City: Rediscovering the center*, Doubleday, New York, 1988.

⁴⁰⁰ Lynch, K.: *A Theory of Good City Form*, MIT Press, Cambridge (MA), 1981.

⁴⁰¹ Bentley, L., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., Smith, G.: *Responsive Environments: A Manual for Designers*, Architectural Press, London, 1985.

⁴⁰² Jacobs, A., Appleyard, D.: *Towards an urban design manifesto: A prologue.*, Jurnal of the American Planning Association, Vol 53 – 1, pp. 112-120.

* NAPOMENA: Prilagođeno i dopunjeno iz: Bogdanović Protić, 2016 i Cvetković, 2020.

Tabela 6_2: Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima*

AUTORI	KAR I DR. (1992) ⁴⁰³	TIBALDS (1992/2012) ⁴⁰⁴	MARKUS I FRENSIS (1997) ⁴⁰⁵	SMIT I DR. (1997) ⁴⁰⁶	FRANCIS (2003) ⁴⁰⁷	PPS (2014, 2016) ⁴⁰⁸
FAKTORI I KITERIJUMI	komfor i relaksacija; uključivanje korisnika (pasivno/aktivno); dostupnost; prilagodljivost; podstiču kontakte i multikulturalnost.	istoričnost; poštovanje konteksta; multifunkcionalnost; čovekomernost; uključenost i participacija; čitljivost; adaptibilnost; održivost.	dostupnost; komfor; aktivnosti; potrebe korisnika; podsticanje boravka; održavanost.	životnost; karakter; povezanost; pokretljivost; lična sloboda; raznolikost.	raznolikost funkcija i korisnika; komfor; pristupačnost i dizajn za sve; edukativnost; sadržajnost; kontrola i prilagodljivost; participacija; vrednovanje; promene i kontrola; ekološki kvalitet; predikcije i planovi.	pristupačnost; uključenost korisnika u aktivnosti; ugodnost; atraktivnost; održavanost; sigurnost; društenost.

* NAPOMENA: Prilagođeno i dopunjeno iz: Bogdanović Protić, 2016 i Cvetković, 2020.

⁴⁰³ Carr, S., Franci, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M.: *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.⁴⁰⁴ Tibbalds, F.: *Making people – friendly towns: Improving the public environment in towns and cities*, Spon Press, London and New York, 2012.⁴⁰⁵ Marcus, C. C., Francis, C.: *People places: Design guidelines for urban open space*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1990 (1997 / 2nd edition)⁴⁰⁶ Smith, T., Nelischer, M., Perkins, N.: *Quality of an urban community: a framework for understanding the relationship between quality and physical form*, Landscape and Urban Planning, 39(2), 197, pp. 229-241.⁴⁰⁷ Francis, M.: *Urban open space – Designing for user needs*, Island Press, Washington, 2003.⁴⁰⁸ [Home — Project for Public Spaces \(pps.org\)](http://www.pps.org)

Tabela 6_3: Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima*

AUTORI	CABE (2006) ⁴⁰⁹	Bazik (2008) ⁴¹⁰	Karmona (2010) ⁴¹¹	Eving, Klemente (2013) ⁴¹²	Mehta (2013) ⁴¹³	Rozman Kafuta (2015) ⁴¹⁴
FAKTORI I KRITERIJUMI	karakter i identitet; kontinuitet i jasne granice; kvalitet javnog domena; jednostavnost kretanja; čitljivost; prilagodljivost; raznolikost.	bezbednost; dostupnost i protočnost; čitljivost; ugodnost; inspirativnost; životnost / ispunjenost.	čistoća; urednost; pristupačnost; atraktivnost; komfor; inkluzivnost; vitalnost i održivost; funkcionalnost; posebnost; bezbednost i sigurnost; robusnost; nezagađenost; zelenilo; kapacitet za ispunjenost.	slikovitost; vizuelni okvir; ljudske razmere; transparentnost; složenost.	inkluzivnost; smislenost; sigurnost; udobnost; zadovoljstvo.	atraktivnost; prijatnost; relaksacija; kompozicija; interesantnost; stimulativnost; sagledivost; bezbednost; intenzitet korišćenja; prostorni red; dominantnost; prijatnost; prilagodljivost.

* NAPOMENA: Prilagođeno i dopunjeno iz: Bogdanović Protić, 2016 i Cvetković, 2020.

⁴⁰⁹ **CABE:** Design review: *How CABE evaluates quality in architecture and urban design*, London, 2006.

⁴¹⁰ **Bazik, D.:** *Relacijski prostor grada: projekat: tekst, realizacija*, Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2008. u Vukmirović, M.: *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013., str. 102.

⁴¹¹ **Carmona M.:** *Contemporary public space: Critique and classification, Part Two: Classification*, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 157–173

⁴¹² **Ewing, R., Clemente, O.:** *Measuring urban design: Metrics for livable places*, Island Press., 2013.

⁴¹³ **Mehta, V.:** *The street: a quintessential social public space*. Routledge., 2013. in Praliya, S., Garg, P.: *Public space quality evaluation: prerequisite for public space management*, The Journal of Public Space, 2019, Vol. 4 – I, pp. 93-126.

⁴¹⁴ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

Tabela 6_4: Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima

AUTORI	Bogdanović Protić (2016) ⁴¹⁵	Alsumsam (2017) ⁴¹⁶	Pralija, Garg (2019) ⁴¹⁷	Cvetković (2020) ⁴¹⁸	Šćepanska, Pieterzik (2020) ⁴¹⁹
FAKTORI I KRITERIJUMI	javno – privatna delineacija upotrebljivost urbani dizajn raznovrsnost i pristupačnost zdravlje i komfor bezbednost privatnost i teritorijalnost socijalni kontakti i dobrosusedski odnosi vizuelno – estetka ugodnost održavanje	pristupačnost dizajn čitljivost multifunkcionalnost funkcionalnost vitalnost i održivost comfor i slika bezbednost atraktivnost održavanje karakterističnost društvenost interaktivnost različitost inkluzivnost	pristupačnost i povezanost održavanje atraktivnost udobnost inkuzivnost aktivnosti i upotreba svrsishodnost bezbednost i sigurnost	kontinuitet čitljivost vizuelna prikladnost prpuštljivost fleksibilnost vitalnost raznovrsnost upotrebljivost inkluzivnost društvenost kontrola ugodnost osobenost autentičnost atraktivnost perceptivnost	proporcionalnost, stil, planiranje estetičnost i dizajn pristupanje, bezbednost, atmosfera mikroklimatski elementi pristupačnost

⁴¹⁵ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016.

⁴¹⁶ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017.

⁴¹⁷ **Praliya, S., Garg, P.:** *Public space quality evaluation: prerequisite for public space management*, The Jurnal of Public Space, 2019, Vol. 4 – I, pp. 93-126.

⁴¹⁸ **Cvetković, M.:** *Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020.

⁴¹⁹ **Szczepanska, A., Pietrzyk, K.:** *An Evaluation of Public Spaces with the Use of Direct and Remote Methods*, Land, 2009, Vol 9 – 0419.

U svojim doktorskim disertacijama, Bogdanović Protić⁴²⁰ i Cvetković⁴²¹, sublimiraju teorijska istraživanja iz oblasti urbanizma i urbanog dizajna, koja se bave kvalitetom gradskog tkiva u širem ili užem kontekstu. Autorke kroz svoja detaljna istraživanja prostora, na različitim prostornim nivoima i u različitim pojavnim oblicima, pokazuju da je pitanje kvaliteta građeno na istim osnovama u teorijskim radovima poslednjih nekoliko decenija. Bogdanović Protić proučava slobodne prostore u stambenim oblastima, dok Cvetković analizira urbano okruženje u širem smislu radi valorizacije tipologije tržnih centara. Ipak, oba istraživanja oslanjaju se na zaključke donete na osnovu mnogobrojnih teorijskih radova iz oblasti, što ukazuje na univerzalnu primenjivost stavova i mogućnosti određenog stepena generalizacije na svim prostornim nivoima i klasifikacijama gradskog tkiva.

Bavljenje otvorenim javnim prostorom, podrazumeva i holistički pristup. Rozman Kafuta (*Rozman Cafuta*) tvrdi da se mogu identifikovati pet pristupa definisanju kvaliteta: transcendentan pristup filozofije, ekonomski pristup zasnovan na proizvodu, ekonomski pristup zasnovan na potrošaču, upravljački pristup zasnovan na proizvodnji, upravljački pristup zasnovan na vrednosti.⁴²² U okviru „Projekta za javne prostore“ (*Project for Public Spaces - PPS*)⁴²³ autori se osvrću na četiri ključne karakteristike koje imaju uspešni prostori: pristupačnost i dostupnost, participacija korisnika u sadržajima prostora, vizuelna ugodnost, društvenost i bezbednost, kapacitet da se privuku korisnici i socijalna interakcija. Kar je stava da se kvalitet javnog prostora generalno valorizuje na osnovu dva kriterijuma: funkcionalnost i fizički atributi.⁴²⁴ Autori Šćepanska i Pieterzik (*Agnieszka Szczepanska i Katarzyna Pietrzyk*) izdvajaju da se kvalitet procenjuje na osnovu pet oblasti prostornog rasporeda: arhitektonska, funkcionalna, estetska, ekološka i socijalna oblast.⁴²⁵ U istraživanju o percepciji kvaliteta prostora i života jedne zajednice, zaključeno je da korisnici percipiraju sedam faktora javnog prostora kao što su pristupačnost, objekti, prirodni elementi, aktivnosti, održavanje i upravljanje i intenzitet korišćenja.⁴²⁶ Čovekov doživljaj kvaliteta okruženja je pod uticajem fizičkog okruženja, posebno kroz značenje koje mu pridaje. Iako ljudi dele zajednički doživljaj okruženja, način na koji opažaju i

⁴²⁰ **Bogdanović Protić, I.:** *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016., Poglavlje 4.1: *Opšti kriterijumi kvaliteta slobodnih prostora*, str. 51-56.

⁴²¹ **Cvetković, M.:** *Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020., Poglavlje 2.3: *Teorijski okvir evaluacije kvaliteta urbanog okruženja*, str. 26-34.

⁴²² **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁴²³ *Project for Public Spaces*: Organizacija osnovana 1975. godine, koja ima aktivnosti u više od 40 zemalja širom sveta ([Home — Project for Public Spaces \(pps.org\)](http://Home—Project for Public Spaces (pps.org)))

⁴²⁴ **Carr, S., Stephen, C., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, A.M.:** *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1992.

⁴²⁵ **Szczepanska, A., Pietrzyk K.:** *An Evaluation of Public SPaces with the Use of Direct and Remote Methods*, Land 2020, 9, 0419

⁴²⁶ **Deliatour Nasution, A., Zahrah, W.:** *Community Perception on Public Open Space and Quality of Life in Medan, Indonesia*, AMER International Conference on Quality of Life, in Quality of Life in the Built and Natural Environment, Elsevier, 2014. pp. 585-594.

vrednuju te senzacije se razlikuju i u velikoj meri su pod uticajem mnogih faktora, kao što su godine, pol, dužina boravka i poznavanje oblasti, životni stil povezan sa socijalnim i kulturološkim osnovama i vrednostima.⁴²⁷ Gelovo istraživanje pokazalo je jaku vezu između bezbednosti i sigurnosti javnih prostora i njegove životnosti⁴²⁸ Prisustvo ljudi u javnom prostoru i društvena interakcija pod uticajem su osećaja bezbednosti i sigurnosti.⁴²⁹ One su glavni faktori za prisustvo ljudi, a strah se primarno javlja od saobraćaja i kriminala. Na primer, prostori sa velikom količinom pešačkog saobraćaja se doživljavaju kao bezbedni.

Veliki broj istraživanja na temu kvaliteta prostora i njihovi zaključci ukazuju na činjenicu da je oblast izuzetno kompleksna i slojevita, zbog čega se javljaju razilaženja u stavovima vodećih stručnjaka. Iako postoje poklapanja, uviđa se da pristup temi treba da bude svestran i otvoren za mnoga pitanja, dimenzije i aspekte problema.

Jedan od razloga za ovako kompleksnim rezultatima je i raznovrsnost urbanih oblika i tipologije javnih prostora. Teško je utvrditi univerzalne metode za vrednovanje kvaliteta javnih prostora zbog varijacija u formi i funkciji. Uprkos činjenici da su javni prostori uvek specifični u pogledu tipa, funkcije, lokacije, okruženja i kulturološke pozadine, procena njihovog kvaliteta trebala bi da se odvija putem univerzalnih metoda⁴³⁰, koje je veoma teško definisati. Iz tog razloga, postojeće teorije i istraživanja, svaki put donose novo i složenije viđenje problema, dodatno ga analiziraju i sublimiraju rezultate, nudeći savremenije metode i načine vrednovanja kvaliteta. Na ovaj stav najbolje je ukazano u [Tabeli_7](#), koja je pregled viđenja najznačajnijih aspekata i dimenzija kvaliteta i način na koji se menja kroz istraživanja.

⁴²⁷ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 40.

⁴²⁸ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

⁴²⁹ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 31.

⁴³⁰ **Szczepanska, A., Pietrzyk K.:** *An Evaluation of Public SPaces with the Use of Direct and Remote Methods*, Land 2020, 9, 0419

Tabela_7: Aspekti kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima, izvor: autor

AUTORI	ASPEKTI
Linč (1960)	fizički vizuelni
Kalen (1961/2007)	vizuelni estetki
Gel (1971/2010)	fizički humanistički društveni
Vajt (1980)	fizički funkcionalni
Karmona (2010)	društveni ekonomski ekološki
Rozman Kafuta (2015)	fizički društveni estetski
Bogdanović Protić (2016)	funkcionalno – prostorni ekološki psihosocijalni vizuelno – etetski tehnološki i organizacioni
Alsumsam (2017)	fizički funkcionalni opažajni društveni
Cvetković (2020)	fizički funkcionalni društveni simbolički
Ščepanska, Pieterzik (2020)	arhitektonski estetski društveni ekološki funkcionalni

4.3 Aspekti kvaliteta javnih prostora uslovljeni arhitektonsko – urbanističkim elementima

Kvalitet javnih prostora se može procenjivati iz dva ugla, stručnjaka i korisnika. Dok stručnjaci o vrednostima otvorenih javnih prostora zaključuju objektivno, na osnovu prostornih odnosa - udaljenosti i fizičkih vrednosti - dimenzija, širina, visina, dužina elemenata prostora, numeričkih pokazatelja, uređenosti, ispravnosti opreme, prisutnog broja ljudi, frekventnosti posetilaca u različitim vremenskim intervalima tokom godine dana i dr., korisnici prostora njegov kvalitet doživljavaju subjektivno, preko svojih čula. Ljudi koji koriste prostor mogu biti zadovoljni ili nezadovoljni, opušteni ili napeti, oduševljeni, bezbedni i srećni ili razočarani, ugroženi i nesrećni. Od njihovog osećanja nakon boravka u određenom prostoru zavisi ponavljanje aktivnosti,

odnosno ponovne posete tom prostoru, pa je važno da sve emocije i osećanja koja im se pojave budu pozitivna.

Za potrebe ove disertacije izdvojili su se aspekti koji se dovode u vezu sa arhitektonsko – urbanističkim elementima javnih prostora. Aspekti kvaliteta na koje definisani elementi imaju uticaj i u okviru kojih deluju i definišu javni prostor su:

- **prostorno - fizički** – proporcionalni odnosi, razmera, prostorni raspored i dispozicija, definisanost prostora, postojanje granica, oblik, veličina, materijalizacija, opremljenost, uređenost;
- **funkcionalni** - namena graničnih objekata, slobodnih površina, prirodnih i stvorenih elemenata;
- **opažajni** – uslovi koji utiču na privlačnost i prepoznavanje mesta, sagledavaju se i pomažu razumevanje i čitljivost ambijenta, deluju na svest korisnika i stvaraju uslove za ocenu utisaka.

Navedeni aspekti utiču na stvaranje sledećih specifičnih uslova u javnom prostoru:

- **ekoloških** - osunčanost - zasenčenost, provetrenost - zavetrina, radijacija - zaštita od toplote;
- **socioloških** - u većoj ili manjoj meri postoje mesta za razne aktivnosti ljudi;
- **perceptivnih** - postoji mogućnost sagledavanja prostora, njegovih karakteristika i dešavanja, postojanje neke specifičnosti, prepoznatljivosti, identiteta i dr.;
- **eksploatacionih** - mogućnosti lakog korišćenja od strane svih korisnika bez obzira na njihove različitosti, potpuna sigurnost pri korišćenju prostora, bez bojazni da postoji neki ugrožavajući faktor (rušenje, klizanje, zapinjanje i dr.), neophodnost sadržaja ili programa utiče da se prostor u određenoj meri posećuje i koristi, pa se zapaža manji ili veći broj posetilaca;
- **estetskih** - privlačnost prostora, estetika popločanja i fizičkog okvira.

Osnovne uticajne sile koje su bitne za kvalitet javnih prostora su:

- **potrebe i želje korisnika, stanovnika i posetilaca** - laka dostupnost do cilja, mogućnost izbora aktivnosti, obezbeđivanje pristupačnosti svih elemenata, bezbednost, prijatnost, interesantnost, atraktivnost, privlačnost;
- **turizam** kao privredna grana podstiče održavanje kvaliteta postojećih otvorenih javnih prostora i stvaranje novih, kao i permanentnu ponudu putem koje se privlače korisnici i što veći broj turista;
- **aktivnost planera, urbanista, arhitekata, pejzažnih arhitekata, dizajnera i umetnika** - planiranje lokacija, formiranje mreže srodnih otvorenih javnih prostora na nivou naselja i regiona, oblikovanje i opremanje prostora, dizajn urbanog mobilijara i upotrebnih predmeta;

- **prirodni uslovi** - delovanje klimatskih uticaja (vetar - provetrenost, sunce - insolacija i radijacija, padavine), zastupljenost vegetacije i vode i
- **stvoreni uslovi** – postojanje određenih arhitektonsko–urbanističkih elemenata i izbor njihovih karakteristika.

Ljudi su oduvek imali potrebu da se druže sa drugim ljudima, da putuju, sezonski menjaju mesto boravka, posećuju nova mesta i da prate i učestvuju u raznim događajima koji se organizuju u naseljima. Otvoreni javni prostori su posebno značajni za stanovnike naselja koja su u podneblju povoljnih klimatskih uslova, odnosno u područjima gde klimatski uslovi dozvoljavaju da se veliki deo godine provodi u spoljašnjoj sredini van objekata. Nasuprot tome stanovnici naselja u hladnim ili previše zagrejanim područjima socijalizaciju ostvaruju uglavnom u zatvorenim prostorima, objektima. Ljudi imaju potrebu i da vode decu na igrališta, klizališta, plaže, da posećuju sportske manifestacije, da se rekreiraju, šetaju, odmaraju. Sve te potrebe uglavnom mogu da zadovolje u svom naselju, mada je za neke od njih potrebno otići i u neko drugo bliže ili dalje mesto.

Turizam, kao jedna od značajnih privrednih grana, s jedne strane, omogućava da čovek zadovolji različite potrebe, prethodno već spomenute, a sa druge strane, dovodi do stvaranja profita, skupljanja finansijskih sredstava koja se kasnije mogu upotrebiti za preuređenje i unapređenje otvorenih javnih prostora. Bitno je spomenuti da se u ovoj oblasti izuzetna pažnja poklanja saobraćaju, jer on omogućava dolazak turista, kao i obezbeđivanju ugostiteljskih i uslužnih objekata, čime se omogućava i duži boravak posetilaca u naselju. To je posebno bitno pri organizovanju značajnih manifestacija, jer tada postoji mogućnost priliva većeg broja korisnika, ne samo iz okruženja već i iz udaljenijih destinacija.

Potrebno je da stručnjaci permanentno vode računa o svim već spomenutim elementima otvorenih javnih prostora i njihovim kvalitetima, kako bi oni uvek pružali najbolje usluge svojim korisnicima. Na širem nivou, planeri definišu funkcije na teritoriji Republike Srbije, Vojvodine i regiona, urbanisti uređuju prostor na nivou naselja, arhitekte oblikuju objekte koji predstavljaju fizički okvir urbanim ambijentalnim celinama, dok dizajneri oblikuju urbani mobilijar i druge elemente koji oplemenjuju ova mesta. Svi učesnici ovog cirkularnog procesa, posebnu pažnju posvećuju bezbednosti korisnika i funkcionalnosti prostora. Dizajn kojim se postiže estetika i atraktivnost, a samim tim i prepoznatljivost, odnosno specifičan identitet, u značajnoj meri može da utiče na kvalitet mesta, pa se ljudi iz svih oblasti umetnosti trude da osmisle i proizvedu korisne i estetski privlačne proizvode koji će se postavljati u urbanim ambijentima, kao privremene ili stalne instalacije, mobilijar ili dekoracija.

Specifični prirodni uslovi, zajedno sa fizičkim okvirom koji definiše otvorene javne prostore, stvaraju određene uslove insolacije, radijacije i provetrenosti, što direktno uslovljava pojavu osećaja kod korisnika. Oni utiču i na stvaranje slika u svesti posetilaca o tim mestima. Prirodni faktori mogu doprineti pozitivnom doživljaju prostora, ugodnim trenucima u dokolici ili željenim aktivnostima, ali mogu predstavljati

i barijeru i nepogodnost za korisnike i posetioce. Stalna magla, ili obilne padavine utiće na želju i mogućnost boravljenja na otvorenom, ali će usloviti i upotrebu specifičnih podnih obloga, antikliznih materijala i zahtevati stalno održavanje. Velike temperature i nezasenčeni prostori utiće na instaliranje česmi, nadstrešnica i takođe inicirati češće održavanje materijala, tekstura i boja, kako na fasadama, tako i na parteru, promenjenih pod uticajem velike toplote i svetla. U tom pogledu, transformabilni, prilagodljivi i polifunkcionalni prostori predstavljaju projektantski i dizajnerski najbolja rešenja, dok u pogledu eksploatacije pružaju veći kvalitet i komfor korisnicima otvorenih javnih prostora.

Stvoreni uslovi, u vidu svih arhitektonsko–urbanističkih elemenata koji čine javni prostor i oblikuju ga, svojim karakteristikama utiču na ukupan doživljaj i sliku mesta, neposredno delujući na faktore i kriterijume kvaliteta urbanog ambijenta. Uvedeni elementi koji grade i definišu neku gradsku celinu, odražavaju se na njen izgled i funkcionalnost.

4.4 Faktori kvaliteta javnih prostora

Svaki otvoreni javni prostor ima svoju poziciju u naselju i u regionu i do svakog od njih se može doći. Kvalitet otvorenog javnog prostora uslovljen je u najvećoj meri osnovnom funkcijom za koju je i formiran. U prethodno datoj klasifikaciji otvorenih javnih prostora prema fizičkom izgledu i funkciji⁴³¹ navedene su specifičnosti zastupljenih osnovnih funkcija u zavisnosti od tipa prostora. Funkcije otvorenih javnih prostora zahtevaju određene fizičke karakteristike, a pre svega veličinu i oblik. Površine za komunikaciju i kretanje, kao i svaki element tog prostora, moraju biti pristupačni i bezbedni za sve ljude bez obzira na njihove različitosti.

Tabela_8: Aspekti i faktori kvaliteta prostora na koje utiču arhitektonsko-urbanistički elementi javnog prostora, izvor: autor

ASPEKT	FAKTOR
prostorno-fizički	fizička artikulacija
	uređenost
	održavanost
funkcionalni	multifunkcionalnost
	adaptabilnost
	udobnost
	pristupačnost
	bezbednost
opažajni	atraktivnost
	prepoznatljivost
	sagledivost
	čitljivost
	posećenost

⁴³¹ Pogledati poglavlje 2.3: *Podela javnih prostora*

Sagledavajući potrebe i želje korisnika, kao i osnovne karakteristike otvorenih javnih prostora zaključuje se da postoje i određeni opšti faktori pomoću kojih se može utvrđivati i proveravati kvalitet mesta, u skladu sa tematskim okvirom istraživanja i akcentom na definisane arhitektonsko – urbanističke elemente (Tabela_8).

Specifičnosti fizičkih elemenata otvorenih javnih prostora, okvira ili popločanja, opreme i dr. doprinose prepoznatljivosti tih mesta i utiču na sistem vrednovanja od strane korisnika. Atraktivnost, interesantnost, prepoznatljivost i sagledivost elemenata otvorenih javnih prostora omogućavaju da se stvaraju slike o njemu, koje ostaju trajno zabeležene u svesti posetilaca, a što je izuzetno bitno za njihovo ponovno vraćanje tim prostorima. Prisustvo većeg broja posetilaca u nekom javnom prostoru je dokaz da je on privlačan i da ljudi uživaju tokom boravka u njemu. tomes tim u vezi, prisustvo ljudi je jednoznačan dokaz kvaliteta prostora. Sve navedeno je bitno za opšti razvoj naselja, a pre svega za razvoj turizma, kao značajne pokretačke i motivacione snage svakog naselja, gradskih vlasti i stanovnika nekog grada.

4.4.1 Faktori kvaliteta koji doprinose prostorno–fizičkim aspektima javnih prostora

4.4.1.1 Fizička artikulacija

Fizički okvir, definisanost prostora i uobličavanje, kao i materijalizacija, opremanje i dizajn prostornih elemenata doprinose prepoznatljivosti mesta, što je bitno za snalaženje posetilaca u prostoru i prepoznavanje cilja kretanja. Kvalitet fizičke organizacije otvorenih javnih prostora omogućava razvijanje određene funkcije, sadržaja i programa, a izgled elemenata prostora je bitan i sa aspekta sagledavanja i pamćenja tog prostora.

Za različite tipove otvorenih javnih prostora adekvatni su drugačiji geometrijski, amorfni ili kombinovani oblici, kao i veličine. Tako su npr. za slobodnu površinu trga povoljni: kvadratni, kružni, pravougaoni i elipsasti oblici, za parkove su prihvatljivi svi oblici, a za obalu je bitna veća dužina dok širina može biti i manjih dimenzija. Za ulicu su karakteristične dimenzije i dužine i širine, dok su za pešačku ulicu bitnije dimenzije poprečnog profila. Veći poprečni profil ovakve ulice omogućava formiranje letnjih bašti i mesta za socijalizaciju ljudi, kao i za organizovanje raznih manifestacija. Takođe, oblikovanje svakog pojedinačnog elementa u prostoru i usklađivanje svih činilaca daje stilsku, estetsku i vizuelnu kompaktnost mestu, stvarajući sliku promišljenog ambijenta.

U skladu sa rečenim, pod fizičkom uobličenošću, u okvirima ove studije, podrazumeva se oblikovno, geometrijsko, proporcijsko, harmonično, ritmičko, kontekstualno, dizajnersko i estetsko saglasje svih uticajnih faktora i gradivnih elemenata koji su u korelaciji i kao sklop predstavljaju reference javnog prostora.

4.4.1.2 Uređenost

Postojanje velikog broja različitih arhitektonsko–urbanističkih elemenata direktno utiče na faktor uređenosti. Njihov raspored, broj i pojedinačni kvalitet daju ambijentu potrebne činioce koji ga dopunjuju, popunjavaju i definišu kao sklop različitih delova. Prostorni elementi definisani ovim istraživanjem predstavljaju gradivne komponente koje formiraju fizički okvir, stvaraju granice prostora, definišu segmente, linije i tačke koje određenu slobodnu površinu grada pretvaraju u frekventan i značajan javni prostor.

Kombinovanje, adicija, raščlanjavanje, prožimanje, repeticija ili supstrakcija elemenata u prostoru doprinosi faktoru harmonije i skladnosti, te je u pogledu daljeg istraživačkog procesa, kao značajna prostorno-fizička komponenta, definisana uređenost gradivnih elemenata javnog prostora.

4.4.1.3 Održavanost

Faktor održavanja, takođe se primarno odnosi na uvedene arhitektonsko–urbanističke elemente. Pre svega, odjekati i njihove fasade orijentisane prema javnom prostoru, stanje partera, vegetacije i urbanog mobilijara, podrazumevaju i zahtevaju redovnu kontrolu i brigu, kako njihov pojedinačni kvalitet ne bi negativno uticao na stanje celokupnog ambijenta. Kontrolisanje i unapređivanje prostornih elemenata, njihove funkcionalnosti i estetskih karakteristika, redovno obnavljanje potrebnih činilaca prostora, održava ne samo fizičke delove mesta, već i njegov karakter. Zadovoljavanje ove karakteristike dovešće do trajnosti i očuvanja kvaliteta mesta uspostavljenog setom drugih faktora.

4.4.2 Faktori kvaliteta koji doprinose funkcionalnim aspektima javnih prostora

4.4.2.1 Multifunkcionalnost

Sadržajnost otvorenih javnih prostora podrazumeva zastupljenost jedne ili više funkcija i programa koji su ujedno i glavni ciljevi kretanja i razlozi zaustavljanja ljudi, korisnika prostora na određenim mestima i tačkama u naselju. Zanimljivost i privlačnost funkcija koje se organizuje utiče na kategorije ljudi koji će se na takvim mestima pojaviti. Manifestacija iz oblasti kulture može privući sve starosne grupe posetilaca, ali može uticati i na povećan broj dolazaka turista iz neposrednog i daljeg okruženja. Svakodnevnne i manje značajne aktivnosti će privlačiti lokalno stanovništvo i ono iz najbliže okoline, a povremene i veće manifestacije mogu biti atraktivne i za posetioce koji žive na većoj udaljenosti ili u drugim naseljima.

Zastupljenost više programa na jednom otvorenom javnom prostoru podstiče veći broj ljudi da ga posete, mada i jedna funkcija može biti toliko atraktivna i privlačna za sve grupe ljudi, da se bez obzira na monofunkcionalnost, ne smanjuje posećenost, ukoliko postoji skladan skop elemenata koji obezbeđuju prijatan boravak. Ipak, postojanje mogućnosti izbora korišćenja određenih prostora jeste dodatni kvalitet koji utiče na povećanje broja posetilaca. Multifunkcionalnost je povezana i sa fizičkim

karakteristikama prostora. Važno je naglasiti da se na jednom otvorenom prostoru u isto vreme mogu organizovati različita dešavanja, kao i da se tokom vremena mogu smenjivati različite funkcije i upravo da promenljivost i mogućnost prilagođavanja podižu kvalitet javnog prostora.

Različiti arhitektonsko–urbanistički elementi obezbeđuju primarne i prateće funkcije prostora i svojim karakteristikama mogu da utiču na svojstva sadržaja i programa i način odvijanja aktivnosti u ambijentu. Funkcije mogu biti u objektima ili raspoređene na slobodnim površinama partera i mogu biti podržane adekvatnom urbanom opremom koja može biti primarni nosilac određenih funkcija i aktivnosti, ili ih podržavati svojim postojanjem, oblikom, rasporedom, brojem i dr.

4.4.2.2 Adaptabilnost

Svojstvo prostora da se prilagođava različitim funkcionalnim zahtevima, uslovima korišćenja, potrebama i željama korisnika, daje mu pogodnost da bude promenljiv u fizičkom i sadržajnom smislu. Ova karakteristika omogućava uspostavljanje mnogobrojnih aktivnosti, a posledično se povećava i broj korisnika, čime se prostoru povećava i upotrebna vrednost. Širi spektar upotrebljivosti daje dinamiku prostoru, jer promene aktiviraju i oživljavaju i prostorne elemente i sadržaje, a time i ljude koji ga koriste.

4.4.2.3 Udobnost

Postojanje velikog broja različitih arhitektonsko–urbanističkih elemenata povećaće stepen udobnosti javnog prostora, jer će njima biti indikovane i dopunjene brojne spontane i planirane aktivnosti. Dobro osmišljeni, adekvatno dizajnirani i planski raspoređeni elementi dodatno povećavaju komfor ambijenta.

Prijatnost boravka u javnom prostoru doprineće stavu o njegovom kvalitetu, jer ukoliko je moguće udobno se smestiti na klupu, skloniti od neugodnih vremenskih uslova, nesmetano koristiti mobilijar i slično, postojaće visok stepen zadovoljstva kod korisnika. Pozitivan osećaj i doživljaj koji se javljaju usled zadovoljenja ovog faktora, navešće posetioce da se u prostoru zadrže duže ili da ga frekventnije posećuju, kao i da iskoriste sve pružene mogućnosti i aktivnosti.

4.4.2.4 Pristupačnost

Pristupačnost podrazumeva takav kvalitet otvorenih javnih prostora koji omogućava da ga svi korisnici mogu ravnopravno i samostalno koristiti bez obzira na fizičke i intelektualne sposobnosti. To znači da sve površine po kojima se ljudi kreću moraju biti ravne ili najviše sa nagibom od 5%⁴³², da su na mestima gde postoje nivelacione razlike postavljene rampe sa obostranim ogradama i rukohvatima, da postoje

⁴³² *Pravilnik o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata, kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama*, Službeni glasnik RS, br.22/2015, član 7

informacije i taktilne linije vodilje za slepe i slabovide osobe. Nesmetano moraju da borave, kreću se i obavljaju aktivnosti, podjednako svi potencijalni akteri, kao što su grupe korisnika sa različitim mogućnostima, interesovanjima i željama.

4.4.2.5 Bezbednost

Osnovna želja svakog pojedinca je da bude bezbedan u prostoru koji koristi. Zbog toga je veoma važno kakvo je fizičko stanje površina i fasada objekata oko njih, kakva je vrsta popločanja površina po kojima se ljudi kreću u otvorenim javnim prostorima, da li postoji i kakav je kvalitet osvetljenja koje omogućava da se prostor može koristiti i noću. Bitna je čitljivost i razumljivost oznaka i celokupnog prostora, što se postiže dizajnom i promišljenim i smislenim rasporedom elemenata, koji na taj način stvaraju logičan, lako čitljiv i prihvatljiv prostor.

4.4.3 Faktori kvaliteta koji doprinose opažajnim aspektima javnih prostora

4.4.3.1 Atraktivnost

Atraktivnost predstavlja posebnost, jedinstvenost i privlačnost dizajna svih elemenata u otvorenim javnim prostorima. Uvek su prostori koji su atraktivniji, više posećeni od onih koji su manje privlačni. Zato je atraktivnost bitna karakteristika za posetioce kao i za formiranje specifičnih slika o prostoru i naselju. Atraktivnost prostora zavisi od svih elemenata koji čine fizičku strukturu otvorenih javnih prostora, pa se njima mora posvetiti posebna pažnja. Na trgu je bitno da li postoji neki akcenat, spomenik, fontana ili specifična arhitektonska građevina, drvo ili klupa. Ovaj faktor može se postići delovanjem na bilo koji element prostora, od popločanja i okolnih fasada, preko vegetacije, osvetljenja i informacija, do korpe za otpatke i zaštitne ograde. Ona u najvećoj meri utiče na prepoznatljivost tih prostora, a samim tim i na posećenost. Atraktivnosti prostora doprinose i događaji, sadržaji i aktivnosti, koji se organizuju na slobodnim površinama, zbog kojih se dolazi u te prostore i po kojima se oni pamte, kao što to može biti i veći broj posetilaca.

4.4.3.2 Prepoznatljivost

Postojanje neke specifičnosti u otvorenom javnom prostoru doprinosi da se on po njoj pamti i prepoznaje, zbog čega je bitno da postoje drugačija oblikovanja među tipološki srodnim prostorima. Razlike se mogu postići dizajnom svih elemenata koji formiraju mesto, pa postoji mnogo kreativnih postupaka kojima se takav kvalitet može ostvariti. Na površinama na kojima se okuplja veći broj ljudi, i gužva i žamor mogu biti elementi prepoznavanja otvorenih javnih prostora. Formiranjem elemenata identiteta ili usklađivanjem svih prostornih elemenata u skladnu i jedinstvenu celinu, može se oblikovati prepoznatljiv javni prostor.

4.4.3.3 Sagledivost

Mogućnost sagledavanja otvorenog javnog prostora obezbeđuje da se u svesti posetilaca formira specifična predstava o prostoru, njegovim karakteristikama i vrednostima. Što je prostorna celina većih dimenzija, teže ju je pogledom obuhvatiti u celini, ali ona ima više različitih segmenata koji su značajni pri korišćenju tog otvorenog javnog prostora. Izduženi oblik zahteva kretanje da bi se u celini sagledao, a kompaktni i manji prostori mogu lakše da se percipiraju i zapamte. Prostor je najjednostavnije i najbolje vidljiv iz središnje tačke tog prostora, mada postoje i druga mesta sa kojih se pruža mogućnost uočavanja specifičnosti i kvaliteta. Prostorni raspored ima važnu ulogu u okviru ovog kriterijuma, jer je njime moguće uticati na sagledivost, bilo otvaranjem vizura, usmeravanjem pogleda, naglašavanjem određenih segmenata i sl.

4.4.3.4 Čitljivost

Razumevanje prostora u svesti posetioca utiče na osećaj sigurnosti i pripadanja. Kako bi korisnici shvatali prostorne odnose, pravce kretanja, raspored svih činilaca, potrebno je da postoji predglednost prostora, uočljivost dominantnih pravaca i značajnih tačaka, vidljivost okruženja, celine i delova, stvaranje osećaja da prostor koji ga okružuje može da se upozna, pročita i tumači. Arhitektonsko–urbanistički elementi, svojim karaktersitkama obezbeđuju jasnoću i preciznost prostornih odnosa, a njihov raspored utiče na fluidnost i dinamiku prostora. Postojanje jasnih poruka i informacija, važna su svojstva za razumevanje urbanih mikrocelina.

4.4.3.5 Posećenost

Privlačnost, održivost i opravdanost postojanja javnih otvorenih prostora biva potvrđena kroz posećenost, odnosno kroz prisustvo većeg broja ljudi. Iako stručnjaci nekome mesto mogu okarakterisati kao dobro prema relevantnim faktorima provere, posetioци ga mogu u manjoj meri posećivati, čime se kvalitet prostora kako ga vide i doživljavaju korisnici, ne podudara sa stavom struke. Posećenost se može pratiti kroz broj korisnika na jednom mestu u jednom momentu, ali i kroz učestalost dolazaka na to mesto tokom cele godine. Značajni statistički parametri utiču na dnevnu, sezonsku, godišnju ili višegodišnju posetu javnih prostora, a broj korisnika može da zavisi i od perioda u toku jednog dana, ili dana u nedelji. U skladu sa rečenim, posećenost je kriterijum direktno zavisao od oblikovanja prostora, ali i uticajnih sila poput socijoloških aspekata, stila života, navika, potreba korisnika, kao i prirodnih i stvorenih uslova koji se uspostavljaju na datom mestu.

4.5 Međuzavisnost faktora kvaliteta i arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora

Pokazalo se da postoji jak i višestruk značaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na kvalitet javnih prostora, kroz njihov uticaj na uspostavljanje i ostvarivanje mnogih karakteristika i njihovo učešće u brojnim faktorima utvrđenim kao bitnim za postizanje kvalitetnog okruženja. U većini slučajeva, svi prepoznati arhitektonsko-urbanistički elementi, u određenoj meri utiču na faktor kvaliteta, ali se razlikuju njihova svojstva i u velikoj meri se preklapaju, ukazujući na složenost i slojevitost uloge ovih činilaca u formiranju kvalitetnih javnih prostora. Istaklo se da isti nisu značajni samo za fizičko formiranje nekog prostora, već da svojim prostornim, funkcionalnim, fizičkim i morfološkim karakteristikama doprinose i pozitivnom odnosu i mogućnostima urbanih struktura.

Za utvrđivanje kvaliteta otvorenih javnih prostora sa navedenih aspekata neophodno je prethodno definisati indikatore i kriterijume vrednovanja. Ovaj sistem valorizacije doprinosi sistematičnom pristupu analizi i sagledavanju karakteristika koje su prisutne ili nedostaju nekoj ambijentalnoj celini. Svaki otvoreni javni prostor može biti vrednovan prema navedenim kriterijumima čime se pruža mogućnost njihovog upoređivanja i daljeg delovanja i unapređenja svakog prostornog elementa pojedinačno. Važno je naglasiti da su svi kriterijumi provere međusobno uslovljeni, pa je veoma bitno o svakom od njih voditi računa i uporediti ih na više nivoa putem komparativne analize.

Izdvojeni faktori sagledavaju se u vezi sa arhitektonsko-urbanističkim elementima definisanim u ovom radu i njihovim karakteristikama (*Tabela_9_1, 2, 3*), kako bi se utvrdilo na koji način je moguće njihovim uvođenjem i intervenijama, oblikovanjem i modifikovanjem uticati na kvalitet javnog prostora.

Tabela_9_1: Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na prostorno-fizički aspekt kvaliteta javnih prostora, izvor: autor

ASPEKTI	FAKTORI I KRITERIJUMI	ARHITEKTONSKO – URBANISTIČKI ELEMENTI	KARAKTERISTIKE ELEMENATA	INDIKATORI KOJIMA SE UTIČE NA KVALITET
PROSTORNO - FIZIČKI	fizička artikulacija	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko – morfološke	- stilske karakteristike i kompozicija fasade, - dizajn i materijalizacija partera, - raznovrsnost i boja prirodnih elemenata, - dizajn i oblikovanje mobilijara, - boja, tekstura mobilijara i dr.
	uređenost	parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko – morfološke funkcionalne	- broj i raspored elemenata, - postojanje raznovrsne ponude prostornih elemenata, - odgovarajuće karakteristike popločanja i dr., - prostorna organizacija i raspored.
	održavanost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	fizičko - morfološke funkcionalne	- očuvanje i rekonstrukcija fasada objekata - održavanje ulaza, - obnova popločanja, - uređivanje i briga o prirodnim elementima, - popravka, zamena i dopuna urbane opreme i dr., - postojanje određenih sadržaja može da uslovi način i stepen održavanja.

Tabela_9_2: Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na funkcionalni aspekt kvaliteta javnih prostora, izvor: autor

ASPEKTI	FAKTORI I KRITERIJUMI	ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKI ELEMENTI	KARAKTERISTIKE ELEMENATA	INDIKATORI KOJIMA SE UTIČE NA KVALITET
FUNKCIONALNI	multifunkcionalnost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko – morfološke funkcionalne	▪ orijentacija i sagledivost fasade, ▪ sadržaji objekata, ▪ pozicija i oblikovanje ulaza, ▪ materijalizacija i tekstura, ▪ naglašavanje pravaca i linija kretanja, ▪ materijali i teksture mobilijara, ▪ čitljivost informacija, ▪ raznovrsnost mobilijara, ▪ oblikovanje i ergonomija mobilijara, ▪ prostorni raspored mobilijara i zelenila i dr.
	adaptabilnost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko – morfološke funkcionalne	▪ mogućnost promene rasporeda, ▪ pomerljivost elemenata, ▪ mogućnost nadogranje osnovnih karakteristika tehničkim inovacijama.
	udobnost	parter urbani mobilijar	prostorne fizičko-morfološke	▪ čovekomerno oblikovanje, ▪ prilagođene dimenzije, ▪ odgovarajuća materijalizacija, ▪ promišljen prostorni raspored, vizure i dr.
	pristupačnost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko–morfološke funkcionalne	▪ adekvatno projektovani ulazi u objekte, ▪ neklizajući, adekvatna, materijalizacija partera, ▪ prostorni raspored prirodnih elemenata, ▪ vidljiv i jasni znakovi i informacije, ▪ osvetljenost, ▪ primenjen koncept dizajna za sve za sve elemente prostora i dr., ▪ raspored sadržaja i funkcija.

Tabela_9_2: Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na funkcionalni aspekt kvaliteta javnih prostora, izvor: autor - nastavak

FUNKCIONALNI	FAKTORI I KRITERIJUMI	ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKI ELEMENTI	KARAKTERISTIKE ELEMENATA	INDIKATORI KOJIMA SE UTIČE NA KVALITET
	bezbednost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko -morfološke	▪ održavanje objekata, ▪ održavanje partera, ▪ optimalna materijalizacija partera, ▪ održavanje i raspored zelenila radi preglednosti, ▪ odgovarajuće oblikovanje i materijalizacija urbanog mobilijara, ▪ adekvatan raspored, broj i jačina osvetljenja ▪ jasne i čitljive informacije i dr.

Tabela_9_3: Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na opažajni aspekt kvaliteta javnih prostora, izvor: autor

ASPEKTI	FAKTORI I KRITERIJUMI	ARHITEKTONSKO – URBANISTIČKI ELEMENTI	KARAKTERISTIKE ELEMENTATA	INDIKATORI KOJIMA SE UTIČE NA KVALITET
OPAŽAJNI	atraktivnost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prosotrne fizičko-morfološke funkcionalne	▪ optimalno oblikovanje svih elemenata u prostoru sa aspekta dizajna i estetike, ▪ uvođenje tehnoloških inovacija u elemente prostora, ▪ interesantni sadržaji i dr.
	prepoznatljivost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko-morfološke funkcionalne	▪ svi elementi prostora mogu biti razlog prepoznatljivosti, ▪ bilo koja karakteristika može učiniti neki element prepoznatljivim i time dovesti do prepoznatljivosti prostora, ▪ jedinstveni elementi prostora daju identitet i izdvajaju ga iz okruženja, ▪ tipologija ili oblikovanje objekta, ▪ dizajn, šara, boja i materijal partera, ▪ specifičnost prirodnih elemenata, ▪ dizajn i vrsta urbanog mobilijara i dr.
	čitljivost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko-morfološke	▪ jasan prostorni raspored, ▪ prepoznatljivi prostorni elementi, ▪ oblikovanje pravaca kretanja, ▪ isticanje značajnih tačaka i dr.

Tabela_9_3: Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na opažajni aspekt kvaliteta javnih prostora, izvor: autor - nastavak

FAKTORI I KRITERIJUMI		ARHITEKTONSKO – URBANISTIČKI ELEMENTI	KARAKTERISTIKE ELEMENATA	INDIKATORI KOJIMA SE UTIČE NA KVALITET
OPAŽAJNI	sadledivost	objekti prirodni elementi parter urbani mobilijar	prostorne fizičko-morfološke funkcionalne	- adekvatna veličina i prororcionalni odnosi fasade, - promišljen raspored vegetacije i dr, - veličina popločanih površina, - morfologija i geometrija, - boja i materijalizacija popločanja, - zatvaranje vizura rasporedom elemenata, - usmeravanje okvira sagledavanja, - promišljanje rasporeda sadržaja i funkcija koje mogu da zaklone ili usmere okvir sagledavanja.
	posećenost	objekti parter prirodni elementi urbani mobilijar	prostorne fizičko-morfološke funkcionalne	- značaj, oblikovanje ili sadržaj objekata, - aktivnosti i mogućnosti partera, - prijantost usled rasporeda i izbora prirodnih elemenata, - postojanje raznovrsnog i adekvatnog mobilijara i dr.

5. OPAŽANJE JAVNOG PROSTORA

5.1 Definisanje pojma

Opažanje⁴³³ predstavlja proces koji povezuje sve ostale celine ovog istraživanja i uslovljava njihovu međuzavisnost. Kako je u pitanju veoma složen fenomen, potrebno je definisanje i razumevanje pojma da bi se razumelo doživljavanje prostora i definisao eksterioceptivni proces, u kome je čovek svestan okoline, kao i introceptivni, u kome je jedinka svesna samog sebe. Oba procesa su izuzetno značajna u pogledu razumevanja okoline, jer je sveobuhvatno i temeljno upoznavanje onoga što čoveka okružuje, preduslov za razvijanje svesti o svemu što je centar fokusa, o tome kako su stvari u prostoru razmeštene, kao i o percipiranju mogućih promena u okruženju. Način opažanja prostora koji ga okružuje, oblikuje čovekovu svest o pripadnosti, prošlosti, sadašnjosti, simbolima i značenjima.⁴³⁴

Oblast opažanja je u teoriji veoma razgranata i slojevita. U ovom istraživanju ideja je da se ukaže na pojašnjenje procesa i pojma opažanja prostora i da se izdvoje osnovni stavovi i pojmovi u cilju razumevanja fenomena. Složenost teme i podeljenost stavova relevantnih teoretičarau oblasti, kao i raznovrsnost disciplina i nauka u okviru kojih se proučava, zahtevaju da se sublimiraju osnovni zaključci koji će pomoći razumevanju procesa važnog za donošenje zaključaka na istraživanu temu iznetu u ovoj disertaciji.

Opažanje je psihološka funkcija koja omogućava interpretaciju stimulansa iz okruženja koja su se sakupili putem čula i zato predstavlja fundamentalan i direktan mehanizam koji povezuje ljude sa njihovim neposrednim čulnim iskustvom okruženja.⁴³⁵ Pod opažanjem (percepcijom) spoljnog, ukupnog svijeta podrazumijevaće se uočavanje onoga što se zbiva oko ljudi, ali i ono što se kao reakcija na te impulse dešava u ljudskoj svijesti.⁴³⁶ Percepcija je jedna od osnovnih kognitivnih funkcija koja predstavlja složen i aktivan proces traženja, odabiranja, primanja, obrade, organizovanja i tumačenja raznovrsnih draži koje deluju na čula i nervni sistem. Ono je važan psihički proces na osnovu kojeg organizam neposredno upoznaje relevantna svojstva pojava i predmeta u stvarnosti.⁴³⁷

Teorije o percepciji prostora generalno su podeljene oko pristupa izučavanju iz ugla objektivnog i subjektivnog. Prvi pravac naglašava ulogu posmatrača kao mehanizma onoga što se nalazi u okruženju, koje bi u suprotnom predstavljalo bezobličnu

⁴³³ **percepcija** (lat. perceptio): psih. opažanje, opažaj / svi oni duševni procesi koji (ili: sva ona duševna zbivanja koja) se neposredno izazivaju čulnim nadražajima u **Vujaklija, M.: Novi Vujaklija – leksikon stranih reči i izraza**, Štampar Makarije, Beograd, 2011.

⁴³⁴ **Krklješ, M., Brkljač, D.: Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika**, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁴³⁵ **Rapaport, A.: Human Aspects of Urban Form: Towards a MAn – Environment Approach to Urban Form and Design**, Pergamon Press, Oxford, 1977.

⁴³⁶ **Alihodžić, R.: Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i forme**, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

⁴³⁷ **Vidanović, I.: Rečnik socijalnog rada**, Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije, Beograd, 2006.

prazninu, dok drugi smatra da je percepcija formirana prethodno datom formom okruženja.⁴³⁸ Kroz sprovedeno istraživanje ukazuje se na moguć cikličan proces upravo ova dva procesa, gde se pokazalo da su okruženje i korisnici u vrlo snažnom kauzalnom odnosu, ukoliko se krene od stava da je fizičko okruženje uticalo na percepciju korisnika, koja će dalje da utiče na način oblikovanja datog ili nekog novog prostora itd. Itelson (*William H. Ittelson*) ukazuje na preplitanje stavova o uticajima okruženja i ponašanja ljudi, gde navodi da ne mogu da se razdvoje dva pogleda, prvi u kom okruženje determiniše i upravlja doživljajem i ponašanjem i drugi u kom doživljaj i ponašanje određuju okruženje. Kako doživljavamo grad, usloviće kako ćemo ga menjati, što nam dalje utiče na percepciju. Autor dalje tvrdi da su i doživljaj i grad promenljivi entiteti i da na njih treba gledati kao na žive elemente,⁴³⁹ te prepoznaje četiri dimenzije percepcije:

- **kognitivnu** – misaonu dimenziju, koja uključuje razmišljanje;
- **afektivnu** - emotivnu dimenziju, koja je u vezi sa osećanjima;
- **interpretativnu** - dimenziju koja definiše značenje;
- **evaluativnu** – vrednosnu dimenziju koja uključuje vrednosti i definiše kvalitet doživljaja.⁴⁴⁰

Kao zaključak, Itelson navodi da je nemoguće isključiti bilo koji od navedenih faktora iz procesa opažanja, zbog složenosti i preklopljenosti saznavnih postupaka u svesti posmatrača.

Opažanje se ogleda u nizu mehanizama prikupljanja, organizovanja i davanja značenja informacijama koje primamo iz okruženja. Percepcija je tok aktivnosti integrisanih u pokret tela kroz prostor u nekom vremenu, gde adekvatni pokreti obezbeđuju prijem stimulansa iz okruženja, koji se dalje kognitivno obrađuju u svesti čoveka. Ona je organizovana kao anticipacijska, gde pojedinac prima nove informacije iz okruženja dok istovremeno mentalno procesuiru prethodne.⁴⁴¹ Generalno se može napraviti razlika između dva osnovna procesa koji uslovljavaju usvajanje stimulansa iz okruženja: **osećaj** i **opažaj**. Osećaj je u vezi sa ljudskim senzornim sistemom reakcije na stimulanse iz okruženja, i stiže se posredstvom čula. Opažaj je svesna obrada tih stimulansa. Halvenka kroz svoju sistematizaciju teorija o opažanju izdvaja da je analitički gledano ono „sekvencijalan proces“ i da se sastoji od „niza zbivanja koja započinju prezentacijom nekog fizičkog stimulansa i dovode do fenomenološkog iskustva o tom stimulanu. U tom procesu učestvuju spoljašnji i unutrašnji činioci.“⁴⁴² Karmona i drugi tvrde da čovek, krećući se kroz javni prostor prolazi kroz dva procesa:

⁴³⁸ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018., str. 78.

⁴³⁹ Ittelson, W.H.: *Environmental perception and urban experience*, Environment and Behavior, 1978., 10(2), pp. 193-213

⁴⁴⁰ Ittelson, W.H.: *Environmental perception and urban experience*, Environment and Behavior, 1978., 10(2), pp. 193-213.

⁴⁴¹ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

⁴⁴² Halvenka, N.: *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 45.

- senzaciju, koja se odnosi na čulni doživljaj gledanje, slušanje, mirisanje, dodirivanje, koje pojedinci koriste da bi razumeli svoje okruženje;
- percepciju unutar koje se sakupljaju, grupišu i razumeju informacije primljene putem čula.⁴⁴³

Posebno se izdvaja oblast geštalt psihologije u okviru koje se proučavaju zakonitosti putem kojih se dolazi do formiranja opažajnih celina i koje se oslanjaju na neposredan doživljaj od strane korisnika.⁴⁴⁴ Ovim procesom omogućeno je razumevanje i čitljivost poruka koje prostor emituje zahvaljujući promišljenom smeštanju i orkestraciji njegovih elemenata. Primećeno je da se u teoriji, često odvajaju dva pristupa izučavanju opažanja okruženja:

- fenomenološki kroz prizmu doživljaja;
- biheavioristički, koji se oslanja na ponašanje posmatrača.⁴⁴⁵

Zahvaljujući raznovrsnosti, učestalosti i dugotrajnosti spoznajnih sekvenci, čitanje slike grada postaje tačnije, usled čega je moguće da iz subjektivnog pređe u objektivni doživljaj prostora. Narativnost gradskog tkiva i jasan jezik arhitekture omogućiće stvaranje opštepoznate predstave o nekom mestu i svođenje subjektivnosti čitanja na minimum. Iako svako opažanje polazi od potpuno ličnog shvatanja prostora, orkestracija jakih gradskih repera, žižnih tačaka i urbanih struktura, ima za cilj asimilaciju svih uticajnih aspekata i faktora koji generišu razvoj naselja na globalnom nivou.

Ono što se izdvaja, analizirajući teorijske stavove, je da je glavna razlika u aspektima u okviru kojih se percepcija posmatra. Stav oko kog se većina teoretičara slaže i uzima je kao polazište jeste da je teško razdvojiti pojam percepcije i kognicije, smatrajući ih komplementarnim.⁴⁴⁶ Kompleksnost procesa opažanja dalje se potvrđuje i stavovima poput toga da se „ne može odvojiti od značenja, značenje se ne može odvojiti od učenja, mišljenja, pamćenja, sećanja.“ Kao što su senzorni nadražaji integrisani u opažanje i bez tog procesa „ne predstavljaju artikulirano iskustvo“, tako je i opažanje u neraskidivoj vezi sa ostalim kognitivnim procesima „učenjem, mišljenjem, suđenjem, zaključivanjem, jer je „percepcija deo kognicije.“⁴⁴⁷ Složenost se ogleda u isprepletenosti brojnih slojeva različitih procesa, te je tako moguće razlikovati tri osnovna aspekta percepcije:

- **fizički** (npr. energetske aspekte zbijanja u okolini);
- **fiziološki** (npr. senzorni, neurološki, biohemijski procesi);
- **psihološki** (npr. kognitivne, afektivne, motivacione komponente).⁴⁴⁸

⁴⁴³ **Carmona, M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.:** *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010.

⁴⁴⁴ **Korać, Ž.:** *Razvoj psihologije opažanja*, Nolit, Beograd, 1983., str. 48-56.

⁴⁴⁵ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.

⁴⁴⁶ **Arnhajm R.:** *Vizuelno mišljenje-jedinstvo slike i pojma*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1985.

⁴⁴⁷ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 47.

⁴⁴⁸ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 45.

Važan faktor u složenosti opažajnog procesa javnog prostora nose i sami korisnici ili posmatrači, jer je nemoguće isključiti individualne karaktersitike koje procesu daje svaki pojedinac. Iako svi ljudi dele slične čulne doživljaje, percepcija može da se razlikuje pod uticajem brojnih faktora kao što su godine i pol posmatrača, etnička pripadnost, dužina boravka u prostoru ili naselju, društveno okruženje, kulturološka pozadina, životni stil i drugo.⁴⁴⁹

Još jedna važna karakteristika procesa je da se odvija brzo i da ga je čovek retko svestan u datom trenutku. Ono čemu se okreće i što se osvesti jeste završna faza, tj. ishodi procesa i sve ono što se naziva doživljajem, opažanjem, saznanjem, informacijom, razumevanjem. Ovaj Halvenkin stav potvrđuju i zaključci kada sistematizacijom izdvaja pojmove koji objašnjavaju različite procese koji utiču na način opažanja:

- **perceptivna gotovost** – raspolaganje predznanjima koja određuju odnos prema novim informacijama,
- **perceptivna budnost** – brzina opažanja raste sa stepenom značaja objekata na koje je usmereno,
- **perceptivna odbrana** – isključivanje neželjenih informacija, podizanje praga uočavanja znakova koji se odnose na sadržaje koji su nepoželjni.⁴⁵⁰

Nasar (*Jack Nasar*) navodi pojam **urbana kognicija** i pod njom referira na Linčov koncept *slikovitosti (imageability)*, pre svega jasan identitet i strukturu.⁴⁵¹ Linč istu opisuje kao „onu kvalitetu fizičkog objekta koja pruža veliku verovatnoću da će u nekom posmatraču probuditi snažnu sliku.“⁴⁵² Isti autor smatra da su upravo urbana kognicija i estetika krucijalne komponente doživljaja. Opažanje okruženja je važno i za prostorni razvoj. Ima uticaj na individualni doživljaj, sposobnost za identifikaciju sa okruženjem, orijentaciju, osećaj bezbednosti i sposobnost da se prepozna prostorni red i segmentacija.⁴⁵³ Drugi pojam koji Linč uvodi je *čitljivost* i pod tim podrazumeva “jednostavnost sa kojom svaki deo okruženja može da se reorganizuje i ponovo organizuje u koherentnu celinu” i rezultat je interakcije pet elemenata: staza, ivica, distrikta, tačaka i repera.⁴⁵⁴

5.2 Uticaji na opažanje

Na složeni proces opažanja, u svim njegovim fazama utiču dva ključka faktora, nadražaji i korisnici, čije karakteristike se neprekidno prepliću i preklapaju. Svojstva nadražaja diktiraju na koji način će se ostvariti veza sa korisnikom, dok osobine korisnika definišu kako će ta veza dalje da se gradi. Prilikom oblikovanja javnih

⁴⁴⁹ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 65.

⁴⁵⁰ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 43-44.

⁴⁵¹ **Nasar, J.:** *Perception, Cognition and Evaluation of Urban Places*, in *Public Places and Spaces*, 1989., pp. 31-56.

⁴⁵² **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974., str. 9.

⁴⁵³ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁴⁵⁴ **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974., str. 2

prostora, bitno je poznavati način uticaja oba navedena faktora i težiti da se na najvišem nivou unapred oblikuje i predvidi kakve će se veze omogućiti posredstvom opažanja između mesta i ljudi. Uticaji koje navedeni faktori imaju na opažajni proces mogu se podeliti na osnovu polja uzajamnog delovanja senzornih stimulusa iz okruženja i načina na koji će nadražaji biti pre svega primljeni individualnim senzornim aparatom, a potom i procesuirani u svesti korisnika, a pod dejstvom brojnih spoljašnjih i unutrašnjih činilaca.

U skladu sa rečenim, iako je problem složen, moguće je izdvojiti nekoliko grupa uticaja koji se prepliću i određuju način opažanja. Čulni nadražaji predstavljaju „elementarni proces kojim se postaje svestan okruženja“⁴⁵⁵ i njihov impuls se obrađuje u svesti korisnika koji na njega reaguje. U celokupan proces uključeni su „misaoni procesi, subjektivni stavovi i emocije“⁴⁵⁶ koji dalje oblikuju saznavni proces pokrenut stimulansom iz okruženja. Još jednu grupu uticaja čine prethodno usvojene informacije na osnovu kojih se unapred gradi stav i usvajaju karakteristike i oni stvaraju „opštu, generalizovanu sliku i kodirani, univerzalni sistem čitanja“⁴⁵⁷ usvojen od strane ljudi.

Nije moguće izuzeti sve navedene faktore koji slede nakon inicijalnog prijema nadražaja koji utiču na kognitivne procese i mišljenje o opaženom. Subjektivne emocije posmatrača, fizičke, prirodne i društvene sile, unapred definisan kodifikovan jezik značenja i simbola moguće je kombinovati i u zavisnosti od toga dobiti krajnji rezultat opažajnog procesa, doživljaj. Navedeni uticaji ne mogu se zanemariti jer svaki od njih vrši uticaj na način formiranja mentalne slike o određenom perceptu. Utvrđivanje parametara koji određuju karakter opažanja okruženja, značajno je zbog sistematizacije smernica kojima može da se plasira željena poruka o mestu.

5.2.1 Senzorni uticaji

Kroz definisanje fenomena opažanja navedeno je da je jedan od ključnih činilaca senzorni opažaj kojim se zapravo i pokreće celokupni proces, jer je za javne prostore „potrebno veliku pažnju usmeriti na doživljaj koji se dešava putem čula.“⁴⁵⁸ Nadražajem senzornog aparata posmatrača aktivira se celokupni kompleksni saznavni proces, pa je prilikom razmatranja prostora potrebno adekvatno tretirati njegove

⁴⁵⁵ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁴⁵⁶ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁴⁵⁷ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁴⁵⁸ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 71.

činioce kako bi se oblikovao i senzorni doživljaj mesta. Ciljano postavljanje, izostavljanje, naglašavanje određenih parametara u okruženju, uticaće na krajnji rezultat kroz doživljaj mesta. Nadražaji se mogu definisati kao spoljašnji senzorni uticaji, koji dolaze iz okruženja i čije karakteristike se reflektuju na rezultat opažanja – doživljaj. Manipulisanje i oblikovanje ovih svojstava dozvoljava da se svesno utiče na način opažanja. (Slika_53a, b, c) Najistaknutije osobine ove grupe su:

- **veličina**_jer što je nadražaj veći, postaje i uočljiviji;
- **intenzitet**_jačina nadražaja, poput jarkih boja, glasnog zvuka i slično, su приметniji;
- **kontrast**_isticanje određenog elementa / nadražaja, lakše se uočava;
- **pokret**_kada se nešto pomera, privlači pažnju;
- **ponavljanje**_ponovljeno izlaganje određenom nadražaju učiniće da se lakše zapazi;
- **novost**_potpuno novi nadražaj istaći će se u odnosu na ostatak okruženja;
- **prepoznatljivost**_poznati nadražaji, povezani sa iskustvom, učiniće da njihovo opažanje bude jačeg intenziteta.⁴⁵⁹

Slika_53a: Uticaji na opažanje_intenzitet nadražaja_jarke boje u javnom prostoru_umetnička instalacija od betona i drveta (Arne Quinze), Brisel, Belgija

Slika_53b: Uticaji na opažanje_pokret u prostoru_plesni performans (flash mob) u javnom prostoru

Slika_53c: Uticaji na opažanje_kontrast u prostoru_savremena instalacija u kontekstu starije ulice

Senzorni aparat je složen i u procesu opažanja nije moguće isključiti ni jedno čulo korisnika, ukoliko u okruženju postoji sila ili uticaj koji će ih aktivirati. Moguća je jedino razlika u intenzitetu senzornog nadražaja, koji dalje u saznavnom procesu može biti naglašen ili potisnut. Prilikom analiza, vrednovanja i oblikovanja okruženja, urbanih fragmenata, javnih prostora značajno je da „sva čula zajedno imaju ključnu ulogu u doživljaju, što treba uzeti u obzir prilikom razmatranja osećaja i percepcije građane sredine.“⁴⁶⁰ Svako iskustvo koje građeno okruženje pruža je produkt više čula

⁴⁵⁹ [Influences on Perception: Factors & Examples, Psychology \(studysmarter.us\)](https://studysmarter.us/psychology/perception/factors-and-examples/), preuzeto 12.4.2022.

⁴⁶⁰ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 65.

odjednom, je se kvalitet prostora, kao i dimenzije mere jednako od strane oka, uha, nosa, kože, jezika, skeleta i mišića.⁴⁶¹

Prema načinu i procesu na koji se registruju informacije iz okruženja čulni aparat može da se podeli na:

- **distalna čula** *_vid i sluh_* su ona čula koja primaju informacije o elementima prostora s kojima organizam nije u neposrednom kontaktu. „Vizuelne i auditivne senzacije su odgovor na delovanje fizičkih karakteristika svetlosti i zvuka na odgovarajuće čulne organe.“⁴⁶²
- **proksimalna čula** *_dodir, miris, ukus, unutrašnja organska čula, ravnoteža_* su ona koja pružaju informacije o elementima okruženja sa kojima je čovek u neposrednom kontaktu ili neposrednoj blizini i „reaguju na stimulanse koje emituju objekti koji se nalaze u dodiru sa telom posmatrača.“⁴⁶³

U svojim istraživanjima, Jan Gel se oslanja na Hala (*Edward T. Hall*), antropologa koji deli čula u dve osnovne kategorije:

- **prijemnici sa rastojanja** *_oči, uši, nos;*
- **neposredni prijemnici** *_koža, membrane, mišići.*⁴⁶⁴

Na doživljaj prostora utiče intenzivna i kavalitetna komunikacija među ljudima i sa okruženjem, što čini „osnov zdrave socijalne pripadnosti“⁴⁶⁵ u javnom gradskom prostoru. Stručnjaci se u velikoj meri slažu da se prostor, pre svega, poima čulom vida i vizualne informacije moguće je najlakše kontrolisati, dok ostala čula nemaju tu moć kontrole i selekcije.⁴⁶⁶ Arnhajm naglašava značaj čula vida za koji tvrdi da je „najefikasniji organ ljudske spoznaje“⁴⁶⁷, iako ne isključuje uticaj ostalih čula na proces opažanja. Karmona i drugi ističu tvrdnju da je vid aktivna komponenta, on sam „traži“ oblike, dok miris i zvuk dolaze ka nama. Vizuelna percepcija je kompleksna, oslanja se na razdaljinu, boju, oblik, teksturu, kontrast i sl. Kako Panić navodi, postoje značajna neslaganja u stavovima psihologa o značaju određenih čula za opažanje i doživljaj.⁴⁶⁸ Ostala čula, iako doprinose sveukupnom doživljaju okruženja, često nisu dovoljno razvijena niti istražena.⁴⁶⁹ Vizualna percepcija dominira nad drugim vidovima percepcije kao što je sluh, miris, ukus i dodir. Vid obezbeđuje najveću količinu

⁴⁶¹ **Pallasmaa, J.:** *The Eyes of the Skin, Architecture and the Senses*, John Wiley & Sons, Chichester, 2005.

⁴⁶² **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 45.

⁴⁶³ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 45.

⁴⁶⁴ **Gel, J.:** *Život među zgradama, korišćenje javnog prostora*, Urbanistički zavod Beograda, Beograd, 2010., str. 64.

⁴⁶⁵ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 70.

⁴⁶⁶ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

⁴⁶⁷ **Arnhajm R.:** *Vizuelno mišljenje-jedinstvo slike i pojma*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1985.

⁴⁶⁸ **Panić, V.:** *Psihologija i umetnost*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, str. 203.

⁴⁶⁹ **Carmona, M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.:** *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010.

informacija koja objašnjava šta se dešava oko nas i daje 2/3 ukupnih informacija o okruženju.⁴⁷⁰ U skladu sa prethodnim je i tvrdnja da se „opažanje pre svega razmatra u kontekstu „viđenog“, jer čulo vida predstavlja esencijalnu ulogu u prikupljanju informacija.⁴⁷¹

Ipak, iako najdominantnije, čulo vida „nije jedino čulo koje čini osobenost mesta“, već na korisnike utiču i zvuci, mirisi i dodir. „Osećaj mesta je pod uticajem površinskih tekstura i mikroklimatskog delovanja“ i zbog toga čulo dodira može igrati značajnu ulogu u opažanju i doživljaju mesta. Izrazito na elementima koji dolaze u dodir sa velikim brojem ljudi bitna je tekstura, jer značajan broj informacija o karakteristikama može se dobiti preko kože. *Priručnik za urbani dizajn* ističe da zvuk može „poboljšati atmosferu mesta“, dok od stepena buke zavisi prijatnost boravka. Arhitektonsko – urbanistički elementi svojim oblikovanjem i položajem mogu usmeriti ili ublažiti buku iz okruženja, dok različiti sadržaji mogu stvarati prijatne i interesantne zvuke poput tekuće vode, šuštanja lišća, muzike, žamora ljudskog razgovora. „*Aroma mesta*“ takođe može uticati i pozitivno i negativno na doživljaj nekog prostora. Prijatni mirisi poput cveća, peciva, kafe su informacije koje pojačavaju utisak, dok neprijatni mirisi, poput otpada i sl., mogu korisnike odvratiti od boravka u javnom prostoru.⁴⁷²

Bazik navodi karakteristike čulnog aparata iz ugla kontrole koja je nad njima ostvariva:

- pogled se usmerava, može se podići ka nečemu, moguće ga je odvratiti i sl.;
- miris i zvuk primamo iz okruženja bez mogućnosti selekcije, osim sposobnosti koncentracije;
- pokret i dodir se samo delimično kontrolišu izborom brzine kretanja, promenom nivoa, teksture materijala.⁴⁷³

5.2.2 Uticaji individualnih osobina pojedinaca

Navedene karakteristike nadražaja koje korisnik prima iz okruženja, kao i čula koja na njih reaguju, u daljem procesu ukrštaju se sa osobinama korisnika koji te nadražaje primaju. Svaki čovek je individualna jedinka koja učestvuje u procesu opažanja okruženja, što čini mogućim da se celokupan prostor ili njegovi elementi različito tumače, vrednuju i dožive od strane ljudi. Te razlike uslovljene su uticajima koji čine lične osobine i mogućnosti čoveka koji ambijent percipira. Kada je reč o individualnim karakteristikama ljudi, one se mogu podeliti u dve osnovne grupe:

- **fiziološki uticaji** _ senzomotorne sposobnosti, godine, potrebe, zdravstveno stanje;

⁴⁷⁰ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁴⁷¹ **Alsumsam, I.:** *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 56.

⁴⁷² **Priručnik za urbani dizajn**, urednici: Petrović, G., Polić, D., Orion Art, Beograd, 2008.

⁴⁷³ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

- **psihološki uticaji** _ motivacija, interesovanja, karakter, sistem vrednosti, iskustvo, raspoloženje.

U fiziološke uticaje mogu se svrstati oni koji se reflektuju na način i mogućnosti prijema nadražaja iz okruženja i oni mogu biti konstantni ili promenljivi čak i u pogledu jednog čoveka. Varijacije koje mogu da se pojave, intenzitet određenih sila i slično, čine da opažanje određenog mesta ima promenljivi karakter. Psihološki uticaji u velikoj meri grade se odražavajući određene lične osobine, ali takođe se u velikoj meri preklapaju i povezuju sa demografskim karakteristikama i društvenim uticajima. Nije moguće odvojiti brojne i kompleksne sile koje deluju na opazajni proces pojedinca, niti u potpunosti izolovati i stvoriti homogenu strukturu i definitivne zaključke o kolektivnom opažanju. Brojna istraživanja bave se uticajima i silama koje se reflektuju na krajnji doživljaj u okviru procesa opažanja. Birli i Martin (*Asuncion Beerli i Josefa D. Martin*) naglašavaju značaj **sociodemografskih** karakteristika pojedinaca kao što su godine, pol, nivo obrazovanja, društveni status, mesto stanovanja i sl; kao i **psiholoških** u koje svrstavaju motivaciju, sistem vrednosti, karakter, stil života i dr.⁴⁷⁴

Stav koji se poklopa u svim sprovedenim istraživanjima, koja se bave ovom temom, jeste da se osobine pojedinca i individualne sile koje utiču na svakog čoveka imaju značajnu ulogu u načinu na koji opaža svet oko sebe. Takođe, struktura i efekti sila i neograničeni broj varijacija koji se javljaju dodatno čine da je percepcija i dalje jedna od oblasti sa mnogo nepoznanica i teorijskih pretpostavki.

5.2.3 Društveni uticaji

Pored opisanih individualnih sila koje potiču od osobina pojedinaca, postoje uticaji koje formira određeno okruženje, društvena zajednica ili društvo uopšte, a koji u velikoj meri utiču na način razumevanja i vrednovanja opaženog. Razlike u shvatanjima okruženja, prepoznavanju i čitanju određenih elemenata, sistemu vrednosti, česo su pod uticajem društvenih sila, kao što su **tradicionalne vrednosti** utkane u **obrasce vaspitanja** ili **sistem obrazovanja**, koje na taj način predodrede način razumevanja i opažanja okruženja. Bazik navodi **ideološke, socijalne i kulturološke** različitosti kao neke od glavnih smernica kada se govori o oblikovanju gradskog prostora kao „demokratskog okvira“⁴⁷⁵ za najveći stepen zadovoljavanja potreba i mogućnosti izbora.

Društvene podele i položaj pojedinca u određenoj zajednici, takođe će definisati deo njegovog opazajnog procesa, kojim će kognitivni deo biti usmeren ka unapred usađenim pravilima i merilima. **Stepen obrazovanja**, nivo i vrsta akumuliranih znanja i podataka, takođe formira krajnji sud prilikom obrade primljenog nadražaja. **Zanimanje** do određene mere utiče na interesovanja, a takođe i nivo informisanosti o određenim percipiranim elementima. **Ekonomski status i finansijske mogućnosti**

⁴⁷⁴ Beerli, A., Martin, J.D.: *Factors influencing destination image*, Annals of Turism Research, 31-3, 2004., pp. 657-681.

⁴⁷⁵ Bazik, D.: *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u Spektakl – grad – identitet, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

mogu se reflektovati na dostupnost određenih sadržaja i lagodnost, međutim kada je reč o javnom prostoru, ove karakteristike ne bi smele imati uticaj na korišćenje istog.

Teoretičari i dalje diskutuju o razlikama i važnosti primarne slike koju stvara lično iskustvo i sekundarne, koja se formira putem ostalih načina prikupljanja informacija. Birli i Martin, istražujući uticaje na stvaranje slike neke destinacije (prostora, okruženja) podcrtavaju istraživačke stavove da se ukupna slika formira iz dva pravca: *kognitivne slike i afektivne slike*, kod svakog posmatrača. Takođe, definišu da postoje dve grupe uticaja koji usmeravaju način opažanja korisnika: lični faktori, o kojima je već bilo reči i **izvori informacija**⁴⁷⁶, koji spadaju u društvene uticaje. One navode stavove Gartnera (*William Gartner*), koji veruje da proces formiranja slike može biti posmatran kao kontinuum različitih izvora informacija koji deluju nezavisno na istu sliku koja se stvara u mentalnoj mapi posmatrača.⁴⁷⁷ Izvori informacija mogu da se klasifikuju u nekoliko kategorija, u zavisnosti od načina na koji se one plasiraju i dopiru do korisnika i kako se reflektuju na ishod opažajnog procesa:

- **otvoreno indukovane informacije**_koje se plasiraju u masovnim medijima putem reklama i promocija;
- **prikriveno indukovane informacije**_koje promovišu poznate ličnosti, influenseri, putem svojim opisa, izjava i sl.;
- **autonomne informacije**_iz vesti, dokumentarnih filmova i emisija, televizijskog programa;
- **organske informacije**_od prijatelja, poznanika koji prenose opažanja i znanja na osnovu svog iskustva;
- **informacije „iz prve ruke“**_do kojih se dolazi ličnim boravkom u određenom okruženju.⁴⁷⁸

Postojanje unapred dobijenih informacija o prostoru, reflektuje određene zaključke, predrasude i očekivanja koja se potom prepliću sa čulnom spoznajom okruženja. Prethodno iskustvo može se graditi na mnogo načina kao što je samo fizičko prisutvo, preko istorijskih činjenica, koji se putem kolektivnog sećanja prenose i koje pre samog čulnog opažaja stvaraju određene slike u svesti posmatrača. Na način prezentacije informacija „utiču društvene sile, kulturna politika, ekonomski parametri i mnoge druge dimenzije društva“⁴⁷⁹ i njihov uticaj usmeren je na opažajnu inteligenciju pojedinca u okviru koje se formira celokupan doživljaj. Uticaji putem kolektivne memorije,

⁴⁷⁶ **Beerli, A., Martin, J.D.:** *Factors influencing destination image*, Annals of Tourism Research, 31-3, 2004., pp. 657-681.

⁴⁷⁷ **Gartner, W.:** *Image Formation Process*, Communication and Channel Systems in Tourism Marketing, 1993., pp. 191–215, New York: Haworth Press, u Beerli, A., Martin, J.D.: *Factors influencing destination image*, Annals of Tourism Research, 31-3, 2004., pp. 657-681.

⁴⁷⁸ **Gartner, W.:** *Image Formation Process*, Communication and Channel Systems in Tourism Marketing, 1993., pp. 191–215, New York: Haworth Press, u Beerli, A., Martin, J.D.: *Factors influencing destination image*, Annals of Tourism Research, 31-3, 2004., pp. 657-681.

⁴⁷⁹ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

masovnih medija ili drugog društvenog konstrukta, mogu se karakterisati kao "objektivni", čime se postiže univerzalnost čitanja prostora i društvena jednoobraznost u doživljaju određenih elemenata prostora ili čitavog prostora. "Važan detalj u procesu građenja kolektivnog identiteta predstavljaju uspešno generalizovane i prihvatljive slike društva i njegovog fizičkog okvira,"⁴⁸⁰ zbog čega su društveni uticaji na opažanje od izuzetnog značaja za doživljaj i formiranje slike mesta. "Živeti u jednom prostoru i povremeno boraviti u drugom, znači biti svestan sebe, drugih ljudi i okruženja."⁴⁸¹, što dovodi do jednog od mnogih slojeva složenog procesa percepcije koji predstavlja iskustvo.

5.2.4 Prostorni uticaji

U svojim istraživanjima, Jan Gel se bavi odnosom korisnika i gradskog prostora i u okviru njih, je došao do veoma konkretnih rezultata koje je definisao kao smernice za oblikovnje javnih prostora izložene u knjigama *Život među zgradama* (2010) i *Gradovi za ljude* (2016). Jedna od iznetih tema značajna za ovo istraživanje, kako bi se ukazalo na međuodnos opažanja i doživljaja sa arhitektonsko-urbanističkim elementima javnih prostora, jeste *ljudska dimenzija*. Autor navodi, da bi gradski prostor bio prilagođen svojoj osnovnoj funkciji, a to je fizički okvir za svakodnevni javni život i društvenu interakciju, potrebno je da urbano tkivo bude prilagođeno potrebama korisnika. Čovekomernost mesta mora biti jedan od osnovnih imperativa prilikom oblikovanja javnih prostora, jer predstavlja preduslov za nesmetano korišćenje svih sadržaja i aktivnosti.

Gel svojim istraživanjem dodatno naglašava ranije iznete tvrdnje o značaju čula za doživljaj grada stavom da su „aktivnosti koje se svode na gledanje i slušanje najrasprostranjenija kategorija društvenih kontakata“⁴⁸² i da je ta tema jedna posebna oblast koju treba uzeti u obzir ukoliko se teži aktivnim gradskim ambijentima. Čulni aparat, o kom je bilo reči,⁴⁸³ predstavlja „biološku osnovu za aktivnosti, ponašanje i komunikaciju u ljudskom prostoru.“⁴⁸⁴ Prema autoru, karakteristike čula su te koje treba da diktiraju prostorne karakteristike, jer čovek „može jasno da vidi ispred sebe, perifernim vidom sa strane, u nekoj meri nadole, a mnogo manje nagore“ i to uslovljava „horizontalno perceptivno polje u nivou zemlje,“ kao linearnu, frontalnu i horizontalnu orijentaciju.⁴⁸⁵ Suprotno tome, Arnhajm iznosi stav da se vidno polje ne širi samo u horizontalnoj, već i vertikalnoj dimenziji⁴⁸⁶, što uključuje dva važna aspekta o kojima

⁴⁸⁰ Krklješ, M., Brkljač, D.: *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁴⁸¹ Alihodžić, R., Kurtović-Folić, N.: *Phenomenon of Perceiving and Memorizing Historical Buildings and Sites, Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering*, 2009, Vol. 7, No. 2, pp. 107 – 120,

⁴⁸² Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 23.

⁴⁸³ **Poglavlje 5.2.1** Senzorni uticaji

⁴⁸⁴ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 33.

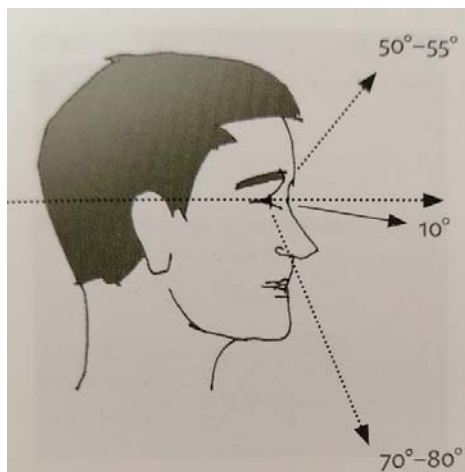
⁴⁸⁵ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 33.

⁴⁸⁶ Arnhajm, R.: *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990., str. 29.

će dalje biti reči: *razdaljinu* i *prostorne nivoe sagledavanja*. On vidi vertikalni nivo kao sferu vizuelnog razmišljanja,⁴⁸⁷ na šta ukazuje i činjenica da „visinski reperi u svakoj građenoj sredini predstavljaju karakteristične strukture koje se lako uočavaju i pamte i predstavljaju mesta veće napetosti.“⁴⁸⁸ O pitanju horizontalnog i vertikalnog u prostornom sklopu, Alihodžić tvrdi da „horizontalni nivo posmatraču dozvoljava da uoči morfologiju, geometriju, uglove i površine struktura u prostoru, dok je referentni pravac vertikala koja ukazuje na položaje u prostoru.“⁴⁸⁹

Teza koja je takođe bitna za organizaciju prostornih elemenata jeste da čula dolaze do izražaja kad se razdaljina smanjuje. Tema **razdaljine** značajna je za saznanja o opažanju i doživljaju okruženja, te je zaključak da velike razdaljine pružaju mnogo utisaka i velike količine informacija, a kratke razdaljine jake i veoma intenzivne doživljaje. Ovo dalje govori mnogo o potrebama rasporeda, pozicije i razmere elemenata u javnom prostoru. Zbog toga, rezultati Gelovih istraživanja daju neke značajne smernice za mnoge korake u oblikovanju gradskog prostora:

- uvođenje pojma *socijalno vidno polje* i definisanje njegove gradnice na 100m u okviru koje se mogu videti ljudi u pokretu;
- do udaljenosti od 25m mogu se prepoznati emocije i izrazi lica;
- rastojanje od 0m do 7m je prostorni opseg u kom mogu da se koriste sva čula.⁴⁹⁰

Slika_54: Obuhvat čulnog aparata čula vida

Gel opisuje razvoj čulnog aparata prilagođenog kretanju po horizontalnoj ravni, što uslovljava da čovek najbolje i najjasnije vidi kada gleda pravo ispred sebe, ka dole može da obuhvati 70-80°, dok ka gore svega 50-55°. Ovakva situacija uslovljava koji prostorni nivo može najbolje da se sagleda (Slika_54). Celokupan Gelov rad ukazuje

⁴⁸⁷ **Arnhajm R.:** Moć centra, SKC, Beograd, 1998., str. 16

⁴⁸⁸ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 34.

⁴⁸⁹ **Alihodžić R.:** Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i forme-doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009., str. 124

⁴⁹⁰ **Gel, J.:** *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

da u procesu opažanja značajnu ulogu imaju **prostorni nivoi** na kojima se određeni elementi nalaze i da od njihove pozicije može zavisiti da li će, na koji način i u kojoj meri uticati na doživljaj ambijentalne celine. Na osnovu prikazanih rezultata terenskih istraživanja i iznetih zaključaka, uočeno je da se izdvajaju tri osnovna prostorna nivoa, na kojima se menjaju karakteristike opažanja i doživljaja javnog prostora:

- **nivo partera**_predstavlja deo prostora koji je najčešće površinski najveći i sa kojim su korisnici uvek u direktnom kontaktu preko čula dodira, samim kretanjem. Zbog tog kontakta, blizine i karakteristika čovekovog čulnog aparata „kao pešaci, intenzivnije doživljavamo ono što se nalazi i dešava u parterima,“ od onoga što je iznad nas.
- **nivo oka**_ili kako ga Gel naziva „grad u visini očiju“ je najvažniji nivo za planiranje gradova i njegovih javnih prostora, jer predstavlja skup svega onog što je dostupno i dovoljno blizu da izazove intenzivan doživljaj.
- **nivo spratova**_je najčešće deo vertikalne granice prostora koja „nije u neposrednom vidnom polju“ i može se sagledati samo sa određene distance što je, kako je ranije objašnjeno, uslovljeno i manjim intenzitetom doživljaja.⁴⁹¹

Položaj elemenata u prostoru, kao i mesto i intenzitet nadražaja odražavaju se na način percepcije okruženja. Milinković navodi da se „struktura pozicionirana na početku ili kraju niza lako sagledava, pa ima veliku odgovornost u formiranju vizuelnog doživljaja prostora.“⁴⁹² Informacije o ovoj oblasti i integracija saznanja u proces oblikovanja novih i transformacije postojećih javnih prostora, dragocen su alat koji se direktno reflektuje na kvalitet mesta, čiji je najbolji pokazatelj frekventnost korišćenja neke ambijentalne celine.

5.3 Opažanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata

Osim što okolina određuje mesto nekog elementa definišući mu položaj, on povratno menja strukturu okoline i bez obzira na utisak „prostor nipošto nije dat sam po sebi“ već ga određuje „konstelacija prirodnih i veštačkih predmeta“⁴⁹³, elemenata kojima se gradi prostorna celina. Dok okruženje primarno i dominantno deluje na vizuelnu percepciju, arhitektonsko-urbanistički elementi treba da bude impulse za delovanje na sva čula i pokreću kognitivne procese u okviru kojih se „u mentalnoj mapi gradi mesto za identifikaciju urbanog ambijenta.“⁴⁹⁴ Širok izbor parametara može biti postavljen kao imperativ pri analizi opažanja i doživljaja mesta. Oni se odnose na različite fizičke, morfološke, funkcionalne, socijalne i druge karakteristike javnih prostora i njihovih činilaca i postignuta heterogenost utiče na kompleksnost opažajnog procesa.

⁴⁹¹ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

⁴⁹² Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 28.

⁴⁹³ Arnhajm, R.: *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990., str. 19.

⁴⁹⁴ Krklješ, M., Brkljač, D.: *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

Priručnik za urbani dizajn navodi da ugodan i podsticajan javni prostor, koji ohrabruje društvenu interakciju, traži da se posveti adekvatna pažnja prostoru kao celini i njegovim elementima. U to su uključene površine, vegetacija, umetnost, urbani mobilijar, informacije, namena određenih celina, ali i faktori kvaliteta kao što su bezbednost, udobnost i dr.⁴⁹⁵ Ranije su definisani arhitektonsko-urbanistički elementi i njihove karakteristike koje utiču na doživljaj i u daljem tekstu, sagledaće se na koji način oni učestvuju u opažajnom procesu i kako je moguće njihovim uvođenjem i osmišljavanjem svesno uticati na doživljaj izazavan kod korisnika javnog prostora.

Sagledivost svakog pojedinačnog urbanog konteksta i arhitektonskog koncepta predispozicija su za pozicioniranje fizičkog okvira u kognitivnoj svesti posmatrača i percipiranje istog. Sekvence koje se vizualizuju i razvijena perceptivna inteligencija stvaraju sliku o gradu, a prostor koji nosi značenja, sa formiranim identitetom, teži da subjektivni doživljaj pojedinca proicira na kolektivnu svest i što je više moguće globalizuje svoj značaj. Moć građene sredine da komunicira sa čovekom, zapravo je razlog zbog kog svako vreme svoje karakteristike ispisuje kroz prostorne forme, a ljudi razumeju gradove na osnovu prihvatanja sopstvenih opažanja i njihove obrade u okvir sebi razumljive slike grada⁴⁹⁶

Za opažanje, doživljaj i pamćenje prostora neophodno je kretanje kroz njega i učešće u dešavanjima gradskog života. Kretanje i boravak na otvorenom, predstavlja elementarni uslov opažanja i upoznavanja komponenti svakog grada.⁴⁹⁷ Učešćem, pasivnim ili aktivnim, u svakodnevnim aktivnostima čini nas delom javnog prostora i stvara osećaj pripadnosti. Opažanje elemenata podrazumeva utvrđivanje njihovih osobenosti i međuosnosa koje ostvaruju između sebe i sa širim okruženjem. Kretanje kroz prostor pruža više informacija i pojačava opažanje, u odnosu na statičan položaj. Spontani proces opažanja uslovljen je kretanjem kroz širi prostor, gdje se sagledavanje vrši iz sekvenci. Sekvencu sagledavamo odjednom ili pravimo više njih koje su približne, a njih ostvarujemo pokretanjem glave ili očiju sa jedne tačke⁴⁹⁸ Posmatranjem arhitektonsko-urbanistički elemenata utvrđuju se njihova svojstva i međuosnose sa ostatkom okruženja, čime se ostvaruje interaktivni karakter odnosa prostora i korisnika. Taj odnos pruža procesu opažanja podatke bitne za posmatrani ambijent.⁴⁹⁹

Bitnu temu, kada je reč o percepciji javnih prostor i fizičkog okruženja u celosti jeste način ka koji kretanje / stajanje utiču na nju. Pešačko kretanje odvija se brzinom od 4-5km/h, dok se motornim vozilom čovek kreće znatno brže. Doživljaj zavisi od brzine

⁴⁹⁵ *Priručnik za urbani dizajn*, urednici: Petrović, G., Polić, D., Orion Art, Beograd, 2008.

⁴⁹⁶ **Vukmirović, M.:** *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013., str. 67

⁴⁹⁷ **Alihodžić, R.:** *Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i form*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

⁴⁹⁸ **Alihodžić, R.:** *Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i form*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

⁴⁹⁹ **Alihodžić, R.:** *Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i form*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

kretanja, pa tako nije isto kada se čovek kreće peške ili automobilom, oba nose svoje specifičnosti i ne mogu se kvantitativno i kvalitativno upoređivati.⁵⁰⁰ (Slika 55, 56)

Slika_55: Opažanje prostornog okruženja iz ugla pešaka

Slika_56: Opažanje prostornog okruženja iz automobila u pokretu

Nije moguće jednakim intenzitetom i u potpunosti percipirati celokupan prostor zato treba težiti da se u prostor umetnu odabrani elementi koji će podsticati opažanje, jer čovek iz postojećeg nesvesno bira šta će opaziti sa maksimalnom jasnoćom, a šta će privremeno ili trajno ostaviti izvan fokusa. Odnos između elemenata perceptivnog polja korisnika i ukupnog skupa elemenata koje sadrži fizička okolina nikad nije proporcionalno jednak, jer uvek postoji izvesna razlika između „objektivne stimulacije“, koja obuhvata sve nadražaje koji u datom momentu deluju na organizam, i „perceptivnog polja“, svih aspekata fizičke stimulacije kojih je osoba svesna.⁵⁰¹

“Forme u prostoru komuniciraju sa posmatračem putem svoje strukturalnosti, primenjenih elemenata u geometrizaciji, upotrebljenih materijala, boja, teksture i načinom na koji je celokupna kompozicija postignuta”⁵⁰², zbog čega je razumevanje načina opažanja elemenata i karakteristika značajan korak u sprovođenju adekvatnih intervencija u javnom prostoru. Za definisane grupe karakteristika u jednom od prethodnih poglavlja u radu,⁵⁰³ sada je potrebno je formulisati načine na koje se opažaju i specifičnosti kojima doprinose doživljaju ambijenta, jer se “analiza arhitekture i urbanog konteksta ne može sprovesti bez definisanih parametara koji utiču na karakter opažanja.”⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ **Alihodžić, R.:** *Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i form*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

⁵⁰¹ **Halvenka, N.:** *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 47.

⁵⁰² **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 21.

⁵⁰³ **Poglavlje 3.3:** Karakteristike arhitektonsko – urbanističkih elemenata javnih prostora

⁵⁰⁴ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

Na skretanje pažnje utiču intenzivni i iznenadni događaji koji se javljaju u polju pažnje i razni unutrašnji činioci, kao što su potrebe, interesi, stavovi.”⁵⁰⁵ Takođe, promene načinjene u javnom prostoru, kao što je dodavanje urbanih detalja, promena intenziteta boje fasadnog platna i uopšte “promenljivost elemenata koji mogu uticati na percepciju nekog prostora, diktiraju potrebu da se prostor iznova sagledava.”⁵⁰⁶ Sakupljanje i arhiviranje iskustava o prostoru, kod posmatrača dovodi do raznovrsnih i dugotrajnih spoznaja, zbog čega je složenost arhitekture ili ambijentalnih celina važna za postizanje konstanto atraktivnog okruženja.

Kako bi se kompleksnost i značaj procesa opažanja u domenu izabranog polja istraživanja detaljnije proverio, neophodno je preciznije sagledavanje prostornih, fizičko-morfoloških i funkcionalnih karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata. Opažanje svake od grupa karakteristika značajno je za oblikovanje prostora, ali i za ukupni doživljaj i manifestaciju mesta kroz reprezentativnu sliku.

5.3.1 Opažanje prostornih karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora

Prostorne karakteristike definisane su kao ona svojstva kojima se elementi odnose prema svom okruženju, kao što su fizičke veze, vizuelni pravci, strukturni uticaji i različite vrste komunikacija putem čula. Upravo ovakve karakteristike Arnheim povezuje sa uticajima na proces opažajne inteligencije i definiše ih kao “strukturne karakteristike koje uslovljavaju mogućnosti sagledavanja, načine komunikacije i veza u prostoru i složenost prostornih i društvenih elemenata.”⁵⁰⁷

Jednu od najvažnijih prostornih karakteristika predstavlja **položaj** elementa i on je značajan parametar za utvrđivanje odnosa i međuuticaja prostornih činilaca i urbanog konteksta prilikom sagledavanja, opažanja i doživljaja grada. Način na koji je element postavljen u prostoru (horizontalno, vertikalno, dijagonalno, kružno i sl.) i kakve sile se formiraju u okruženju usled njegovog uticaja, reflektuje se na odnos tog elementa sa drugim resursima mesta i neizgrađenim prostorom između njih. Zbog toga pozicija nekog segmenta u okviru definisane celine “simbolizuje određene aspekte društvenog konteksta, ekonomske moći, kulturnog značaja, ideološke opredeljenosti sredine”⁵⁰⁸ i uvodi prepoznatljive načine čitanja i razumevanja mesta. Način na koji arhitektonsko-

⁵⁰⁵ **Milošević, S.:** *Percepcija, pažnja i motorna aktivnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002., str. 127.

⁵⁰⁶ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁵⁰⁷ **Arnheim R.:** *Vizuelno mišljenje-jedinstvo slike i pojma*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1985.

⁵⁰⁸ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

urbanistički element zauzima prostor, generiše i neposredno okruženje i proces putem kod se opaža i doživljava od strane korisnika.

Dimenzionalni odnosi prostornih parametara, veze koji se među njima formiraju i koje grade sa svojim okruženjem su prostorne karakteristike koje se doživljavaju kroz doživljaj mesta kao celine. Oštar stav arhitekta i kritičara Cukera (*Paul Zucker*) da "neusaglašenost razmera uništava sve estetičke mogućnosti"⁵⁰⁹, naglašava značaj dobro postavljenih prostornih odnosa i značaj ove grupe karakteristika za doživljaj. **Razmera** u kojoj se odnose celokupni ambijent i njegovi delovi od izrazite je važnosti za usaglašavanje velikog broja sila i uticaja koje veze između njih grade.

Prostorne karakteristike i odnosi na nivou celine bitni su za čitljivost i jasnoću, jer „dezorijentacija koja nastaje iz haosa sila što se sudaraju bez ikakvog reda, onemogućuje da se odredi mesto i prostorna funkcija bilo kog predmeta u opažajnom polju.“⁵¹⁰ Zbog toga su sagledivost, čitljive razmere, proporcije i jasne veze među elementima važne za orijentaciju korisnika, koja direktno utiče na osećaj bezbednosti i razumevanje sopstvenog okruženja. Vizuelni aspekt javnog prostora predstavlja više od estetske komponente. Nasar je identifikovao karakteristike „dopadljivog“ okruženja kroz prirodnost (prednjače elementi zelenila u odnosu na izgrađenu sredinu), uređenost, otvorenost i definisanost prostora (uokviren prostor koji pruža vizure i panorame), istorijski značaj i red (u smislu organizacije, koherentnosti, čitljivosti, jasnoće).⁵¹¹ Sa takvim arhitektonsko-urbanističkim elementima, javni prostori okupiraju pažnju i ostaju upamćeni od strane posetilaca.

Vizuelni akcenti mogu biti značajni za privlačenje posetilaca i identitet i sliku prostora.⁵¹² Prostor se može naglasiti bilo kojim elementom, kao što su fontana ili umetničko delo, klupa ili drvo, čijem se oblikovanju pristupi sa ciljem da njihove karakteristike sadrže efekte pomoću kojih oni postaju dominante u datom prostoru. Zite predlaže da centar trga ostane slobodan, a da se vizuelni akcenti smeste duž ivice prostora, blizu pešačkih pravaca.⁵¹³ "U prostoru grada, pre svega se percipira arhitektura"⁵¹⁴, što čini građene strukture najupečatljivijim reperima. Njihova izražena vertikalnost i izlazak iz horizontalnog domena, uvodi dinamiku u prostor, privlači pažnju i ističe tu grupu elemenata, jer „na skretanje pažnje utiču intenzivni i iznenadni

⁵⁰⁹ **Arnhajm, R.:** *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990., str. 28.

⁵¹⁰ **Arnhajm, R.:** *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990., str. 29.

⁵¹¹ **Ilić, M.:** *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

⁵¹² **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, poglavlje knjige, pp. 513-530.

⁵¹³ **Zite K.:** *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

⁵¹⁴ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u "Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije", tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

događaji koji se javljaju u polju pažnje.”⁵¹⁵ Istraživanja u oblasti opažanja ističu značaj “opsega okolnog polja sila”⁵¹⁶ koje određuju predmet, a uslovljene su masom, visinom, jednostavnošću, detaljnošću i drugim karakteristikama opisanim u ranijim poglavljima. Arnhajmov pojam „vizuelna dinamika“ može da se dodeli svim činiocima prostora i odnosi se na snagu sila koje se emituju iz elemenata i dopiru do korisnika. Pojedinač dalje objašnjava registrovane uticaje kroz poređenje jednostavne fasade koja može da se glada sasvim izbliza i razuđene fasade bogato dekorisane detaljima, koja zahteva od posmatrača da se udalji kako bi imao potpun i prijatan doživljaj sagledanog. „Sam proces opažanja nije samo uočavanje rasporeda elemenata, pokreta i veličina, boja i oblika, već međusobno dejstvo usmerenih napetosti“ zbog čega „strukture koje imaju potpuno ujednačene elemente putem kojih se komunikacija dešava, ne pozivaju na interakciju i doživljaj ostaje manje dominantan”⁵¹⁷, što dovodi do smanjenog efekta na opažajni proces korisnika. Predodređivanje vizura i usmeravanje pogleda može uticati na podizanje značaja određenih elemenata u svesti korisnika i u procesu projektovanja i urbanog dizajna.

5.3.2 Opažanje fizičko-morfoloških karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora

Teme opažanja oblika, veličine, svetlosti, boje, prepoznatljivosti i pamćenja se u teorijskim istraživanjima čvrsto povezuju sa konkretnim prostornim elementima, dok se način percepcije dovodi u zavisnost od konkretnih aktivnosti i društvenih sila u određenoj sredini. Ranije je objašnjena kompleksnost opažajnog procesa i izneto da se istraživanje bavi prostornim elementima koji grade prostor, što uslovljava da fizičko-morfološke karakteristike elemenata predstavljaju svojstva koja se najdominantnije usvajaju putem čula i čine grupu koja je najujednačenija kod svih definisanih arhitektonsko-urbanističkih elemenata.

Fizičko-morfološke karakteristike prostornih elemenata moguće je doživeti kroz sva čula i upravo ova svojstva doprinose mogućnosti kontakta korisnika i prostora. Konkretno karakteristike, prostorni nivo na kom su dostupne i čovekomernost njihovih dimenzija, dozvoljavaju direktne i bliske kontakte ljudi sa okruženjem.

Svojstva koja se odnose na **kompoziciju** delova u celinu, kao što su proporcija, simetrija, hijerarhija, ritam, ravnoteža i dr. „kodirane su i svaka nosi određenu simboliku i značenje”⁵¹⁸, koji elementima daju čitljivost i razumljivost. **Forma** elemenata u sebi sadrži definisani jezik oblikovanja i obezbeđuje izdvajanje elementa

⁵¹⁵ **Milošević, S.:** *Percepcija, pažnja i motorna aktivnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002., str. 12.

⁵¹⁶ **Arnhajm, R.:** *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990., str. 31.

⁵¹⁷ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 21.

⁵¹⁸ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

u odnosu na okružujući prostor. Njenim planiranjem prenose se brojne informacije ka korisniku kao što su tipološke i funkcionalne karakteristike, stilska pripadnost, period nastanka i duh vremena, značaj elementa i često celokupnog prostora. Materijalizacija objekta, tekstura i boja su aspekti fizičkog oblikovanja, kojima je moguće naglasiti element u prostornom kontekstu. Arnhajm, u procesu opažanja, daje veći značaj obliku nego boji, jer je otporniji na promene usled vremena i okoline i predstavlja pouzdano sredstvo za snalaženje i prepoznatljivost.⁵¹⁹ Alihodžić naglašava da su karakteristike poput veličine, funkcije, materijala ili boje, promenljive reference, dok je oblik konstanta i definiše suštinu forme elementa.⁵²⁰ Po pitanju forme, Milinković iznosi zapažanja da “pokrenute strukture izazivaju reakciju, razuđene forme izgledaju dominantnije i veće, nepravilni volumeni su dinamični i interesantni, a razgrađena celina naglašena horizontalnim ili vertikalnim akcentima postaje reporni sklop koji zaokuplja pažnju posmatrača.”⁵²¹ Pravilna forma doživljava se kao jednostavna, laka za razumevanje⁵²², dok nepravilna sa sobom nosi kontradiktornost, dinamiku i raznosrsnost.⁵²³ Slično tome, zakrivljene površine mogu da zatvore prostor, dok ravne mogu samo da stvore granice.⁵²⁴ Svojim karakteristikama, arhitektonsko-urbanistički elementi komuniciraju i ostvaruju interakciju sa korisnicima putem sadržaja, detalja, informacija i tako formiraju načine na koje se prostor doživljava.

„**Materijal i tekstura** površina su bitni za percepciju“⁵²⁵ i poseduju brojna svojstva koja ih čine pogodnim za raznovrsnu primenu i efekte. Tako, na primer, tamne površine apsorbuju više svetlosti nego svetlo obojene, glatke reflektuju više, ali ne bacaju senke, dok one sa jakom strukturom bacaju senke, ali ne reflektuju intenzivno. Boja je jedan od pristupa kojima se akcentuju elementi jer „izaziva nesvesne reakcije i asocijacije“⁵²⁶, pa je njena primena efektan alat prilikom oblikovanja ambijenta. Isticanje ili uklapanje, koje se dobija upotrebom boje vrlo je efikasan doživljaj, dok upotrebom materijala “može da se prenese slojevitost i simbolična poruka o duhu mesta ili finansijskoj moći i isticanju.”⁵²⁷ Jedna od funkcija boje je da privuče pažnju, pruža određene informacije, ili stvori optičku varku i tako stimulišu emocije⁵²⁸, zbog čega

⁵¹⁹ **Arnhajm, R.:** *Umetnost i vizuelno opažanje*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1987., str. 282.

⁵²⁰ **Alihodžić, R.:** *Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i forme*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009., str. 42.

⁵²¹ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 38.

⁵²² **Arnhajm, R.:** *Umetnost i vizuelno opažanje*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1987., str. 52.

⁵²³ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 37.

⁵²⁴ **Petrović Đ.:** *Kompozicija arhitektonskih oblika*, Naučna knjiga, Beograd, 1972., str. 5.

⁵²⁵ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁵²⁶ **Folmar, K.:** *Velika knjiga o bojama*, Laguna, Beograd, 2011., str. 13

⁵²⁷ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

⁵²⁸ **Lancaster, M.:** *Colourscape*, Academy Editors, London, 1996., p. 8

šareni elementi privlače pažnju i kategorisani su kao prepoznatljivi, dok su kontrasti prihvaćeni kao interesantni,⁵²⁹ a strategijski odabrani tonovi utiču na identifikaciju i pamtljivost okruženja.⁵³⁰ Izbor boja, njihovo slaganje i primena nijanse mogu istaći delove prostora, ili ih u potpunosti uklopiti u isti i time ga vizuelno prikriti pred korisnicima.

Prilikom opažanja svih navedenih karakteristika, značajnu ulogu igra i svetlost, jer je „doživljaj i intenzitet dodatno u otvorenom prostoru naglašen količinom svetlosti, prirodne i veštačke, periodom dana i noći, atmosferskim padavinama, neposrednim prirodnim i izgrađenim okruženjem.”⁵³¹ Na primer, oblik je objektivna, nezavistan od ugla posmatranja i pozicije posmatrača, dok boju definiše dužina svetlosnog talasa, ne priroda u potpunosti predmetu, već se javlja u svesti korisnika, ali obe karakteristike se percipiraju pomoću svetlosti. Prirodna i veštačka svetlost važni su faktori opažanja, koji povećavaju vizuelnu vrednost grada. Dobro osvetljenje površine imaju veći potencijal prepoznatljivosti i dozvoljavaju uočavanje prostornog reda i strukture, što pojačava identitet.⁵³² Kvalitet svetla u javnom prostoru povećava vizuelni efekat, atraktivnost elemenata i kauzalno frekventnost korišćenja. Međutim, osvetljenje nije samo bitan vizuelni uticaj, već doprinosi bezbednosti, koja je prioritetni faktor kvaliteta.

Sve pomenute karakteristike, kao što su oblik, veličina, boje, teksture, osvetljenje, naglašeni pravci i uglovi sagledavanja, utiču na bogatstvo prostora i složenost doživljaja kod korisnika. Uvođenje svojstava poput zvuka, prirodnog ili stvorenog, dodira, pokreta, mirisa, podstiče efekat višeslojne percepcije⁵³³ i podstiče mogućnost različitih transformacija i promena okruženja. Urbani prostor nije definisan samo vidljivošću elemenata, jer je javni život preduslov za razvoj otvorenih javnih prostora,⁵³⁴ a on se ogleda i kroz integraciju određenog „ličnog pečata“ ljudi u okruženje, dodavanjem elemenata ili samim aktivnostima.

5.3.3 Opažanje funkcionalnih karakteristika arhitektonsko–urbanističkih elemenata javnih prostora

Funkcionalne karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata ogledaju se u direktnoj vezi sa korisnicima, u toku upotrebe javnog prostora. One su spona fizičkih parametara prostora i socioloških karaktersitika koje se odnose na aktivnosti korisnika i sadržajnost ambijentalne celine. Zbog specifičnosti koje unose u prostor, one se

⁵²⁹ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁵³⁰ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 40.

⁵³¹ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 40.

⁵³² **Roznam Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁵³³ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

⁵³⁴ **Roznam Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

opažaju drugačije nego prostorne i fizičko-morfološke karakteristike, koje komuniciraju sa svim čulama.

Primarna razlika je u tome da funkcionalne karakteristike korisnici percipiraju na nivou prvenstveno kvalitativnog doživljaja kada je u pitanju udobnost, pristupačnost, dostupnost i lakoća korišćenja raspoloživih elemenata prostora, kao i kvantitativnih pokazatelja kojima se definiše postojanje dovoljnog broja predmetnih elemenata. Opažanje funkcionalnih karakteristika, u velikoj meri je direktno vezano za sam doživljaj i u svesti korisnika sud o njima donosi se putem složenog mehanizma i unutrašnjih osećanja.

Funkcionalne karakteristike elemenata mesta su izuzetno specifične i Mako smatra da “proces donošenja odluka tokom umetničkog stvaranja, ima više nepoznanica nego što je transparentan posmatraču”⁵³⁵ usled čega je posebnu pažnju potrebno usmeriti na estetsku nameru, kao operativni alat prilikom oblikovanja javnog prostora. Ovaj stav govori u prilog ideji da se tokom uspostavljanja neke funkcionalne šeme i uvođenja namena u objekte ili osmišljavanja organizacionih aspekata otvorenog prostora, pažnja usmerava na atrakciju, na pozivanje i upućivanje korisnika ka prezentovanim sadržajima. Kako je oblikovanje mesta, umetničko stvaranje, Mako smatra da nije moguće svaku projektantsku nameru predstaviti kao jednoznačnu i jasnu, što dalje može izazvati i pozitivna i negativne efekte i odnos korisnika prema tim mestima.

“Koncept u arhitekturi predstavlja *krojnu listu* ideje, plan po kojem se ideja izvodi iz apstraktnog mentalnog konstrukta u realan fizički okvir”⁵³⁶ i za analiziranu temu je izuzetno značajan. Tako na primer, opažanje funkcionalnih karakteristika objekata predstavlja značajan koncept prilikom oblikovanja, jer se korisnici i posmatrači usmeravaju ka sadržajima i transparentnost njihovog prostornog rasporeda predstavlja značajnu odrednicu prilikom snalaženja, orijentacije ili odluke o poseti i korišćenju programa raspoređenih u objektima. Slično rečenom, opažanje linija kretanja, ili usmeravanje prolaznika ka nekim ciljevima kretanja, što predstavlja značajne funkcionalne karakteristike partera, takođe treba da bude jasno i vodi posmatrača lako ka mestu koje se akcentuje i ka kom se korisnik usmerava.

Čumi (*Bernard Tschumi*) smatra da program ne može biti *neutralan*, jer projektant koristi svoje lično iskustvo i motive kao operativni alat, te pored planske strukture svako osmišljavanje prostora delimično zavisi i od individualnih afiniteta i prioriteta projektanta kao modelatora. “Na ovaj način markiran konkretnom ličnošću, arhitektonski program osvetljava svoju duboko socijalnu postavku, ne samo u odnosu na izgrađene arhitekture, njenog korisnika i zajedničkog socijalnog konteksta, već i u odnosu između dva ljudska bića odgovorna za arhitekturu – njenog projektanta i korisnika.”⁵³⁷ Pristupanje javnom prostoru na ovaj način, gde je osoba koja osmišljava,

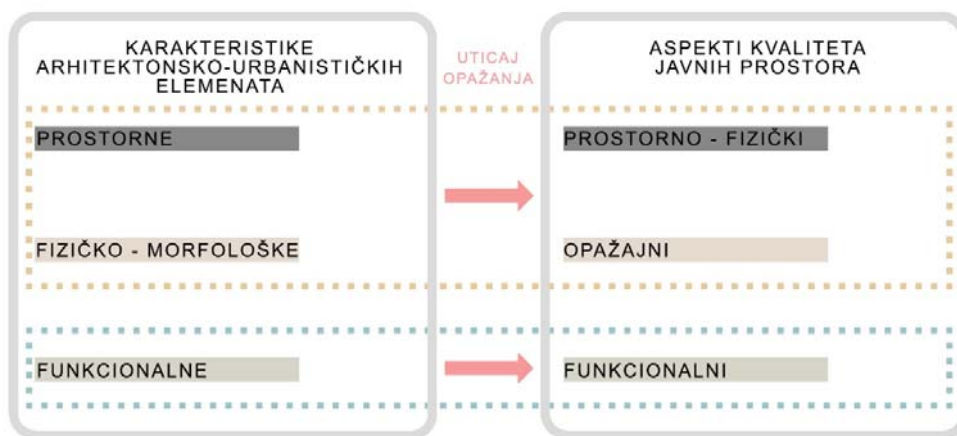
⁵³⁵ **Mako, V.:** *Estetika-arhitektura*, knjiga 1, Orion art, Beograd, 2009., str. 110.

⁵³⁶ **Zeković, M., Konstantinović, D., Žugić, V.:** *Koncepti, programi i funkcije arhitektonskih projekata paviljonskih struktura*, FTN izdavaštvo, Novi Sad, 2020., str. 19.

⁵³⁷ **Zeković, M., Konstantinović, D., Žugić, V.:** *Koncepti, programi i funkcije arhitektonskih projekata paviljonskih struktura*, FTN izdavaštvo, Novi Sad, 2020., str. 95.

ujedno i korisnik ili potencijalni posetilac, upućuje na složenije postavljanje i sagledavanje opazajnih karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata, jer nije moguće uočiti sve one prethodno opisane u ovoj studiji. Potpunom dostupnošću i percipiranjem nekog mesta i svih njegovih elemenata izgubila bi se intrigantnost, inovativnost, ekskluzivnost prostora, te bi se uvek mogle predvideti situacije, ponuda i aktivnosti na nekom javnom prostoru, što nije povoljna mera dinamičnog javnog života.

Za razliku od opažanja funkcionalnih karakteristika objekata i partera, koje je moguće percipirati i osmisliti način da se potpuno sagledavaju, funkcionalni aspekti prirodnih elemenata i urbanog mobilijara mogu da se vrednuju dvojako. Postoje elementi čija se funkcija jasno čita i treba da bude razumljiva većem broju korisnika kao takva, što je slučaj sa elementima za sedenje i odmor, uživanje u dokolici ili spontani predah. Na isti način je preglednost i opažanje elemenata za oglašavanje važno, jer je njihova funkcija u službi prenošenja informacija, te uočavanje istih mora u svakom trenutku biti omogućeno. Međutim, pojedini elementi treba da pozivaju korisnike da otkriju njihove mogućnosti i iskoriste prednosti, te je opažanje funkcionalnih karakteristika samo delimično moguće, dok se potpuna percepcija uspostavlja tek prilikom dužeg korišćenja ili otkrivanja benefita koje pojedini elementi nude.

Dijagram_4: Uticaj opažanja karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata na aspekte kvaliteta javnih prostora

Činioci koji daju strukturu prostoru, uvek moraju da odgovore i na funkcionalne zahteve ljudi koji u prostoru borave, a kada je u pitanju vrednovanje kvaliteta javnih prostora, ove karakteristike moraju biti zadovoljene. Dok se percipiranje prostornih i funkcionalno-morfoloških karakteristika odražava na prostorno-fizičke i opazajne aspekte kvaliteta, funkcionalne karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata zadovoljavaju aspekte poput udobnosti, bezbednosti, pristupačnosti, adaptibilnosti i multifunkcionalnosti javnih prostora. Tako na primer, opažanje funkcionalnih karakteristika prirodnih elemenata poput estetskih, ekoloških, socioloških nije ni moguće, jer korisnik nema mogućnost da sagleda nematerijalne stvari. Na taj način,

benefiti koji su produkt toga, predstavljaju osećanja koja imaju velike vrednosti prilikom formiranja slike o nekom javnom prostoru i doživljaja tog mesta kao prijatnog, te se inicira ponovna želja za posetom. (Dijagram_4)

6. DOŽIVLJAJ I SLIKA JAVNOG PROSTORA

6.1 Doživljaj javnog prostora i njegov značaj

Doživljaj je uslovljen brojnim silama, kao što i u oblikovanju javnih prostora učestvuje mnogo različitih elemenata. Zbog toga se osnovni problem u istraživanju odnosi na utvrđivanje prostornih parametara i njihovih uticaja na opažanje i posledično, doživljaj mesta. S obzirom da je urbano tkivo, pre svega, „svakodnevni okvir egzistencije svih svojih korisnika u različitim aktivnostima“, način na koji ga ljudi osećaju, misle o njemu i kako ono utiče na njih, može imati presudnu ulogu u njegovom značaju za zajednicu i grad. S obzirom da javni život „ne može da se izdvoji iz prostornog i vremenskog okvira unutar kog postoji“⁵³⁸, analiza elemenata koji čine fizički okvir i identitet mesta, važna je za razumevanje kompleksnosti doživljaja, utisaka i značaju slike grada za društvo. Oblikovanje karakterističnih i prepoznatljivih struktura donosi intentivniji doživljaj urbanih prostora i upečatljiviju sliku mesta. Doživljaj javnog prostora je promenljiva kategorija, na koju u svakom trenutku deluju brojne uticajne sile od kojih zavisi i postupak opažanja kod korisnika. Proces doživljavanja je pod dejstvom različitih socioloških, ekoloških, estetskih i kulturoloških uticaja, koji im „daju značenje i vrednost kroz simboličke identitete. Ovome treba dodati i uticaj političkih i ekonomskih faktora koji su nerazdvojne uticajne sile u procesu nastanka urbanih prostora.“⁵³⁹

Koncept grada, njegovih javnih prostora i slike, uslovljeni su društveno-ekonomskim, prirodnim i drugim faktorima koji na različitim nivoima prepliću svoje uticaje i uslovljavaju formiranje i transformacije tokom nastanka i razvoja. Sadejstvo brojnih uticaja i aspekata javnog života kao što su društveno-istorijski kontekst, ekonomski status zajednice, politički sistem, kultura, religija i razlike među pojedincima i korisničkim grupama „oblikuju grad na kompleksan način tako da njegov doživljaj nikada nije nedvosmislen.“⁵⁴⁰ Javne prostore karakteriše različitost doživljaja i značenja, koji se istom pridaje, na osnovu iskustava koje pružaju korisniku. „Uzajamni uticaj okruženja na ljude i obrnuto je polazište svakog istraživanja javnih prostora“⁵⁴¹ i

⁵³⁸ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁵³⁹ **Bandić, A., Krklješ, M., Kubet, V., Hiel, K.:** *Perception of Urban Matrix Overlapping in Transformed Areas in Novi Sad*, International Scientific Conference iNDiS 2012, Novi Sad, Faculty of Technical Sciences, 28-30. November 2012, pp. 733-740, ISBN 978-86-7892-453-8

⁵⁴⁰ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁵⁴¹ **Kurtović-Folić, N.:** *Istorijski javni prostori i njihova sudbina u strategiji održivog razvoja gradova*, Tematski zbornik: Unapređenje strategije obnove i korišćenja javnih prostora u prostornom i urbanističkom planiranju i projektovanju, tematski zbornik, Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam, 2011, str. 3-31, ISBN 978-86-7892-254-1

zbog toga je značajno istaći da “svako oblikovanje prostora izaziva reakciju posmatrača i doživljaj koji predstavlja sabrana čulna i sazajna iskustva.”⁵⁴²

Spoj uticaja **fizičkog okvira** i **socijalne interakcije** javnog prostora, obezbeđuju jedinstvenosti i specifičnost urbanog ambijenta i doprinose „pozicioniranju njegovog lokalnog identiteta na mapi globalnih vrednosti.”⁵⁴³ Kvalitet doživljaja najbolje se oblikuje promišljenim vezama između **kontekstualnih, fizičkih i funkcionalnih specifičnosti** određenog mesta. Oblikovnim sklopom vizuelnih obeležja, Bazik naziva siluetu prema nebu, horizontalnu i vertikalnu proporciju, raspored otvora, dnevnu i noćnu sliku prostora, pravce i forme partera i dr. i tvrdi da se pomoću njih stvara “poligon za formiranje značenja i simbolike prostora.”⁵⁴⁴ To mišljenje potvrđuje i Rozman Kafuta navodima da je mesto određeno specifičnom **fizičkom lokacijom, simboličkim značenjima i aktivnostima** koje se u njemu dešavaju.⁵⁴⁵ Ova disertacija bavi se uticajem arhitektonsko-urbanističkih elemenata na formiranje doživljaja i time se, u većoj meri, okreće ka komponenti fizičkog okvira, iako je nemoguće isključiti i ostale spomenute aspekte zbog jakih međuticaja koji postoje među njima.

U ranijim poglavljima je pokazano da fizički okvir prostora grade brojni arhitektonsko-urbanistički parametri koji utiču na mogućnosti i svrhu kretanja, susreta, pristupa sadržajima i uslovima snalaženja. Dakle, fizička struktura i njena čitljivost i razumljivost manifestuju se u kvalitetu nazvanom “čitljivost prostora”, a koji se ogleda u “perceptivnoj strukturi grada” definisanoj stepenom razumevanja urbanih fragmenata i lakoćom orijentacije u njima.⁵⁴⁶ Činjenica je da se mogu prepoznati određeni otvoreni prostori u gradu koji nas više privlače i koje doživljavamo prijatnijim od drugih. Razlozi za to mogu biti veoma različiti: od **čovekomernosti arhitektonskih okvira, raznolikosti i atraktivnosti programa** koji se nude posetiocima, interesantnog **pejzažnog uređenja, urbanog mobilijara** i dr. Na mestima koja imaju mnoge od nabrojanih kvaliteta, vrlo lako se može zapaziti i postojanje ljudi, kao dominantan i značajan faktor, koji bi trebalo da predstavlja jedan od najznačajnijih razloga njihovom postojanja. Prisustvo ljudi je garancija kvalitetnog javnog prostora.⁵⁴⁷ Kompozicija arhitektonsko-urbanističkih elemenata daje prostoru sceničnost koja “ima značajan uticaj na doživljaj grada” i može da izazove jake emocije (strah, uzbuđenje,

⁵⁴² **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

⁵⁴³ **Perović, S., Bajić Šestović, J.:** *Creative Street Regeneration in the Context of Socio-Spatial Sustainability: A Case Study of a Traditional City Centre in Podgorica, Montenegro*, Sustainability, Vol. 11, 2019, doi:10.3390/su11215989

⁵⁴⁴ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u Spektakl – grad – identitet, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

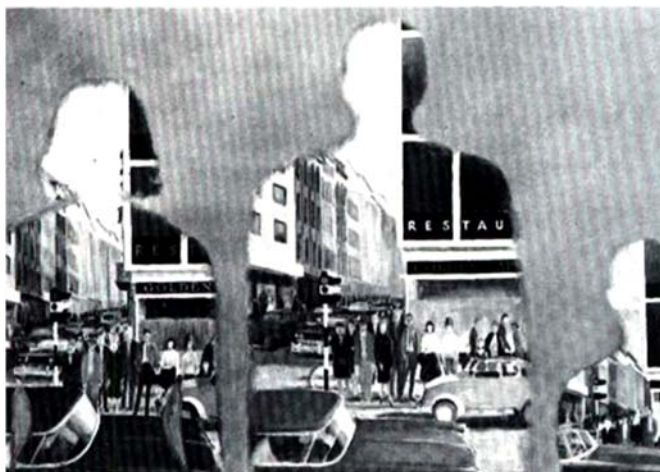
⁵⁴⁵ **Rozman Cafuta, M.:** *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁵⁴⁶ **Bazik, D.:** *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u Spektakl – grad – identitet, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

⁵⁴⁷ **Milijuš, I.:** *Značaj i primeri reanimacije javnih prostora u Novom Sadu*, Nauka i praksa, Građevonsko-arhitektonski fakultet, Niš, 2009, str. 123-126.

zadovoljstvo) i zaključke o socijalnom statusu, druželjubivosti, da utiče na ponašanje, na privlačenje ljudi na prijatna mesta i odbijanje od neprijatnih.⁵⁴⁸

Kako navode Siliers i Timerman (*Elizelle J Cilliers, Wim Timmermans*), prema rečima Batervorta (*Iain Butterworth*), osećaj mesta (*sence of place*) odnosi se na osećaj povezanosti ili pripadnosti **fizičkom okruženju**, kao što je na primer susedstvo i osećaj ličnog i kolektivnog identiteta koji dolazi iz osećaja pripadnosti⁵⁴⁹, zbog čega je izrazito važno prostorne karakteristike i činioce mesta oblikovati i povezati na način da pruže što ugodniji doživljaj. Alsumsam navodi Karove tvrdnje da javni prostor ima važnu ulogu u davanju značenja životu ljudi u smislu da obezbeđuje **okruženje** za svakodnevne susrete i interakciju⁵⁵⁰, zbog čega je značajno obezbediti adekvatno razumevanje i doživljaj mesta, kako bi se indirektno apelovalo na frekventnu potrebu nekog javnog prostora. Tek nakon što na zadovoljavajuć način razumeju prostor i isti ispuni njihova očekivanja posredstvom ponuđenih elemenata koji ga formiraju, korisnici mogu dobiti kvalitetan doživljaj mesta. Svest i uvažavanje percepcije okruženja, a napočito opažanja i doživljaja nekog mesta, fundamentalna su dimenzija urbanog dizajna.⁵⁵¹ (Slika_57)

Slika_57: Sagledavanje i razumevanje istog prostora od strane odrasle žene, muškarca i deteta, grafika Erharda Jakobija

6.1.1 Vrste doživljaja javnog prostora

Sveukupno poimanje okruženja kod korisnika izaziva emocije koje su specifično stanje organizma, izazvano nekim stimulusom, situacijom, događajem. Javni prostor je tako indikator mnogih emocionalnih doživljaja kratkog ili dugog trajanja, promenljivog intenziteta ili toka, usled kojih se javljaju subjektivni stavovi. Zadatak moderatora

⁵⁴⁸ Nasar, J.: *The Evaluative Image of the City*, APA Jurnal, winter 1990, pp. 41-53.

⁵⁴⁹ Cilliers, E.J., Timmermans, W.: *The importance of creative participatory planning in the public place-making process*, Environment and Planning B: Planning and Design, Vol. 41, 2014, pp. 412-429

⁵⁵⁰ Alsumsam, I.: *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. pp. 55.

⁵⁵¹ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

prostora jeste da u određenoj meri izazove što objektivnije ili masovnije reakcije i doživljaje nekog mesta, te obezbedi kolektivnu sliku o njemu. Prema kvalitetu i vrsti izazvanih emocija, razlikuju se pozitivni i negativni doživljaji prostora, koji se dovode u vezu sa mnogim kvalitetima koji su u prethodnim poglavljima detaljnije opisani.⁵⁵² Pozitivni doživljaji usko su povezani za prijatne trenutke provedene u nekim prostorima i osećajima bezbednosti, opuštenosti i dobrog raspoloženja. Ovakve emocije iniciraju ponovnu posetu tog mesta i pojačanu memoriju. Sa druge strane, negativni doživljaji su karakteristični za one prostore koji nemaju dovoljnu bezbednost, neadekvatno su održavani i bonitet mnogih arhitektonsko-urbanističkih elemenata je loš. Bitno je naglasiti, da negativni doživljaji nisu isključivi faktori i ograničavajući aspekti za ponovnu posetu, ali u velikoj meri mogu da utiču na učestalost iste.

Na doživljavanje prostora u većoj meri utiču uslovi za kvalitetno saznavanje, među kojima je neophodno izdvojiti:

- **kvalitet informacija** (čitljivost, moć poruke koja se prenosi, kreativnost, jasnost i razumljivost i dr.);
- **kvalitet emitera poruke** (veličina, material, tehnika izrade i dr.);
- **lokacija informacije** (adekvatno i pristupačno mesto, prostorni nivo na kome se informacija emituje).

Svaki od navedenih uslova samo je jedan od faktora uticaja na sveobuhvatni doživljaj kod korisnika, jer se fizički efekti umrežavaju sa čulnim nadražajima i kvalitetima prostora i stvaraju kompleksanu sliku u svesti posmatrača. Duboko urezivanje u svest, putem mentalnih projekcija, ili mentalnih mapa uma, mora biti inicirano nekim intenzivnijim doživljajem, pozitivnim ili negativnim, koji je formirao subjektivnu prezentaciju i manifestaciju javnog prostora za pojedinca ili grupu ljudi ili zahvaljujući učestalom boravkom u datom prostoru.

6.2 Slika javnog prostora i njen značaj

Pojam *slika grada*⁵⁵³ predstavlja teorijsku sintagmu razmatranu kroz brojna istraživanja i promišljanja prostora. Značaj pojma Linč objašnjava kroz veliki broj primera, navodeći da "dobra slika naše okoline pomaže da ustanovimo harmonične odnose između sebe i spoljnog sveta."⁵⁵⁴ Brojna istraživanja temelje se na leksičkom, etimološkom i suštinskom definisanju pojma *slike* i njegovom povezivanju sa raznim aspektima analize, čitanja i razumevanja fizičke strukture grada, kao i ukazivanjem na kvalitete, nedostatke i potencijale mesta. Ujedno, teorijska istraživanja pružaju adekvatnu bazu za formiranje preporuka i smernica za oblikovanje kvalitetnog urbanog prostora. Harvi (*David Harvey*) navodi da način organizacije prostora grada pruža materijal koji utiče na moguće senzacije i društvene prakse koje se mogu

⁵⁵² Pogledati poglavlje 4.4 Faktori kvaliteta javnih prostora

⁵⁵³ Linč, K.: *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.

⁵⁵⁴ Ibid., 6

promišljati i vrednovati,⁵⁵⁵ što je u pogledu uspostavljanja, prepoznavanja i pamtljivosti određenog prostora, izuzetno značajno.

Slika grada formira se zahvaljujući doživljaju njegovih elemenata u kontekstu brojnih prostornih i društvenih aspekata, a na osnovu iskustva koje kontakt sa građenom strukturom pruža korisniku. Nizanje mentalnih slika u svesti ljudi doprinosi slojevitom saznanju o prostoru i oblikovanju njegovog identiteta, zahvaljujući onim elementima koji su jedinstveni i karakteristikama koje mesto izdvajaju iz okruženja. Usvajanje jedinstvene slike o nekom prostoru zasniva se na vizuelnom opažanju karakteristika njegovih elemenata i uspostavljanju logičkih relacija između njih. Doživljaj građene sredine predstavlja značajan faktor u formiranju slike grada u okviru kojih se nalaze reperi, elementi identiteta i žižne tačke naselja i isticanju javnih prostora u kolektivnoj svesti. Fizičku strukturu grade arhitektonsko-urbanistički elementi, koji svojim međusobnim odnosima formiraju karakter urbanog okruženja.

Od kvaliteta otvorenih javnih prostora zavisi i slika koja će se formirati u svesti posetilaca. Kakve će se predstave konstruisati i koja osećanja će se pri tom procesu javiti zavisi od osobenosti pojedinaca. Kao što je u ranijim poglavljima navedeno⁵⁵⁶: starost korisnika, pol, učestalost posećivanja javnog prostora (redovno, ponekad, retko), fizičke i intelektualne sposobnosti i dr, predstavljaju varijable koje utiču i menjaju i inače složen proces percepcije. Od posebnog značaja su scene koje se stvaraju u memoriji posetilaca, korisnika prostora, jer one podstiču dalje aktivnosti ljudi kao što su donošenje odluke da se mesto ponovo poseti, da se još neko povede ili da se taj prostor nikad više ne pogleda. Sve te aktivnosti su posledica doživljaja koje je čovek imao prilikom boravka u tim otvorenim javnim prostorima.

Za formiranje slike javnog prostora potrebno je uzeti u obzir fizičke, društvene i psihološke dimenzije procesa oblikovanja. Fizička dimenzija podrazumeva celokupno oblikovanje prostornih komponenti koje čine prostor. U okviru njih, analizirani arhitektonsko-urbanistički elementi i njihove karakteristike igraju važnu ulogu. Osim fizičke dimenzije procesa oblikovanja, treba uzeti u obzir i psihološke i društvene aspekte prilikom planiranja. Fizičko planiranje javnih prostora može biti uspešno samo ako su obezbeđeni bezbednost, komfor, uključenost i zadovoljnost korisnika, čime se dalje utiče i na stvaranje i oblikovanje slike o datom prostoru. Stvaranje identiteta i impresije mesta, promocija javne upotrebe i participacije, podsticanje društvene aktivnosti, komunikacije i socijalne integracije, naglašavanje karaktera okruženja; čitljivi, prijatni i dugotrajni prostori, fizički i društveno prihvatljivo okruženje, poštovanje održivosti, pristupačnog održavanja kroz strategije dizajna, promocija umetnosti, kulturnih aktivnosti i zabave⁵⁵⁷, sve su principi prema kojima se formira kvalitetna i pozitivna slika o ambijentu. Pored opisanih dimenzija oblikovanja, otvoreni javni prostor doprinosi slici grada i sveukupnom kvalitetu fizičkog okruženja. Gradski javni

⁵⁵⁵ **Harvey, D.:** *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell, 1989., str. 56

⁵⁵⁶ Pogledati poglavlje 5.2: *Uticaji na opažanje*

⁵⁵⁷ **Memluk, Z. M.:** *Designing Urban Squares*, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, poglavlje knjige, pp. 513-530.

prostori nisu samo fizički okvir, već imaju simboličko značenje za ljude. Oni su dinamična, aktivna i zanimljiva mesta i većina savremenih prostora uključuje i istorijsku vrednost ili značaj za zajednicu, kao i za turiste i posetioce.

Svi teorijski stavovi o slici prostora i grada uopšte, kao i praktična istraživanja na ovu temu, oslanjaju se na istraživanje Kevina Linča (*Kevin Lynch*), koji u svom kapitalnom delu *Slika jednog grada* prepoznaje tri karakteristike vizuelnog kvaliteta prostora putem kojih se formira slika mesta:

- **identitet**, koji prostoru daje prepoznatljivost, individualnost i jedinstvenost,
- **strukturu**, koja definiše prostorne i dispozicione odnose u skladu sa okruženjem i posmatračem,
- **značenje**, kojim se uvodi smisao praktičnog i emocionalnog reda.⁵⁵⁸

Na osnovu Linčovog modela, slika okruženja služi najviše za dva osnovna procesa, pronalažanje putanje i organizaciju aktivnosti u gradu. U istraživanju se uvode dva glavna pojma kojima se opisuje formiranje i uloga slike, pomoću kojih autor objašnjava značaj razmatranja ove teme. Prvi pojam je *legibility*, čitljivost koju prepoznaje kao jasnoću gradskih područja koja omogućava korisnicima da se identifikuju i orijentišu u svom okruženju, dok drugim pojmom, *imageability*, opisuje kvalitet fizičkog okvira građene sredine koji omogućava stvaranje snažne slike kod posmatrača i prepoznavanjem i uvažavanjem kog se omogućava planerima i dizajnerima da razvijaju pricipe dizajna kojima se jasno utiče na kvalitet slike.⁵⁵⁹

Okruženje možemo smatrati mentalnom konstrukcijom, scenom koji svako od nas pojedinačno stvara i vrednuje. Slike su rezultat procesa kojim podstičaje iz okruženja filtriramo kroz naša iskustva, doživljaj i vrednovanje. Ilić citira da su za Linča, slike iz okruženja rezultat dvosmernog procesa u kojem okruženje predlaže razlike i odnose od kojih posmatrač bira, organizuje i daje značenje onome što vidi. Slično tome, navodi Montgomerija koji razlikuje identitet (ono što mesto zaista jeste) od slike mesta (koja je kombinacija ovog identiteta mesta i percepcije mesta koju je kreirao pojedinac na osnovu njegovih osećanja i impresija tog mesta).⁵⁶⁰ Prema svemu navedenom, slika grada može biti sumirana kao proces zamišljanja i opisivanja grada koji se odvija kroz korelaciju između fizičke reprezentacije i opažanja korisnika. Gradski prostori žive i napreduju kroz lična iskustva i aktivnosti, koje su uglavnom subjektivne i zahtevaju proučavanje značenja i opažanja korisnika da bi se razumeo njihov uticaj na stvaranje slike.⁵⁶¹

U *Gradskom pejzažu*, Kalen (*Gordon Cullen*) diskutuje o komponovanju elemenata mesta i davodi da su to zgrade, zelenilo i dr. Uvodi pojam *sagledavanje u seriji* (*serial vision*) koji se odnosi na niz vizura koje korisniku otkrivaju nove prostore kroz kretanje,

⁵⁵⁸ Linč, K.: *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.,

⁵⁵⁹ Linč, K.: *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.,

⁵⁶⁰ Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

⁵⁶¹ Abdullah Al-ghamdi, S., Al-Harigi, F.: *Rethinking Image of the City in the Information Age*, Procedia Computer Sciences, 65, Elsevier, 2015., pp. 734-743.

a stimulisani su kontrastima izazvanim suprotstavljenim elementima u okruženju.⁵⁶² Kako Milinković navodi “čovjek u pokretu je najbolja odrednica za shvatanje grada i kretanjem, okolina postaje događaj u kome stvari, na smislen način, slede jedna drugu, nadovezivanjem i kontrastima, promenom ritma, preplitanjem i raščlanjivanjem, putem čega se dobija živopisna scena i pamti slika prostora.”⁵⁶³

Linč i Kalen zaključuju da struktura grada kao niz slika pomaže da se prilagodimo na način koji ima pozitivan uticaj na percepciju i prostornu orijentaciju.⁵⁶⁴ Struktura je sačinjena od brojnih prostornih komponenti, među kojima se nalaze i arhitektonsko – urbanistički elementi izdvojeni u ovom istraživanju. Dakle, činoci koji grade strukturu grada i njegovih ambijenata, zapravo utiču i oblikuju i sliku mesta.

Identitet je karakteristika kojom se mesto izdvaja iz svog okruženja, pomoću kog ostaje upamćeno u svesti korisnika i pomoću kog se definiše u odnosu na druge tačke u prostoru. Oblikovanje mesta putem kodifikovanog jezika, uz upotrebu prepoznatljivih arhitektonsko-urbanističkih elemenata i osmišljenih akcija, formira predstavu o javnom prostoru, njegovim kvalitetima, i načinu doživljaja u kolektivnoj svesti. Doživljaj okruženja i njegovih činilaca, kao i svest o njihovih svojstvima i značaju, identifikuje čoveka sa fizičkim prostorom, čini ga prepoznatljivim, što izaziva osećaj sigurnosti. Globalna slika grada, ona koja je upečatljiva, marketinški ispraćena, prijatna i brendirana je spoljašnja, taj identitet je onaj koji se reprezentuje i na kome se sistemski i institucionalno radi,⁵⁶⁵ dok lokalni identitet „jeste onaj modus gradskog identiteta koji postoji u svesti, navikama i sećanjima svojih stanovnika i obezbeđuje temelj njihovom svakodnevnom životu.”⁵⁶⁶ Jedinственost ambijentalnih celina grada je karakteristika koja doprinosi prepoznatljivosti i identitetu prostora. Slika grada formira se zahvaljujući opažanju upravo tih izdvojenih elemenata i zahteva formiranje brojnih autentičnih činilaca, pre svega arhitektonskih i urbanističkih, koji oblikuju ambijentalne celine.

Javni prostori grade karakter naselja i duboko su ukorenjeni u njegov identitet. Način opažanja okruženja, usmerava koncipiranje grada, koje se “može posmatrati kao mentalni konstrukt, kao slika okruženja, različito stvorena i vrednovana od strane svakog pojedinca.”⁵⁶⁷ Vrsta iskustva korisnika u kontaktu sa okruženjem oblikuje doživljaj, a opažanjem elemenata mesta formira se slika grada. Formiranjem

⁵⁶² Kalen, G.: *Gradski pejzaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 2002.

⁵⁶³ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 1.

⁵⁶⁴ Rozman Cafuta, M.: *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

⁵⁶⁵ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 123.

⁵⁶⁶ Backović, V., Spasić, I.: *Identitet grada: mišljenje lokalnih aktera u četiri urbane sredine*, Sociologija, Vol. LVI, No 2, 2014., str. 103.

⁵⁶⁷ Kurtović-Folić, N.: *Istorijski javni prostori i njihova sudbina u strategiji održivog razvoja gradova*, Tematski zbornik: Unapređenje strategije obnove i korišćenja javnih prostora u prostornom i urbanističkom planiranju i projektovanju, tematski zbornik, Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam, 2011, str. 3-31, ISBN 978-86-7892-254-1

karakterističnih i prepoznatljivih urbanih i arhitektonskih struktura, nastaje i jedinstvena predstava, koja u kolektivnoj svesti oslikava određene prostore.⁵⁶⁸

Čovek ne može da razume prostor oko sebe, da se orijentiše, ili pročita elemente koji formiraju mesto bez jasne mentalne slike svog okruženja. Nemogućnost snalađenja i definisanja prostornih elemenata, bio bi poguban za razvoj ljudske svesti, zato je važno adekvatno tretirati prostorne odnose i činioce koji ih stvaraju. Jasno definisana i sređena prostorna struktura u svesti čoveka daće sliku koja može da bude produkt kolektivne svesti, dok suprotno tome „što je struktura nejasnija, to će više dobivena slika da zavisi od toga na šta je posmatrač slučajno usredsredio svoju pažnju, koliko dobro poznaje različite delove i tako dalje.“⁵⁶⁹ Prostor, kome je oblikovanjem, sadržajima ili ambijentalnošću, dodeljen karakter mesta identiteta, zauzima značajniju poziciju u mentalnoj mapi posmatrača, od takozvanih „bezličnih“ celina, kraj kojih se svakodnevno prolazi bez da se sa njima uspostavi bilo kakav odnos. Tim postupkom doprinosi se globalizaciji načina percepcije, jer postoji prethodna predstava o prostoru, a ujedno se prostor ili objekat urezuju u mentalnu mapu posmatrača.⁵⁷⁰

“Slika gradskog prostora je promenljiva kategorija u funkciji vremena, višeznačno određena uticajima mnogobrojnih činilaca” i kako je u ranijim poglavljima navedeno, svest o prostoru i slika grada slojevitom nadogradnjom saznanja i doživljaja i zbog toga je “od izuzetne važnosti potreba da ta složena slika bude definisana kroz jednostavne simbole, kodifikovani jezik urbanog prostora koji stvara vizuelnu celinu.”⁵⁷¹ Vreme je izuzetno važan parametar prilikom formiranja mentalne slike jer “urbane vremenske sekvence, pod različitim okolnostima i za različite osobe bivaju preokrenute, isprekidane, napuštene, naglo presečene.”⁵⁷² Kontinuitet koji se ogleda u činjenici da je “sadašnje iskustvo bazirano na prošlom, a pojaviće se kao determinanta sledećeg opažanja”⁵⁷³, zbog čega je ponovljeni proces opažanja već poznatog okruženja koji zavisi od individualnih parametara i okolnosti koje diktira šire okruženje i javni život u njemu, jedan od ključnih faktora za formiranje slike mesta. “Nagomilavanje spoznaja o određenom prostoru značajno menja njegovu percepciju kroz vreme, jer dodaje nove saznanje i značenjske slojeve na primaran proces sagledavanja i mišljenja o prostoru” što dodatno podcrtava i Panićevo navođenje

⁵⁶⁸ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

⁵⁶⁹ **Arnhajm, R.:** *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990., str. 21.

⁵⁷⁰ **Krklješ, M., Brkljač, D.:** *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

⁵⁷¹ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 16.

⁵⁷² **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Beograd: Građevinska knjiga, 1974, str 10.

⁵⁷³ **Panić, V.:** *Psihologija i umetnost*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, str. 234.

Arnhajmove teze koja definiše da je doživljaj u sadašnjem trenutku “najnovija faza jednog toka od bezbroj čulnih činova izvedenih u prošlosti, a preživelih u sećanju”.⁵⁷⁴

6.2.1 Slika javnih prostora u savremenom društvu

Brojne promene koje se dešavaju u savremenom trenutku, a koje su simbioza psiholoških i socioloških uticaja, tehnološkog napretka, promena u oblasti ekonomije, politike i kulture, učinile su da se i razmatrani pojam dodatno restrukturira i dobije nove slojeve, postavši time kompleksniji za analizu i razumevanje. U skladu sa rečenim, i sam pojam *slika grada* u novijoj literaturi, interpretira se kroz nove pojmove, koji sublimiraju i savremenije teme razmatranja kao što su brendiranje, marketing mesta, promenjene društvene odnose i načine opažanja u doba globalizacije. Menjaju se međuodnosi između oblikovanja prostora i njegove slike. Urbani dizajn, kao i slika koja nastaje oblikovanjem prostora, nisu više samo alati i rezultati promišljanja i intervencija, već i uticajni faktori koji diktiraju krajnji ishod. Vukmirović navodi da “urbani dizajn danas preuzima novu, značajniju ulogu kao sredstvo ekonomskom razvoju”⁵⁷⁵, oslanjajući se na Gospodinijev (*Aspa Gospodini*) stav da je kvalitet urbanog okruženja nekada predstavljao rezultat ekonomskog rasta u gradovima, dok se danas uzima kao njegov preduslov.⁵⁷⁶

Dvadeset prvi vek uneo je nove dimenzije u društvo, informacione i komunikacione tehnologije utiču na svaki aspekt ljudskog života, gde vreme i mobilnost predstavljaju glavni izazov svakodnevnog urbanog života.⁵⁷⁷ Društvo masovne potrošnje, ekspanzija i razvoj tehnoloških dostignuća i mogućnosti, povećana mobilnost ljudi i informacija zbog novih vidova komunikacije, transporta, prezentacije, uslovala je da osećanje vremenske i prostorne blizine ne zavisi više isključivo od fizičke veze, nego od medijske pokrivenosti i zastupljenosti⁵⁷⁸, što direktno utiče na doživljaj prostornog okvira i očekivanja usmerena ka njemu.

Pojam slike, takođe se značajno menja, zajedno sa promenama koje se dešavaju na društvenom polju poslednjih nekoliko decenija. Ože (*Marc Auge*) je jedan od teoretičara i kritičara savremenog doba koji gradi svoje mišljenje o karakteristikama savremenog društva. Posmatrajući svet oko sebe iz ugla antropologije, autor veoma jasno oblikuje tvrdnje koje se odnose na savremeno društvo i osobine čoveka u njemu. Svojim stavovima podvlači ranije utvrđene okvire da prostor primarno postoji kao „okvir

⁵⁷⁴ **Panić, V.:** *Psihologija i umetnost*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, str. 234.

⁵⁷⁵ **Vukmirović, Milena:** *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013., str. 84

⁵⁷⁶ **Gospodini, A.:** *Urban Waterfront Redevelopment in Greek Cities. A Framework for Redesigning Space*, Cities, 2001, 18-5, pp. 285-295.

⁵⁷⁷ **Abdullah Al-ghamdi, S., Al-Harigi, F.:** *Rethinking Image of the City in the Information Age*, Procedia Computer Sciences, 65, Elsevier, 2015., pp. 734-743.

⁵⁷⁸ **Milinković A., Krklješ M., Brkljač D., Škorić S.:** *Image of the City as a Reflection of Advertising in a Consumer Society - A Case Study of Novi Sad*, Revisions of Modern Aesthetics: International Scientific Conference Proceedings, University of Belgrade – Faculty of Architecture and Society for Aesthetics of Architecture and Visual Arts Serbia (DEAVUS), Belgrade- Serbia, 26-28th June, 2015, pp. 615-627, ISBN 978-86-7924-144-3

za njegove korisnike, za društvene delatnosti koje se u njemu odvijaju.⁵⁷⁹ Takođe, tvrdi da se razmišljanje o društvenim pitanjima uvek pokreće iz prostornih kategorija, pa tako uvodi pojam *nemesta*⁵⁸⁰, koja su produkt globalnog društva današnjice i koji povratno deluju na način opažanja sopstvenog okruženja. Svojim istraživanjima osvrće se na pitanje *slike* iz ugla savremenog društva koje „živi za sliku i zahvaljujući slici“,⁵⁸¹ gde ljudi žure da prožive realne trenutke i zabeleže slike o njima, pa se celokupni prostor danas uređuje tako da će biti doživljen kroz kadrove kamera. Još jedna bitna karakteristika izdvaja se kao uzrok, a možda i posledica logike globalizacije, a koja se odražava u izraženom značaju stila i imidža i prisustvu dizajna u svakodnevnicu ljudi kao presudnog činioca za definisanje savremenog društva zahvaljujući predmetima kojima uobličava svakodnevnicu. Kako Ože navodi „učinci dizajna su masovni“, slika je preuzela primat nad stvarnošću jer „poriv za gutanjem slika zahvatio je našu podsvest, tela i domove, preselio se iz okruženja duboko u nas same, usadio se neizbrisivo u našu svakodnevnicu.“⁵⁸² Društvene promene „odražavaju se i na prostoru koji se oblikuje prema novonastalim uslovima i potrebama“⁵⁸³, ali o kakvom god da se prostoru radi, struka mora voditi računa pre svega o njegovom odnosu prema društvu, uvažavajući postojeća estetska merila, a time prihvatajući shvatanja života, rada i zabave, tj. jednom rečju „kulturom“⁵⁸⁴ i oslikavajući *duh vremena*⁵⁸⁵

Vukmirović u svom istraživanju analizira i uvodi pojam *imidž*⁵⁸⁶, kao nagodradnju pojmu *slike* u kontekstu današnjeg društva. Stavovi koje iznosi ukazuju na jasno usvajanje novonastalih karakteristika i uslova koje diktira način života i sociološki, ekonomski, kulturološki i ideolški pravci kojima se kreće društvo danas. Prema autoru, svako mesto poseduje identitet i imidž i primena principa kao što su čitljivost, slikovitost, simbolizam i sećanja omogućava stvaranje značaja nekog prostora i njegove slike (*imidža*). Kao glavnu razliku navodi da je *identitet* objektivan, dok je imidž predstavlja „kombinovanje identiteta sa načinima na koji se prostor doživljava“ i „poistovećuje se sa dominantnim osećajima i utiscima o mestu koji nastaju filtriranjem primljenih i obrađenih informacija mestu.“⁵⁸⁷ U kontekstu današnjice i intenziviranja određenih uticajnih sila kao što su marketing, tržišni zahtevi, brzina i način života,

⁵⁷⁹ Ože, M.: *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002., str. 107.

⁵⁸⁰ Ože, M.: *Nemestaa: uvod u antropologiju nadmodernosti*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005.

NAPOMENA: Ože *nemesta* definiše kao prostore u kojima se zanemaruju odnosi, istorija i identitet, kao što su aerobromi, supermarketi, hotelske sobe i dr.

⁵⁸¹ Ože, M.: *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002., str. 127.

⁵⁸² Ože, M.: *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.

⁵⁸³ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 68.

⁵⁸⁴ Ože, M.: *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002., str. 105.

⁵⁸⁵ Duh vremena (*Zeitgeist*) je filozofski pojam koji se odnosi na stanje u društvu, preciznije na preovlađujuća intelektualna uverenja i mišljenja, vladajuće društvene ideje i poglede na život tokom određenog perioda kojima se oblikuju sociološke, kulturološke, religijske struje, načini ponašanja i etiku određene epohe.

⁵⁸⁶ Vukmirović usvaja tri osnovna značenja imenice imidž: (1) umetnička predstava spoljašnje forme neke osobe ili predmeta; (2) opšta impresija koji osoba, preduzeće ili proizvod predstavljaju publici i (3) sličnost ili metafora.

⁵⁸⁷ Vukmirović, Milena: *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013.

oblikovanju javnih prostora, priključila se i povećana potreba za globalnom promocijom istog, značajno je naglasiti da je *imidž mesta* „sveukupni doživljaj koji ljudi poseduju o nekom mestu, formiran na osnovu iskustva koji potiče iz različitih izvora“, koji iako se kod svakog pojedinca javlja kao individualan doživljaj, prerasta u „dominantno shvatanje koje bi trebalo da odgovara identitetu mesta.“⁵⁸⁸

Ukoliko je promocija oblik marketinške komunikacije sa korisnicima, putem koje oni upoznaju, poimaju i prihvataju neki proizvod, tada promocija mesta ima krucijalnu vrednost u procesu identifikacije ljudi sa nekim prostorom. U skladu sa tim potrebno je sagledati činjenicu da se “savremeno društvo sve više prezentuje putem digitalno-informatičkih tehnologija”, što uzrokuje promene u kolektivnom stavu i odnosu sa okruženjem, “kao i transformaciju ljudskih potreba putem kojih se proširuje ponuda, ali se često pospešuju otuđenost i individualnost.”⁵⁸⁹ Naime, promotivna strategija u nekom javnom prostoru predstavlja značajan proces kojim se privlače posetioци i korisnici neke mikrolokacije u gradu, putem koje je dalje potrebno zadržati njihovu privrženost ka tom mestu, izazvati osećaj sigurnosti, pamtljivost mesta i probuditi potrebu za ponovnom posetom i eksploatacijom. pristupi kojima se promocija mesta manifestuje su složeni, zavisno od cilja koji treba da bude postignut, ali uključuju mnoge aspekte iz oblasti marketinga, urbanizma i arhitekture, dizajna, sociologije i ekonomije. Odabrana strategija prilikom remodelavanja ili dizajniranja nekog mesta mora biti pažljivo fokusirana na konkurentna mesta, potrebe korisnika, starosne kategorije, njihova interesovanja, atmosferu i osećaje koji se podstiču i postižu putem uređenih odnosa u prostoru i mogućnosti njihovog opažanja.

⁵⁸⁸ **Vukmirović, Milena:** *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013.

⁵⁸⁹ **Milinković, A.:** *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 284.

7. ANALIZA UTICAJA ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NA DOŽIVLJAJ KORISNIKA I SLIKU JAVNIH PROSTORA PEŠAČKE ZONE NOVOG SADA

Cilj empirijske faze doktorske disertacije jeste provera izdvojenih parametara, elemenata i njihovih karakteristika, kao i zaključaka donetih analizom teorijskih stavova i uspostavljenih kauzalnih odnosa između tema:

- javnog prostora i njegovog karaktera;
- arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora i njihovih karakteristika;
- faktora kvaliteta javnih prostora i načina njegovog vrednovanja i
- procesa opažanja i mehanizma kojim se dolazi do doživljaja i formiranja njegove slike.

Ova celina istraživanja služi za konkretizaciju dobijenih podataka kroz prizmu realnog prostornog okvira, ukazujući i proveravajući stvarni uticaj definisanih parametara i kriterijuma na karakter javnog prostora. Analiza i vrednovanje konkretnih prostora precizira njihov značaj na način doživljaja i formiranje slike. Na taj način, moguće je vrednovati efekat ovih elemenata i odrediti njihov potencijal, kako bi se sistematizovana saznanja iskoristila u svrhu identifikacije resursa, koje javni prostor ima. Dobijeni podaci mogu imati strateški značaj u postupcima oblikovanja ambijentalnih celina.

7.1 Prostorni okvir istraživanja

Novi Sad je izabran kao prostorni okvir istraživanja, jer predstavlja urbanu sredinu, koja sadrži sve karakteristike savremene gradske sredine i prati razvoj društvenih odnosa i potreba današnjice. Prostorne karakteristike koje poseduje i kolektivna svest stanovnika, menjali su se paralelno kroz istorijski razvoj, da bi do današnjeg dana postojali kao jedinstvena i kompleksna sila, koja pokreće napredak. Prema svom karakteru, Novi Sad predstavlja lidera u urbanom razvoju svim naseljima u širem okruženju i predstavnika pravaca razvoja kojem teže i druge urbane celine, ali i ostala naselja. Može se tvrditi da je on reper napretka u mnogim aspektima rasta, jer je svojim karakteristikama bliži drugim manjim naseljima, od glavnog grada Republike.

Novi Sad, kao grad sa dugom tradicijom i brojnim slojevima zabeleženim u urbanom tkivu, formirao je i brojne identitete kojima se povezuje sa kolektivnom svešću svojih stanovnika, ali zahvaljujući kojima se, takođe, prezentuje širem okruženju,⁵⁹⁰ a veliki broj identiteta izdvaja se upravo u obliku građene sredine, javnih prostora, objekata i umetnosti. Predstavlja heterogenu strukturu sa mnogobrojnim tipologijama javnih prostora, nastalih u različitim društvenim kontekstima, a održanih do danas u kolektivnoj svesti zajednice. Svojom bogatom istorijskom sredinom obuhvata kvalitetne ambijente, kojima se formira slika grada.

⁵⁹⁰ **Apostolović, D., Hiel, K.:** *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u "Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije", tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

Novi Sad je administrativni, privredni, zdravstveni, kulturni, obrazovni, naučni, univerzitetski i turistički centar Autonomne Pokrajine Vojvodine i njen površinski najveći i najmnogoljudniji grad. Posle glavnog grada, Beograda, predstavlja drugi grad prema broju stanovnika i površini, u Republici Srbiji. Step en njegovog razvoja čini da Novi Sad ima izuzetno jako gravitaciono područje i privlačnu silu, koji uslovljavaju veliki broj migracija različitog karaktera. Kao posledica dobrog geografskog položaja, ovu urbanu sredinu prati kontinualni razvoj društveno-ekonomskih prilika, koje sa sobom nose i napredak i promene u građenoj strukturi grada. Naselje leži na ravničarskom reljefu i na raskrsnici važnih saobraćajnih koridora, zahvaljujući kojima poseduje dobru povezanost sa prostornim okruženjem. Reka Dunav, na čijoj levoj obali nastaje i razvija se Novi sad, predstavlja jaku vezu i još veći potencijal u privrednom smislu, kao i po pitanju izgradnje identiteta i umrežavanja sa drugim dunavskim regijama.⁵⁹¹

Svi prisutni aspekti funkcionisanja, sociološki, ekonomski, ekološki, politički, kulturološki, izdvajaju Novi Sad kao primereno okruženje za ispitivanje urbanih javnih prostora u savremenom društvu. Sve navedeno, Novi Sad čini adekvatnim, možda i najboljim primerom urbane strukture, za ispitivanje karaktera njegovih javnih prostora, kao sredina koja nosi sve karakteristike savremenih gradova i zajednice sa izraženom kolektivnom svesti i stavom prema svom prostornom okruženju. Na taj način, dobijeni podaci mogu biti pokazatelji i smernice kako delovati i u drugim sredinama, kojima status Novog Sada služi kao primer pravaca razvoja.

7.1.1 Istorijsko jezgro grada i pešačka zona Novog Sada

Novi Sad odlikuje urbana struktura, u okviru koje se javljaju mnogi tipovi javnih prostora. Sadrži brojne javne prostore, koji imaju potencijal za dostizanje najviših ambijentalnih kvaliteta i njihov značaj za život stanovnika ogleda se u broju korisnika. Mreža trgova, uređena obala, pešačke zone centra, platoi ispred javnih objekata, parkovi i ambijenti ulica, uokviruju život grada i stvaraju prepoznatljivu prostornost društvenom kontekstu, koja prati i uspešno se menja kroz razvojne periode grada i promene urbanog života.

⁵⁹¹ Brojni naučno-istraživački projekti bave se analizama potencijala i izgradnjom veza između naselja koja leže na obalama Dunava celim njegovim tokom:

Living Danube Limes: Valorising Cultural Heritage and Fostering Sustainable Tourism by LIVING the Common Heritage on the DANUBE LIMES as Basis for a Cultural Route, Interreg: The Danube Transnational Programme, DTP3-1- 359-2.2, rukovodilac projekta – Anna Kaiser PhD, Danube University Krems, Krems, Austrija, 2020-2022. godine;

Creative Danube: Innovative Teaching for Inclusive Development in Small and Medium Sized Danubian Cities – DANUBIAN SMCs, ERASMUS + Programme Strategic Partnerships for higher education, 2019-1-RO01-KA203-063878, руководилац пројекта – Mihaela Hărmănescu PhD, UAUIM, Bukurešt, Rumunija, 2019-2022. godine;

DANUrB – DANube Urban Brand – a Regional Network Building through Tourism and Education to Strengthen the “Danube” Cultural Identity and Solidarity, Interreg: The Danube Transnational Programme, DTP 1-1-249-2.2, руководилац пројекта – Bálint KÁDÁR PhD, Budapest University of Technology and Economics, Budimpešta, Mađarska, 2017-2019. godine;

Nakon što je pokazano da je širi prostorni okvir istraživanja odabran zbog karakteristika koje Novi Sad poseduje kao definisana urbana celina, izdvojilo se kulturno-istorijsko jezgro grada, kao područje u okviru kog se odvija najveći deo javnog života i u koji su smešteni glavni predstavnici javnih prostora (Mapa_1). Ova gradska celina je proglašena prostono kulturno-istorijskom celinom u Srbiji i pod zaštitom je od 2008. godine. Predstavlja fizički okvir dominantnih pravaca javnog života i okruženje koje uspeva da podrži i podstakne veoma dinamične i heterogene aktivnosti svakodnevnice zajednice i života grada, što je pokazano u okviru istraživanja u kom je 82.2% ispitanika prepoznalo Stari grad kao jezgro grada i okarakterisalo ga kao „koncentraciju ljudi i aktivnosti“ (42.4%) i „društveni centar“ (31.7%).⁵⁹²

Mapa_1: Prikaz pozicije starog jezgra grada u okviru granice naselja

Najznačajniji javni prostori grada nalaze se u centralnom području, kom se u „urbanoj teoriji pridaje poseban značaj, kao prostoru u kom se dešava društveni i kulturni život grada i kao prostoru koji ima integrativnu funkciju.“⁵⁹³ Zbog toga je za uži prostorni okvir istraživanja odabran centar grada, koji prema svojim karakteristikama i dimenzijama odgovara parametrima koje je utvrdio Gel u okviru svojih istraživanja, gde se veličina većine gradskih centara kreće do 1km², što odgovara razdaljini od 500m koju su pešaci spremni da pešače do određenog cilja i znači da će prelazeći tu razdaljinu

⁵⁹² Vukajlov, Lj.: *Identitet građene sredine, teoretske osnove i praktični primer Novog Sada*, magistarska teza, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.

⁵⁹³ Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010., u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

pešak stići do većine sadržaja koje grad nudi. Veliki gradovi ne znače veći centar, već više centara.⁵⁹⁴

U Novom Sadu, centar predstavlja stari urbani nukleus. On, osim kulturno-istorijskog značaja, predstavlja i funkcionalni centar naselja, društvenu žižu u kojoj su smešteni najznačajniji objekti administracije, kulture i uprave. U okviru ove celine sačuvane su građevine, ambijenti i duh prošlih vremena, čime su ovi prostori „materijalni i duhovni svedoci nekadašnjih kultura, tradicija i vrhunskih dometa ranijih društava koji se danas neguju i baštine.”⁵⁹⁵ Ovaj prostor predstavlja najstarije područje grada i u okviru njega zastupljena je nepravilna ulična mreža, koja je uslovlila specifičnu morfologiju građene sredine kroz pojavu manjih blokova nepravilnog oblika. Karakteriše ga prepoznatljiva zgusnuta urbana struktura sa nizovima tradicionalnih stambenih objekata tipične arhitekture stambeno-trgovačkih građanskih kuća.⁵⁹⁶ Način ovako izgrađenih centara u panonskim naseljima, jedan je od identiteta vojvođanskih gradova.⁵⁹⁷ Osnovna karakteristika ovog dela grada je dinamika i atraktivnost.⁵⁹⁸

Razlog izbora područja leži u navedenim karakteristikama i činjenici da upravo ova celina sadrži javne prostore koji u potpunosti oslikavaju društvene karakteristike grada i u kojima se odvija najveći deo javnog života zajednice. Ovi javni prostori izdvojeni su u vidu pešačke zone, koja svojim specifičnim i jedinstvenim svojstvima oslikava razvoj grada, a ujedno predstavlja odgovor na potrebe savremenog urbanog razvoja. Prema Stanojloviću, neke od glavnih karakteristika pešačkih zona u urbanim sredinama su dominantni pešački i biciklistički saobraćaj, koji je jeftin i nema negativne uticaje na životnu sredinu. Dalje, korisnicima obezbeđuje osećaj bezbednosti, slobode i komfora kretanja u javnom prostoru. Globalno, ovaj model javnih prostora formira se u centralnim zonama, u delovima sa najvećom koncentracijom delatnosti i sadržaja koji privlače veliki broj korisnika, a pešačenje predstavlja poseban oblik zajedništva među ljudima koji dele javni prostor kao platformu i životno oružanje.⁵⁹⁹

Drugi ključni razlog za ograničenje empirijskog istraživanja na pešačku zonu i upravo njen izbor, predstavlja činjenica da doživljaj prostornog okruženja u velikoj meri zavisi od načina kretanja kroz njega, o čemu je detaljnije bilo reči u poglavlju posvećenom procesu opažanja.⁶⁰⁰

Stanojlović definiše aspekte pešačkih zona starih gradskih jezgara, navodeći da:

- su one adekvatan prostorni model javnih prostora u vrednim ambijentalnim celinama;

⁵⁹⁴ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 121.

⁵⁹⁵ Stanojlović, A.: *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016., str. 10.

⁵⁹⁶ Vukajlov, Lj.: *Identitet građene sredine, teoretske osnove i praktični primer Novog Sada*, magistarska teza, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.

⁵⁹⁷ Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019., str. 132.

⁵⁹⁸ Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014.

⁵⁹⁹ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016., str. 19.

⁶⁰⁰ Pogledati poglavlje 5: Opažanje javnog prostora

- su opšteprihvaćen model ambijentalne i ekološke zaštite prostora i spomeničkih vrednosti u njemu;
- se planiraju i grade u najatraktivnijim delovima grada;
- se brendiraju kao aktivni i značajni delovi humanizacije urbanih prostora;
- su veliki gradski resursi u kojima važe posebna ekonomska i tržišna pravila.⁶⁰¹

Dominantan vid saobraćaja utiče na doživljaj okruženja, jer definiše brzinu ređanja vizuelnih sekvenci koje pruža dovoljno vremena da korisnici opažaju elemente prostora, ljude i objekte.⁶⁰² Zbog svojih specifičnosti, ambijentalnih karakteristika i bliskosti koju ostvaruju sa korisnicima, najpre zbog mnogostrukih kontakata putem čula i načina opažanja okruženja, pešačke zone su prostorni okvir za ispoljavanje urbanog identiteta i unapređenje slike grada.⁶⁰³

7.1.1.1 Javni prostori pešačke zone Novog Sada

Mreža pešačke zone grada strukturirana je primarnim oblicima javnih prostora, ulicama i trgovima. Kontinuitet smenjivanja „dinamičnih prostora sa osećanjem kretanja i prostora za zadržavanje,“⁶⁰⁴ prati ceo ambijent ove celine i oseća se prilikom stupanja u ovaj prostor, sa bilo koje strane pešačke zone. Unutar ove mreže nalaze se drugi, javni mikroprostori i „urbani džepovi“⁶⁰⁵, koji dodatno povezuju glavne pravce i tačke i upotpunjuju celinu svojim sadržajima, kao što su unutarblokova dvorišta, pasaži i prolazi, platoi i glavni gradski park, koji kao značajna površina predstavlja tačku zaustavljanja. Ovi prostori izuzeti su iz analize, iz razloga što odnos prisustva arhitektonsko-urbanističkih elemenata u njima odstupa od karakterističnog, pa ih čini neadekvatnim za međusobnu komparaciju sa drugim oblicima prostora. U okviru novosadske pešačke zone nalazi se deset pešačkih ulica i četiri trga čiji raspored je prikazan na [Mapi_2](#), a kratak opis osnovnih karakteristika dati je tabelarnim prikazom u [Tabeli_10_1, 2, 3](#) i [Tabeli_11](#).

⁶⁰¹ **Stanojlović, A.:** *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016., str. 9.

⁶⁰² **Stanojlović, A.:** *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016., str. 36.

⁶⁰³ **Gel, J., Gremze, L.:** *Oslobađanje zaposednutih gradova – evropska iskustva*, Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 76-79.

⁶⁰⁴ **Ilić, M.:** *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018., str. 38.

⁶⁰⁵ Pojam **urbani džepovi** odnosi se na male prlu-javne prostore smeštene unutar urbanih blokova koji su zapostavljeni zbog nedostatka održavanja.

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- trg
- pešačka ulica

Mapa_2: Prikaz javnih prostora (trgova i ulica) u pešačkoj zoni Novog Sada

Za razliku od linearnih struktura ulica, trgovi predstavljaju centrične strukture, tačke zaustavljanja i zadržavanja, koja obeležavaju gradsko jezgro i teže da postanu ciljevi kretanja i identitet užeg i šireg okruženja. Trgovi u centru Novog Sada imaju primarnu funkciju socijalizacije i društvenih kontakata i kao takvi u velikoj meri diktiraju dinamiku gradskog života, zahvaljujući raznovrsnosti sadržaja, prostornih elemenata i događaja, koji se pružaju korisnicima ovih mesta.

Tabela_10 _1: Kratak opis ulica pešačke zone Novog Sada, izvor: autor

ULICE PEŠAČKE ZONE NOVOG SADA		
naziv	kratak opis prostora	fotografija
Dunavska	▪ predstavlja drugi glavni pešački potez, koji sa Zmaj Jovinom ulicom čini jedinstven pravac kroz pešačku zonu; ▪ primarnim pravcem čini ga uloga veze Zmaj Jovine ulice i Dunavskog parka, glavnog gradskog parka; ▪ iako pešački samo u segmentu, ovaj pravac, zbog svog položaja u široj mreži ulica predstavlja jedan od glavnih ulaza u pešačku zonu; ▪ postoji jaka kauzalna veza između broja korisnika i sadržaja u prizemljima; ▪ stilski čini jednog od glavnih predstavnika ambijentalnog karaktera centra grada.	
Gimnazijska	▪ je kratak potez kojim se ostvaruje veza između unutrašnjosti pešačke zone i Trga republike na periferiji; ▪ bočni je pravac u odnosu na važne javne objekte koji grade njegove granice; ▪ lice ove ulice čine bočne fasade Vladičanskog dvora i gradske biblioteke i definišu stilske odrednice; ▪ zatvorenost fasada ka ovom prostoru u nivou prizemlja ne čini prostor sadržajnim, ali njegovo uređenje dozvoljava kretanje, zaustavljanje i zadržavanje.	
Njegoševa	▪ može da se okarakteriše kao tercijarni pravac kretanja, koji je uslovljen činjenicom da je ulica samo u jednom segmentu pešačka; ▪ objekti su samo sa jedne strane otvoreni za korisnike; ▪ ambijentalno prati osnovne karakteristike ostatka pešačke zone.	

Tabela_10_2: Kratak opis ulica pešačke zone Novog Sada, izvor: autor

ULICE PEŠAČKE ZONE NOVOG SADA		
naziv	kratak opis prostora	fotografija
Kralja Aleksandra	▪ predstavlja ulazni potez u pešačku zonu, koji povezuje Staro jezgro sa frekventim Bulevarom Mihajla Pupina, koji tangira uži centar i čini centar dostupnim motornom saobraćaju i javnom prevozu. ▪ navedene činjenice čine ovaj pešački potez sekundarnim po značaju i frekventnosti; ▪ ambijentalni karakter odgovara ostatku Starog jezgra, sa razlikom izrazito širokog poprečnog profila.	
Zmaj Jovina	▪ jedan je od dva primarna pešačka poteza, sa aspekta frekventnosti korišćenja; ▪ centralni položaj u okviru zone uslovio je da ovaj pravac na oba svoja kraja poseduje značajne ciljeve kretanja, kao i raznovrsnu ponudu, većinski ugostiteljskog i trgovačkog sadržaja i pojedinim tačkama na kojima se javljaju ulični prodavci i zabavni sadržaji uličnih performera; ▪ ambijentalni karakter ovog poteza definiše celokupni stilski izraz grada.	
Modene	▪ je drugi od 3 ulazna pravca ka Starom jezgru, iz pravca Bulevara Mihajla Pupina i karakteriše ga široki poprečni profil; ▪ ambijentalne karakteristike određuju fasade koje stilski odstupaju od drugih celina ove zone i predstavljaju pravac moderne. ▪ ima izražene "ivice"⁶⁰⁶ koje su izrazito aktivnije korišćene od centralnog dela ulice, zbog sadržaja u prizemljima; ▪ sadrži jednu od malobrojnih zelenih celina u pešačkoj zoni; ▪ prostor je trenutno u fazi rekonstrukcije.	

⁶⁰⁶ Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

Tabela_10_3: Kratak opis ulica pešačke zone Novog Sada, izvor: autor

ULICE PEŠAČKE ZONE NOVOG SADA		
naziv	kratak opis prostora	fotografija
Mite Ružića	▪ kratak potez koji predstavlja vezu pešačke zone sa drugim prostorima i ulicama centra grada, više nego što se doživljava kao ulaz u pešačku zonu; ▪ prizemljima otvoren ka korisnicima; ▪ na jednom kraju uliva se u Katoličku portu i time iz uskog uličnog profila, vizura prelazi u širinu trga; ▪ stilski uklopljen u Staro jezgro; ▪ većinom namenjen aktivnosti kretanja, konkretnije prolaska kroz njega.	
Laze Telečkog	▪ jedinstvena celina pešačke zone, zahvaljujući specifičnosti sadržaja koji su okrenuti zabavi i noćnom životu grada; ▪ svoj identitet gradi na tematski jedinstvenim sadržajima ugostiteljskog tipa; ▪ frekventnost je izražena u večernjim časovima, preko dana ovaj pravac može da se karakteriše kao tercijaran; ▪ stilski je ambijent usklađen sa dominantnim karakteristikama ovog područja.	
Svetozara Miletića	▪ oblikovno predstavlja karakterističnu ulicu ovog dela grada; ▪ kao pravac kretanja može se oceniti kao tercijarni, čemu doprinosi činjenica da je ulica samo u jednom segmentu pešačka, kao i to da nema jasne ciljeve kretanja, osim što se uliva u Zmaj Jovinu ulicu; ▪ podržava aktivnosti šetnje, razgledanja, razgovora i susreta, dok ugostiteljski sadržaji podstiču zadržavanje i sedenje.	
Nikole Pašića	▪ Tercijarni pravac, čiji pešački segment počinje i završava se izuzetno značajnim objektima, Galerijom Matice srpske i Sabornom crkvom; ▪ bogat je sadržajima u prizemlju koji doprinose frekventnosti korišćenja; ▪ kao primarna aktivnost ističe se kretanje i šetnja kroz nju; ▪ stilski ambijentalni karakter oslikava dominantni stil ove zone.	

Tabela_11: Kratak opis trgova pešačke zone Novog Sada, izvor: autor

TRGOVI PEŠAČKE ZONE NOVOG SADA		
naziv	kratak opis prostora	fotografija
Trg slobode	▪ predstavlja glavni gradski trg; ▪ kroz istoriju grada imao je razne funkcije kao što su saobraćajna i trgovačka, dok je danas namenjen primarno socijalizaciji i održavanju manifestacija; ▪ centralni je prostor pešačke zone i čvorište glavnih pravaca kretanja, koji centar povezuju sa ostatkom grada, prepoznat kao element identiteta i reperno-žižna tačka grada.⁶⁰⁷; ▪ frekventno je posećen i omogućava aktivnosti poput šetnje, stajanja, sedenja, razgledanja;	
Pozorišni trg	▪ predstavlja ulaznu zonu u Staro jezgro; ▪ svojim reprezentativnim oblikovanjem i estetskim izrazom prati arhitekturu dominantnog objekta kulture, ispred kog je formiran; ▪ programski prati Srpsko narodno pozorište; ▪ funkcionalno je dinamičan, jer predstavlja prolaz ka unutrašnjosti pešačke zone; ▪ zbog specifične konfiguracije terena usled arhitektonskog rešenja pozorišta ima pokrenutu i dinamičnu strukturu.	
Katolička porta	▪ je kompaktan ambijent, površinski najmanji i najzatvoreniji od svih trgova pešačke zone; ▪ predstavlja zaleđinu jednog od najznačajnijih religijskih objekata grada, rimokatoličke crkve Imena Marijinog; ▪ frekventno je posećen zbog brojnih ugostiteljskih sadržaja, ali i slobodne površine pogodne za druge aktivnosti, sedenje, igru, razgledanje i sl.	
Trg republike	▪ formiran je na samoj ivici starog jezgra i tangira stambenu zonu šireg centra; ▪ zbog svog položaja karakterno se razlikuje od ostalih trgova ove celine koji su skoncentrisani u unutrašnjosti zone; ▪ predstavlja ulaz u pešačku zonu, sa strane stambenog područja, zbog čega je ređe biran pravac;	

⁶⁰⁷ U okviru doktorske disertacije, Milinković sprovodi istraživanje u kom ispitanici prepoznaju Trg slobode kao jednu od najvažnijih mesta okuljanja i simbola grada.

Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019.

7.2 Analiza arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora pešačke zone Novog Sada

Za razumevanje doživljaja ambijentalne celine pešačke zone i uticaja koji formiraju mentalnu sliku prostora kod korisnika, važno je najpre analizirati karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata koji učestvuju u oblikovanju pojedinačnih javnih prostora. Ovaj korak neophodan je zbog načina na koji korisnici opažaju prostor ove ambijentalne celine, prikupljanjem percipiranih informacija o njenim segmentima, koje čine trgovi i ulice ovog područja. Zajednički činioci karaktera javnih prostora u ovoj urbanoj sredini, kao i njihove razlike, koje ih u svesti korisnika, izdvajaju u odnosu na druga mesta, gradiće doživljaj i sliku celokupne pešačke zone.

Analiza postojećeg stanja javnih prostora pešačke zone Novog Sada urađenja je na osnovu terenskog istraživanja i praćenja je tabelarnim prikazima svakog javnog prostora. U okviru tabela sistematizovane su i grupisane karakteristike na osnovu utvrđene klasifikacije u okviru teorijskog dela istraživanja. Analize su prikazane u Tabelama_12 (1, 2, 3, 4); 13 (1, 2, 3, 4); 14 (1, 2, 3, 4); 15 (1, 2, 3, 4); 16 (1, 2, 3, 4); 17 (1, 2, 3, 4); 18 (1, 2, 3, 4); 19 (1, 2, 3, 4); 20 (1, 2, 3, 4); 21 (1, 2, 3, 4); 22 (1, 2, 3, 4); 23 (1, 2, 3, 4); 24 (1, 2, 3, 4); 25 (1, 2, 3, 4); 26 (1, 2, 3, 4).

Nakon sprovedene analize, rezultati su sistematizovani i dati deskriptivno, komparacijom pojedinačnih karakteristika javnih prostora, koje zajedno grade ambijent pešačke zone. Rezultati su praćeni grafičkim prikazima (Mapa_1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11), koji vizuelno ističu glavne zaključke.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

TRGA SLOBODE

prikaz pozicije trga u pešačkoj zoni

orto foto prikaz trga

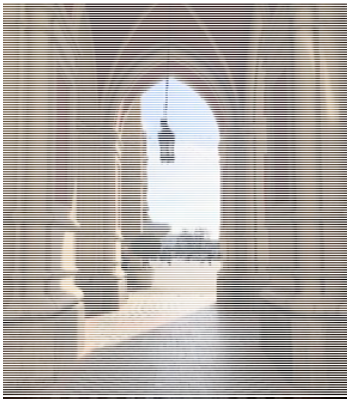

*

Slika_58: Kolaž fotografija Trga slobode

Tabela_12_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode - OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA SLOBODE	
OBJEKTI	PROSTORNE Veličina trga dozvoljava nesmetano sagledavanje svih nizova okružujućih objekata, s ozirom da ima karakter "otvorenog dominantnog trga trapezoidnog oblika."⁶⁰⁸ Dominantne vizure pružaju se ka najreprezentativnijim objektima, Gradskoj kući i crkvi Imena Marijinog, koji stoje naspramno jedan drugom. Svojim tornjevima ističu vertikalni postorni pravac i dominiraju prostorom, privlačeći poglede korisnika.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora su svojim glavnim fasadama orijentisani ka slobodnom prostoru trga. Arhitektura svih objekata predstavlja reprezentativne primere stila i vremena u kom su nastajali. Većina objekata pripada klasicističkim stilovima koje karakteriše bogato dekorisana fasada sa mnogo fasadne plastike. Osim njih, prostor trga vizuelno zatvara objekat Tanurdžićeva palata iz međuratnog perioda, kao i poslovnog objekta preko puta savremenijeg izraza, koji kompozicijom elemenata ne odudara od dominantnog pravca oblikovanja. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa preovladavaju pastelne nijanse, žute i bež boje.
	FUNKCIONALNE Najznačajniji objekti na trgu su reprezentativni objekat Gradske kuće i sakralno zdanje rimokatoličke crkve Imena Marijinog. Pored ovih tipologija, ostali objekti su predstavnici poslovnih objekata, koji jedino na istočnoj strani trga, u nastavku ulice Kralja Aleksandra, imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim sadržajima namenjem korisnicima. Objekti koji sa zapadne strane zatvaraju trg, nemaju otvorena prizemlja, dok Gradska kuća i crkva imaju arkadama oblikovan pretprostor, koji predstavlja polu-javni prelaz iz javnog prostora ka objektu.

⁶⁰⁸ **Tepavčević, B.:** *Trgovi u Vojvodini, Morfogeneza, fizička struktura i funkcije*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2008.

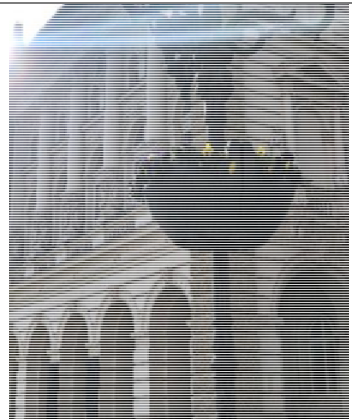
Tabela_12_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode - PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA SLOBODE	
PARTER	PROSTORNE Parter trga slobode nije adekvatno oblikovan s obzirom na činjenicu da se radi o glavnom gradskom trgu i jednoj od najfrekventnijih žiža Novog Sada. Trenutno stanje može se opisati kao homogena celina, koja podstiče isticanje objekata i drugih elemenata prisutnih u prostoru, ali kvalitet, bonitet i estetski dojam nisu na odgovarajućem nivou u odnosu na značaj trga za grad i njegovu prezentaciju ka širem okruženju.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Materijalizacija slobodne površine je asfalt, sa centralnim pravougaonim popločanjem u tamno crvenoj boji, koje služi kao podloga postavljenom spomeniku. Može se konstatovati nedostatak dizajna, bez mogućnosti razmatranja geometrije, kolorita, veličine elemenata i drugih karakteristika. U toku su radovi na rekonstrukciji delova Starog jezgra uključujući i razmatrani trg.
	FUNKCIONALNE Spomenuti nedostaci u oblikovanju popločanih površina uzrok su nepostojanja istaknutih linija kretanja ili različitih zona na površini trga (istaknuta zona za sedenje, naglašene tačke sa najboljim vizurama), pa tako element partera ne poziva korisnike na interakciju, osim ukoliko to nije učinjeno od strane nekog privremenog zabavnog sadržaja.

Tabela_12_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA SLOBODE		
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE	Količina zelenila na Trgu slobode je zanemarljiva i njen efekat na doživljaj skoro da ne postoji. Manifestacionoj funkciji trga ne pogoduje veliki broj fiksnih sadnica rastinja, međutim, adekvatnim promišljanjem količina prirodnih elemenata mogla bi biti znatno veća. Malobrojno zelenilo koje postoji, kao fiksne sadnice ili prenosive žardinjere, postavljene su linearno u prostoru. Vodena površina na trgu ne postoji.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Prema veličini, sadnice na trgu mogu se svrstati u nisko rastinje (drveće). Listopadno je što uslovljava promene u toku godišnjih doba. S obzirom da je većina vegetacije u žardinjerama i mobilna, donošenje i odnošenje, kao i promena pozicije i vrste vegetacije može pozitivno uticati na doživljaj prostora.
	FUNKCIONALNE	Zbog zanemarljive količine zelenila i nepostojanja vodenih formi, nije moguće govoriti o pozitivnim funkcionalnim karakteristikama prirodnih elemenata.

Tabela_12_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA SLOBODE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Na prostoru trga postoje linijski i tačkasto raspoređeni elementi urbanog mobilijara. Tačkasto i na centralnoj poziciji kao akcenat nalazi se spomenik Svetozaru Miletiću. Osim njega grupisano u jednoj tački stoje jarboli. Linijski su postavljene klupe i osvetljenje, kao i đubrijere i žardinjere. Linearna pozicija klupa pogodna je za razgledanje i posmatranje aktivnosti, ljudi i okolnih objekata, međutim manje je pogodna za podsticanje socijalizacije. Svi elementi opreme postavljeni su u ivični prostor, kako ne bi ometali organizaciju događaja na trgu.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje i estetika elemenata mobilijara prati stilske karakteristike i izraz okružujućih fasada. Najveći deo mobilijara izrađen je od kovanog gvožđa crne boje, sa ponekom kombinacijom sa drvetom. Izgled urbanog mobilijara u ovom prostoru ni sa čim ga ne ističe, već ovi elementi ostaju skoro neopaženi u celokupnoj slici prostora, kako zbog odnosa veličine trga i broja mobilijara, tako i zbog atraktivnosti same opreme.
	FUNKCIONALNE Prema funkciji u ovom prostoru nalazi se oprema za sedenje, osvetljenje, higijenu i održavanje, umetničko delo i posude za vegetaciju. S obzirom na veličinu i značaj javnog prostora, oseti se nedostatak određenih elemenata urbane opreme. Kandelabri dobro osvetljavaju prostor, dok osvetljenje na fasadama doprinosi ambijentanoj osvetljenosti. Dvostrano orijentisan niz klupa dozvoljava razgledanje i sagledavanje svih delova prostora.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

POZORIŠNOG TRGA

prikaz pozicije trga u pešačkoj zoni

orto foto prikaz trga

Slika_59: Kolaž fotografija Pozorišnog trga

Tabela_13_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga - OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA POZORIŠNOG TRGA	
OBJEKTI	PROSTORNE Dimenzije slobodne površine trga obezbeđuju dovoljnu distancu u odnosu na objekte da je moguće sagledati sve fasade okrenute ka trgu, kao celinu. Na primeru ovog prostora jasno se suočavaju dva stilska pravca i duha vremena koja karakterišu razvoj grada sagledan kroz graditeljsko nasleđe. Činjenica da ovaj prostor i njegovi objekti čine spoj Starog jezgra sa širim gradskim okvirom, podržana je kroz heterogenost arhitektonskom pristupu mesta.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Sa jedne strane trg zatvara objekat pozorišta, dok se naspramno nalazi niz objekata stilski kompatibilan sa unutrašnjosti pešačke zone. Objekat kulture oblikovan je monohromatskim pristupom, gde je konceptnom isticanja morfoloških karakteristika, oblika i međudnosa delova, stvorena monumentalna pozorišna kuća. U skladu sa duhom vremena i estetskim principima vremena kada je nastajao, principima kompozicije istakla se asimetrija, hipertrofija i akcentovanje, kao i homogenost fasadnog platna obloženog belim kamenim pločama bez dekorativnih detalja. Važan morfološki element predstavlja pristupno stepenište koje funkcionalno povezuje trg i zgradu, istovremeno ih oblikujući kao jedinstvenu celinu. Naspramno pozorištu, nalazi se niz objekata, ostataka uličnog fronta nekadašnjeg uličnog pravca koji je vodio ka glavnom trgu. Njihova proporcija, simetrija, ritam i fasadna plastika, kontriraju dominantnoj pozorišnoj zgradi i nagoveštavaju stilski izraz pešačke zone, materijalizovani fasadnim malterom i završno obrađeni u pastelnim nijansama.
	FUNKCIONALNE Tipološki najznačajniji objekat je SNP, koji nema standardno otvoreno prizemlje, ali svojim programom često zauzima prostor trga i poziva na korišćenje i interakciju. Ostali objekti su stambeno-poslovne namene, sa sadržajima u prizemlju namenjenim korisnicima.

Tabela_13_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga - PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA POZORIŠNOG TRGA		
PARTER	PROSTORNE	Pozorišni trg obnovljen je u okviru projekta rekonstrukcije dela Starog jezgra grada i novim rešenjem dobijene su slobodne površine mestimično prekinute zelenim prostorima. Svedenim rešenjem daje se adekvatan pandan dominantnom arhitektonskom izrazu i dobija svečani reprezentativni karakter kao pretprostor objekta kulture. Rešenje je dalo pogodnu podlogu za isticanje drugih prostornih elemenata.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizaciju karakterišu svedenost u strukturi, teksuri i boji. Popločan je granitnim pravougaonim pločama relativno malih dimenzija, diskretno toniranih u 3 nijanse, koje se smenjuju u manjim segmentima, dajući dinamičan vizuelni efekat.
	FUNKCIONALNE	Podeljen zelenim površinama, funkcije partera su podeljenje u deo primarno namenjen kretanju i prolasku ka unutrašnjosti pešačke zone i delu uz prostornu klupu, za zadržavanje i boravak u prostoru. Posebnu retoričku funkciju parteru daje postavljena "memorijalna traka" kao uspomena na nekadašnju Malu jevrejsku ulicu sa instaliranim pločama sa natpisima značajnih za razvoj grada.

Tabela_13_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA POZORIŠNOG TRGA		
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE	Novo rešenje ovog trga donelo je povećanje zelenih površina u ovom prostoru, koje znatno doprinosi ambijentu. Vegetacija je primarno površinskog karaktera, sa mestimičnim tačkastim elementima. Kao novi element u prostor je uvedena voda u vidu plitkih vodenih ogledala, koji podižu atraktivnost prostora.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Zelenim površinama i prostornim žardinjerama dominira parterno zelenilo u vidu trave, sa nizovima ili pojedinačnim stablima niskog i srednjeg rastinja. Izbor listopadnog zelenila omogućava promenljivost ambijenta usled sezonskih promena. Vodena ogledala su u obliku pravougaonih kadica obloženih granitom, upuštenih u parter.
	FUNKCIONALNE	Količina zelenila ima pozitivan uticaj na mikroklimatske uslove poteza. Pozicija zelenih površina na neki način deli prostor na dinamičniju površinu za kretanje i statičniju za zaustavljanje. Takođe, zelenilo odvaja i "ograđuje" objekat prostora i dodatno ga ističe, ozeljenavanjem podzemnih delova objekta, gde se bela boja fasade dodatno ističe zbog zelene boje u podnožju objekta. Određeni elementi u žardinjerama čine sastavni deo kompozicije sa vodenim ogledalima.

Tabela_13_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA POZORIŠNOG TRGA	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Novim oblikovanjem, trg je dobio elemente mobilijara koji u skladu sa savremenim trendovima umesto tačkastog, poprima prostorne karakteristike. Sedenje je organizovano na linearnom potezu prostorne klupe, prostorne žardinjere daju treću dimenziju prostoru, dok tačkasti elementi čine grupnu formi i multufukcionalnu kompoziciju.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje i estetika elemenata mobilijara prati stilske karakteristike i izraz zgrade pozorišta i savremene estetike na polju dizajna i oblikovanja predmeta. Kombinuju se elementi od nerđajućeg čelika, betona i drveta, koji definišu ambijentalni karakter i atraktivnost mesta. Kontinualna linearna klupa formirana je oblaganjem prostornog zidića oko objekta i osim interesantnog detalja, predstavlja punkt za socijalizaciju. Ostali prostori za sedenje u obliku izdignutih betonskih kubusa obloženih drvetom čine celinu sa pravougaonim betonskim žardinjerama i granitnim kadicama vodenih ogledala. Postoji veliki broj zaštitnih i informativnih elemenata opreme izrađenih od nerđajućeg čelika, moderne linije dizajna.
	FUNKCIONALNE Prema funkciji u ovom prostoru nalazi se oprema za sedenje, osvetljenje, higijenu i održavanje, umetničko delo i posude za vegetaciju, kao i stubići za zaštitu, prostor za parkiranje bicikala, info-stub, česma. Funkcionalno osvetljenje trga je dobro, dok osvetljenje na fasadama doprinosi ambijentanoj osvetljenosti. Veliki broj funkcionalno različitih elemenata urbane opreme doprinosi prijatnosti boravka i komforu koji prostor pruža. Takođe, postojanje spomenika balerini Marini Olenjinoj, dodatni je akcenat ambijenta ove celine.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

KATOLIČKE PORTE

prikaz pozicije trga u pešačkoj zoni

orto foto prikaz trga

Slika_60: Kolaž fotografija Katoličke porte

Tabela_14_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte - OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA KATOLIČKE PORTE	
OBJEKTI	PROSTORNE Dimenzija i prostorni odnosi slobodne površine i okružujućih objekata Katoličke porte pogoduju sagledavanju fasada objekata, kao i nizova koje kao granica formiraju. Doživljaju mesta dodatno doprinosi potpuna zatvorenost trga koju formiraju kontinualni nizovi fasadnog platna, sa vizuelno neznatnim prekidima uskih ulaza u prostor. Najdominantnija struktura je zdanje crkve, koja svojom visinom, a posebno tornjem uvodi izražen dominantni pravac u sagledavanje i pojačava efekat zatvorenosti.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Arhitektura objekata je stilski ujednačena sa predstavnicima klasicističkih stilova Starog jezgra. Sa dve strane prostoru su okrenute glavne fasade, objekta Plebanije i niza stambeno-poslovnog bloka, dok se sa druge dve oslanja na bočne fasade neogotske rimokatoličke crkve i stambeno-poslovnog objekta. Karakteristike stila diktirale su principe kompozicije i ujednačenost fenestracije i odnosa između primenjenih strukturnih elemenata na fasadi, kao i prisustvo bogate fasadne plastike i ujednačenog blagog kolorita pastelnih nijansi.
	FUNKCIONALNE Najznačajniji objekat predstavlja crkva Imena Marijinog, koja iako se na trg oslanja bočnom stranom, predstavlja najdominantniji objekat zbog svoje monumentalnosti. Nastavak sakralne tipologije leži u zgadi Plebanije. međutim jasno funkcionalno definisan stambeno-poslovni objekat, takođe diktira aktivnosti i karakter mesta. Objekat Kulturnog centra, iako blago povučen od žiže dešavanja, izlaskom programa u prostor Porte doprinosi uvek novim, nesvakidašnjim i specifičnim sadržajem životu javnog prostora. **

Tabela_14_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte - PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA KATOLIČKE PORTE		
PARTER	PROSTORNE	Slobodna površina trga popločana je na način da odaje utisak jedinstva. Tretman partera u ovom prostoru doprinosi doživljaju celovitosti i kompaktnosti prostora jer je kao celina saglediv, skladan i integrisan. U slučaju ovog prostora, atraktivnost popločanja utiče na dinamiku prostora i moguće je doživeti ga kao samostalan prostorni element.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizacija slobodnih površina urađena je behaton kockama u 3 boje, čijim ređanjem je formirana složena kvadratna šara koja se ritmično ponavlja celim prostorom. Presecanje linija i ritam šara doprinosi dinamičnosti partera koja se preslikava i na javni život na trgu.
	FUNKCIONALNE	Iako kroz ovaj prostor postoje jasni dominantni pravci kretanja, jer predstavlja vezu između unutrašnjosti pešačke zone i šireg centra grada, popločanjem se oni ne ističu. Jednak tretman partera na celokupnoj površini ne izdvaja nijednu prostornu ili funkcionalnu celinu, što dodatno podstiče kompaktnost ambijenta.

Tabela_14_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA KATOLIČKE PORTE	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE U prostoru Porte postoje elementi zelenila i vode. Dok je vegetacija veoma oskudna u vidu dva kratka drvoreda prisustvo vode naglašeno je veličinom fontane, koja postaje dominantni element, kao centralno postavljen hipertofiran akcenat slobodne površine.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Prema veličini, sadnice na trgu mogu se svrstati u nisko i srednje rastinje (drveće) iz kategorije listopadne vegetacije, što obezbeđuje promene u toku godišnjih doba. Fontana je oblikovana pravougaono sa vertikalnim centralnim segmentom, završno materijalizovana mermerom, u nijansama svetlo sive boje.
	FUNKCIONALNE Iako u malim količinama, vegetacija ovog ambijenta pruža zaklon od prekomerne insolacije u određenim segmentima prostora i time doprinosi prijatnosti boravka, u zonama predviđenim za zadržavanje i sedenje. Vodeni element takođe doprinosi snižavanju temperature u letnjem periodu, ali je ujedno uobličio i nestandardnu funkciju žižne tačke, koja služi za sedenje i oko koje se integriše značajan deo društvene interakcije na trgu.

Tabela_14_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA KATOLIČKE PORTE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Dominanti deo opreme čini nameštaj ugostiteljskih objekata koji se nalaze u prizemljima objekata, koji je organizovan u grupne forme, koje formiraju nizove na ivicama slobodne površine. Osim njih, prisutan je mali broj tačkasto raspoređenog gradskog mobilijara.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovno gradski mobilijar prati stil objekata i oblikovan je u kitnjastim detaljima od kovanog gvožđa. Oprema ugostiteljskih objekata, prati estetiku i izraz njihovih brendova i nije primetan pokušaj usklađenosti i jedinstvenog stilskog izraza kroz primenu materijala ili dizajna.
	FUNKCIONALNE Fukncionalno, mobilijar podržava sedenje u okviru bašti lokala, međutim nedostaju elementi za sedenje na slobodnoj površini trga, iako korisnici to nekim delom nadomeštaju sedenjem na ivici fontane. Prisutna su rasvetna tela i manji broj đubrijera, na najfrekventnijim linijama kretanja i ulazima u prostor. Kandelabri dobro osvetljavaju prostor, dok osvetljenje na fasadama doprinosi ambijentalnoj osvetljenosti.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

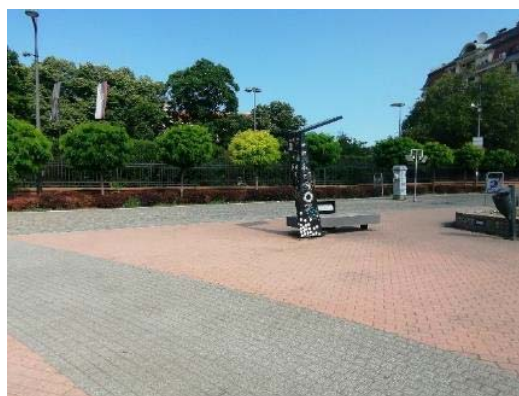
TRGA REPUBLIKE

prikaz pozicije trga u pešačkoj zoni

orto foto prikaz trga

Slika_61: Kolaž fotografija Trga republike

Tabela_15_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga republike - OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA REPUBLIKE		
OBJEKTI	PROSTORNE	Strukturalno je razgrađen prostor, zbog znatno veće širine slobodne površine, u odnosu na visinu objekata, zbog nepostojanja vizuelne granice sa jugoistočne strane, kao i parking prostora i ulice koji ga zatvaraju sa severoistoka. Iako se nalazi ispred značajnog javnog objekta, gimnazije J. J. Zmaj, povučenost objekta od regulacije čini da se između trga i objekta ne prepoznaje prostorna veza. Zbog veličine prostora, okolni objekti sagledivi su kao celine, međutim ne postoji vizuelna usaglašenost u njihovoj arhitekturi.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Stilski neusaglašeni niz bloka koji pripada pešačkoj zoni, sa različitim visinama, principima kompozicije i koloritom i dekorom fasadnog platna, vizuelno razgrađuje prostor. Naspramno njemu, udaljeni niz posleratne arhitekture, takođe ne doprinosi ambijentalnosti.
	FUNKCIONALNE	Tipološki najznačajniji objekat je zgrada gimnazije, koji funkcionalno, kao ni strukturalno nema interakciju sa slobodnom površinom trga. Niz stambeno-postovnih kuća, koji su deo urbanog bloka Starog jezgra sačinjenog od tzv. tipologije građanskih kuća, u prizemljima pruža oskudne sadržaje, koji nisu naročito frekventno posećeni od strane korisnika pešačke zone. Niz višeporodičnih stambenih objekata sa severoistočne strane trga, u prizemljima ne ostvruje skoro nikakvu interakciju sa korisnicima trga.

Tabela_15_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga republike - PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA REPUBLIKE	
PARTER	PROSTORNE Način popločanja ovog prostora doprinosi objedinjavanju i jedinstvu ovog, strukturalno razgrađenog ambijenta. Homogenost partera jedina je karakteristika koja vizuelno vezuje ostale činioce ove urbane celine. Takođe, zahvaljujući tretmanu slobodne površine, moguće je naglašavanje drugih arhitektonsko-urbanističkih elemenata.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Materijalizaciju karakterišu usitnjena struktura dobijena ređanjem pravougaonih elemenata behatona crvene boje, koje podseća na opeku i odgovara duhu vremena šireg okruženja. Jednostavan slog nadograđuje se uvođenjem trake od sivih kamenih kocki, koja se pruža linearno kroz prostor.
	FUNKCIONALNE Parteru ovog prostora može da se dodeli uloga vizuelne veze i jedinstva prostornih elemenata, kao i ukazivanja na dominantan pravac kretanja preko naglašene trake istaknute koloritom, u odnosu na ostatak homogenog popločanja.

Tabela_15_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga republike – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA REPUBLIKE	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE Od prirodnih elemenata u ovom javnom prostoru, prisutna je vegetacija. Oblikovana je kao prostorna struktura površinskog prostiranja. Osim prisutnog zelenila, prostoru vzueto doprinosi velika količina zelenila u dvorištu gimnazije, u porti crkve i ozelenjeni završetak Gimnazijske ulice. Iako sam prostor trga nije naročito bogat zelenilom, opšti utisak je da ga ima dovoljno.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Polukružne prostorne žardinjere postavljene su u nekoliko tačaka površine trga i ozelenjene su parternim zelenilom i niskim rastinjem. Vegetacija ima promenljiv karakter, u zavisnosti od godišnjeg doba.
	FUNKCIONALNE Način oblikovanja zelenila ima dve važne uloge u ambijentu od kojih je jedna strukturalna, jer izdignute žardinjere koje pokreću ravan teren, daju korisnicima određeni osećaj zatvorenosti, koji prostoru nisu obezbedili objekti. Drugi značajan efekat koji ima ovako akcentovan i hipertrofirani element jeste stvaranje osećaja kompaktnosti prostora, iako ona, kako je ranije objašnjeno, ne postoji.

Tabela_15_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Trga republike – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA TRGA REPUBLIKE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Urbani mobilijar karakteriše tačkasti prostorni raspored, u kom elementi opreme ne ostvaruju izražene međudnose. Pojedinačni elementi osmišljeni su kao akcenti u prostoru, privlačeći pažnju i pozivajući na korišćenje.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Glavni predstavnici ove grupe elemenata su monumentalni spomenik Kralju Petru I, centralno pozicioniran i izdignut u odnosu na nivo terena. Drugi akcenat predstavlja linearna dvostrano orijentisana drvena klupa. Zakrivljena linija koju klupa obrazuje prati pravac naglašene trake u parteru, koju diktiraju polukružne prostorne žardinijere. Treći akcenat je multifunkcionalna klupa savremenog dizajna materijalizovana u drvetu i metalu. Pored njih u prostoru se nalaze klupe standardnog izgleda, korpe za otpatke, rasveta, koji se vizuelno i oblikovno ne ističu, a materijalizacija im je metal.
	FUNKCIONALNE Prema funkciji u ovom prostoru nalazi se oprema za sedenje, osvetljenje, higijenu i održavanje, umetničko delo i posude za vegetaciju, kao i stubići za zaštitu, prostor za parkiranje bicikala i multifunkcionalna klupa koja predstavlja jedan od retkih elemenata pešačke zone, koji odražava tehnološki napredak i potrebe savremenog čoveka.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

ZMAJ JOVINE ULICE

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_62: Kolaž fotografija Zmaj Jovine ulice

Tabela_16_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice - OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ZMAJ JOVINE ULICE	
OBJEKTI	PROSTORNE Odnos širine slobodne površine i visine niza objekata koji čine prostorni okvir ulice omogućavaju sagledavanje fasada u segmentima. Arhitektura ovog poteza utiče na vizuelne veze i doživljaj jedinstvenog prostora, iako nije saglediv u celini. Objekti u nizu predstavljaju vodilje kroz najvažniji linearni pravac pešačke zone.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora deo su urbanih blokova Starog jezgra i svojim glavnim fasadama orijentisani su ka slobodnom prostoru trga. Arhitektura svih objekata predstavlja reprezentativne primere stila i vremena u kom su nastajali. Većina objekata pripada klasicističkim stilovima, od baroka, preko neo-klasicizma i neo-renesanse, koje karakteriše bogato dekorisana fasada sa mnogo fasadne plastike. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, fenestracija, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa preovladavaju pastelne nijanse, žute i bež boje.
	FUNKCIONALNE Dominantna tipologija su predstavnici stambeno-poslovnih objekata, građanskog tipa, koji imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim, ugostiteljskim i uslužnim sadržajima namenjem korisnicima. Sadržaji prizemlja su jedan od glavnih razloga što je ovaj potez najfrekventnije korišćen pravac zone. Ulicu sa severne strane zatvara objekat Vladičanskog dvora, koji svojom reprezentativnošću i slobodnostojećom strukturom dominira tim delom ulice.

Tabela_16_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice - PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ZMAJ JOVINE ULICE		
PARTER	PROSTORNE	Parter ulice je sveden i smiren i predstavlja homogeni gradski pod, koji dozvoljava isticanje drugih arhitektonsko-urbanističkih elemenata. Za kvalitet, bonitet i estetski dojam može se reći da nisu na odgovarajućem nivou, u odnosu na značaj ulice za grad i njegovu prezentaciju ka širem okruženju.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizacija slobodne površine izvedena je u elementima behatona, čije ređanje formira usitnjenu strukturu, koja zbog monohromatskog tretmana nije vizuelno izražena. Svetla bež boja, mestimično je prečena linijama u sivoj nijansi. Razlikuje se jedino šara u delu kontakta sa Dunavskom ulicom, gde se menja u linijski formiran raster.
	FUNKCIONALNE	Funkcija partera, pre svega je isticanje arhitekture uličnog poteza i adekvatna podloga za druge prostorne elemente. Takođe, promena šare u delu proširenja ispred Vladičanskog dvora, nagoveštava poziv na zadržavanje i okupljanje u tom segmentu.

Tabela_16_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ZMAJ JOVINE ULICE		
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE	U delu ulice sa užim poprečnim profilom, ka Trgu slobode, primetno je potpuno odsustvo prirodnih elemenata, osim na potezu uz crkvu Imena Marijinog, koju bočno prati pejzažno uređenje, dok se u drugom, širem delu pojavljuje linijski postavljena vegetacija u vidu drvoreda sa obe strane ulice. Osim toga, mestimično i povremeno se pojavljuju prenosivi detalji zelenila u stojećim ili visećim žardinjerama.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Prema veličini, sadnice su srednje rastinje (drveće) koje je listopadno, što uslovljava promene u toku godišnjih doba. U žardinjerama se postavljaju cvetni aranžmani karakteristični po koloritu.
	FUNKCIONALNE	Mala količina zelenila nema naročit ekološki uticaj, iako u fragmentu ulice u kom postoji pruža zaštitu od sunca u letnjem periodu godine. Takođe, postojanje zelenila povećava ambijentalni karakter tog dela ulice, u kom se opaža veći stepen zadržavanja, okupljanja i raznovrsnije aktivnosti nego u prvom delu ulice.

Tabela_16_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ZMAJ JOVINE ULICE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Na celokupnom potezu ulice dominantnu opremu čini nameštaj letnjih bašti ugostiteljskih lokala, koji popunjavaju značajan deo slobodne površine. Ova situacija u užem delu ulice ne ostavlja prostora za naročit broj uličnog mobilijara, osim linearno postavljenog osvetljenja i tačkasto raspoređenih kanti za otpatke. Na samom početku ulice, ka Trgu slobode, postoji grupisan mobilijar. Širi deo ulice odlikuju grupne forme mobilijara na nekoliko punktova.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje i estetika elemenata mobilijara prati stilske karakteristike i izraz okružujućih fasada. Najveći deo mobilijara izrađen je od kovanog gvožđa crne boje, sa ponekom kombinacijom sa drvetom tamne boje. Izgled urbanog mobilijara u ovom prostoru ni sa čim ga ne ističe, već ovi elementi ostaju skoro neopaženi u celokupnoj slici prostora, zbog atraktivnosti same opreme.
	FUNKCIONALNE Na ovom prostoru prisutni su elementi za sedenje, pri oba kraja ulice, linearno postavljeni za razgledanje okoline, kao i kvadratno grupisani koji podstiču socijalizaciju. Kandelabri dobro osvetljavaju prostor, dok osvetljenje na fasadama doprinosi ambijentanoj osvetljenosti. Spomenik Jovanu Jovanoviću Zmaju zauzima poziciju na samom kraju ulice, na proširenju kom predstavlja vizuelni akcenat.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

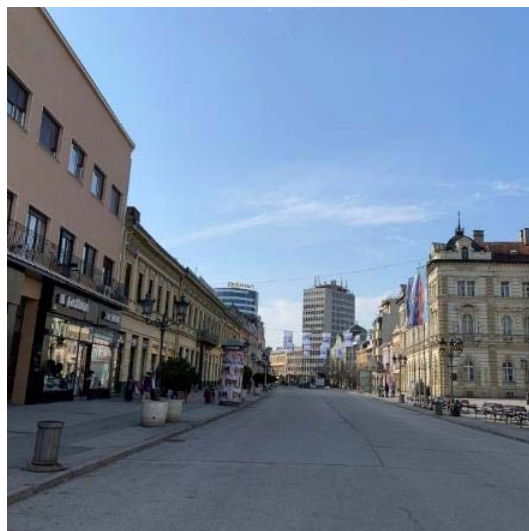
ULICE KRALJA ALEKSANDRA

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_63: Kolaž fotografija ulice Kralja Aleksandra

Tabela_17_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra - OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE KRALJA ALEKSANDRA	
OBJEKTI	PROSTORNE Dimenzije poprečnog profila obezbeđuju dovoljnu distancu u odnosu na objekte da je moguće sagledati sve fasade niza, kao celinu. Na primeru ovog prostora jasno se suočavaju dva stilska pravca i duha vremena koja karakterišu razvoj grada sagledan kroz graditeljsko nasleđe. Činjenica da ovaj prostor i njegovi objekti čine spoj Starog jezgra sa širim gradskim okvirom, podržana je kroz heterogenost arhitektonskom pristupu mesta. Kontakt ulice sa bulevarom Mihajla Pupina karakterišu objekti novijeg datuma, dok središnji potez čine klasicistički stilovi.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Proporcija, simetrija, ritam i fasadna plastika brojno dominantnijeg stila uklapaju se u ambijentalne karakteristike pešačke zone, bogato dekorisani i u svetlim nijansama fasadnog platna. Objekti novijeg datuma materijalizovani su većim staklenim površinama i betonskim elementima, koji ističu duh nekog drugog perioda.
	FUNKCIONALNE Dominantnu tipologiju predstavljaju stambeno-poslovni objekti na dva sprata, koji su svojim prizemljima otvoreni za korisnike i u kojima je pretežno trgovački sadržaj. Osim ovih objekata, niz gradi i bočna strana objekta Gradske kuće.

Tabela_17_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra - PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE KRALJA ALEKSANDRA	
PARTER	PROSTORNE Parter ulice nije adekvatno oblikovan s obzirom na činjenicu da se radi o važnom i frekventnom pravcu centra. Trenutno stanje može se opisati kao homogena celina, koja podstiče isticanje objekata i drugih elemenata prisutnih u prostoru, ali kvalitet, bonitet i estetski dojam nisu na odgovarajućem nivou u odnosu na značaj trga za grad i njegovu prezentaciju ka širem okruženju.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Materijalizacija slobodne površine je asfalt i konstatuje se nedostatak dizajna, bez mogućnosti razmatranja geometrije, kolorita, veličine elemenata i drugih karakteristika. U toku su radovi na rekonstrukciji delova Starog jezgra, uključujući i razmatranu ulicu.
	FUNKCIONALNE Spomenuti nedostaci u oblikovanju popločanih površina uzrok su nepostojanja istaknutih linija kretanja ili naglašavanja različitih zona kao što su mesta ulivanja u trg, ukrštanja pravaca kretanja i sl., pa tako element partera ne poziva korisnike na interakciju, osim ukoliko to nije učinjeno od strane nekog privremenog zabavnog sadržaja.

Tabela_17_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE KRALJA ALEKSANDRA	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE Prirodni elementi prisutni na ovom potezu predstavljaju linijski postavljene sadnice, drvored, sa jedne strane i takođe linearno raspoređene žardinjere sa druge strane. Voda nije prisutna u prostoru.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Drvored čine sadnice srednjeg rastinja, iz kategorije listopadnih biljaka posađenih u otvore ostavljenje u parteru. U žardinjerama se nalaze različite vrste niskog rastinja, drveća i žbunja.
	FUNKCIONALNE Zbog zanemarljive količine zelenila i nepostojanja vodenih formi, nije moguće govoriti o pozitivnim funkcionalnim karakteristikama prirodnih elemenata.

Tabela_17_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE KRALJA ALEKSANDRA	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Ovaj ulični potez je veoma oskudno opremljen urbanim mobilijarom, iako njegove dimenzije omogućuju zone za zaustavljanje i boravak u njemu. Sva prisutna oprema raspoređena je linearno, bez uočljive namere da se njim doprinese kvalitetu mesta.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje i estetika elemenata mobilijara prati stilske karakteristike i izraz okružujućih fasada. Najveći deo mobilijara izrađen je od kovanog gvožđa crne boje. Izgled urbanog mobilijara u ovom prostoru ni sa čim ga ne ističe, već ovi elementi ostaju skoro neopaženi u celokupnoj slici prostora, zbog atraktivnosti same opreme. Osim toga postoji savremeno oblikovan, u staklu materijalizovan ulaz u javni toalet i ne naročito estetski privlačna ograda oko mesta gde se kolska rampa spušta ispod ulice. Završetak ulice ka bulevaru karakteriše postavljen, nedovoljno istaknut segment pruge sa vagonom nekadašnje "Trčike", koji oblikuje fizički trag prošlosti i identiteta Novog Sada.
	FUNKCIONALNE Na ovom prostoru prisutni su elementi za održavanje, nekoliko standardizovanih telefonskih govornica, koje stilski ne pripadaju ambijentu, kandelabri koji dobro osvetljavaju prostor, dok osvetljenje na fasadama doprinosi ambijentalnoj osvetljenosti. Spomen postavka vagona ima potencijal da postane akcenat ovog dela, ukoliko bi se oblikovanje celokupnog prostora usmerilo ka postizanju tog cilja. Ona međutim ostaje neprimetna iza mnogih pojedinačnih elemenata oblikovno neusklađenih prodajnih edikula.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

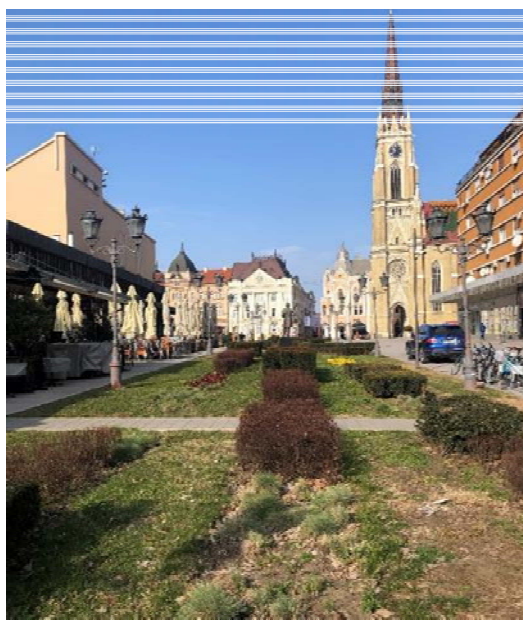
ULICE MODENE

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_64: Kolaž fotografija ulice Modene

Tabela_18_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene– OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MODENE		
OBJEKTI	PROSTORNE	Kao i kod ulice Kralja Aleksandra, dimenzije poprečnog profila obezbeđuju dovoljnu distancu u odnosu na objekte da je moguće sagledati sve fasade niza, kao celinu, što je atipično za posmatranu pešačku zonu. Ovo je jedini potez na kom ambijent ne karakterišu klasicistički objekti građanske arhitekture protekla dva veka, već savremeniji izraz XX veka. Činjenica da ulica predstavlja vezu sa širim centrom grada, postepeni je prelaz ka karakteristikama istorijskog jezgra. Fasade objekata formiraju niz sa obe strane i tako zatvaraju pravac. Ujednačena arhitektura, svedenog kolorita čini smiren okvir javnog prostora.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Fasadno platno nosi karakteristike Moderne sa izraženim horizontalnim prozorskim trakama i elementima koji dodatno akcentuju horizontalnost, kao i tipično nepostojanje dekorativnih elemenata. Oblikovno dominantan je objekat Tanurdžićeve palate koji je nosilac karaktera celokupnog poteza.
	FUNKCIONALNE	Prisutna je tipologija poslovnih objekata, koji svojim prizemljima pružaju sadržaje korinicima, koji ih frekventno koriste na putanji ka nekim drugim prostorima centra, ali i kao primarne ciljeve kretanja. Prizemlje Tanurdžićeve palate namenjeno je trgovačkim i uslužnim funkcijama, dok je suprotna strana ulice dominantno podređena ugostiteljskim sadržajima.

Tabela_18_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–
PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MODENE	
PARTER	PROSTORNE Neizgrađena površina ulice podeljenja je zelenom površinom na dva dela, različito tretirana u pogledu popločanja. Oba linearna, različitih širina, razlikuju se i prema frekventnosti i razloga korišćenja. Parter ovog poteza ulazi u fazu rekonstrukcije, što bi trebalo da unapredi stanje ovih površina, koje trenutno predstavljaju neatraktan i zanemaren arhitektonsko-urbanistički element.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Površina koja obezbeđuje pristup interventnih i komunalnih vozila do centra asfaltirana je, dok je deo uz objekte na suprotnoj strani popločan svetlo sivim kockama behatona. Oba dela predstavljaju vizuelno homogenu, neupadljivu površinsku strukturu, zanemarljivu u procesu doživljaja mesta.
	FUNKCIONALNE Iako kroz ovaj prostor postoje jasni dominantni pravci kretanja, jer predstavlja vezu između unutrašnjosti pešačke zone i šireg centra grada, popločanjem se oni ne ističu. Jednak tretman partera na celokupnoj površini ne izdvaja nijednu prostornu ili funkcionalnu celinu, što dodatno podstiče kompaktnost ambijenta.

Tabela_18_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–
PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MODENE		
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE	Ulica Modene sadrži jednu od većih zelenih površina u ovom delu centra. Površinski se prostire i predstavlja specifičnost mesta. Osim toga u prostoru postoji tačkasti element, solitarno stablo „Koprivića“, koje je jedan od simbola ovog dela i spomenik prirode prve kategorije.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Zelena površina je izduženog, pravougaonog oblika, u nivou terena. Prema veličini sadnog materijala, površina je ozelenjena parternim zelenilom sa cvetnim lejama, koje su vizuelno promenljive u zavisnosti od godišnjeg doba i održavanja. Potez se završava stablom srednjeg rastinja, čija široka krošnja pruža hlad i vizuelno osveženje u gusto izgrađenom urbanom tkivu.
	FUNKCIONALNE	Zelenilo u ulici ima višestruku funkciju. Strukturalno deli prostor u dve zone, isključivo pešačku i prostor za pristup motornih vozila. Količina zelenila utiče na vizuelno oplemenjivanje i estetiku prostora, dok krošnja stabla pruža zaklon od prekomerne insolacije.

Tabela_18_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–
URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MODENE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Prisutan je urbani mobilijar koji je linearno raspoređen u dva niza, oko pravougaone zelene površine. Osim njega, dominantna je oprema ugostiteljskih lokala i nameštaj letnjih bašti, koje su grupisane i nižu se uz ivicu slobodne površine. Centralno je tačkasto postavljen spomenik Lazi Kostiću, koji zbog načina isticanja i veličine prostora nije ostvario potencijal da postane akcenat u prostoru.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovno gradski mobilijar prati stil opreme koja se nalazi u ostatku ambijentalne zone, oblikovan je u kitnjastim detaljima od kovanog gvožđa. Oprema ugostiteljskih objekata, prati estetiku i izraz njihovih brendova i nije primetan pokušaj usklađenosti i jedinstvenog stilskog izraza kroz primenu materijala ili dizajna.
	FUNKCIONALNE Fukncionalno, mobilijar podržava sedenje u okviru bašti lokala. Gradski mobilijar obezbeđuje sedenje na linearnom potezu ispod stabla koprivića. Širina profila dozvoljava dodatne elemente sedenja, ali zahteva promišljanje prostorne organizacije i načina kombinovanja svih arhitektonsko-urbanističkih elemenata. Prisutna su rasvetna tela i manji broj đubrijera, na najfrekventnijim linijama kretanja i ulazima u prostor. Na početku poteza nalaze se prodajne edikule, koje svojim oblikovanjem ne prate ambijentalni karakter pešačke zone.

An aerial photograph of a city street grid. Red lines are overlaid on the image, tracing a path through the streets. The path starts from the bottom left, moves horizontally, then turns diagonally upwards to the right, and finally turns horizontally to the right again. The surrounding area shows various buildings, green spaces, and other street features.

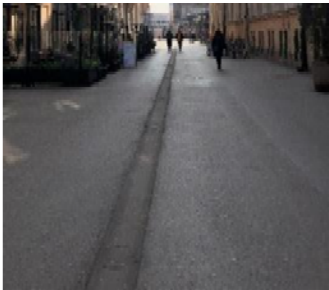

222

Tabela_19_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice– OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NJEGOŠEVE ULICE		
OBJEKTI	PROSTORNE	Odnos širine slobodne površine i visine niza objekata koji čine prostorni okvir ulice omogućavaju sagledavanje fasada u segmentima. Arhitektura ovog poteza utiče na vizuelne veze i doživljaj jedinstvenog prostora, iako nije saglediv u celini. Jedna strana ulice formirana je glavnim fasadama objekata, dok drugu čine bočne fasade i time smanjuju značaj celokupnog ambijenta.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora, deo su urbanih blokova Starog jezgra. Svi objekti su predstavnici stila i vremena u kom su nastajali. Većina objekata pripada klasicističkim stilovima, od baroka, preko neo-klasicizma i neo-renesanse, koje karakteriše bogato dekorisana fasada sa mnogo fasadne plastike. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, fenestracija, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa preovladavaju pastelne nijanse, žute i bež boje.
	FUNKCIONALNE	Dominantna tipologija su predstavnici stambeno-poslovnih objekata, građanskog tipa, koji imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim, ugostiteljskim i uslužnim sadržajima namenjenim korisnicima. Sadržaji prizemlja su jedan od glavnih razloga što se ovaj potez posećuje, iako je on ujedno i jedan od pristupa Trgu slobode.

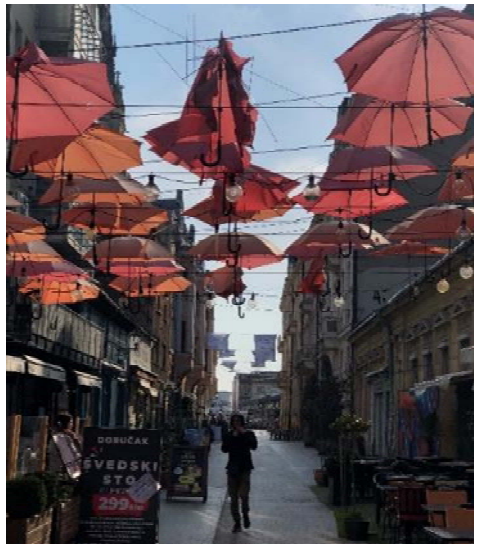
Tabela_19_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice–PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NJEGOŠEVE ULICE		
PARTER	PROSTORNE	Parter ulice nije adekvatno oblikovan s obzirom na činjenicu da se radi o delu značajne gradske celine. Trenutno stanje može se opisati kao homogena celina, koja podstiče isticanje objekata i drugih elemenata prisutnih u prostoru, ali kvalitet, bonitet i estetski dojam nisu na odgovarajućem nivou.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizacija slobodne površine je asfalt i konstatuje se nedostatak dizajna, bez mogućnosti razmatranja geometrije, kolorita, veličine elemenata i drugih karakteristika. U toku su radovi na rekonstrukciji delova Starog jezgra uključujući i razmatranu ulicu.
	FUNKCIONALNE	Spomenuti nedostaci u oblikovanju popločanih površina, uzrok su nepostojanja istaknutih linija kretanja ili naglašavanja različitih zona kao što su mesta ulivanja u trg, ukrštanja pravaca kretanja i sl., pa tako element partera ne poziva korisnike na interakciju, osim ukoliko to nije učinjeno od strane nekog sadržaja u prizemljima objekata.

Tabela_19_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice–
PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NJEGOŠEVE ULICE	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE U prostoru nema prirodnih elemenata, osim malog broja žardinjera sa vegetacijom koji su deo dekora ispred lokala u prizemljima objekata, pa ne mogu da se analiziraju kao elementi oblikovanja javnog prostora.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Nisko rastinje i cveće postoji u raznovrsnim saksijama i žardinjerama, malih dimenzija koje su promenljive u zavisnosti od odluke vlasnika lokala.
	FUNKCIONALNE Zbog nedostatka prirodnih elemenata, nije moguće razmatrati njihove efekte i funkcije.

**Tabela_19_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice–
URBANI MOBILIJAR**

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA NJEGOŠEVE ULICE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Urbani mobilijar je takođe prisutan u veoma malom broju i nemoguće je analizirati njegove prostorne odnose. Najistaknutiji efekat pružaja oprema letnjih bašti mnogobrojnih ugostiteljskih sadržaja koja u znatnoj meri popunjava prostor.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje nekolicine elemenata prati estetiku i stilske karakteristike objekata. Materijal od kog su napravljeni je kovano gvožđe, kitnjasto dekorisano.
	FUNKCIONALNE Prisutni elementi opreme su svetiljke koje su, zbog uskog uličnog profila pričvršćene na fasade objekata i zaštitni vertikalni stubići, koji obeležavaju početak pešačkog poteza ulice. Osim njih u prostoru se nalazi nameštaj letnjih bašti lokala, različito oblikovan, u skladu sa individualnim zahtevima lokala. Takođe, u nivou spratova često se pojave različite vrste dekorativnih i promotivnih elemenata, koji doprinose atraktivnosti i do određene mere nadomeštaju nedostatak prostornih elemenata.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

ULICE MITE RUŽIĆA

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_66: Kolaž fotografija ulice Mite Ružića

Tabela_20_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MITE RUŽIĆA	
OBJEKTI	PROSTORNE Širina poprečnog profila čini mogućim samo sagledavanje fasada u segmentima. Arhitektura ovog poteza utiče na vizuelne veze, iako nije saglediv u celini. Potez predstavlja vezu, ali oblikovanjem objekata odražava kontinuitet ambijentalnih karakteristika. Sastoji se iz dva segmenta, gde je udaljeniji deo od centra dodatno sužen i manje reprezentativan.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora deo su urbanih blokova Starog jezgra. Svi objekti su predstavnici stila i vremena u kom su nastajali, pripadaju klasicističkim stilovima, koje karakteriše bogato dekorisana fasada sa mnogo fasadne plastike. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, fenestracija, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa preovladavaju pastelne nijanse, žute i bež boje.
	FUNKCIONALNE Dominantna tipologija su predstavnici stambeno-poslovnih objekata, građanskog tipa, koji imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim, ugostiteljskim i uslužnim sadržajima, namenjenim korisnicima. Sadržaji prizemlja su jedan od glavnih razloga što se ovaj potez posećuje, iako je on ujedno i jedan od pristupa Katoličkoj porti i dalje, Trgu slobode.

Tabela_20_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MITE RUŽIĆA		
PARTER	PROSTORNE	Popločanjem je dobijeno jedinstvo prostora, dobijanjem homogene i svedene slobodne površine.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizacija partera je behaton, slagan u jednostavan slog, od istog pravougaonog elementa. Svetlosiva boja stapa se sa bojom na fasadi i time stvara jedinstvo svih elemenata.
	FUNKCIONALNE	Parter omogućava nesmetano kretanje i obezbeđuje efekat stapanja horizontalnih i vertikalnih ravni ovog javnog prostora. Osa ulice istaknuta trakom u tamnijoj nijansi sive i predstavlja naznaku linije kretanja.

Tabela_20_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MITE RUŽIĆA		
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE	Fiksno postavljene prirodne elemente ne postoje. Vodenih površina nema u prostoru, a vegetacija se javlja kao dio dekoracije lokala u prizemljima.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Zelenilo se nalazi u žardinjerama i saksijama i ne može se analizirati kao sastavni dio oblikovanja javnog prostora. -
	FUNKCIONALNE	Zbog zanemarljive količine zelenila i nepostojanja vodenih formi, nije moguće govoriti o pozitivnim funkcionalnim karakteristikama prirodnih elemenata.

Tabela_20_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE MITE RUŽIĆA		
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE	Urbani mobilijar je takođe prisutan u veoma malom broju i nemoguće je analizirati njegove prostorne odnose.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Oblikovanje nekolicine elemenata prati estetiku i stilske karakteristike objekata. Materijal od kog su napravljeni je kovano gvožđe, kitnjasto dekorisano.
	FUNKCIONALNE	Prisutni elementi opreme su svetiljke koje su, zbog uskog uličnog profila i kratkog poteza pričvršćene na fasade objekata. Dodatne detalje čine različiti elementi, strukturni i dekorativni, na objektima, u zoni prizemlja, kao i nameštaj letnjih bašti, koji popunjava slobodnu površinu.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

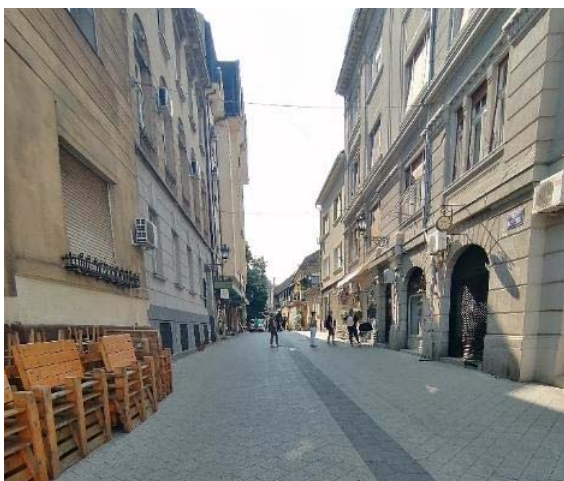
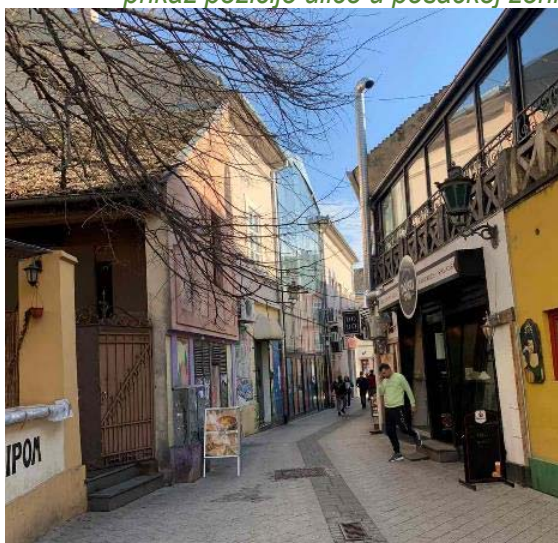
ULICE LAZE TELEČKOG

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_67: Kolaž fotografija ulice Laze Telečkog

Tabela_21_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE LAZE TELEČKOG	
OBJEKTI	PROSTORNE Uzan poprečni profil dozvoljava samo sagledavanje u segmentima. Ovaj potez specifičan je i jedinstven po zabavnom karakteru, što se oslikava i na oblikovanje objekata. Šarolikost fasada daje ulici poseban boemski šarm i privlači korisnike.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Fasade objekata čine niz sklopova podređenih sadržaju koji se unutar objekata nalazi. Stilske karakteristike istorijskog jezgra prisutne su na objektima ulice, koji ih, u kombinaciji sa individualnim detaljima ugostiteljskih sadržaja čine istovremeno uklopivim i istaknutim sa ostatkom ambijentalne celine.
	FUNKCIONALNE Objekti orijentisani ka ulici imaju uslužne i trgovačke sadržaje, koji utiču na dinamiku prostora.

Tabela_21_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE LAZE TELEČKOG	
PARTER	PROSTORNE Popločanje ulice čini jedinstveno oblikovanje, koje pokriva ulicu u kontinuitetu celom dužinom.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Materijalizaciju karakterišu svedenost u strukturi, teksturi i boji. Popločana je behaton kockama svetlo sive boje, sa trakom u tamnijoj nijansi.
	FUNKCIONALNE Parter ima ulogu da istakne druge arhitektonsko-urbanističke elemente, kao i da naglašavanjem središnje trake, naglasi dominantan pravac i vezu sa Zmaj Jovinom ulicom.

Tabela_21_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE LAZE TELEČKOG	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE Osim saksija i žardinjera individualno postavljenih ispred lokala u prizemlju, vegetaciju čini samo rastinje koje se nalazi na okolnim parcelama i mestimično se opaža sa ulice. Element vode, takođe, ne postoji na ovom potezu.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Zbog nepostojanja prirodnih elemenata, nije moguće analizirati njihove fizičko-morfološke karakteristike.
	FUNKCIONALNE Zbog nepostojanja prirodnih elemenata, nije moguće analizirati njihove funkcionalne karakteristike.

Tabela_21_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE LAZE TELEČKOG	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE U prostoru postoji grupno organizovana oprema koja pripada lokalima koji se nalaze u objektima. Nema urbanog mobilijara koji pripada oblikovanju javnog prostora.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Zbog nedostatka elemenata ove kategorije nije moguće analizirati njihove fizičko-morfološke karakteristike.
	FUNKCIONALNE Zbog nedostatka elemenata ove kategorije nije moguće analizirati njihove funkcionalne karakteristike. Oprema letnjih bašti je sezonski mobilijar, koji omogućava sedenje i zadržavanje u prostoru.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

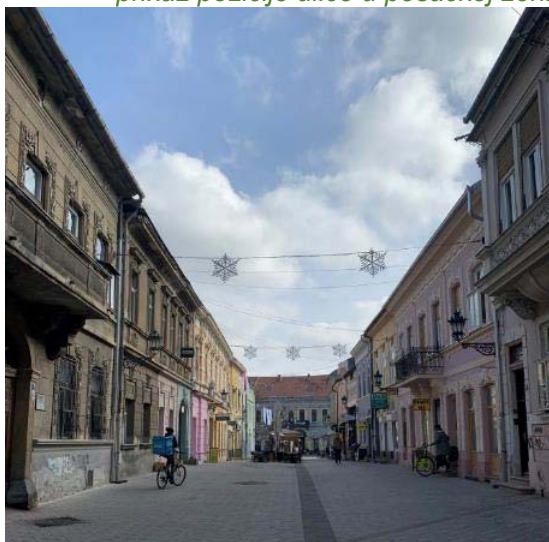
ULICE SVETOZARA MILETIĆA

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_68: Kolaž fotografija ulice Svetozara Miletića

Tabela_22_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetozara Miletića – OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE SVETOZARA MILETIĆA	
OBJEKTI	PROSTORNE Širina poprečnog profila čini mogućim samo sagledavanje fasada u fragmentima. Arhitektura ovog poteza utiče na vizuelne veze i doživljaj jedinstvenog prostora, iako nije saglediv u celini. Potez predstavlja vezu, ali oblikovanjem objekata odražava kontinuitet ambijentalnih karakteristika.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora deo su urbanih blokova Starog jezgra. Svi objekti su predstavnici stila i vremena u kom su nastajali, pripadaju klasicističkim stilovima, koje karakteriše bogato dekorisana fasada sa mnogo fasadne plastike. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, fenestracija, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa preovladavaju pastelne nijanse, žute i bež boje.
	FUNKCIONALNE Dominantna tipologija su predstavnici stambeno-poslovnih objekata, građanskog tipa, koji imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim, ugostiteljskim i uslužnim sadržajima, namenjenim korisnicima. Sadržaji prizemlja su jedan od glavnih razloga što se ovaj potez posećuje.

Tabela_22_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE SVETOŽARA MILETIĆA		
PARTER	PROSTORNE	Popločanjem je dobijeno jedinstvo prostora, dobijanjem homogene i svedene slobodne površine.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizacija partera je behaton, slagan u jednostavan slog, od istog pravougaonog elementa. Svetlosiva boja stapa se sa bojama na fasadi i time stvara jedinstvo svih elemenata. U sredini slobodne površine javlja se traka u tamnijoj nijansi sive boje.
	FUNKCIONALNE	Parter omogućava nesmetano kretanje i obezbeđuje efekat stapanja horizontalnih i vertikalnih ravni ovog javnog prostora. Uvedena je naglašena linija koja, kao i u drugim bočnim ulicama, navodi korisnike ka Zmaj Jovinoj ulici.

Tabela_22_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE SVETOZARA MILETIĆA	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE Osim saksija i žardinjera individualno postavljenih ispred lokala u prizemlju, vegetaciju čini samo rastinje, koje se nalazi na okolnim parcelama i mestimično se opaža sa ulice. Element vode, takođe ne postoji na ovom potezu.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Zbog nepostojanja prirodnih elemenata, nije moguće analizirati njihove fizičko-morfološke karakteristike.
	FUNKCIONALNE Zbog nepostojanja prirodnih elemenata, nije moguće analizirati njihove funkcionalne karakteristike.

Tabela_22_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE SVETOŽARA MILETIĆA	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Urbani mobilijar je takođe prisutan u veoma malom broju i nemoguće je analizirati njegove prostorne odnose.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje nekolicine elemenata prati estetiku i stilske karakteristike objekata. Materijal od kog su napravljeni je kovano gvožđe, kitnjasto dekorisano.
	FUNKCIONALNE Prisutni elementi opreme su svetiljke koje su, zbog uskog uličnog profila pričvršćenje na fasade objekata i bezbednosni vertikalni stubići i parking za bicikla, koji obeležavaju početak pešačkog poteza ulice. Osim njih u prostoru se nalazi nameštaj letnjih bašti lokala.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

ULICE NIKOLE PAŠIĆA

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_69: Kolaž fotografija ulice Nikole Pašića

Tabela_23_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE NIKOLE PAŠIĆA	
OBJEKTI	PROSTORNE Širina poprečnog profila čine prostorni mogućim samo sagledavanje fasada u segmentima. Arhitektura ovog poteza stvara vizuelne veze i doživljaj jedinstvenog prostora, iako nije saglediv u celini. Potez oblikovanjem objekata odražava kontinuitet ambijentalnih karakteristika.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora deo su urbanih blokova Starog jezgra. Svi objekti su predstavnici stila i vremena u kom su nastajali, pripadaju klasicističkim stilovima, koje karakteriše bogato dekorisana fasada sa mnogo fasadne plastike. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, fenestracija, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz, sa blagim odstupanjima iz ugla reprezentativnosti. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa prevlađuju pastelne nijanse, žute i bež boje.
	FUNKCIONALNE Dominantna tipologija su predstavnici stambeno-poslovnih objekata, tipa građanske trgovačko-stambene kuće, koji imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim, ugostiteljskim i uslužnim sadržajima namenjenim korisnicima.

Tabela_23_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE NIKOLE PAŠIĆA		
PARTER	PROSTORNE	Popločanjem je dobijeno jedinstvo prostora, dobijanjem homogene i svedene slobodne površine.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Materijalizacija partera je behaton, slagan u jednostavan slog, od istog pravougaonog elementa. Svetlosiva boja stapa se sa bojama na fasadi i time stvara jedinstvo svih elemenata. U sredini slobodne površine javlja se traka u tamnijoj nijansi sive boje.
	FUNKCIONALNE	Parter omogućava nesmetano kretanje i obezbeđuje efekat stapanja horizontalnih i vertikalnih ravni ovog javnog prostora. Uvedena je naglašena linija koja, kao i u drugim bočnim ulicama, navodi korisnike ka Zmaj Jovinoj ulici.

Tabela_23_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE NIKOLE PAŠIĆA	
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE Osim saksija koje su okačene na kandelabre, ne postoje drugi prirodni elementi na ovom potezu. Sagledava se jedino ozelenjeni deo crkvene porte, koji se nalazi na početku pravca. Element vode, takođe, ne postoji na ovom potezu.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Zbog nepostojanja prirodnih elemenata, nije moguće analizirati njihove fizičko-morfološke karakteristike.
	FUNKCIONALNE Zbog nepostojanja prirodnih elemenata, nije moguće analizirati njihove funkcionalne karakteristike.

Tabela_23_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA ULICE NIKOLE PAŠIĆA	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Urbani mobilijar je takođe prisutan u veoma malom broju i postavljen je linijski, prateći osu ulice.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje nekolicine elemenata prati estetiku i stilske karakteristike objekata. Materijal od kog su napravljeni je kovano gvožđe, kitnjasto dekorisano.
	FUNKCIONALNE Prisutni elementi opreme su svetiljke, na koje su okačene kante za otpatke i saksije za zelenilom i cvećem.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

DUNAVSKE ULICE

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_70: Kolaž fotografija Dunavske ulice

Tabela_25_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA DUNAVSKE ULICE	
PROSTORNE	Odnos širine slobodne površine i visine niza objekata, koji čine prostorni okvir ulice, omogućavaju sagledavanje fasada u segmentima. Arhitektura ovog poteza utiče na vizuelne veze i doživljaj jedinstvenog prostora, iako nije saglediv u celini. Objekti u nizu predstavljaju vodilje kroz najvažniji linearni pravac pešačke zone.
OBJEKTI	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Objekti koji grade fizičku granicu ovog prostora deo su urbanih blokova Starog jezgra i svojim glavnim fasadama orijentisani su ka slobodnom prostoru ulice. Arhitektura svih objekata predstavlja reprezentativne primere stila i vremena, u kom su nastajali. Većina objekata pripada klasicističkim stilovima, od baroka, preko neo-klasicizma i neo-renesanse, koje karakteriše bogato dekorisana fasada, sa mnogo fasadne plastike. S obzirom na ujednačenu stilsku pripadnost objekata, primenjeni principi kompozicije su usklađeni i dominantno se ističu simetrija i ritam, fenestracija, što prostoru daje jedinstven ambijentalni izraz. Ujednačene su i materijalizacija i boja objekata, pa prevladavaju pastelne nijanse, žute i crvene boje.
FUNKCIONALNE	Dominantna tipologija su predstavnici stambeno-poslovnih objekata, građanskog tipa, koji imaju otvorena prizemlja sa trgovačkim, ugostiteljskim i uslužnim sadržajima namenjem korisnicima. Sadržaji prizemlja su jedan od glavnih razloga što je ovaj potez najfrekventnije korišćen pravac zone. Na početku poteza nalazi se zgrada Gradske biblioteke.

Tabela_25_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA DUNAVSKE ULICE	
PARTER	PROSTORNE Parter ulice je sveden i smiren i predstavlja homogeni gradski pod, koji dozvoljava isticanje drugih arhitektonsko-urbanističkih elemenata. Za kvalitet, bonitet i estetski dojam može se reći da nisu na odgovarajućem nivou u odnosu na značaj ulice za grad i njegovu prezentaciju ka širem okruženju.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Materijalizacija slobodne površine izvedena je u elementima behatona, čije ređanje formira usitnjenu strukturu, koja zbog monohromat-skog tretmana nije vizuelno izražena. Svetla bež boja, mestimično je presečena linijama u sivoj nijansi. Razlikuje se jedino šara u delu kontakta sa Zmaj Jovinom ulicom, gde se menja u linijski formiran raster.
	FUNKCIONALNE Funkcija partera pre svega je isticanje arhitekture uličnog poteza i adekvatna podloga za druge prostorne elemente. Cela ulica ima dinamičan karakter i namenjena je primarno šetnji, pa je značajno da parterno rešenje bude bezbedno i kvalitetno.

Tabela_25_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA DUNAVSKE ULICE	
PRIRODNI ELEMENTI FIZIČKO-MORFOLOŠKE FUNKCIONALNE	PROSTORNE Ulica nema fiksne elemente zelenila i ne sadrži element vode, osim u nazivu samog poteza. Nedostatak elemenata prirode onemogućava analizu prostornih karakteristika.
	Jedina vegetacija koja se pojavljuje jesu saksije okačene na kandelabre i fasade objekata, koji u određenoj meri uvode element u prostor.
	Zbog zanemarljive količine zelenila i nepostojanja vodenih formi, nije moguće govoriti o pozitivnim funkcionalnim karakteristikama prirodnih elemenata.

Tabela_25_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA DUNAVSKE ULICE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Ulica ne poseduje značajni urbani mobilijar. Smešten je tačkasto, na ivicama prostora kako ne bi ometao protok pešaka.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje i estetika elemenata mobilijara prati stilske karakteristike i izraz okružujućih fasada. Najveći deo mobilijara izrađen je od kovanog gvožđa crne boje, sa ponekom kombinacijom sa drvetom. Izgled urbanog mobilijara u ovom prostoru ni sa čim ga ne ističe, već ovi elementi ostaju skoro neopaženi u celokupnoj slici prostora. Svetiljke su okačene na fasade objekata, kako ne bi stvarale prepreku pri kretanju.
	FUNKCIONALNE Prema funkciji u ovom prostoru nalazi se oprema osvetljenje i higijenu i održavanje, saksije za vegetaciju.

Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata

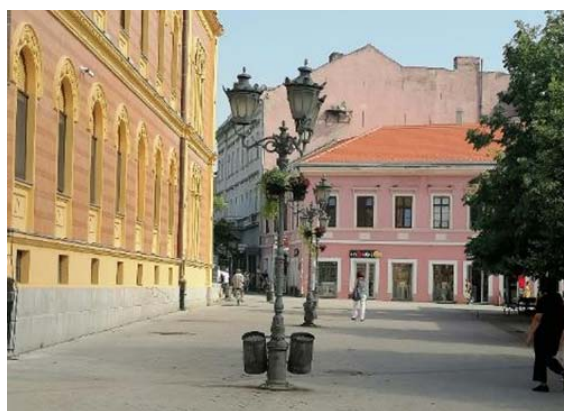
GIMNAZIJSKE ULICE

prikaz pozicije ulice u pešačkoj zoni

orto foto prikaz ulice

Slika_71: Kolaž fotografija Gimnazijske ulice

Tabela_26_1: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijske ulice – OBJEKTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA GIMNAZIJSKE ULICE		
OBJEKTI	PROSTORNE	Gimnazijska ulica je kratak i relativno širok ulični potez, čija funkcija je stvaranje veze između delova pešačke zone. Prostor zatvaraju bočne fasade Vladičanskog dvora i Gradske biblioteke, koje je moguće sagledati boravkom u prostoru. Drugi segment ulice ima drugačiji karakteri, grade ga ograda od kovanog gvožđa Jovine gimnazije sa jedne strane i otvoren je ka Trgu republika sa nastramne strane.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Objekti su specifično oblikovani i stilski uklopljeni u ambijent. Jedina specifičnost im je završna obrada fasada, gde kolorit oba objekta ima specifičnosti u materijalu i boji, koji ih ističu iz pretežno monohromatskog karaktera pešačke zone, što prati njihov značaj i specifičnost tipologije.
	FUNKCIONALNE	Objekti su tipološki jedinstveni u gradu, međutim prostor sa njihovih bočnih fasada ne može da uživa maksimalne benefite. Na ovom potezu nema otvorenih prizemlja čiji sadržaji bi mogli privući korisnike. Slepa fasada sa muralom uvodi umetnost u prostor i čini akcenat i iznenađenje na ovom kratkom pravcu.

Tabela_26_2: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijske ulice – PARTER

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA GIMNAZIJSKE ULICE		
PARTER	PROSTORNE	Parter poteza predstavlja nastavak popločanja ostatka ambijentalne celine. Vizuelno je homogen i objedinjuje celokupnu slobodnu površinu, formirajući podlogu za ostale prostorne elemente. Drugi segment ulice kaldrmisan je kao uspomena na nekadašnji izgled ovog dela grada.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Popločanje je izvedeno svetlo sivim behatonom, pravougaonog oblika, sa centralno postavljenom tamno sivom trakom za slepe i slabovide, koja je u skladu sa ostalim prostorima. Kamene kocke predstavljaju materijalizaciju segmenta ka Trgu republike.
	FUNKCIONALNE	Parter omogućava nesmetano kretanje i obezbeđuje efekat stapanja horizontalnih i vertikalnih ravni ovog javnog prostora. Uvedena je naglašena linija koja, kao i u drugim bočnim ulicama, navodi korisnike ka Zmaj Jovinoj i Dunavskoj ulici.

Tabela_26_3: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijska ulice – PRIRODNI ELEMENTI

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA GIMNAZIJSKE ULICE		
PRIRODNI ELEMENTI	PROSTORNE	Gimnazijska ulica je jedan od malobrojnih segmenata pešačke zone, koji ima značajnu količinu zelenila. Vegetacija je postavljena linijski i čine je drvoredi uz objekte sa obe strane slobodne površine. Element vode nije prisutan. Dodatni drvored nalazi se uz ogradu Jovine gimnazije i doprinosi ozelenjavanju kako ulice, tako i vizualnom efektu Trga republike.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE	Prisutno je srednje rastinje listopadnih sadnica postavljeno u pravougaone otvore u parteru. Osim njih prisutno je saksijsko rastinje okačeno na kandelabre.
	FUNKCIONALNE	Količina zelenila ima pozitivan uticaj na mikroklimatske uslove poteza. Zone koje formira, pozivaju na zadržavanje u hladu krošnji i doprinose ambijentalnim karakteristikama i aktivnostima u ovoj ulici. Takođe, zelenilo čini vizuelnu barijeru ka bočnim fasadama objekata, pa se prisustvom različitih arhitektonsko-urbanističkih elemenata, nadoknađuje sporedni značaj dobijen pozicijom u odnosu na objekte.

Tabela_26_4: Analiza karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijska ulice – URBANI MOBILIJAR

KARAKTERISTIKE ARHITEKTONSKO-URBANISTIČKIH ELEMENATA GIMNAZIJSKE ULICE	
URBANI MOBILIJAR	PROSTORNE Prostor sadrži osnovne elemente urbanog mobilijara linearno postavljene duž poteza, kao i grupisane ispod krošnji vegetacije. Jedini je ulični pravac u pešačkoj zoni koji nema elemente opreme i nameštaja individualnih ugostiteljskih sadržaja.
	FIZIČKO-MORFOLOŠKE Oblikovanje i estetika elemenata mobilijara prati stilske karakteristike i izraz okružujućih fasada i ostatka celine. Najveći deo mobilijara izrađen je od kovanog gvožđa crne boje, sa ponekom kombinacijom sa drvetom tamne boje. Izgled urbanog mobilijara u ovom prostoru ni sa čim ga ne ističe, već ovi elementi ostaju skoro neopaženi u celokupnoj slici prostora, zbog atraktivnosti same opreme.
	FUNKCIONALNE Na ovom prostoru prisutni su elementi za sedenje, grupisani ispod stabala. Kandelabri dobro osvetljavaju prostor, dok osvetljenje na fasadama doprinosi ambijentalnoj osvetljenosti.

7.2.1 Arhitektonsko-urbanistički elementi pešačke zone Novog Sada

Nakon analize pojedinačnih javnih prostora pešačke zone sa aspekta prostornih, fizičko-morfoloških i funkcionalnih karakteristika njihovih arhitektonsko-urbanističkih elemenata, stekao se uvid u način i kvalitet oblikovanja, kvantitativno i kvalitativno stanje analiziranih elemenata i način na koji doprinose ili narušavaju kvalitet i karakter mikroambijenata. Sprovedenjem deskriptivne analize i pregledom stanja na terenu, na osnovu zaključaka teorijskog segmenta istraživanja, stekli su se uslovi da se opiše i analizira stanje pešačke zone sa aspekta upotrebe arhitektonsko-urbanističkih elemenata i njihovog značaja pri oblikovanju, kao i potencijala za razvoj koje obezbeđuju celokupnoj zoni.

7.2.1.1 Objekti pešačke zone Novog Sada

Pojedinačno sagledavanje karakteristika objekata u javnim prostorima istorijskog jezgra, pokazalo je da u zavisnosti od morfologije, a posledično i tipologije javnog prostora zavise mogućnosti sagledavanja objekata. Fizičku strukturu pešačke zone čine zatvoreni blokovi ivičnog tipa gradnje, male veličine i nepravilnog oblika,⁶⁰⁹ između kojih se javlja nepravilna mreža ulica uskog poprečnog profila. Primarne gradivne jedinice ovih prostora su objekti male spratnosti, dominantno glavnim fasadama orijentisanim prostorima koje strukturiraju. Navedene morfološke karakteristike uslovile su većinom ugrađene objekte, čije fasade formiraju nizove i tako formiraju vertikalnu granicu neizgrađenih površina. Postoji samo nekoliko izuzetaka, uglavnom javnih i reprezentativnih objekata, koji su potpuno slobodnostojeće strukture ili slobodni sa tri strane. Načini sagledavanja fasada kao prostorne granice svih mikrocelina urbanog jezgra, mogu se definisati kao potpuno ili delimično sagledivi, u zavisnosti od pomenute morfologije prostora, odnosa objekta sa okružujućim strukturama i pozicije koju korisnici mogu da zauzmu u odnosu na njih. Analize su pokazale da je potpuno sagledavanje arhitektonskog okvira moguće na svim trgovima ove zone i uličnim pravcima u severozapadnom delu, koji imaju izrazito širok poprečni profil i predstavljaju veze pešačke zone sa širim okruženjem. Preostali javni prostori omogućavaju sagledavanje segmenata prostora i doživljaj kroz seriju opaženih sekvenci ([Mapa_3](#)).

⁶⁰⁹ **Vukajlov, Lj.:** *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- prostori sagledivi kao celina
- prostori nisu sagledivi kao celina

Mapa_3: Mogućnost i načini sagledavanja u okviru javnih prostora pešačke zone

Arhitektonski jezik fasada predstavlja „lice” ulica i trgova i u njemu su sadržana kompleksna svojstva i karakteristike koje pružaju ambijentalni izraz mesta. Dominanti arhitektonski izraz ove zone pružaju objekti istorijskih stilova, koji su očuvana svedočanstva ambijentalnog razvoja grada. U ove stilove spadaju barok, neo-klasicizam, neo-barok, neo-renesansa i određeni eklekticistički primeri arhitekture. Činjenica da svi nose slične stilske karakteristike i pristup orkestraciji strukturalnih i dekorativnih elemenata, objekti pešačke zone doživljavaju se kao oblikovno i stilski ujedinjeni i u svesti korisnika se pešačka zona manifestuje upravo kao graditeljsko nasleđe i prikaz duha vremena ranijih epoha, što ono zapravo i jeste. Odstupanja od navedenog dešavaju se u područjima zone koji se nalaze na samoj granici i tangiraju širi centar grada, jer se upravo na ovim mestima javlja prelaz između graditeljskih epoha i na njima su se dešavale najznačajnije promene u pravcima razvoja Novog Sada. Najbolji pokazatelji ovakvog stanja su objekat Srpskog narodnog pozorišta, zgrade u ulici Modene, završetak Kralja Aleksandra, koji tangiraju spoljašnji obruč oko centra i naslanjaju se na Bulevar Mihajla Pupina, možda najradikalniji pokazatelj prekretnice u razvoju grada (Slika_72). Severoistočni kraj pešačke zone, Trg republike, takođe se oslanja na stambeno područje objekata novijeg datuma, u odnosu na jezgro, pa se u njemu razgrađuju ambijentalne karakteristike centra (Mapa_4).

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- prostori ograničeni objektima iz prethodnih perioda
- prostori ograničeni savremenim objektima

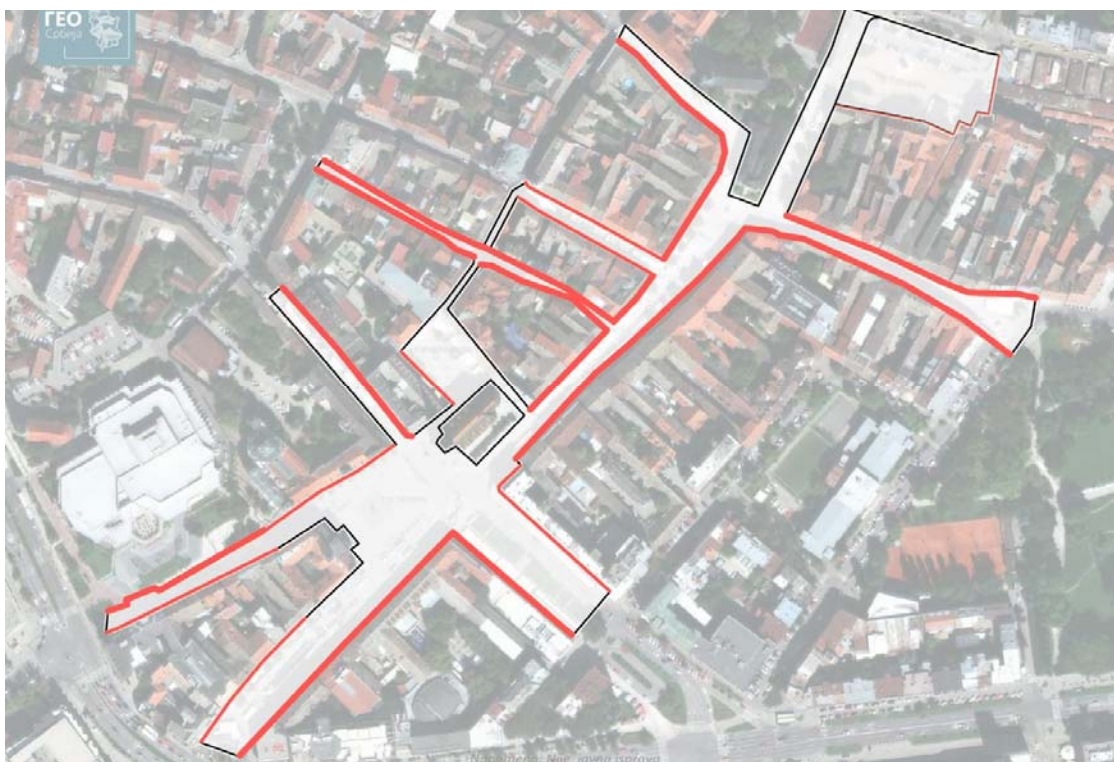
Mapa_4: Prikaz položaja stilski različito oblikovanih objekata u javnim prostorima pešačke zone

Slika_72: Spoj arhitektonskih stilova u pešačkoj zoni Novog Sada (ulica Kralja Aleksandra_levo, u sredini; ulica Modene_desno)

Koncentracija reprezentativnih i značajnih tipologija javnih objekata, koje su smeštene u pešačkoj zoni, naglašava njen značaj i čini jaku gravitacionu silu. Programski značaj i statusni simboli koje neki od objekata imaju, kroz mehanizam percepcije preslikavaju se i na javne prostore urbanog tkiva.

Sadržaji u prizemljima objekata predstavljaju jednu od najintenzivnijih spona između prostorno-fizičkih i socioloških karakteristika javnih prostora, koji intenzivno i preklapljenno utiču na proces opažanja. Velika koncentracija raznovrsnih sadržaja u prizemljima objekata, ovom području obezbeđuje privlačnu silu i dinamiku njegovog korišćenja (Mapa_5). Sadržaji predstavljaju razlog dolaska, odabira pravca i cilja kretanja, uzroke zadržavanja i povratka u ambijent. Zato je izuzetno značajan njihov položaj, ravnomerna raspoređenost, dobra dostupnost i raznovrsnost i atraktivnost ponude. Uočene su razlike u koncentraciji sadržaja u prizemljima i neujednačenoj rasprostranjenosti, kada se sagledava celokupno područje. Sadržaji u prizemljima postoje u skoro svim prostornim segmentima (izuzev Gimnazijske ulice), ali primetno je da postoje razlike u njihovoj koncentraciji, u okviru istog javnog prostora. Odstupanja su rezultat različitih uslova, kao što su dominantnost pravca kretanja, orijentacija fasade i otvorenost objekta u nivou prizemlja i sl.

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- visoka koncentracija javnih sadržaja
- srednja koncentracija javnih sadržaja
- niska koncentracija javnih sadržaja

Mapa_5: Koncentracija sadržaja u prizemljima javnih prostora pešačke zone

7.2.1.2 Parter pešačke zone Novog Sada

Analizom partera u pojedinačnim segmentima, pokazalo se da u celoj pešačkoj zoni postoji jedinstven pristup oblikovanju partera, čiji je cilj formiranje jedinstvenog, neupadljivog gradskog poda. Svedenost rezultira homogenom slobodnom površinom koja predstavlja podlogu za druge arhitektonsko-urbanističke elemente i pruža mogućnost dodatnog isticanja arhitekture područja. Zahvaljujući ovakvom pristupu oblikovanja, cela pešačka zona, iz ugla doživljaja korisnika, deluje kao jedinstven prostor. Nedostatak ovog pristupa predstavlja činjenica da nije iskorišćen potencijal ovog elementa, pri stvaranju identiteta pojedinačnih javnih prostora. Izuzetak ovog stava pronalazi se u dva trga koji su rekonstruisani u novije vreme. Na taj način, Pozorišni trg je nagodradio svoj reprezentativni karakter izborom popločanja, dok se Trg republike parternim rešenjem suprotstavlja tendenciji opazajne razgradnje prostora i doživljaja, uslovljene nepostojanjem vertikalne, fizičke granice prostora i vezom slobodne površine i arhitektonskih činilaca.

Kvalitet popločanih površina može da se podeli u tri kategorije, gde se njihov bonitet može oceniti sledećim kriterijumima: izbor materijala prema bezbednosti, reprezentativnosti, funkcionalnim potrebama, ambijentalnim karakteristikama okruženja; estetskom rešenju koje uključuje oblik elementa, formiranu šaru, izbor boje, koji mogu definisati karakter prostora kao dinamičan, statičan, istaknut ili povučen u odnosu na druge. Parter pešačke zone sastoji se od prostora dobrog boniteta na prostorima Pozorišnog trga i Trga republike, kod kojih se tretmanu parternih površina posvetila značajnija pažnja. Dobar kvalitet imaju i neki sekundarni i kratki potezi, kao što su ulice Mite Ružića i Gimnazijska, čija funkcija jeste da povežu druga mesta estetski i ambijentalno, a kod kojih nije cilj njihovo isticanje i pamtljivost, jer nemaju primarni značaj u slici ambijenta. Srednji bonitet može da se pripiše svim prostorima popločanim svetlo sivim behatomom, svedenog sloga koji, iako povezuju prostor u jedinstvenu celinu, nisu u dovoljnoj meri reprezentativni. Umesto da analizirani arhitektonsko-urbanistički element svojim oblikovanjem doprinese povećanju ambijentalnih vrednosti, on ostaje neopažen. Najlošije parterno uređenje imaju prostori koji još čekaju svoju rekonstrukciju u skorijoj budućnosti. Njihova materijalizacija svodi se na asfaltirane površine koje su daleko ispod zahteva i kriterijuma kvaliteta razmatranog područja (Mapa_6).

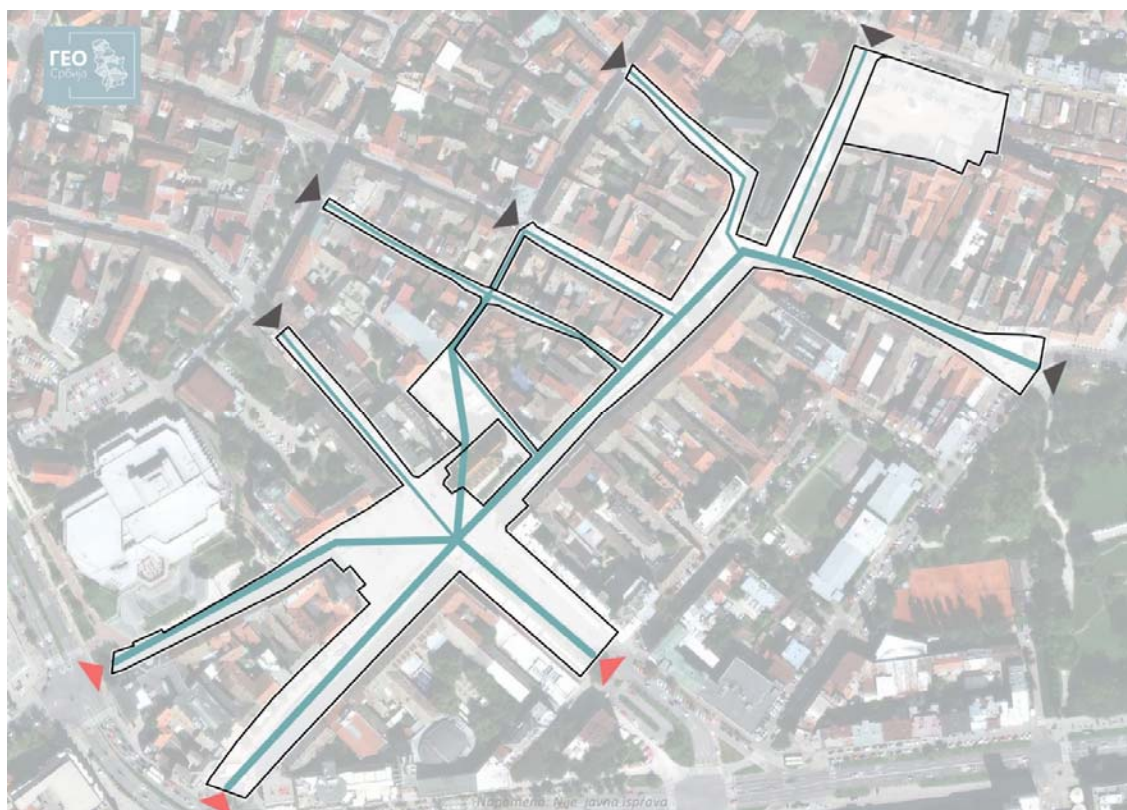

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- dobar bonitet partera
- srednji bonitet partera
- loš bonitet partera

Mapa_6: Bonitet partera javnih prostora pešačke zone

U celokupnom ambijentu parter ima funkciju podloge za druge činioce prostora. Osim tamno sive trake, postavljene u centralnim osama uličnih pravaca, koje su formirane od pločastih elemenata za usmeravanje i kretanje osoba sa oštećenjem vida, ne postoji drugi korak u oblikovanju, preduzet kako bi se naglasili određeni dominantni pravci kretanja, usmerilo kretanje ka definisanim ciljevima i sl. Izuzetak, ponovo, predstavlja Pozorišni trg, u čijem popločanju postoji „memorijalna traka” istaknuta promenom materijalizacije, koju su formirale ploče sa natpisima i podacima, koji prikazuju istoriju Novog Sada. Ovakva narativna funkcija, atipično dodeljena slobodnoj površini, podiže atraktivnost i jedan je od nekolicine takvih elemenata šireg okruženja. Glavni pravac kretanja istaknut je promenom materijala i boje popločanja i na Trgu republike, čime je napravljen iskorak u tretmanu, u odnosu na druge javne prostore. Kao detalj popločanja, na određenim mestima javlja se podno osvetljenje, koje je rešeno neupadljivo i nedovoljno se istaklo kao kvalitet. Analiza je pokazala da nisu svi pravci jednako dominantni i frekventni, pa se smatra da bi popločanjem trebalo naglasiti razlike među pravcima, na taj način usmeriti kretanje i istaći značaj određenih tačaka na pravcu (Mapa_7).

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- primarni pravci kretanja
- sekundarni pravci kretanja
- primarni ulazi u pešačku zonu
- sekundarni ulazi u pešačku zonu

Mapa_7: Pravci kretanja unutar pešačke zone

7.2.1.3 Prirodni elementi pešačke zone Novog Sada

Procenom prirodnih elemenata u pešačkoj zoni, dobijeni su rezultati koji se odnose na količinu, vrstu, kategoriju, položaj, namenu i druge aspekte primene ove grupe arhitektonsko-urbanističkih elemenata. Istaklo se da je kvantitet prirodnih elemenata, pre svega vegetacije, zanemarljivo mali i da mnogi javni prostori u okviru svog oblikovanja nemaju uključene činioce zelenila (Mapa_8). Činjenica je da uski profili ulica otežavaju primenu značajne količine sadnog materijala, međutim postoje mnogi načini za uvođenje prirodnih elemenata u prostor, od kojih je jedan uvođenje mobilnih žardinjera i saksija, koje je moguće okačiti i na fasade ili druge prostorne elemente, kako ne bi opteretili slobodnu površinu.

Mapa_8: Raspored prirodnih elemenata u javnim prostorima pešačke zone

Vegetacija se javlja u sva tri prostorna rasporeda, kao tačkasta solitarna stabla, kao linijski drvoredi i kao različito ozelenjeni površinski elementi. Postoje malobrojne zone, u kojima je količina zelenila dovoljna da može da se razmatra kao ravnopravni učesnik u oblikovanju prostora, dok postoje i one gde je prisustvo zelenila neprimetno. Većinu zelenila čine sadnice kategorije listopadnog drveća, niskog i srednjeg rastinja. Izborom zelenila omogućena je vizuelna promenljivost prostora, u skladu sa sezonskim promenama u toku godine. Konstatovano je da ne postoji naglašena raznovrsnost u izboru sadnica, u smislu promenljivosti i sezonskih karakteristika, kako bi se formirale interesantne promene u bojama.

Na Pozorišnom trgu, kao i u Gimnazijskoj ulici, može se govoriti o ulozi zelenila u izgradnji ambijentalnosti i atraktivnosti prostora, dok na Trgu republike učestvuje u strukturiranju prostora. Ukupan uticaj vegetacije na ambijentalnost pešačke zone je izuzetno mali, jer posmatrano kao celina, količina zelenila je zanemarljivo mala.

Voda, kao element je prisutna na nekoliko tačaka u urbanom jezgru grada i na svakom mestu je dobrodošla i doprinela interesantnoj i dinamičnoj atmosferi. Pojavljuje se u

vidu vodenih ogledala, česme i fontane i prepoznaje se kao akcenat i iznenađenje koje pozitivno utiče na doživljaj mesta.

Miris i zvuk, kao aktivatori čula i uticaji na opažanje nisu naročito aktivno uključeni u oblikovanje ambijentalne celine, zbog toga na pojedinim tačkama, gde se javlja određena novina, pozitivno utiče na ukupan doživljaj.

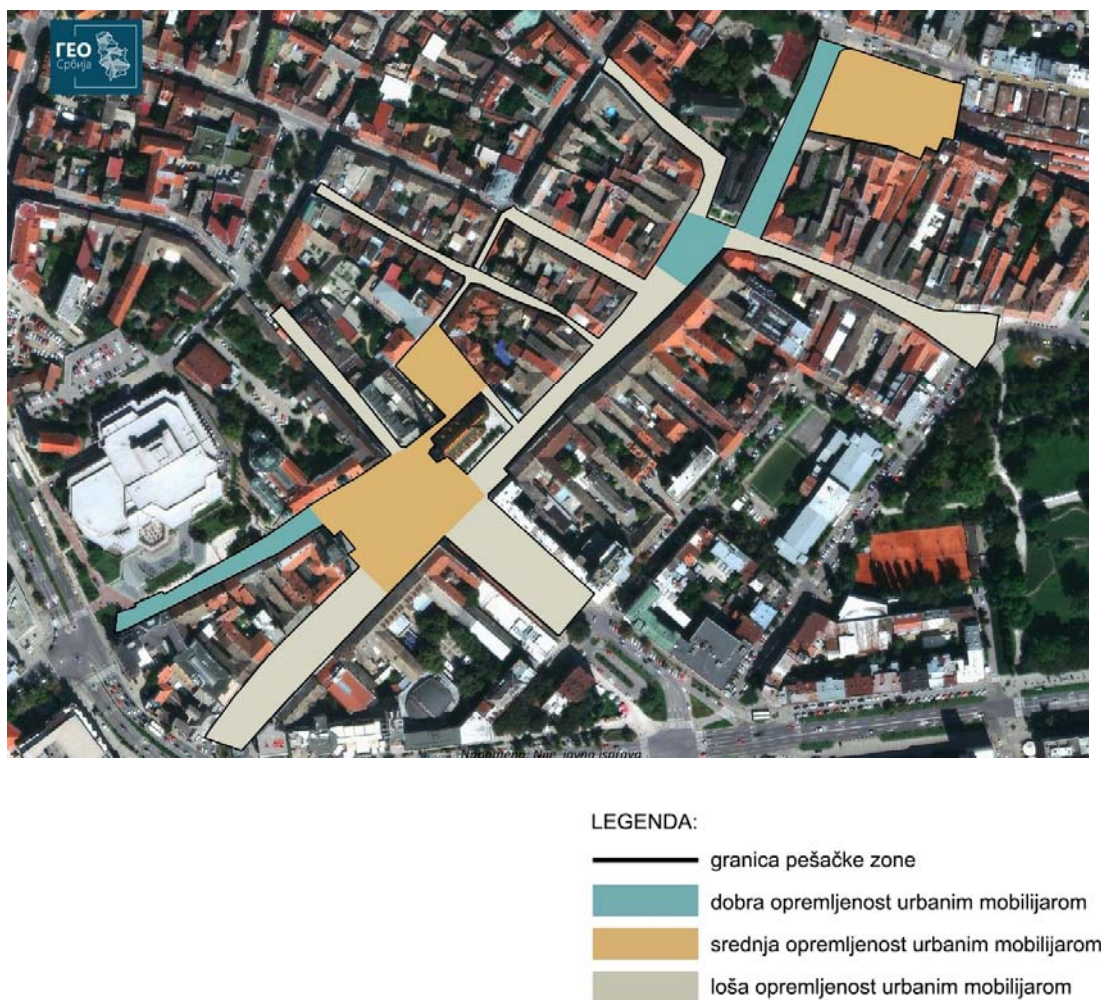
Neodstatak planiranih prirodnih elemenata, koji se planski uključuju u oblikovanje javnih prostora ove zone, u određenoj meri se kompenzuje mikroelementima vegetacije koje mnogi lokali u prizemljima objekata unose u prostor, kroz uređenje i dekor površina koje u prostoru zauzimaju. Na taj način javljaju se raznolike žardinjere, saksije i sadni materijal, koji oplemenjuje prostor i ublažava nedostatak ovih elemenata.

7.2.1.4 Urbani mobilijar pešačke zone Novog Sada

Analizom urbanog mobilijara prisutnog u prešačkoj zoni, pokazano je da ta grupa arhitektonsko-urbanističkih elemenata nije dovoljno zastupljena i da ne učestvuje značajno u oblikovanju ambijentalnih karakteristika područja (Mapa_9). Posledično, uticaj koji ima na doživljaj prostora, u većini javnih prostora je zanemarljiv, čime nije iskorišćen potencijal ovih elemenata, koji su sastavni deo funkcionalnih zahteva urbanog prostora. Kao sastavni deo urbanih ambijentalnih celina, koji elementi opreme svakako jesu, zbog raznovrsnih funkcionalnih grupa i broja u kom se pojavljuju u gradskom prostoru, mogu u velikoj meri uticati na izgled mikroprostora, čiji su deo. Na širem planu, promišljeni tretman ovih elemenata može da obezbedi značajne karakteristike i doprinese atraktivnosti i komforu mesta.

Prostorni raspored dominantne urbane opreme, karakteristične za većnu javnih prostora ove zone je linijski ili tačkasti, dok samo na nekim lokacijama postoji grupisanje u forme koje odstupaju od toga. Linearan raspored podstaknut je dinamičkim karakterom zone, koja je prvenstveno namenjena kretanju pešaka, ali je primetan nedostatak organizacije određenih tačaka, na trgovima ili proširenjima uličnih profila, na raskršćima ili krajevima putanja, pogodnih za zaustavljanje, zadržavanje i okupljanje, kojima nedostaje mobilijar, raspoređen tako da podstiče društvene kontakte i interakciju.

Značajniji tretman urbanog mobilijara primetan je na Pozorišnom trgu i Trgu republike, gde se više pažnje posvetilo ovoj grupi arhitektonsko-urbanističkih elemenata i gde oni u većoj meri učestvuju u oblikovanju, ističući se dizajnom i primenjenim savremenim materijalima, kao i u životu prostora, pozivajući posetioce i prolaznike na zadržavanje i upotrebu. Savremeniji karakter arhitekture, koji je ranije opisan, kao i uloga kontaktne zone sa ostatkom grada, dozvoljavaju savremenu estetiku ovih mesta, što se preslikalo i primenilo i kod opreme.

Mapa_9: Opremljenost javnih prostora pešačke zone urbanim mobilijarom

Sa izuzetkom dva periferno pozicionirana trga (Pozorišnog trga i Trga republike), svi javni prostori pešačke zone sadrže oblikovno iste urbane detalje ([Mapa_10](#)). Oblikovan stilskim karakteristikama koje se uklapaju u dominantni jezik arhitekture područja, mobilijar podržava dominantan doživljaj istoričnosti i nasleđa, koji ova zona emituje. Međutim, osim što ne prkosi prezentovanoj slici, izostaje svaki značajniji efekat na nju od strane opreme, iako bi promišljenim oblikovanjem i dizajnom ovih elemenata moglo da se doprinese dodatnom isticanju kvaliteta ambijenta i utiče na njegovu atraktivnost, prepoznatljivost i estetske vrednosti. Jednom rečju, izostaje efekat urbanog mobilijara, kao sastavnog elementa oblikovanja javnih prostora.

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- urbani mobilijar i oprema modernog dizajna
- urbani mobilijar i oprema klasičnog dizajna

Mapa_10: Karakteristike dizajna urbanog mobilijara u javnim prostorima pešačke zone

Dominantan materijal opreme je kovano gvožđe i crni lim, sa kombinacijama tamnog drveta, kod elemenata čija funkcija zahteva primenu. Javlja se kombinovanje funkcija, tako što se određeni elementi spajaju jedan uz drugi, međutim taj spoj nije oblikovno osmišljen kao jedinstveni element, već samo fizički ostvarena veza između dva pojedinačna elementa. Pored ovog koncepta, Pozorišni trg i Trg republike uključuju mobilijar u savremene linije dizajna i materijala, gde su dominantni beton, čelik i drvo.

Značajan efekat na opažanje i doživljaj prostora ostavljaju i elementi opreme letnjih bašti ugostiteljskih sadržaja. Oni ne pripadaju gradskom nameštaju i nemaju jasno definisan stil, već su brendirani prema individualnim zahtevima poslovanja, međutim zbog kvantiteta u kom se pojavljuju u pešačkoj zoni, ne može da se zanemari njihov uticaj na opažanje, kao i doživljaj i sliku, bilo da zaklanjaju vizure, podižu atraktivnost svojim oblikovanjem, dodaju efekat iznenađenja i odstupanja od ambijentalnih karakteristika. Dodatni elementi, koji na sličan način nalaze mesto u percepciji, jesu natpisi i reklame, koji se javljaju na fasadama, u izlozima u zoni prizemlja ili na opremi u otvorenom prostoru.

Najbrojnije funkcionalne grupe mobilijara prisutne u ovoj zoni su klupe (najčešće linearno organizovane), elementi osvetljenja (kandelabri i svetiljke na fasadama), korpe za otpatke i pokretne žardinjere i viseće saksije. Ova oprema je dominantna u delovima sa istorijskim ambijentalnim karakteristikama. Osim nje, moguće je pronaći tačkasti raspoređene elemente informisanja, putokaze, info-table i saobraćajne znakove. Takođe, na pozicijama koje to zahtevaju, javljaju se vertikalni stubići (graničnici), koji kontrolišu kretanje motornog saobraćaja, prefabrikovani elementi za parkiranje bicikala. Značajne elemente predstavljaju umetnička dela, spomenici postavljeni na značajnim tačkama, završecima ili ukrštanju pravaca kretanja, koji dodaju još jedan aspekt identiteta prostora, očuvanjem sećanja na značajne ličnosti istorije grada. Umetnost i kultura su najčešće oblast koja adekvatno promoviše i izdvaja neki grad, što je na primeru Novog Sada приметna pojava, jer je ovaj grad izabran kao Evropska prestonica kulture (EPK).⁶¹⁰ (Slika_73)

Slika_73: Različiti vidovi umetnosti na prostoru pešačke zone

U prostor je uvedeno i funkcionalno i ambijentalno osvetljenje. Osim samostalno stojećih vertikalnih svetlećih tela i svetiljki na fasadama, javlja se i usmereno osvetljenje na fasadama, koje ističe njihov značaj, kao i mestimično postavljeno podno osvetljenje, koje nema naročiti uticaj na doživljaj i često ostaje neprimećeno. U celini Pozorišnog trga, ambijentalno osvetljenje uvedeno je i na elemente mobilijara, kojima se značajno podigla atraktivnost noćne slike ovog prostora.

Na celom području pešačke zone, na tačkama raskrća pravaca i završetaka poteza, postavljene su različiti prodajni punktovi, koji sadržajno doprinose javnim prostorima i frekventno se koriste. Njihovo oblikovanje, sa druge strane, ne doprinosi ambijentalnim karakteristikama, jer se svojim karakteristikama ne uklapa u estetiku područja. Ne postoji usvojena linija dizajna, niti zajedničke odrednice kojima bi ovi elementi mogli doprineti identitetu, atraktivnosti i ambijentalnosti mesta (Slika_74).

⁶¹⁰ Novi Sad 2022 - Evropska prestonica kulture <http://novisad2022.rs/> (preuzto 23.03.2022.)

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

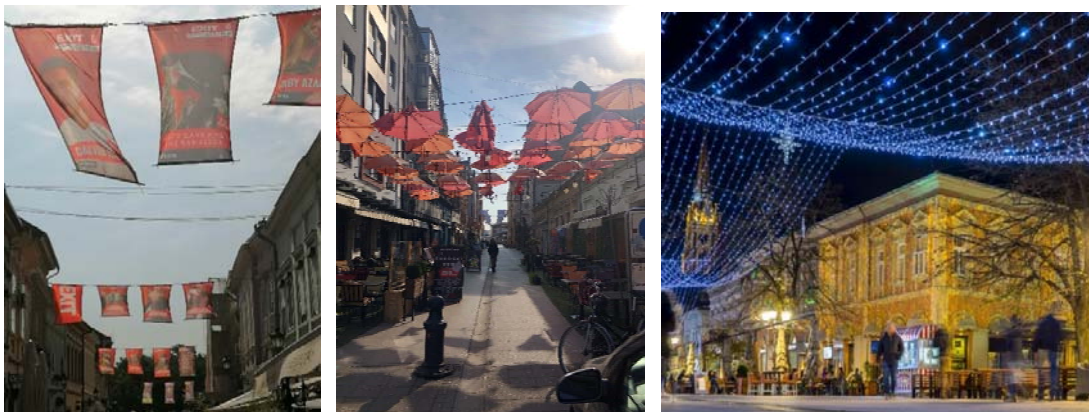
Slika_74: Različiti tipovi prodajnih edikula na području pešačke zone

Pored njih, ovo područje adekvatno je opremljeno putokazima i saobraćajnim znakovim, kojima se korisnici usmeravaju ka svim značajnim tačkama i pravcima istorijskog jezgra grada (Slika_75).

Slika_75: Različiti elementi označavanja i informisanja u pešačkoj zoni

Specifični su elementi opreme koji se javljaju povremeno u prostoru i tada mu znatno menjaju sliku, uvodeći osećaj promene, novine i iznenađenja. Takvi primeri su zastave i baneri koji prate javne događaje, festivale i dešavanja u gradu, razapete iznad glava prolaznika, između objekata sa dve strane ulice. Dalje, to su uniformisane edikule, prodajnog i zabavnog karaktera za potrebe vašara i tematskih festivala, kao i montažno-demontažne pozornice, bine, specifični i jedinstveni punktovi i postavke za fotografisanje, novogodišnja rasveta i sl. Efemerni karakteri ovakvog mobilijara doprinose povremenim promenama i osveženju gradskog ambijenta i dinamici celokupnog života grada, (Slika_76), što potvrđuje hipotezu (H5) da je transformabilnost prostora kao jedna od karakteristika mesta, značajna je u savremenom društvu sa aspekta socijalne identifikacije i ekskluzivnosti.

Slika_76: Efemerne promene i instalacije koje se periodično postavljaju u javne prostore pešačke zone

7.3 Korisnici prostora pešačke zone Novog Sada

Novi Sad, kroz ceo svoj razvojni put, predstavlja multietničku i multikulturalnu sredinu. Raznolikosti stanovništva danas dodatno doprinosi povećana mobilnost ljudi, koja je rezultat načina života. Lakši, brži i dostupniji transport, privredna umreženost, fleksibilna i mobilna radna mesta, doprineli su izraženijoj fluktuaciji stanovništva. Činjenica da je privredni centar regije i urbana sredina sa izraženim potencijalima i razvojnim tokovima, uslovljava da se mnogi odlučuju za život u njemu, čime broj stanovnika raste.

Takođe, savremeni čovek veliki značaj pridaje putovanjima i upoznavanju novih mesta, pa tako Novi Sad, zahvaljujući svojoj turističkoj ponudi i identitetu, predstavlja atraktivnu destinaciju. Činjenica da grad ima jako gravitaciono polje i predstavlja centar regije sa mnogih društvenih aspekata, doprinosi izraženim migracijama, kako dnevnim, tako i periodičnim, iz brojnih raznovrsnih razloga. Novi Sad je i univerzitetski centar, što uslovljava da u proseku ima mlado stanovništvo.

Stanovnici Novog Sada čine zajednicu koja u svesti nosi status svog naselja i, iako predstavljaju strukturno heterogenu celinu, jako prisustvo kolektivne svesti usmerene na pitanje pripadnosti i kvaliteta grada, čine ih adekvatnim sagovornicima za pitanja kvaliteta, nedostataka i potencijala javnih prostora, koje aktivno koriste. Kako je opisano na zvaničnoj prezentaciji grada, perspektiva građana je presudna, jer predstavlja zajednicu „koja se može dičiti svojom trojekovnom prošlošću čiji najbolji tragovi još traju i zrače, a u kojoj se da živeti i mirno i dinamično, uz sve nastupajuće i već prisutne slike i prilike tehnološki i drugačije zahuktalog XXI veka.“⁶¹¹

7.3.1 Istraživačka populacija i demografija ispitanika

U okviru teorijskog dela istraživanja istaknuto je da je jedna od glavnih karakteristika javnih prostora njihova dostupnost i pripadnost svim potencijalnim korisnicima. Posledično, to je razlog da se u istraživanje uključi najširi mogući spektar strukture

⁶¹¹ Zvanična prezentacija grada Novog Sada, <http://www.novisad.rs/novi-sad-danas>, 29.4.2022.

korisnika. Terensko istraživanje pokazalo je da prostor zadatog istraživačkog okvira koriste sve strukture korisnika. Za istraživanje opažanja i sa ciljem da se dobije uvid u kolektivni doživljaj javnih prostora, potrebno je uključiti što je moguće više različitih struktura.

Preduslov za popunjavanje upitnika bio je poznavanje prostorne celine i javnih prostora na koje se pitanja odnose. Zaključilo se da dovoljno saznanja o datim prostorima mogu imati korisnici koji su stanovnici Novog Sada i oni koji u njemu borave dovoljno dugo ili često da bi mogli da daju adekvatne odgovore.

Prema poslednjem popisu stanovnika iz 2011. godine broj stanovnika opštine Novi Sad iznosio je 341 625, dok je grad imao 307 760 ljudi.⁶¹² S obzirom da pešačku zonu Novog Sada, kao glavni centar društvenog života doživljavaju i koriste svi stanovnici, kao referentan će se usvojiti veći broj (341 625 stanovnika).

S obzirom da je pretpostavljeno da informacije o individualnom doživljaju može da iznese svaka osoba koja poznaje prostor, koja je u njemu već bila ili je periodično koristi, u istraživačku populaciju uključene su i dnevne migracije ka gradu, koje uključuju dolazak zbog posla, obrazovanja, turističke i kulturne ponude i dr. Prema popisu iz 2011. dnevne migracije ka Novom Sadu iznose 45 326 ljudi, dok prema podacima istraživanja iz 2020, iznetim u okviru doktorske disertacije koja se bavi dnevnim migracijama, taj broj iznosi 40 279 ljudi.⁶¹³

Uzevši u obzir iznete podatke, za istraživačku populaciju uzet je broj od 386951 potencijalnog korisnika.

Nakon definisanja istraživačke populacije, pristupilo se određivanju reprezentativnog uzorka. Prema Fajgelju, kvalitetan uzorkak je onaj koji je reprezentativni predstavnik populacije.⁶¹⁴ Međutim, statistika ne nudi precizne alate za procenu reprezentativnosti, pa je za utvrđivanje reprezentativnosti uzorka potrebno primeniti iskustva stečena prethodnim istraživanjima. Na taj način, istraživač daje načelne smernice o veličini, strukturi i načinu odabira elemenata za uzorak.

Metoda određivanja reprezentativnog uzorka je sprovedena prema preporukama datim u radovima autora Tomasa Rajana (*Tomas P. Rayan*)⁶¹⁵ i Foks i dr. (*Nick Fox et al*).⁶¹⁶ Parametri potrebni za izračunavanje su:

- **veličina istraživačke populacije**, za koju je usvojen broj od 386951 potencijalnog korisnika;

⁶¹² **Republički zavod za statistiku** - Republika Srbija, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Beograd, 2012., str. 36

⁶¹³ Filipović, M.: *Dnevni migracioni sistem Beograda*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd, 2020., str. 214.

⁶¹⁴ **Fajgelj, S.**: *Psihometrija: Metod i teorija psihološkog merenja*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2003.

⁶¹⁵ **Rayan, T.**: *Simple Size Determination and Power*, John Wiley & Sons, online izdanje, 2013.

⁶¹⁶ **Fox, N., Hunn, A., Mathers, N.**: *Sampling and Sample Size Calculation*, The NIHR RDS for the East Midlands / Yorkshire & the Humber, 2009.

- **nivo pouzdanosti**, koji predstavlja verovatnoću da uzorak tačno odražava stavove populacije i usvojena je standardna vrednost za većinu istraživanja od 95%;
- **granica greške (interval poverenja)**, koja predstavlja procenat greške koji može postojati u uzorku (što je manja ova vrednost, veće je poverenje u dobijene rezultate istraživanja), gde je uzeta vrednost od 5%.

Na osnovu predefinisanih podataka, uz pomoć relevantnog onlajn kalkulatora⁶¹⁷ izračunata je vrednost potrebne veličine **istraživačkog uzorka od 384 ispitanika**, kako bi se dobili validni rezultati sprovedenog anketiranja.

Prostore u centru grada koriste sve starosne strukture stanovnika, ali u istraživanje nisu uključena deca mlađa od 15 godina, jer je procenjeno da struktura pitanja i vrsta teme ne bi mogla adekvatno biti shvaćena sa njihove strane. Starosna struktura stanovnika prema Popisu, podeljena u kategorije koje odgovaraju potrebama istraživanja, prikazana je u **Tabeli 27** i značajna je za kasniji prikaz rezultata.

Tabela 27: Prikaz broja stanovnika prema starosnoj strukturi, prilagođen podeli koja odgovara istraživanju⁶¹⁸

STAROSNA KATEGORIJA	15-24	25-49	50-64	65+
BROJ STANOVNIKA	41 099	130 417	70 304	48 379

7.4 Struktura anketnog upitnika

Nakon sprovedene analize i valorizacije arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora pešačke zone i njihovog uticaja na oblikovanje i doživljaj istog, naredni metodološki postupak je anketa, koja treba da pokaže stavove i mišljenja korisnika o definisanim elementima i njihovim karakteristikama. Rezultate ukrštanja i sinteze teorijskih stavova i analize konkretnih javnih prostora, zahteva svojevrstu dodatnu potvrdu kroz informacije o doživljaju konkretnih korisnika, jer osim vrednovanja na osnovu teorijskih stavova, potrebno je „proučiti kako ga percipiraju njegovi stanovnici.”⁶¹⁹

Upitnik je strukturiran tako da su ispitanici pitani za stavove o ključnim temama značajnim za disertaciju i celine koje su se kao značajne izdvojile u teorijskom segmentu istraživanja i čija međuzavisnost i kauzalni odnosi su definisani kroz istraživački postupak:

- karakter/značaj javnog prostora;
- arhitektonsko-urbanistički elementi javnog prostora;
- karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata;

⁶¹⁷ **SurveyMonkey** je kompanija u okviru koje je razvijen softver a onlajn anketiranje. <https://www.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator/> (pristupano tokom marta i aprila 2022. godine)

⁶¹⁸ Podaci su preuzeti sa sajta **Republičkog zavoda za statistiku**, ali starosne kategorije su modifikovane kako bi odgovarale potrebama istraživanja i mogle se dalje vrednovati.

⁶¹⁹ **Linč, K.:** *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974., str. 3

- uticaji na doživljaj javnog prostora.

Formirani upitnik (Prilog 1) sastoji se od 24 pitanja, gde u okviru 24. pitanja postoji 33 pojedinačna stava koja su ispitanici ocenjivali. Pitanja su zatvorenog tipa (21 pitanje), poluzatvorenog tipa⁶²⁰ (2 pitanja), kao i pitanje u obliku Likertove skale⁶²¹ sa 33 pojedinačna stava, koje ispitanici treba da ocene. Strukturu upitnika činile su sledeće grupe pitanja:

- Demografska (opšta) pitanja o ispitanicima koja predstavljaju kontrolne varijable_pitanja 1-3;
- Pitanja o stavu korisnika o načinu korišćenja javnih prostora, kao što su razlozi dolaska u prostor i učestalost korišćenja_pitanja 4-6;
- Pitanja o značaju i doživljaju javnih prostora pešačke zone_pitanja 7-22;
- Pitanja o oceni karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnih prostora pešačke zone_pitanje broj 23.

Upitnik je napravljen u dva oblika, od kojih je prvi urađen pomoću aplikacije *Google Forms* (www.google.com/forms) i distribuiran elektronski, putem internet platforme, dok je drugi u štampanom obliku distribuiran lično, u slučajevima kada ispitanici nisu imali pristup internetu, ili su imali poteškoća u njegovom korišćenju, uglavnom kao rezultat starosne kategorije ispitanika. Početak prikupljanja podataka desio se 27. maja 2022. godine i bio je dostupan za popunjavanje u trajanju od nedelju dana. Upitnik je isključivo anoniman.

⁶²⁰ Pitanjima poluzatvorenog tipa data je mogućnost ispitanicima da daje mogućnost višestrukog izbora ili formiranja dodatnog ličnog stava koji nije među ponuđenim, u cilju dobijanja rezultata koji imaju sazajne (kognitivne), emocionalne (afektivne) i ponašajne (akcione) aspekte stavova ispitanika.

Metodologija naučnog istraživanja sa osnovama statistike

http://metodologijamentus.weebly.com/uploads/5/1/9/7/51973983/10._skale_procene_i_stavova.pdf
(datum posete 03.02.2019. godine)

⁶²¹ **Likertova skala** je numerička skala procene stavova koja se sastoji od tvrdnji posvećenih različitim aspektima nekog stava.

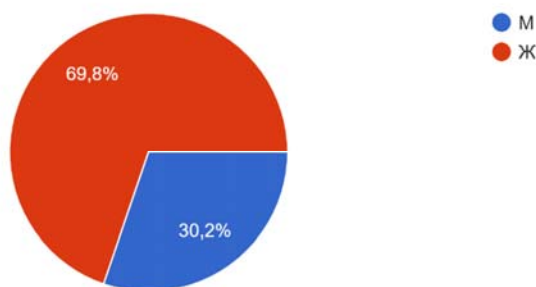
Vidanović, I.: *Rečnik socijalnog rada*, Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije, Beograd, 2006.

7.5 Prikaz rezultata ankete

U istraživanju je učestvovalo 410 ispitanika, koji su popunjavajući upitnik izrazili svoje individualne stavove i mišljenja o pitanjima o pešačkoj zoni Novog Sada, njenim javnim prostorima i njihovim arhitektonsko-urbanističkim elementima. S obzirom da je statističkim kalkulatorom utvrđeno da je reprezentativan istraživački uzorak 384 ispitanika⁶²², ispunjeni su zahtevi za dobijanje validnih i relevantnih rezultata.

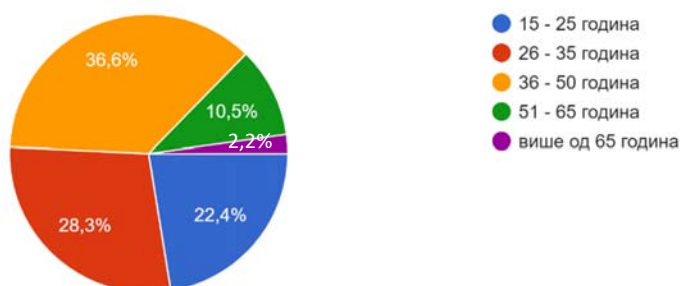
7.5.1 Struktura ispitanika

Grafikon_1: statistički prikaz odgovora na pitanje 1. *Pol ispitanika*

U anketiranju je učestvovalo 410 ispitanika, od čega je 69,8% (286) ženskog pola i 30,2% (124) muškog.

Grafikon_2: statistički prikaz odgovora na pitanje 2. *Starost ispitanika*

Ispitanicima su bile ponuđene grupe intervala godina starosti i, na osnovu sistematizacije podataka, pokazalo se da je starosna struktura ispitanika 22,4% (92) ispitanika pripada grupi od 15-25 godina starosti; 28,3% (116) ispitanika je u kategoriji 26-35 godina, 36,6% (150) spada u kategoriju 36-50 godina starosti, 10,5% (43) pripada grupi 51-55 godina i 2,2% (9) ispitanika ima više od 65 godina. Prema istraživanju statističkih podataka demografske strukture, Novi Sad ima najviše stanovnika u starosnoj kategoriji od 25-49 godina, što je u skladu sa činjenicom da je u istraživanju učestvovao najveći procenat ispitanika godina starosti koje pripadaju tom rasponu.

⁶²² Pogledati poglavlje 7.3.1: Istraživačka populacija i demografija uzorka

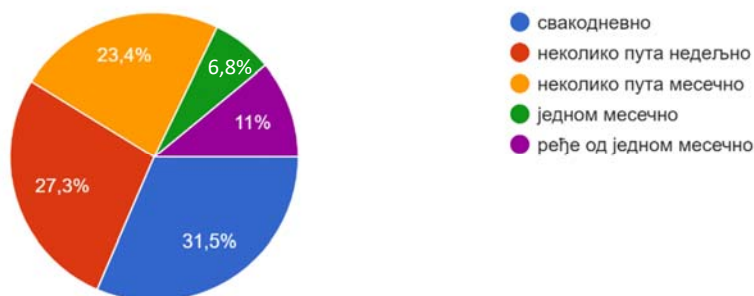
Grafikon_3: statistički prikaz odgovora na pitanje 3. *U Novom Sadu sam:*

Dominantan deo istraživačkog uzorka od 76,6% (313 ispitanika) je stalno nastanjen u Novom Sadu. Ostali deo je podeljen na privremeno nastanjen u grupi od 9,8% (40 ispitanika), turističkih posetilaca 2,9% (12 ispitanika), posetilaca zbog posla ili posete porodici 10,2% (42 ispitanika), dok zanemarljiv deo od 0,7% (3 ispitanika), nije uspeo da se svrsta ni u jednu od prethodno navedenih kategorija. Ovaj podatak značajan je za preciznost istraživanja, jer ukazuje da većinski deo uzorka ima stalnu dostupnost prostoru i verovatnoća da ga dobro poznaju je velika.

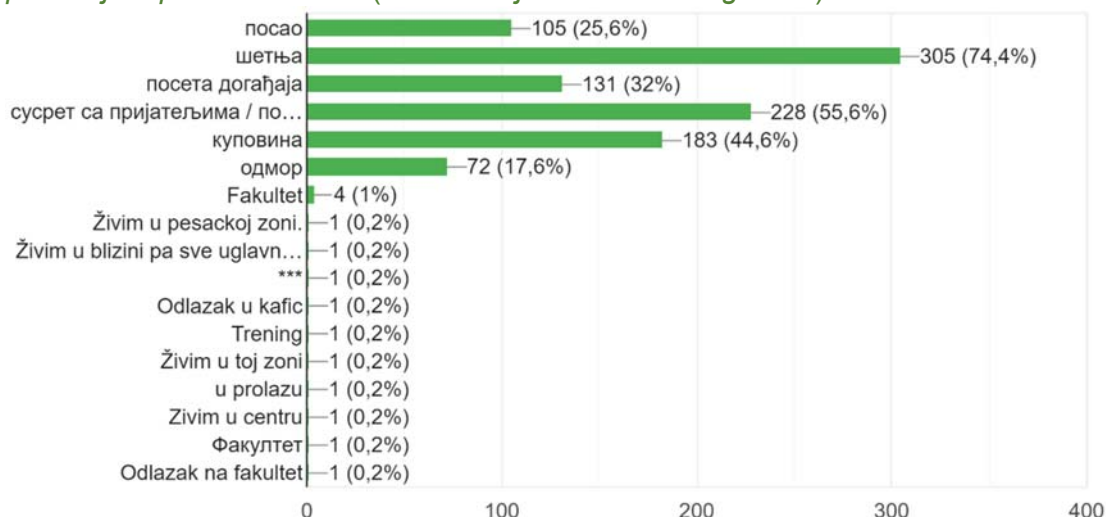
7.5.2 Stavovi korisnika o načinu korišćenja javnih prostora, kao što su razlozi dolaska u prostor i učestalost korišćenja i značajnim činiocima prostora

Grafikon_4: statistički prikaz odgovora na pitanje 4: *Koliko često posećujete pešačku zonu Novog Sada?*

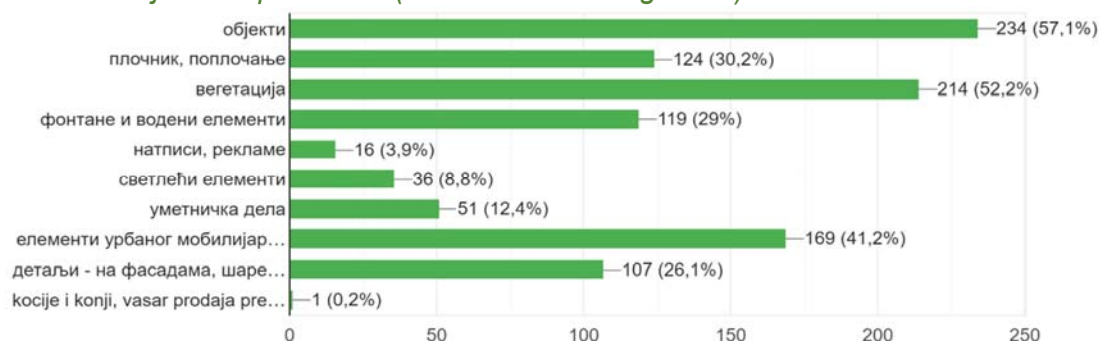
Za razumevanje rezultata ankete bitno je sagledati kauzalne veze između iznetih stavova i stepena poznavanja i učestalosti korišćenja istraživanog područja. Zbog toga je značajno da je dominantan deo uzorka korisnik pešačke zone veoma često, od nekoliko puta mesečno (23,4%, 96 ispitanika), preko nekoliko puta nedeljno (27,3%, 112 ispitanika), do veoma učestalog svakodnevnog odlaska u ovo područje (31,5%, 129 ispitanika). Znatno manji deo ispitanika prostor posećuje jednom mesečno (11%, 45 ispitanika) ili još ređe (6,8%, 28 ispitanika). Ovakva podela ukazuje na dobro poznavanje prostora od strane učesnika u ispitivanju i doprinosi sigurnijim i preciznijim stavovima o njegovim karakteristikama i značaju.

Grafikon_5: statistički prikaz odgovora na pitanje 5. *Iz kog razloga najčešće posećujete pešačku zonu? (zaokružiti jedan ili više odgovora)*

Razlozi dolaska u pešačku zonu su značajni, jer generišu aktivnosti koje ljudi obavljaju u prostoru. U prvom delu istraživanja istaknuto je da aktivnosti značajno utiču na opažanje i način korišćenja javnog prostora.⁶²³ Ispitanicima je bilo omogućeno da odaberu tri opcije od ponuđenih, kao i da dopišu neku novu, ukoliko nije ponuđena. Ovo je omogućeno jer kompleksnost ovog područja, brojni sadržaji i aktivnosti koje obezbeđuje, uslovljava da može postojati više razloga zbog kojih ljudi koriste ovu zonu. Kao najdominantniji razlog, izdvojen u 74,4% slučajeva (305 odgovora) jeste šetnja, kao glavna aktivnost i razlog dolaska u pešačku zonu. Nakon toga značajno se ističu i susreti sa drugim ljudima i druženje 55,6% (228 odgovora). Trgovački sadržaji koncentrisani u ovom području uslovlili su da je kupovina jedan od čestih razloga dolaska korisnika, pa je 44,6% (183 odgovora) navelo upravo to kao razlog. Takođe, u ovoj zoni smešteni su neki od najpopularnijih i atraktivnijih javnih događaja, pa ovaj razlog ima udeo od 32% (131 odgovor). Posao, kao razlog dolaska, izdvojio se udelom od 25,6% (105 odgovora), dok odmor, kao razlog dolaska navodi 17,6% uzorka. Drugi razlozi, kao što su odlazak do fakulteta i život u istraživanom prostoru, pojavljuju se kao nekolicina pojedinačnih odgovora.

Grafikon_6: statistički prikaz odgovora na pitanje 6. *Šta su za Vas najupečtljiviji elementi u javnom prostoru? (zaokružiti do 3 odgovora)*

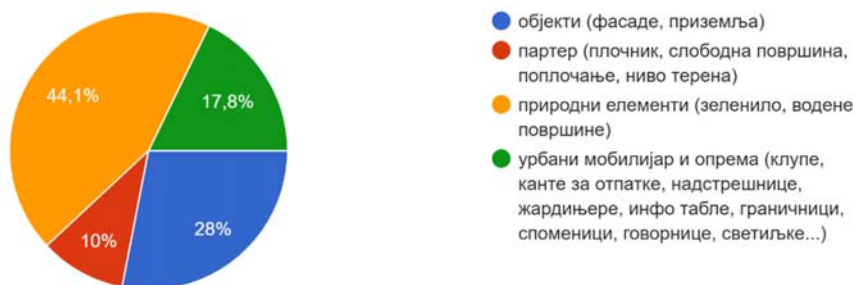

⁶²³ Pogledati poglavlje: 2.5.2.1 Tipovi aktivnosti u javnom prostoru

Pitanje broj 6 pruža uvid u mišljenje korisnika o značajnim elementima javnih prostora, bez ukazivanja na konkretne prostore. Ovi stavovi su u većoj meri rezultat utemeljenih obrazaca, nego individualnog mišljenja, jer ne zahtevaju prizivanje slika konkretnih prostora u svest ispitanika, već odgovor daju na osnovu opšteg stava o javnim prostorima. Ispitanicima je bilo omogućeno da zaokruže do tri odgovora koja se slažu sa njihovim mišljenjem, kao i da dopišu opcije koje nisu ponuđene. Statistika ovog pitanja pokazala je da se na prvom mestu po značaju nalaze objekti sa udelom od 57,1% (234 odgovora). Zatim slede vegetacija sa 52,2% (214 odgovora), urbani mobilijar sa 41,2% (169 odgovora) i popločanje sa udelom od 30,2% (124 odgovora). Na prva četiri mesta izdvojile su se konkretne grupe elemenata, dok su opcije koje predstavljaju detalje prostora, ispitanici birali u manjem procentu. Vodeni elementi uzeli su udeo od 29% (119 odgovora), zatim detalji – na fasadama, u popločanju 26,1%; 107 odgovora). U znatno manjem procentu izabrani su elementi poput umetničkih dela (12,4%; 51 odgovor), svetleći elementi (8,8%; 36 odgovora), natpisi i reklame (3,9%; 16 odgovora), dok je jedan ispitanik izneo stav da su mi značajni efemerni elementi poput prazničnih kočija, tematskih vašara i sl.

7.5.3 Stavovi ispitanika o karakteru i arhitektonsko-urbanističkim elementima javnih prostora pešačke zone

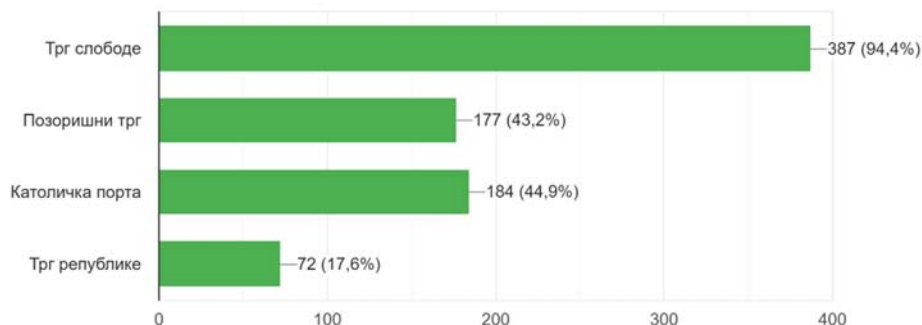
Grafikon_7: statistički prikaz odgovora na pitanje 7. *Koji od nabrojanih elemenata prostora najviše doprinose Vašem doživljaju ambijenta pešačke zone?*

Sistematizacijom odgovora na pitanje broj 7, stiće se uvid u mišljenje korisnika o celokupnoj ambijentalnoj celini pešačke zone. Bez izdvajanja konkretnih javnih prostora, posmatrano kao jedinstvenu celinu, ispitanici su izneli stavove o tome koji im od ponuđena 4 arhitektonsko-urbanistička elementa, izdvojena u teorijskom delu istraživanja,⁶²⁴ najviše učestvuje u formiranju ambijentalnih karakteristika pešačke zone. Kao najuticajniji element izdvojili su se prirodni elementi u 44,1% slučajeva (181 ispitanika), nakon toga objekti sa udelom od 28% (115 ispitanika), zatim urbani mobilijar sa 17,8% (73 ispitanika) i na kraju, najmanje uticajnim se pokazao parter (10%; 41 ispitanik).

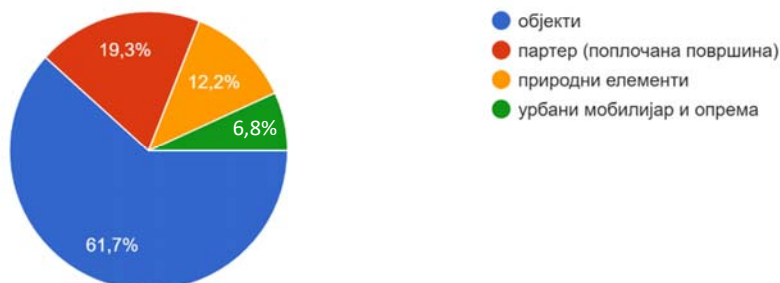
⁶²⁴ Pogledati podglavje 3.2 Podela arhitektonsko-urbanističkih elemenata

Grafikon_8: statistički prikaz odgovora na pitanje 8. *Izaberite dva trga koje najčešće posećujete.*

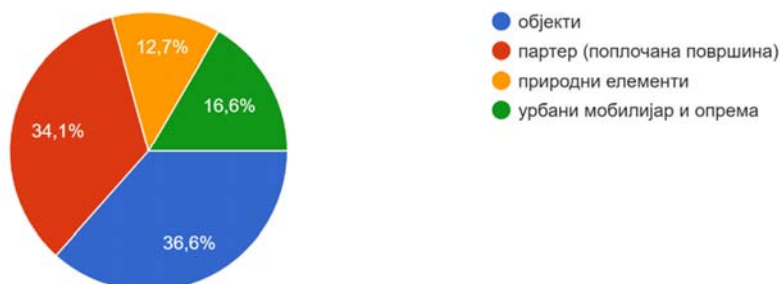

Zahvaljujući ovom pitanju, saglediva je frekventnost korišćenja trgova u ovoj zoni, što ukazuje i na značaj datih prostora u svesti ispitanika, kao i na doživljaj koji uslovljava ponovno vraćanje određenim mestima. Stav ispitanika pokazao je da je najposećeniji trg pešačke zone Trg slobode, koji u 94,4% slučajeva (387 odgovora) predstavlja izbor ispitanika. Nakon njega, nalaze se trg Katolička porta (44,9%, 184 odgovora) i Pozorišni trg (43,2%; 177 odgovora), dok je Trg republike znatno ređe biran sa 17,6% (72 odgovora).

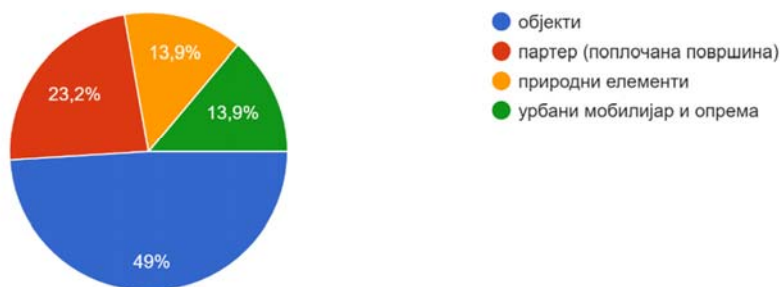
Grafikon_9: statistički prikaz odgovora na pitanje 9. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora na Trgu slobode.*

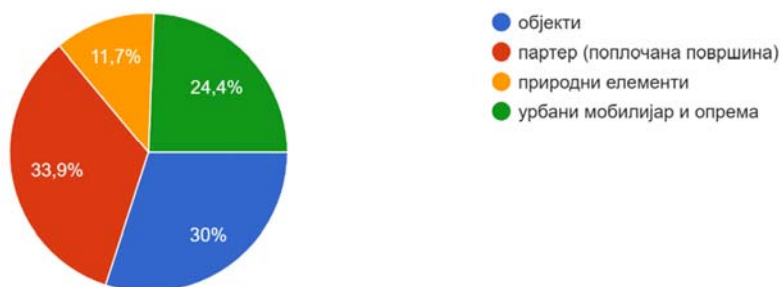
Grafikon_10: statistički prikaz odgovora na pitanje 10. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora na Pozorišnom trgu.*

Grafikon_11: statistički prikaz odgovora na pitanje 11. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Katoličke porte.*

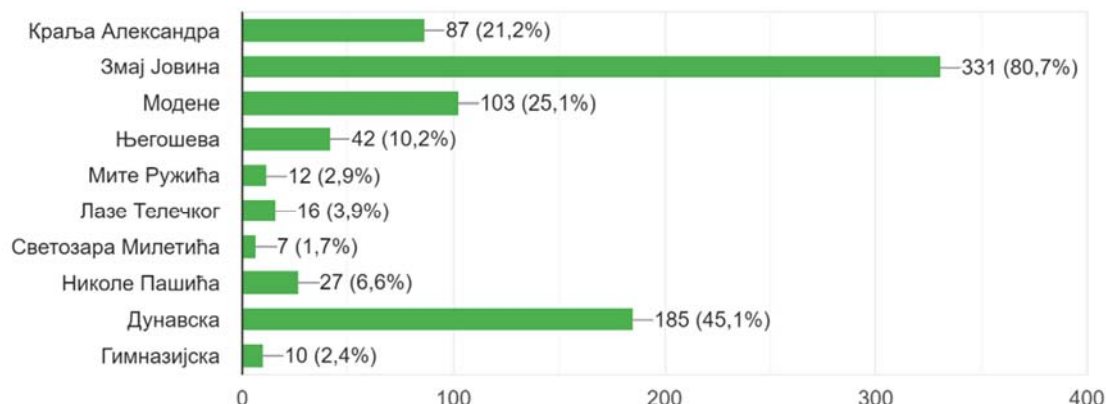

Grafikon_12: statistički prikaz odgovora na pitanje 12. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Trga republike.*

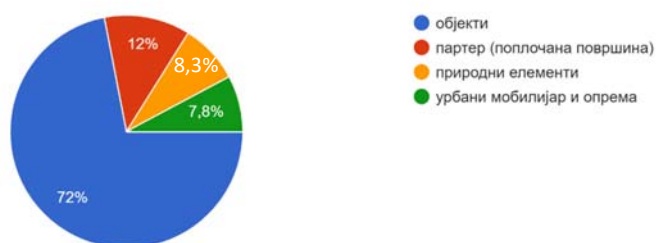
Pitanja 9-12 ispituju stavove ispitanika o dominantnom elementu u javnom prostoru, pojedinačno za svaki trg u pešačkoj zoni. Ispitanici su većinskog mišljenja da su na Trgu slobode (61,7%; 253 odgovora), Pozorišnom trgu (36,6%, 150 odgovora) i u Katoličkoj porti (49%, 201 odgovor) najznačajniji element objekti, dok je na Trgu republike izdvojen parter (30%, 123 odgovora). Na Trgu slobode objekti su najizraženije izdvojen element. U ukupnom sagledavanju parter je drugi element po značaju, jer se našao na drugom mestu po značaju na tri od četiri trga, Trgu slobode (19,3%, 79 ispitanika), Pozorišnom trgu (34,1%, 140 ispitanika) i Katoličkoj porti (23,2%, 95 ispitanika), dok je na Trgu republike izdvojen kao prvorangiran (33,9%, 139 ispitanika). Ono što je veoma karakteristično jeste da su Trg slobode i Katolička porta pokazali dominantno izdvajanje objekata sa 49% i više, dok su Pozorišni trg i Trg republike skoro izjednačeni prema značaju objekata (Pozorišni trg – 36,6%, 150 ispitanika; Trg republike – 30%, 123 ispitanika) i partera (Pozorišni trg – 34,1%, 140; Trg republike – 33,9%, 139). Ostala dva arhitektonsko-urbanistička elementa, prirodni elementi (Trg slobode – 12,2%, 50 ispitanika; Pozorišni trg – 12,7%, 52 ispitanika; Katolička porta – 13,9%, 57 ispitanika; Trg republike – 11,7%, 48 ispitanika) i urbani mobilijar (Trg slobode – 6,8%, 28 ispitanika; Pozorišni trg – 16,6%, 68 ispitanika; Katolička porta – 13,9%, 57 ispitanika; Trg republike – 24,4%, 100 ispitanika), izdvojeni su u procentu ispod 25% u svim analiziranim prostorima.

Grafikon_13: statistički prikaz odgovora na pitanje 13. *Izaberite dve pešačke ulice koje najčešće posećujete.*

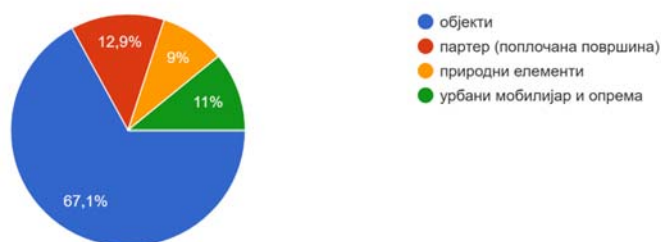

Dominantno, ispred ostalih ulica pešačke zone, izdvojila se Zmaj Jovina ulica sa 80,7% (331 odgovor) od ukupnog broja odgovora. Nakon nje, najčešće posećivana ulica, po mišljenju ispitanika, je Dunavska (45,1%; 185 odgovora). Osim spomenutih pešačkih poteza, značajnije su posećene ulica Modene (25,1%; 103 odgovora) i ulica Kralja Aleksandra (21,2%; 87 odgovora), koje su najznačajniji pravci pristupa istorijskom jezgru. Sve ostale ulice ove celine imaju veoma sličan udeo odgovora ispitanika, što uslovljava da ka njima ljudi formiraju sličan stav (Njegoševa – 10,2%, Nikole Pašića – 6,6%, Laze Telečkog – 3,9%, Mite Ružića – 2,9%, Gimnazijska – 2,4%, Svetozara Miletića – 1,7%).

Grafikon_14: statistički prikaz odgovora na pitanje 14. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Kralja Aleksandra.*

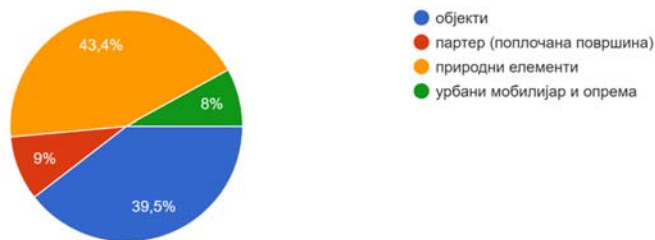

Grafikon_15: statistički prikaz odgovora na pitanje 15. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Zmaj Jovine ulice.*

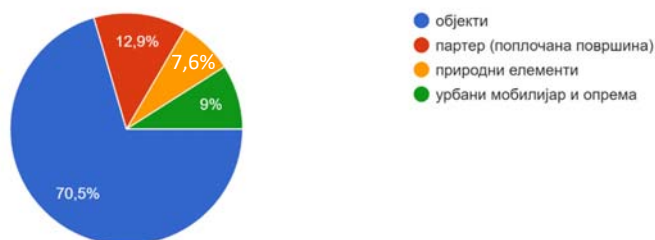

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

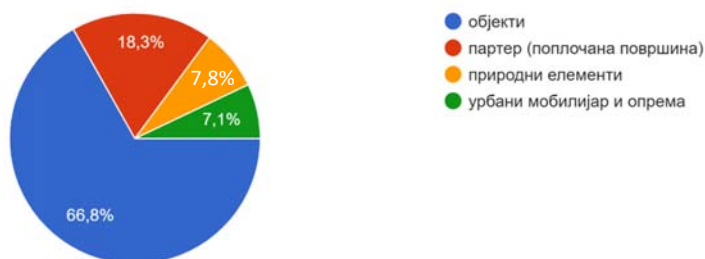
Grafikon_16: statistički prikaz odgovora na pitanje 16. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Modene.*

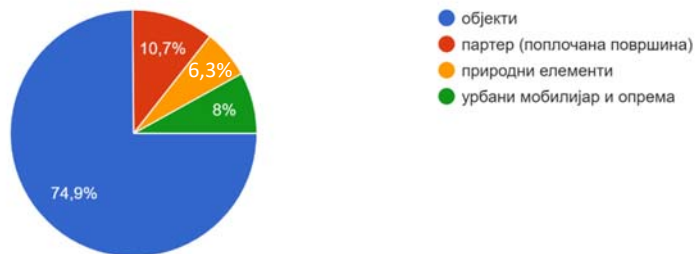
Grafikon_17: statistički prikaz odgovora na pitanje 17. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Njegoševe ulice.*

Grafikon_18: statistički prikaz odgovora na pitanje 18. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Mite Ružića.*

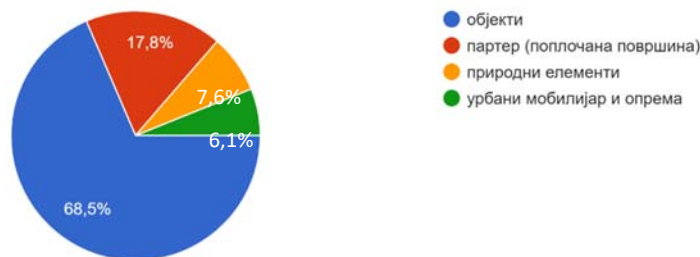

Grafikon_19: statistički prikaz odgovora na pitanje 19. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Laze Telečkog.*

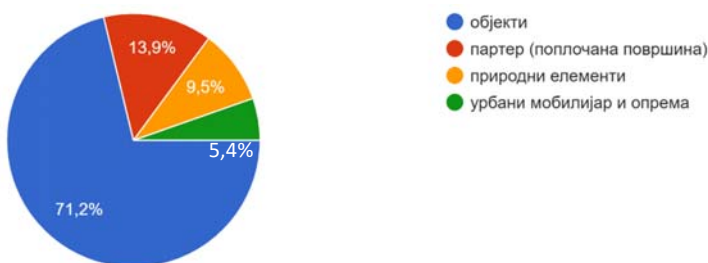

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

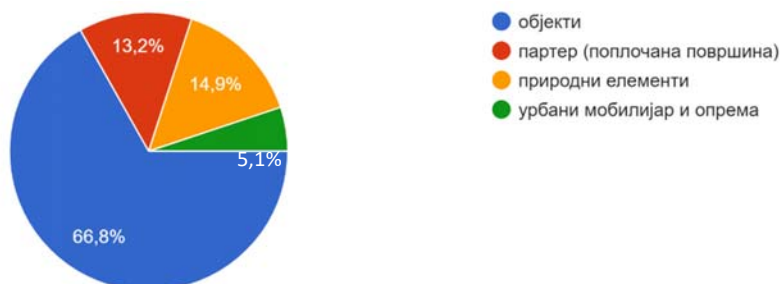
Grafikon_20: statistički prikaz odgovora na pitanje 20. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Svetozara Miletića.*

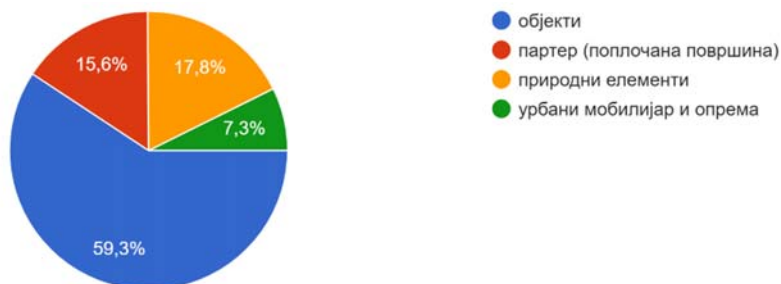
Grafikon_21: statistički prikaz odgovora na pitanje 21. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Nikole Pašića.*

Grafikon_22: statistički prikaz odgovora na pitanje 22. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Dunavske ulice.*

Grafikon_23: statistički prikaz odgovora na pitanje 23. *Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Gimnazijske ulice.*

Pitanja 14-23 sadrže stavove o značaju arhitektonsko-urbanističkih elemenata pešačkih ulica, u okviru istraživane zone. Sa izuzetkom ulice Modene, svi drugi potezi imaju objekte, kao najznačajnije arhitektonsko-urbanističke elemente, prema mišljenju ispitanika. Objekti su dominantno izraženi udelom u odnosu na ukupan broj odgovora koji iznosi između 60% i 75%. (ulica Kralja Aleksandra – 72%, 295 ispitanika; Zmaj Jovina ulica – 67,1%, 275 ispitanika; Njegoševa ulica – 70,5%, 289 ispitanika; ulica Mite Ružića – 66,8%, 274 ispitanika; ulica Laze Telečkog – 74,9%, 307 ispitanika; ulica Svetozara Miletića – 68,5%, 281 ispitanik; ulica Nikole Pašića – 71,2%, 292 ispitanika; Dunavska ulica – 66,8%, 274 ispitanika; Gimnazijska ulica – 59,3%, 243 ispitanika). U ovim ulicama, na drugoj poziciji prema udelu u ukupnom broju odgovora smenjuju se prirodni elementi (ulica Kralja Aleksandra – 8,3%, 34 ispitanika; Zmaj Jovina ulica – 9%, 37 ispitanika; Njegoševa ulica – 7,6%, 31 ispitanika; ulica Mite Ružića – 7,8%, 32 ispitanika; ulica Laze Telečkog – 6,3%, 26 ispitanika; ulica Svetozara Miletića – 7,6%, 31 ispitanik; ulica Nikole Pašića – 9,5%, 39 ispitanika; Dunavska ulica – 14,9%, 61 ispitanik; Gimnazijska ulica – 17,8%, 73 ispitanika) i parter (ulica Kralja Aleksandra – 12%, 49 ispitanika; Zmaj Jovina ulica – 12,9%, 53 ispitanika; Njegoševa ulica – 12,9%, 53 ispitanika; ulica Mite Ružića – 18,3%, 75 ispitanika; ulica Laze Telečkog – 10,7%, 44 ispitanika; ulica Svetozara Miletića – 17,8%, 73 ispitanika; ulica Nikole Pašića – 13,9%, 57 ispitanika; Dunavska ulica – 13,2%, 54 ispitanika; Gimnazijska ulica – 15,6%, 64 ispitanika) sa procentom manjim od 20%, dok je na poslednjem mestu urbani mobilijar (ulica Kralja Aleksandra – 7,8%, 32 ispitanika; Zmaj Jovina ulica – 11%, 45 ispitanika; Njegoševa ulica – 9%, 37 ispitanika; ulica Mite Ružića – 7,1%, 29 ispitanika; ulica Laze Telečkog – 8%, 33 ispitanika; ulica Svetozara Miletića – 6,1%, 25 ispitanika; ulica Nikole Pašića – 5,4%, 22 ispitanika; Dunavska ulica – 5,1%, 21 ispitanik; Gimnazijska ulica – 7,3%, 30 ispitanika) koji ne prelazi 11% udela u značaju, prema odgovorima korisnika. Od dominantnih rezultata odstupa samo ulica Modene, kod koje su se kao najznačajniji istakli prirodni elementi sa 43,4% (178 odgovora), nakon kojih odmah slede objekti sa udelom od 39,5% (162 odgovora), dok su parter (9%, 37 odgovora) i urbani mobilijar (8%, 33 odgovora) ostali ispod 10% udela u ukupnom broju odgovora.

7.5.3 Stavovi ispitanika o značaju karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj javnih prostora

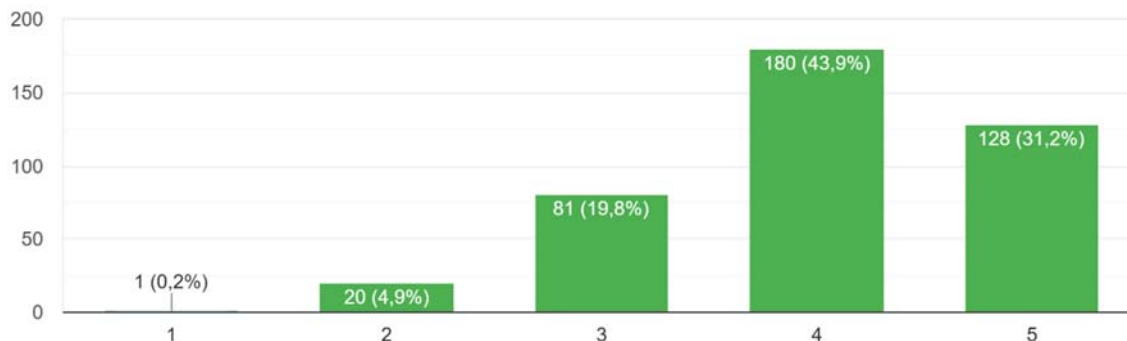
Pitanje_24: *Ocenite značaj navedenih karakteristika elemenata za kvalitet doživljaja javnih prostora pešačke zone, skalom od 1 do 5 (1 – bez značaja; 2 – malo značajno; 3 – delimično značajno; 4 – značajno; 5 – izuzetno značajno):*

Pitanje 24 odnosi se na karakteristike arhitektonsko-urbanističkih elemenata i namenjeno je utvrđivanju stavova ispitanika o značaju navedenih karakteristika za oblikovanje doživljaja javnog prostora. Stavovi se ne odnose na konkretne prostore, već za cilj imaju da ispitanici vrednuju univerzalni značaj datih svojstava, kojima elementi utiču, grade i oblikuju ambijent.

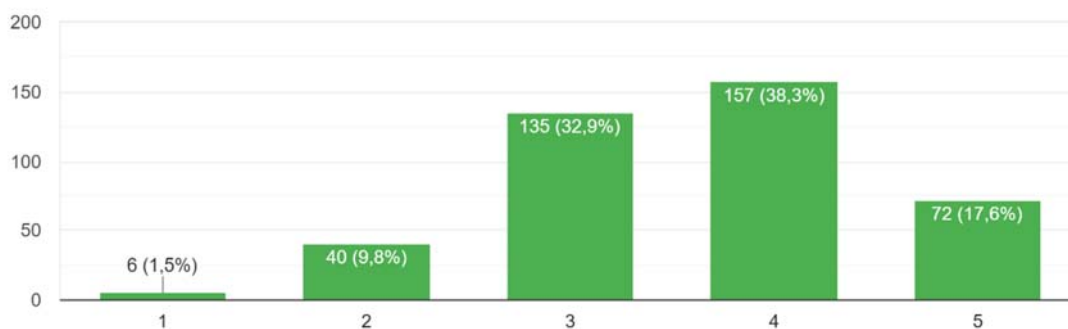
Pitanje je podeljeno u 4 celine, u okviru kojih se ispitanicima iznose tvrdnje o karakteristikama analiziranih arhitektonsko-urbanističkih elemenata – o objektima, parteru, prirodnim elementima i urbanom mobilijaru, koje oni ocenjuju.

24-A Karakteristike objekata:

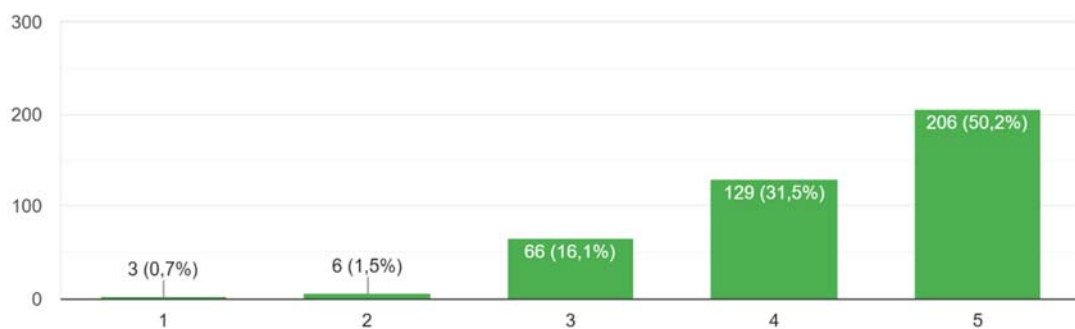
Grafikon_24-A-1: statistički prikaz ocene stava: *Mogućnost sagledavanja celine fasade*

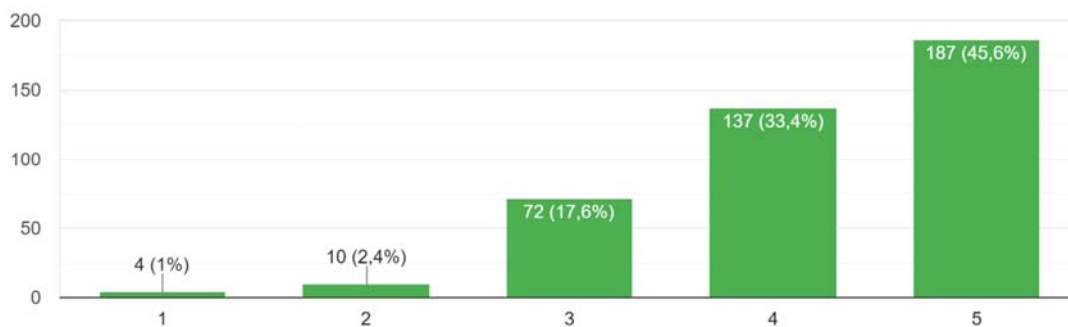
Grafikon_24-A-2: statistički prikaz ocene stava: *Veličina*

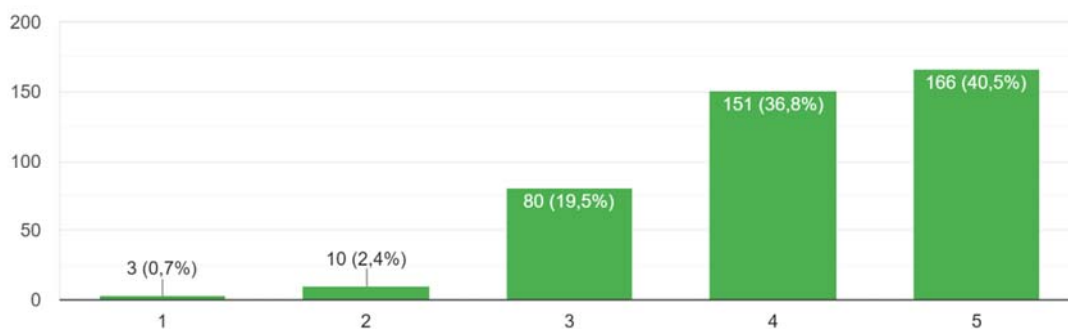
Grafikon_24-A-3: statistički prikaz ocene stava: *Stil fasade*

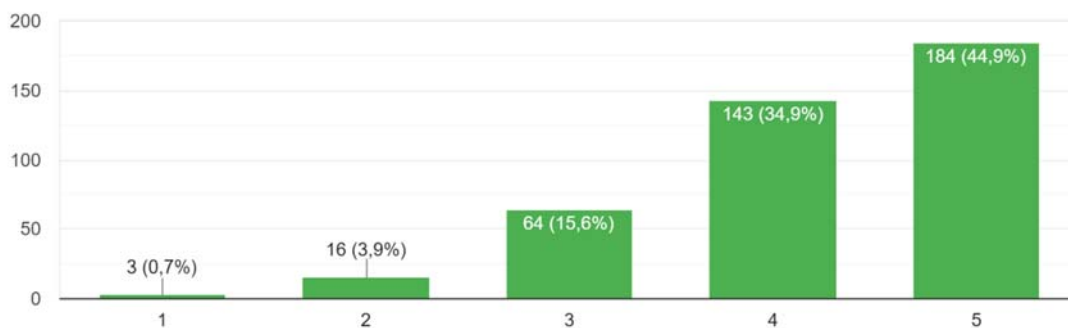
Grafikon_24-A-4: statistički prikaz ocene stava: *Detalji na fasadi*

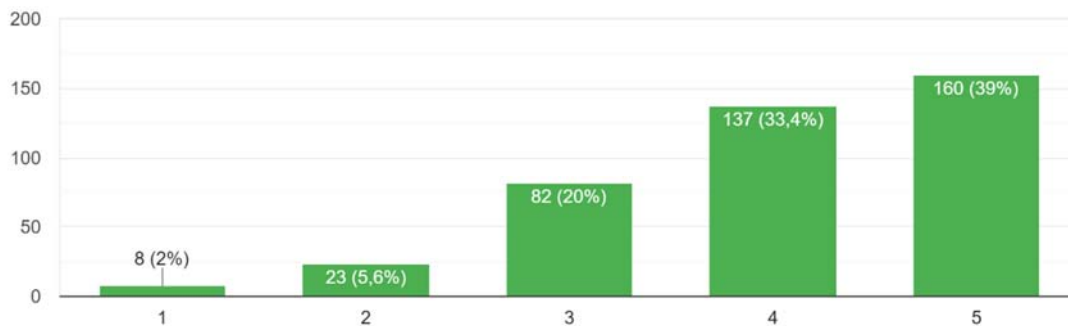
Grafikon_24-A-5: statistički prikaz ocene stava: *Materijali i boja na fasadi*

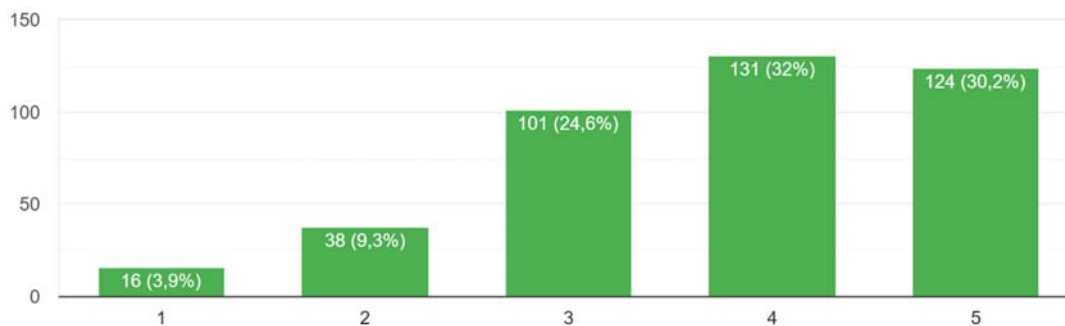
Grafikon_24-A-6: statistički prikaz ocene stava: *Osvetljenje*

Grafikon_24-A-7: statistički prikaz ocene stava: *Sadržaji u prizemlju i uređenost izloga*

Grafikon_24-A-8: statistički prikaz ocene stava: *Namena objekata*

Pitanja koja su se odnosila na karakteristike objekata, sadržavala su stavove koji se odnose na sve grupe karakteristika (prostorne, fizičko-morfološke i funkcionalne) i odgovori ispitanika pokazali su da se sva navedena svojstva dominantno svrstavaju u kategorije od *delimično značajno* (3) do *izuzetno značajno* (5), dok su tvrdnje da je nešto *malo značajno* ostale zastupljene ispod 10% među ukupnim odgovorima. Da je neka od karakteristika *bez značaja* (1) izdvojilo se 1-2% odgovora, što je zanemarljivo. Time se iskazao stav da su izdvojene karakteristike, po mišljenju ispitanika, značajni uticajni faktori na doživljaj javnih prostora.

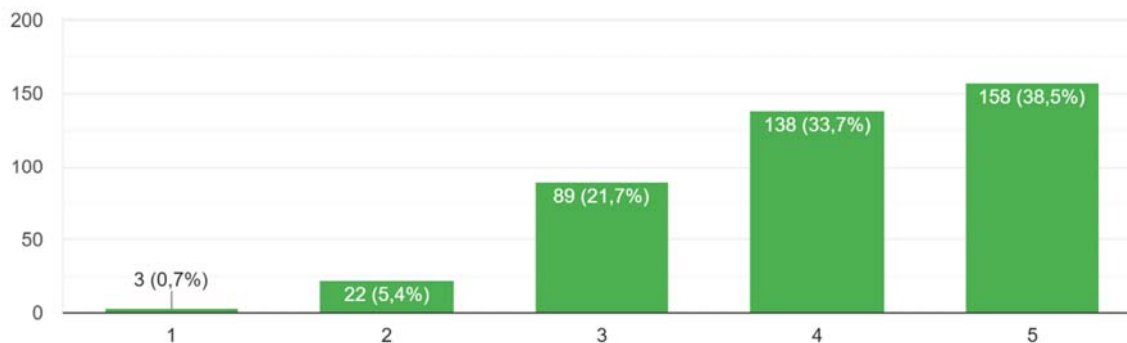
Sagledivost fasade ocenjena je kao *značajna* (43,9%, 180 odgovora) i *izuzetno značajna* (31,2%, 128 odgovora), što je ukupno 75,1% ispitanika. Veličina je skoro u jednakom udelu ocenjena kao *značajna* (38,3%, 157 odgovora) i *delimično značajna* (32,9%, 135 odgovora), dok je svega 17,6% ocenilo kao *izuzetno značajnu*. Ukupno sagledano, prostorne karakteristike objekata su ocenjene kao *značajne* (4).

Izuzetno značajnim (5) istakle su se sve tvrdnje o fizičko-morfološkim karakteristikama objekata, pa tako stil fasade dobija najvišu ocenu sa udelom od 50,2% (206 odgovora) u ukupnom broju odgovora, detalji na fasadi 45,6% (186 odgovora) i osvetljenost 44,9% (184 odgovora). Kod materijala i boje, skoro u istom udelu javljaju se ocene *izuzetno značajno* (40,5%, 166 odgovora) i *značajno* (36,8%, 151 odgovor) što ih i dalje svrstava u grupu ocenjenih najvišim ocenama.

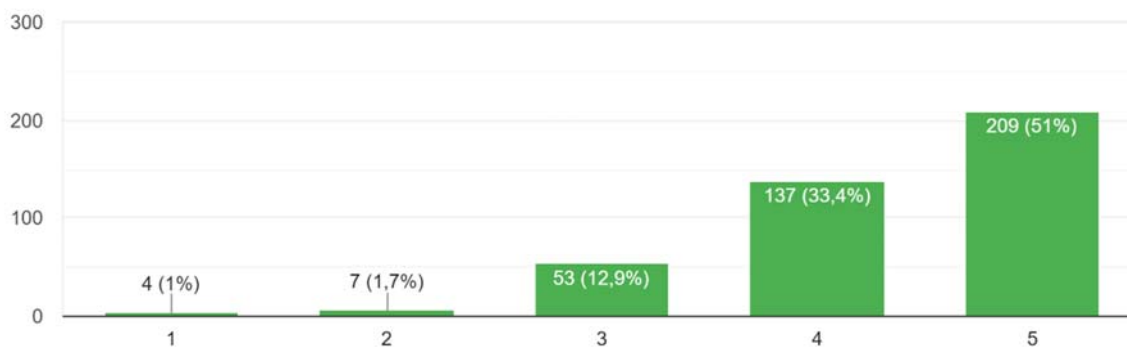
Funkcionalne karakteristike se u najvećem broju odgovora kreću između ocena *značajno* (sadržaji u prizemlju i uređenost izloga – 33,4%, namena objekta – 32%) i *izuzetno značajno* (sadržaji u prizemlju i uređenost izloga – 39%, namena objekta – 33,4%), što ih po stavu ispitanika čini važnim karakteristikama za doživljaj mesta.

24-B Parter

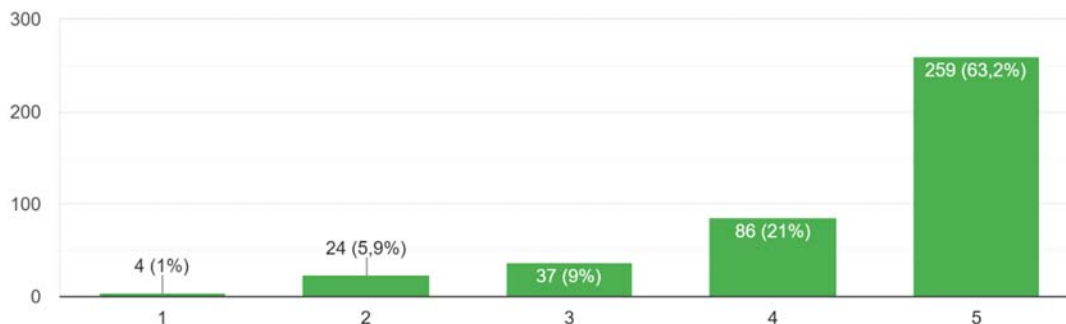
Grafikon_24-B-1: statistički prikaz ocene stava: *Jasne linije kretanja*

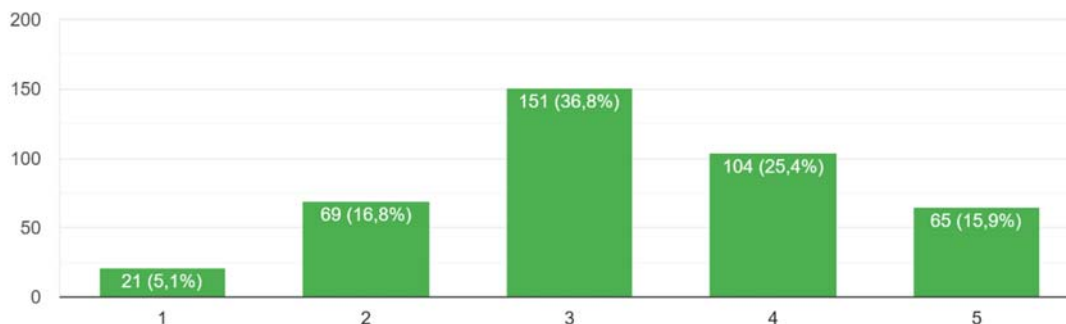
Grafikon_24-B-2: statistički prikaz ocene stava: *Estetika*

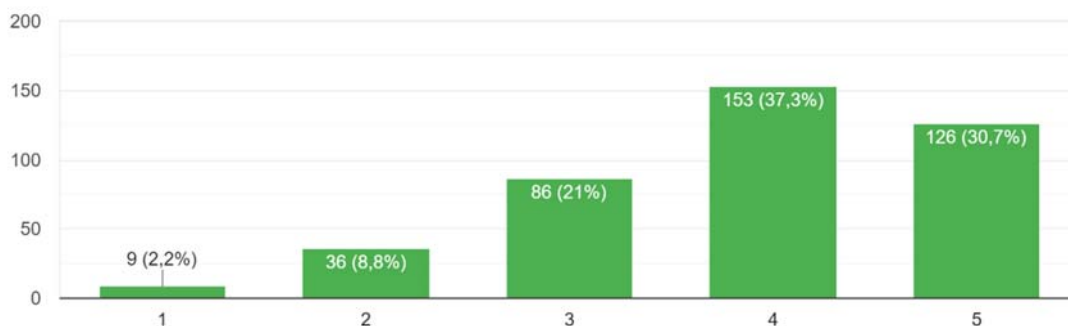
Grafikon_24-B-3: statistički prikaz ocene stava: *Održavanost*

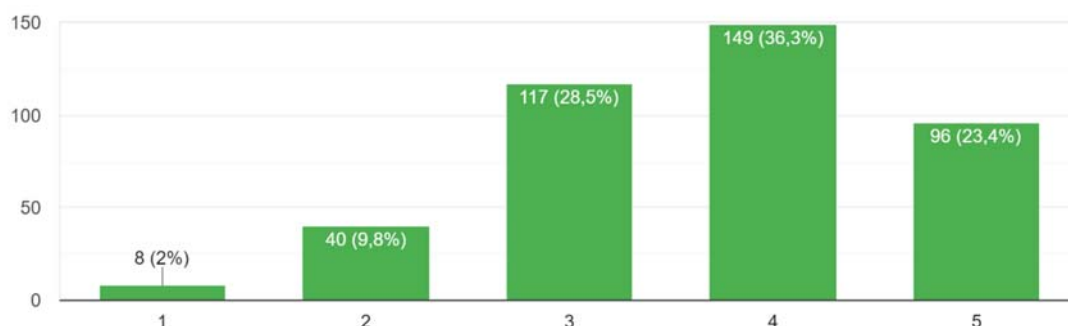
Grafikon_24-B-4: statistički prikaz ocene stava: *Podno osvetljenje*

Grafikon_24-B-5: statistički prikaz ocene stava: *Materijal i boja popločanja*

Grafikon_24-B-6: statistički prikaz ocene stava: *Šara i oblik popločanja*

Set tvrdnji, koje su se odnosile na karakteristike partera, ocenjene su većinskim delom u opsegu ocena između *delimično značajno* (3) i *izuzetno značajno* (5). Kod svih stavova ocene *bez značaja* (1) *malo značajno* (2) odabrane su sa udelom ispod 10%, a u najvećem broju slučajeva ispod 2%, što je zanemarljivo i ističe značaj ovog arhitektonsko-urbanističkog elementa u svesti korisnika.

Funkcionalna karakteristika, koja se oslikava jasnim linijama kretanja, a koje su naznačene i vidljive u nivou partera, ispitanici su dali ocenu *izuzetno značajno* (5) u 38,5% slučajeva (158 odgovora), dok se 33,7% (138 odgovora) nalazi u kategoriji *značajno* (4), što ukupno čini 71,7% (296 odgovora) i jasno odražava stav ispitanika o značaju ove karakteristike.

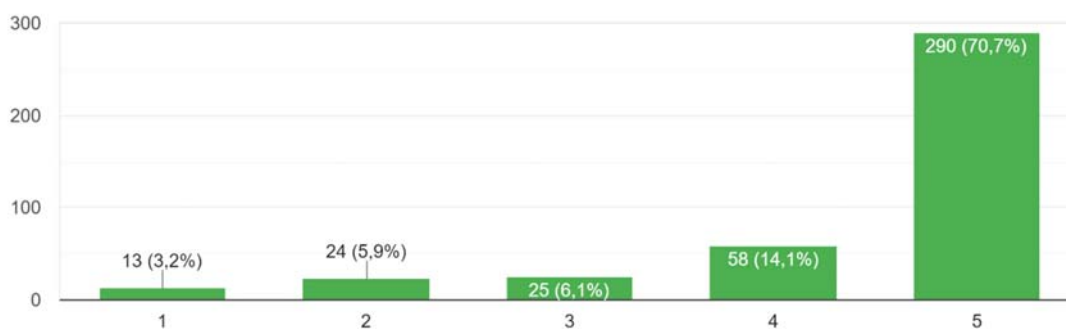
Održavanost je još jedna karakteristika, koju su ispitanici preovlađujuće ocenili kao *izuzetno značajno* (5) sa udelom od 63,2% (259 odgovora) u toj kategoriji i dominantno izrazili zajednički stav o značaju ove karakteristike. Povrh toga, *značajnim* (4) ih smatra 21% (86 odgovora), što ukupno čini 84,2% (345 ispitanika) koji smatraju važnim dobro održavanje slobodne površine javnih prostora.

Od fizičko-morfoloških karakteristika partera istakla se estetika i linija dizajna, kao karakteristika sa većinskim udelom odgovora *izuzetno značajno* (5) sa 51% (209 odgovora), dok su materijalizacija/boja i šara/oblik podeljene između *izuzetno značajno* – 5 (materijalizacija/boja – 37,3%, 153 ispitanika; šara/oblik – 23,4%, 96 ispitanika), *značajno* – 4 (materijalizacija/boja – 30,7%, 126 ispitanika; šara/oblik -

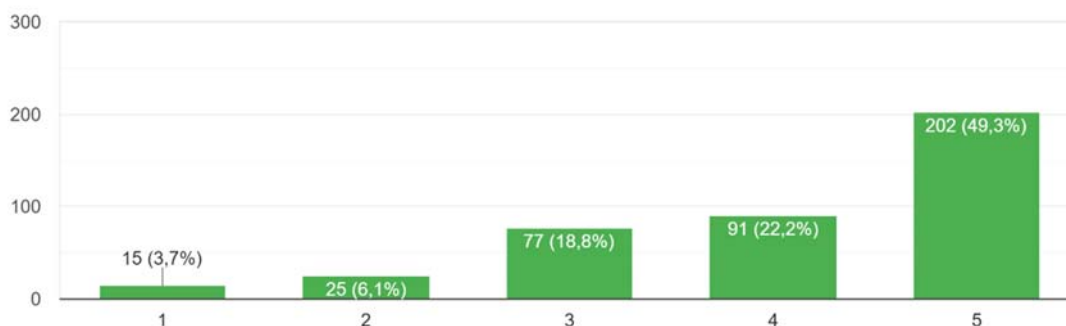
36,3%, 149 ispitanika) i *delimično značajno* – 3 (materijalizacija/boja – 21%, 86 ispitanika; šara/oblik – 28,5%, 117 ispitanika). Podno osvetljenje je jedina karakteristika, u kojoj je većinski udeo pripao oceni *delimično značajno* (3) sa 36,8% (151 ispitanik), ali i ova tvrdnja se analizom svih rezultata istakla kao značajna, jer pored navedenog, ocenu *značajno* (4) dalo je 25,4% (104) ispitanika, a *izuzetno značajnim* (5) ga smatra 15,9% (65) ispitanika, što ukupno iznosi 41,3% (169) ispitanika, koji ovu karakteristiku smatraju značajnom.

24-C Prirodni elementi:

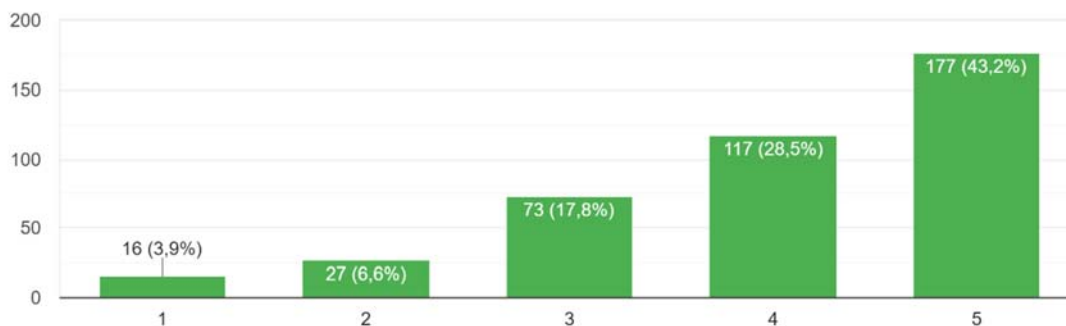
Grafikon_24-C-1: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje zelenila*

Grafikon_24-C-2: statistički prikaz ocene stava: *Raznovrsnost zelenila*

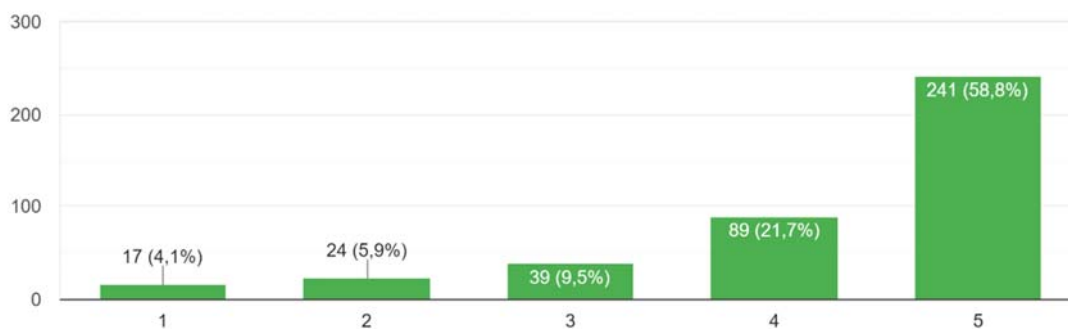

Grafikon_24-C-3: statistički prikaz ocene stava: *Sezonske promene zelenila*

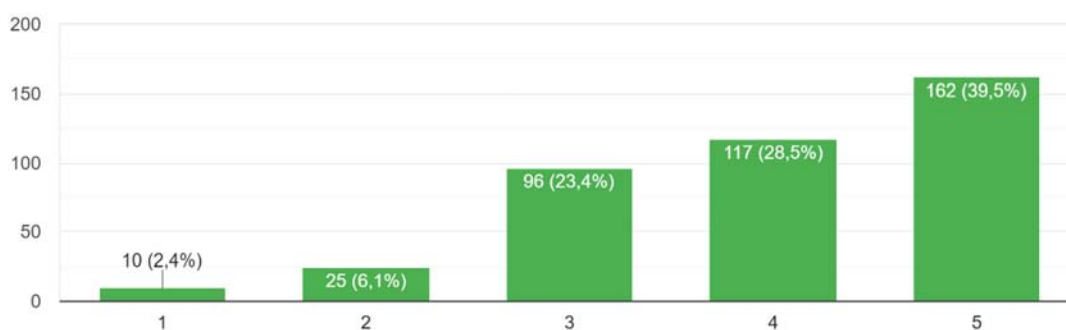

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

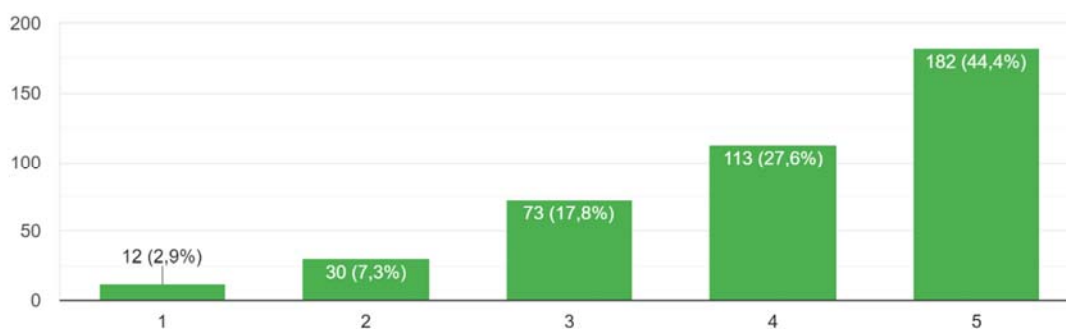
Grafikon_24-C-4: statistički prikaz ocene stava: *Zaklon od sunca i uticaj na mikroklimu*

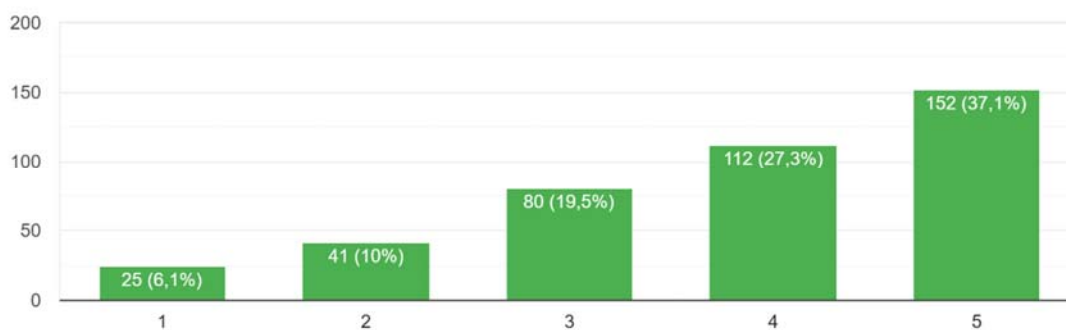
Grafikon_24-C-5: statistički prikaz ocene stava: *Zvuk*

Grafikon_24-C-6: statistički prikaz ocene stava: *Mirisi*

Grafikon_24-C-7: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje vodene površine*

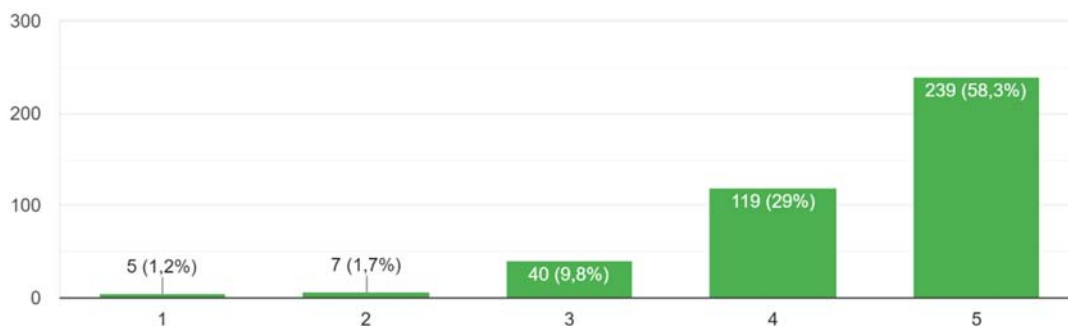

Postojanje prirodnih elemenata u javnom prostoru i njihove karakteristike su grupa tvrdnji koje su najdominantnije i u svakoj stavki dobili izrazito visoku ocenu *izuzetno značajno* (5). Postojanje zelenila je najviše ocenjena tvrdnja, od svih ponuđenih stavova u svim kategorijama arhitektonsko-urbanističkih elemenata, sa čak 70,7% (290 odgovora) da postojanje zelenila *izuzetno značajno* (5) utiče na doživljaj javnog prostora. Postojanje vodene površine nije toliko dominantno, ali sa 37,1% (152 odgovora) u kategoriji *izuzetno značajno* (5) i 27,1% (112 odgovora) u kategoriji *značajno* (4) ipak pokazuje da ima značajan uticaj na doživljaj korisnika, prema mišljenju 64,2% (264) ispitanika.

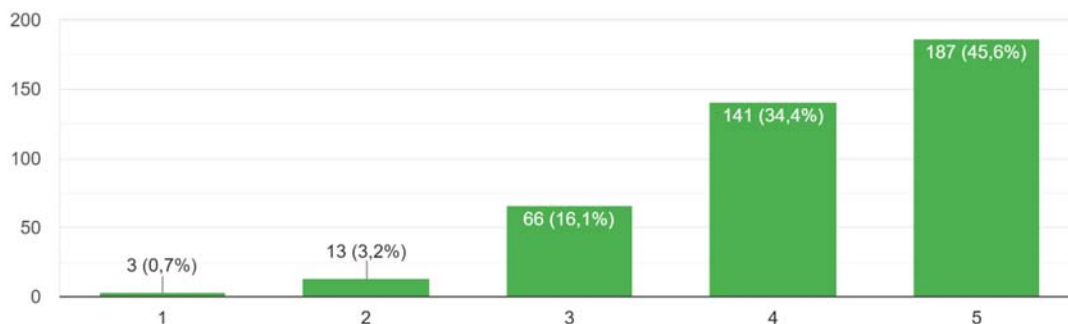
Fizičko-morfološke karakteristike, koje se ogledaju u raznovrsnosti prisutnog zelenila i sezonskim promenama, koje menjaju izgleda javnog prostora, dobile su izrazito visoke ocene u kategoriji *izuzetno značajno* – 5 (raznovrsnosti – 49,3%, 202 ispitanika; sezonske promene – 43,2%, 177 ispitanika). Efekti postojanja zelenila, kao što su zvuk (39,5%, 162 ispitanika) i miris (44,4%, 182 ispitanika), takođe su prevashodno ocenjeni najvišom ocenom *izuzetno značajno* (5). Kao *izuzetno značajno* (5) sa dominantnim udelom u broju odgovora pokazala se ekološka funkcija zelenila, kao zaštita od preterane insolacije i uticajni faktor na pozitivnu mikroklimu, koju je odabralo 58,8% (241) ispitanika.

24-CD Urbani mobilijar

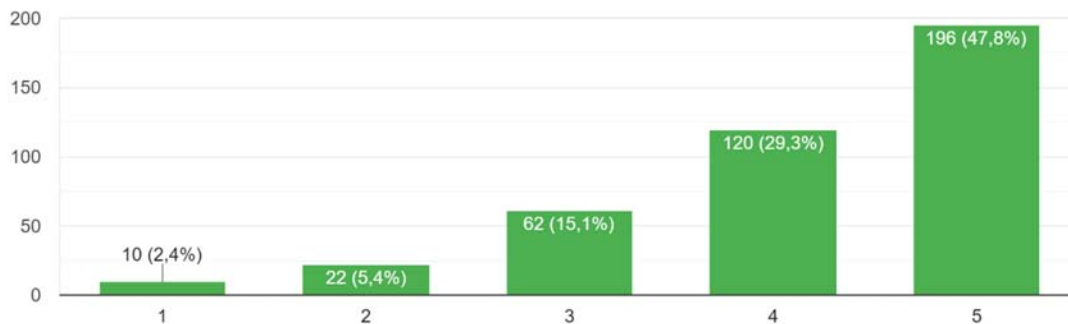
Grafikon_24-D-1: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje opreme za sedenje i odmor*

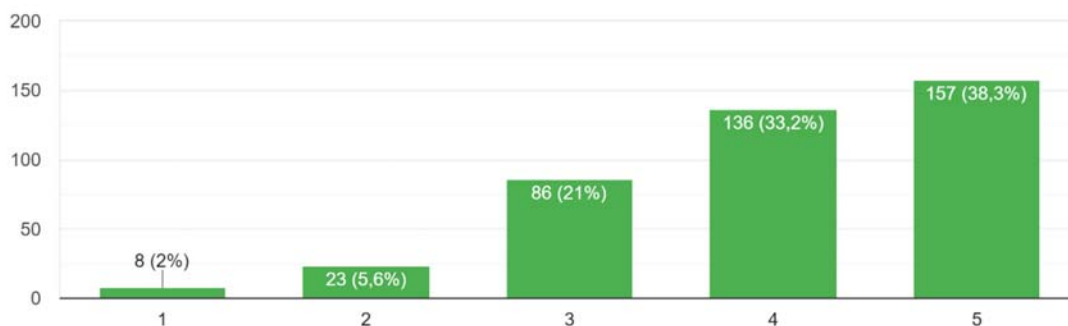
Grafikon_24-D-2: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje opreme za osvetljenje prostora*

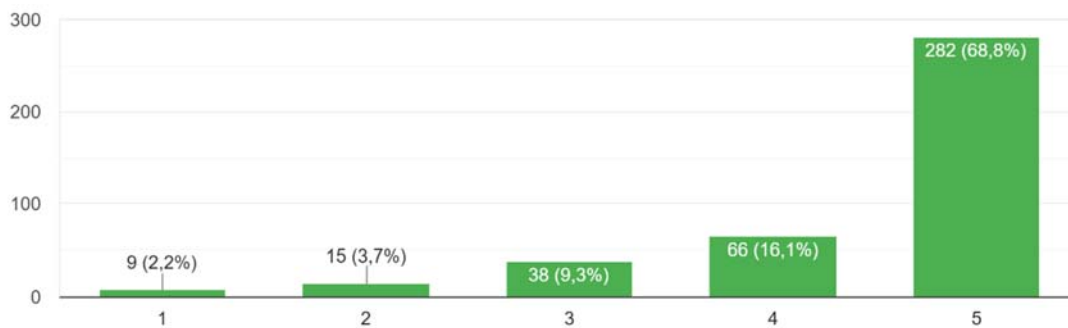
Grafikon_24-D-3: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje opreme za bezbednost (graničnici, ograde, signalizacija)*

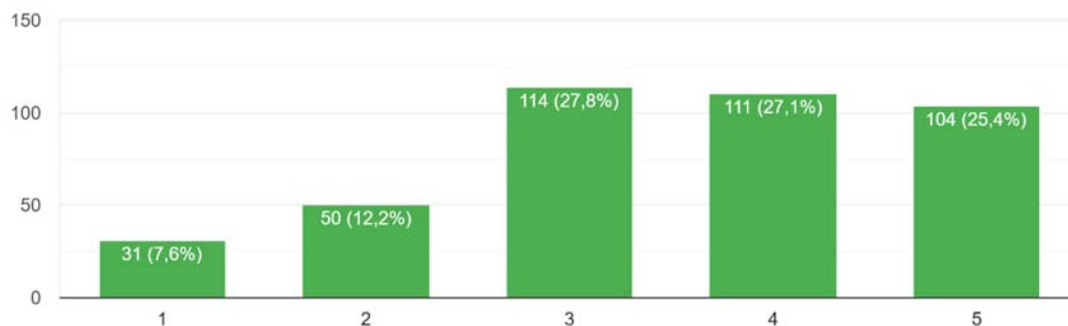
Grafikon_24-D-4: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje opreme za informisanje (info table, putokazi, natpisi)*

Grafikon_24-D-5: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje opreme za održavanje higijene (kante za otpatke, kontejneri)*

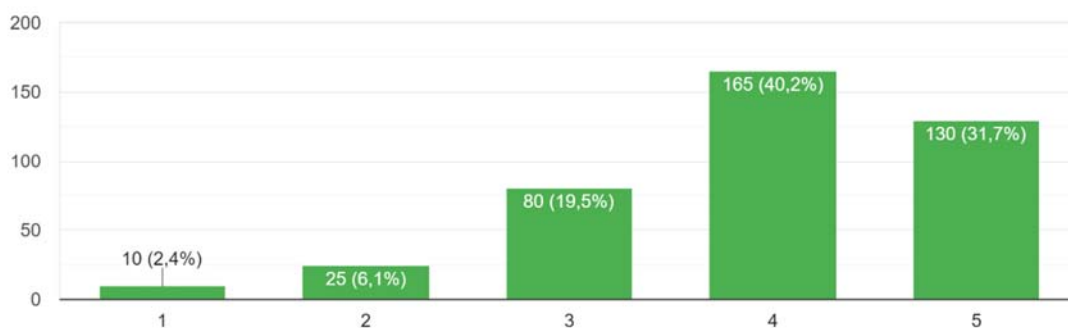

Grafikon_24-D-6: statistički prikaz ocene stava: *Postojanje savremenih tehnoloških elemenata (solarno drvo, punjači, wi-fi tačke, digitalne info table)*

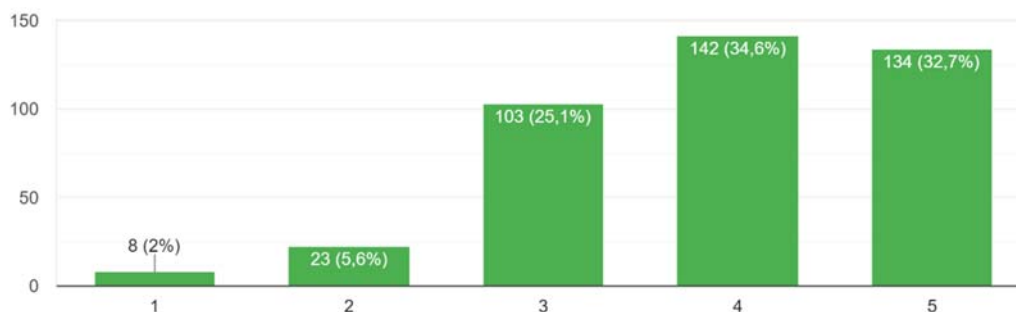

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

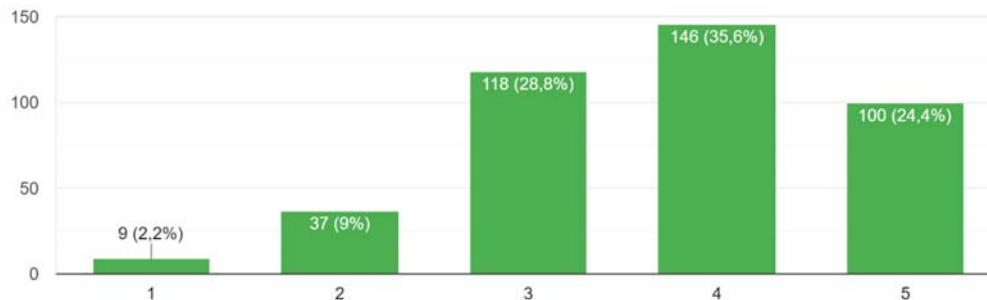
Grafikon_24-D-7: statistički prikaz ocene stava: *Raspored mobilijara i opreme*

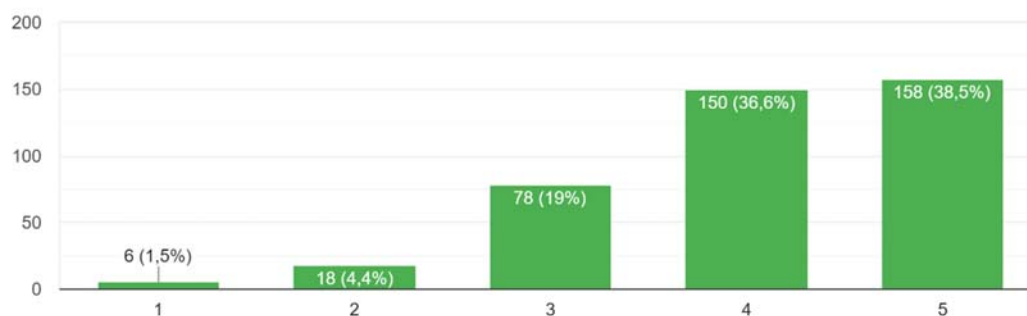
Grafikon_24-D-8: statistički prikaz ocene stava: *Dizajn mobilijara i opreme*

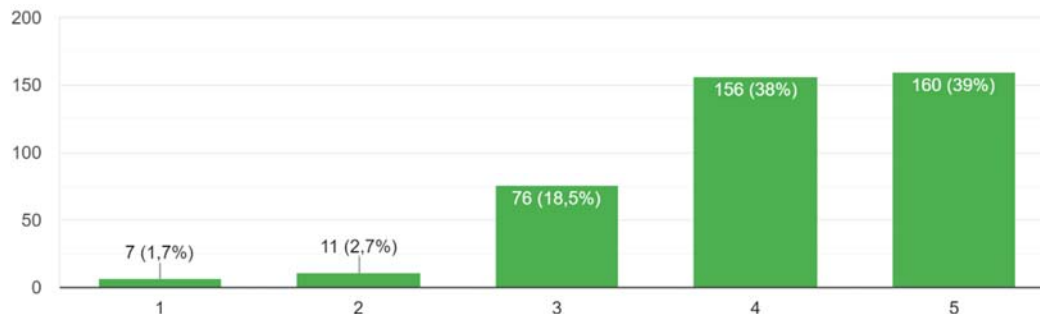
Grafikon_24-D-9: statistički prikaz ocene stava: *Materijal i boja mobilijara i opreme*

Grafikon_24-D-10: statistički prikaz ocene stava: *Udobnost i lakoća korišćenja mobilijara i opreme*

Grafikon_24-D-11: statistički prikaz ocene stava: *Aдекватnost osvetljenja (jačina osvetljenja, pozicija, boja...)*

Stavovi koji se odnose na postojanje određenih funkcionalnih grupa mobilijara, ocenjeni su od strane ispitanika kao važan faktor za pozitivan doživljaj prostora, sa udelom raspoređenim na sledeći način: *izuzetno značajne* – 5 (sedenje – 58,3%, 239 ispitanika; osvetljenje – 45,6%, 187 ispitanika; bezbednost – 47,8%, 196 ispitanika; higijena i održavanje – 68,8%, 282 ispitanika). Sledeća najzastupljenija ocena kod ovih stavova bila je *značajno* (4) gde je udeo raspoređen na sledeći način: sedenje – 29%, 119 ispitanika; osvetljenje – 34,4%, 141 ispitanika; bezbednost – 29,3%, 120 ispitanika; higijena i održavanje – 16,1%, 66 ispitanika. U ukupnom rezultatu to se ocrtava na način da postojanje različitih vrsta urbanog mobilijara, prema mišljenju ispitanika, predstavlja značajan faktor uticaja na doživljaj, jer su za svaku od ponuđenih grupa ocene *značajno* i *izuzetno značajno* dali u preko 75% slučajeva. Kada je reč o postojanju urbanog mobilijara za informisanje, podela između dve najviše ocene nije dominantna kao kod prethodnih tvrdnji, pa su rezultati u ovim kategorijama veoma ujednačeni. Kao *izuzetno značajno* (5) postojanje ovih elemenata ocenilo je 38,3% (157) ispitanika, dok *značajno* (4) odabralo 39,2% (136) ispitanika. Mišljenje ispitanika o postojanju savremenih tehnoloških elemenata u javnom prostoru je još više podeljeno i teži čak ka *delimično značajnom* (3), jer se udeo te ocene pojavljuje kao značajniji nego kod prethodno navedenih funkcionalnih grupa (*izuzetno značajno* – 27,8%, 114 ispitanika; *značajno* – 27,1%, 111 ispitanika; *delimično značajno* – 25,4%, 104 ispitanika).

Prostorni raspored ispitanici takođe smatraju važnom karakteristikom, što se vidi po udelu visokih ocena dodeljenih ovom stavu, *značajno* (4) je odabralo 40,2% (165) ispitanika i *izuzetno značajno* (5) odabralo je 31,7% (130) ispitanika.

Prema fizičko-morfološkim karakteristikama, dizajnu i materijalizaciji i boji, stav ispitanika je podeljen između *izuzetno značajno* – 5 (dizajn – 32,7%, 134; materijal/boja – 24,4%, 100), *značajno* – 4 (dizajn – 34,6%, 146; materijal/boja – 35,6%, 146) i *delimično značajno* – 3 (dizajn – 25,1%, 103; materijal/boja – 28,8%, 118). Ovo ukazuje da se ne može zanemariti uticaj ove karakteristike na doživljaj i potrebno je osvešćeno pristupiti oblikovanju elemenata opreme javnog prostora.

Funkcionalni aspekti, lakoća korišćenja i udobnost urbanog mobilijara, dobili su visoku ocenu sa ujednačenim udelom ocena *izuzetno značajno* – 5 (38,5%, 158 ispitanika) i

značajno – 4 (36,6%, 150 ispitanika). Slična situacija je i sa adekvatnom osvetljenošću prostora, gde se raspored ocena podelio na sledeći način: *izuzetno značajno* – 5 (39%, 160 ispitanika) i *značajno* – 4 (38%, 156 ispitanika). U ukupnom zbiru ističe se značaj ovih karakteristika na način doživljaja korisnika, prema izraženom stavu i mišljenju ispitanika.

7.6 Analiza rezultata ankete

Sistematizacija odgovora ispitanika prikazala je veoma jasne i ujednačene stavove korisnika o javnim prostorima pešačke zone Novog Sada. Upitnik je dao uvid u mišljenje ispitanika o tematskim celinama, istaknutim kao značajnim kroz teorijski deo istraživanja i preklapio se sa zaključcima koje je pružilo terensko istraživanje i analiza javnih prostora pešačke zone. Odgovorima ispitanika potvrdio se veliki broj pretpostavljenih kauzalnih odnosa između javnih prostora, arhitektonsko-urbanističkih elemenata, njihovih karakteristika na doživljaj prostora, u zavisnosti od njihove zastupljenosti, načina njihove primene i tretmana u procesu oblikovanja javnih prostora.

Prema stavu ispitanika, četiri arhitektonsko-urbanistička elementa, izdvojena u teorijskom istraživanju, objekti, parter, prirodni elementi i urbani mobilijar, najupečatljiviji su elementi javnih prostora uopšte, bez sagledavanja i vrednovanja konkretnih primera, što jednoznačno potvrđuje polaznu hipotezu (H3) da arhitektonsko-urbanistički elementi javnih prostora direktno utiču na karakter i kvalitet javnih prostora.

Pokazalo se da na doživljaj ambijenta celokupne pešačke zone centra Novog Sada, utiču svi izdvojeni arhitektonsko-urbanistički elementi, u relativno ujednačenom udelu, u smislu da se ni jedan od elemenata dominantno ne izdvaja. Ipak, najveći procenat ispitanika odabrao je prirodne elemente, kao one koji utiču na doživljaj pešačke zone, dok je najmanji udeo pripao parteru. Ovaj rezultat nije u skladu sa malom količinom zelenila i neravnomernim rasporedom vegetacije, koju je pokazala analiza postojećeg stanja, ali ukazuje na činjenicu da prirodni elementi imaju izuzetan uticaj na opažanje i pozitivan efekat na prijatnost i ambijentalnost prostora. Pored toga, analiza je pokazala da elementi sadnog materijala letnjih bašti lokala u ovoj zoni, u velikoj meri ublažavaju osećaj nedostatka zelenila, jer su veoma često prirodni elementi uključeni u oblikovanje ovih mikroambijenata. S druge strane, manji procenat zastupljenosti izbora partera je u potpunom skladu sa valorizacijom postojećeg stanja, u okviru koje je ukazano na sekundarni tretman popločanih i slobodnih površina u oblikovanju pešačke zone.

Najposećeniji trg pešačke zone je Trg slobode, dok je najmanje posećen Trg republike. Katolička porta i Pozorišni trg imaju približno isti udeo u izboru korisnika. Ovakav ishod ispitivanja u skladu je sa rezultatima analize i vrednovanja postojećeg stanja, pa je značaj Trga slobode potvrđen i stavom ispitanika, čemu doprinosi funkcija reprezentativnog i manifestacionog trga, centralno postavljenog i konstantno prisutnog i značajnog kroz istorijski razvoj grada. Katolička porta i Pozorišni trg i njihova posećenost, takođe su u skladu sa njihovim položajem, u centru zone i kao ulaznog

prostora (Mapa_2), dok je manja posećenost Trga republike, posledica njegovog perifernog položaja u odnosu na druge javne prostore i mesta sa visokom koncentracijom sadržaja i dešavanja. (Mapa_5) Razlike u pogledu posećenosti i isticanje, za kolektivnu svet i grad, značajnijih prostora potvrđuje polaznu hipotezu (H4) da se uloga arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora u formiranju slike se razlikuje u zavisnosti od značaja i karaktera mesta.

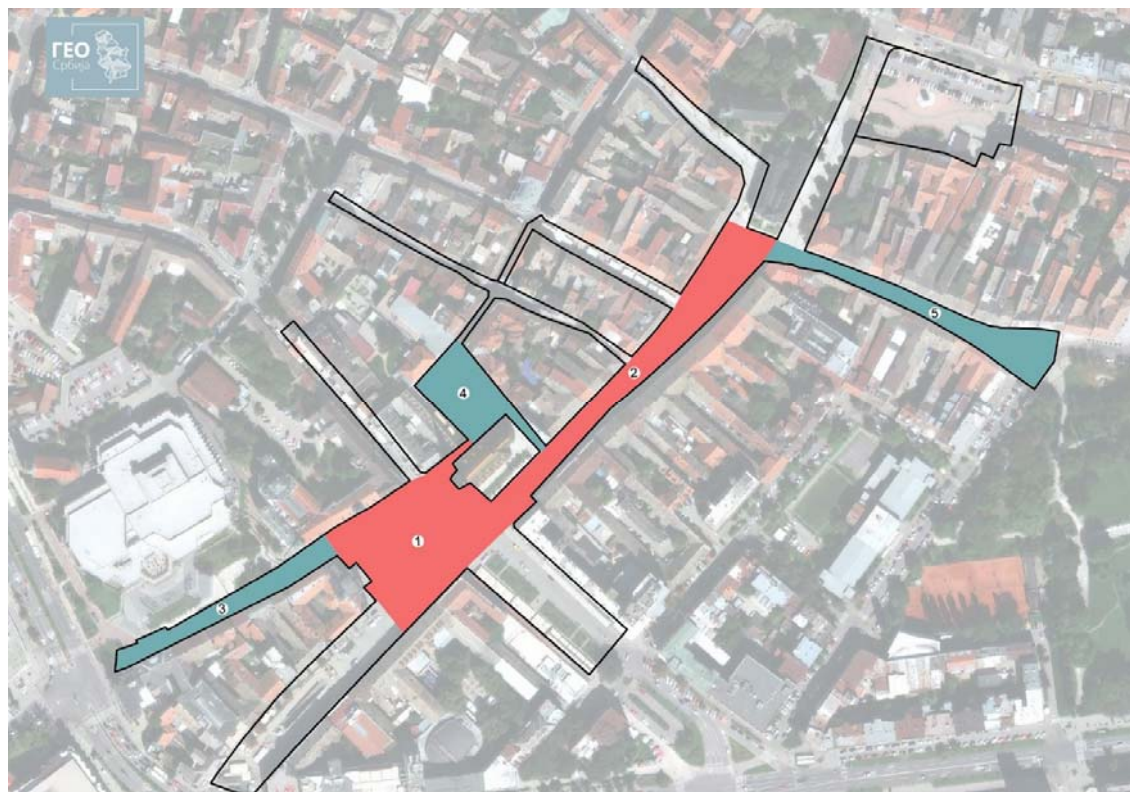
Kada je reč o stavu ispitanika prema značaju arhitektonsko-urbanističkih elemenata koji utiču na doživljaj trgova, može se očitati relativna ujednačenost u zastupljenosti izbora svih elemenata. Ipak, izdvaja se da su kod trgova, koji imaju klasičan stilski izraz koji dominira celokupnom zonom, objekti istaknuti kao elementi najznačajniji za doživljaj, dok na trgovima sa savremenijim estetskim izrazom, objekti i parter doprinose skoro izjednačenim udelom, gde na Pozorišnom trgu ipak za nijansu preovladavaju objekti, zbog reprezentativnosti objekta kulture, dok kod Trga republike u malom procentu preovladava parter, kao posledica nedostatka jasne i kvalitetne prostorne granice i arhitektonskog lica ovog prostora. (Mapa_4)

U slučaju pešačkih pravaca, najposećenija ulica je Zmaj Jovina ulica, dok se nakon nje izdvaja Dunavska, kao nastavak pravca Zmaj Jovine ulice i potez na čijem kraju se nalazi jedini gradski park, Dunavski park. Takođe, ovi pravci pozicionirani su u centru ambijentalne zone i veza su između drugih tačaka prostora, kao i prostori sa najvećom koncentracijom sadržaja. (Mapa_2, Mapa_5) Osim ova dva dominantna pravca, javljaju se ulica Kralja Aleksandra i ulica Modene, kao glavni pravci ulaska u istorijsko jezgro, što uslovljava i navedene rezultate. (Mapa_7) Ostale ulice su se među odgovorima našle u ujednačenom udelu, što se poklapa sa analizom postojećeg stanja, koja je ukazala na veoma slično stanje primenjenih arhitektonsko-urbanističkih elemenata, kao i sadržaja. Najmanju posećenost ima ulica Svetozara Miletića, kojoj osim nedostataka u oblikovanju, prisutnog i kod drugih sličnih ulica, nedostaje i jasan cilj kretanja, jer zapravo ne povezuje značajne tačke, osim što se uliva u Zmaj Jovinu ulicu, kao i sve druge pešačke ulice sa severozapadne strane ovog pravca.

Po pitanju ulica, situacija se razlikuje od trgova. Kao najznačajniji element koji utiče na doživljaj izdvajaju se objekti na svim pravcima, osim Modene, čije karakteristike se ogledaju u nedovoljno izraženom arhitektonskom jeziku fizičke granice, veoma širokom poprečnom profilu i prisustvu dominantne zelene površine (Mapa_8), koja i jeste izbor najvećeg broja korisnika. Dominatnost objekata pri opažanju i doživljaju ispitanika, potvrđuje zaključke analize postojećeg stanja, gde je iznet ozbiljan nedostatak učešća urbanog mobilijara i prirodnih elemenata u oblikovanju prostora, kao i tretman partera, čija je glavna uloga isticanje drugih prostornih elemenata. Najmanje zastupljen je urbani mobilijar, što je posledica nedostatka istog u oblikovanju ovih prostora, što je pokazala analiza postojećeg stanja. Elementi partera i prirodnih elemenata imaju ujednačen udeo u doživljaju, prema mišljenju korisnika, koji se nalazi ispod 20% u svakom prostoru. Ovakav ishod rezultat je oblikovanja i kvaliteta partera, kao i veoma male količine zelenila. (Mapa_6, Mapa_8)

Analiza uticaja arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj korisnika i sliku javnih prostora pešačke zone Novog Sada

Zaključak grupe pitanja o konkretnim javnim prostorima pešačke zone Novog Sada je da su dva najposećenija prostora pešačke zone Trg slobode i Zmaj Jovina ulica (*Slika_77*), a da značajan i ujednačen udeo u odgovorima imaju još Dunavska ulica, Katolička porta i Pozorišni trg (*Mapa_11*) i da su objekti najdominantniji arhitektonsko-urbanistički elementi, kada je u pitanju uticaj na doživljaj ispitanika.

LEGENDA:

- granica pešačke zone
- najfrekventnije korišćeni prostori
- srednje frekventno korišćeni prostori

- 1 Trg Slobode
- 2 Ulica Jovana Jovanovića Zmaja
- 3 Pozorišni trg
- 4 Katolička porta
- 5 Dunavska ulica

Mapa_11: Frekventnost korišćenja javnog prostora pešačke zone prema stavu ispitanika

Slika_77: Trg slobode (levo); Zmaj Jovina ulica (desno)

Stavovi ispitanika o značaju karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata za doživljaj javnog prostora, takođe su dali ujednačene odgovore i jasnu sliku o mišljenju korisnika o ponuđenim temama. Pitanja o svojstvima odnosila su se na sve arhitektonsko-urbanističke elemente i sve tri grupe karakteristika, definisanih u teorijskom delu istraživanja (prostorne, fizičko-morfološke, funkcionalne).⁶²⁵ Sve karakteristike su u najvećoj meri kategorisane kao *značajne* (4) ili *izuzetno značajne* (5), što ukazuje na opravdanost njihovog izdvajanja kao važnih uticajnih faktora na doživljaj prostora, koji im je dodeljen u teorijskom segmentu rada i koji ujedno potvrđuju polaznu hipotezu (H1) da kvalitet arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora utiče na kreiranje, oblikovanje i unapređenje doživljaja i slike mesta. Ocene *bez značaja* (1) i *malu značajno* (2) kod svih tvrdnji pojavljuju se u zanemarljivo malom broju slučajeva (ispod 10%), čime njihov udeo nema uticaj na rezultate. Najizraženije slaganje u stavovima ispitanici su iskazali u slučaju pitanja koja se odnose na prirodne elemente u javnom prostoru. Pored toga, ujednačeni stav o značaju prisustva tehnološki naprednih elemenata koji čine sastavni deo javnog prostora podržava polaznu hipotezu (H6) da savremeni način života utiče na način opažanja i čitanje javnih prostora.

Samo postojanje zelenila i urbanog mobilijara ispitanicima je jako važno za doživljaj prostora, dok prostorne karakteristike kao što su raspored; fizičko-morfološke karakteristike kao što su dizajn, materijalizacija, boja, oblik i sl. i funkcionalne karakteristike kao što su namena objekata, sadržaji, udobnost, zaštita i sl. variraju između kategorija dominantno *značajnih* (4) ili dominantno *izuzetno značajnih* (5) za doživljaj mesta. Celokupna anketa potvrdila je da, na osnovu teorijskih istraživanja, uvedeni i definisani arhitektonsko-urbanistički elementi i karakteristike, kao i uslovljenosti koje postoje između njih i javnog prostora, koje se javljaju prilikom njihovog učešća ili izuzeća iz oblikovanja ambijentalne celine, značajno utiču na doživljaj prostora i formiranje slike mesta.

Tumačeći sistematizovane odgovore, pokazalo se da pitanja, koja se odnose na značaj i učešće arhitektonsko-urbanističkih elemenata na doživljaj javnih prostora uopšte, bez osvrta na konkretne prostore, potvrđuju definisane stavove, veze i zaključke teorijskog dela istraživanja. Takođe, pitanja koja se odnose na ocene konkretnih javnih prostora pešačke zone Novog Sada, potvrđuju zaključke analize i valorizacije postojećeg stanja ove prostorne celine, urađene na osnovu terenskog istraživanja.

⁶²⁵ Pogledati proglavlje 3. Arhitektonsko-urbanistički elementi javnih prostora i njihove karakteristike

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Javni prostor predstavlja jedan od glavnih elemenata urbanog tkiva putem koga se reprezentuje širem okruženju i gradi sliku o sebi u svesti stanovnika, posetilaca i potencijalnih korisnika. Osim uloge u izgradnji urbanog tkiva, ovi prostori su okvir za sve događaje i interakcije ljudi, kao i za celokupan javni život koji u sebi generišu. Kvalitetni javni prostori su veoma posećeni, podstiču pozitivne kontakte među korisnicima i na taj način grade vezu kolektivne svesti zajednice sa fizičkim okruženjem, što doprinosi formiranju intenzivne i jasne slike mesta. Takvim vezama obezbeđuje se želja za kontinualnim napretkom i poboljšanjima, kao i težnja za očuvanjem i brigom za građenu sredinu. Zbog svega navedenog, jasna je potreba za neprestanim održavanjem, unapređenjem i poboljšanjem ovih prostora, podjednako značajnih za život korisnika, kao i za razvoj i sliku grada. Iznete činjenice uslovljavaju potrebe za optimizacijom oblikovanja javnih prostora u pravcu unapređenja svih njihovih činilaca, koji ih sačinjavaju i stvaraju urbano okruženje.

Arhitektonsko-urbanistički elementi predstavljaju gradivne komponente koje strukturiraju javni prostor i uslovljavaju njegov karakter i kvalitet. Njihovim oblikovanjem, odlikama i izborima njihovih karakteristika, kojima će uticati na celinu u kojoj se nalaze, definiše se ambijent, njegova čitljivost, simboličnost, atraktivnost, komfor, bezbednost i mnogi drugi faktori koje sadrže kvalitetna mesta. Izborom ovih elemenata, konkretnije njihovim svojstvima, reflektuje se na proces opažanja korisnika, koji rezultira vrstom doživljaja prostora, kao i slikom koja ostaje u svesti korisnika dugo nakon samog boravka u prostoru.

Cilj svake urbane sredine je razvoj, koji se posredno dešava kao rezultat pamtljivosti i identiteta prostora i kolektivnog identiteta zajednice. Potencijal koji javni prostori imaju u razvoju grada i promociji njegovih kvaliteta i vrednosti, davno je prepoznat, pa je težnja ka unapređenju i poboljšanju stalno prisutna pokretačka sila u procesu planiranja i oblikovanja.

8.1 Pregled rezultata

Preklapanjem svih metoda i nivoa istraživanja, utvrdilo se postojanje jakih kauzalnih odnosa između javnog prostora, njegovog kvaliteta, primenjenih arhitektonsko-urbanističkih elemenata kojima su formirani i karakteristika tih elemenata. Drugu grupu utvrđenih veza grade arhitektonsko-urbanistički elementi i proces opažanja okruženja, koji dalje direktno rezultira načinom na koji se prostor doživljava i slikom koja se formira u svesti korisnika. Posredno, kvalitet putem karakteristika komponenata prostora, takođe, definiše doživljaj i osećaj prijatnosti ili nelagode u javnom prostoru. Pozitivan doživljaj uslovljava trajnu i poželjnu sliku prostora, kome se korisnici rado vraćaju, dok negativan čini prostor odbojnim i neposećenim. Intenzitet korišćenja, broj korisnika i dinamika primenjivanja aktivnosti i korišćenja sadržaja javnog prostora, najbolji su pokazatelj njegovog kvaliteta iz ugla posmatrača, kao i posredni faktor putem koga prostor dobija na značaju sa aspekta društvene funkcije, ali i kao ekonomskog okvira, političkih i ideoloških scena i pozornice kulturnog života grada.

Navedeno je da arhitektonsko-urbanistički elementi imaju značajnu ulogu u formiranju kvaliteta javnih prostora. Njihovo postojanje u prostoru i izbor njihovih karakteristika predstavljaju indikatore, bez kojih prostor ne bi mogao tako da se kategoriše kao kvalitetan. Prostorne, fizičko-morfološke i funkcionalne karakteristike predstavljaju glavne grupe svojstava komponenta prostora, čije prisustvo ili odsustvo daje karakter mestu. Faktori kvaliteta nalaze se u direktnoj vezi sa primenjenim elementima, dok se ocena kvaliteta oslikava na doživljaj i sliku koju prostor demonstrira ka širem okruženju.

Javni prostori grada su fizički okvir za život zajednice i diktiraju ritam i karakter celokupnog javnog života grada. Kvalitet ovih mesta i raznovrsnost njihovih ambijentalnih karakteristika stvaraju identitet grada, kroz formiranje kolektivne svesti o značaju nasleđa, kao i o važnosti napretka i razvoja. Prostorni okvir velikim delom oblikuje sliku mesta i oslikava društvene, političke, ekonomske, kulturološke i tehnološke uticaje i promene u društvu, zbog čega prepoznatljivi javni prostori postaju deo kolektivnog identiteta. U ovim slučajevima, saznanja predstavljaju polaznu osnovu za proces opažanja i utiču na karakter doživljaja. Opažanje javnih prostora, osim navedenih društvenih uticaja, zavisi od karakteristika arhitektonsko-urbanističkih elemenata, koji ga formiraju.

Revizija svih rezultata i zaključaka teorijskog dela istraživanja i provera istih u empirijskoj fazi, potvrdila je polazne hipoteze ovog rada. Pokazalo se da su značaj i uloga arhitektonsko-urbanističkih elemenata javnog prostora u formiranju slike grada značajni, naročito kada je reč o istaknutim javnim prostorima grada, koji se koriste nezavisno od mesta stanovanja. Takođe, potvrdio se stav (hipoteze H3 i H4) da arhitektonsko-urbanistički elementi javnih prostora direktno utiču na karakter i kvalitet javnih prostora i da njihova promišljena upotreba i orkestracija utiču na promociju mesta. Promenljivost javnog prostora kao jedna od karakteristika mesta, značajna je u savremenom društvu sa aspekta socijalne identifikacije i ekskluzivnosti i uslovljena je intenzivnim promenama u društvenim odnosima i načinu života. Opažanje prostora i međuodnosa koji su uspostavljeni na nekom mestu, utiču na doživljaj i formiraju globalnu sliku mesta koja je deo kolektivne memorije, kao i da savremeni način života utiče na način opažanja i čitanje javnih prostora, takođe su potvrda hipoteza postavljenih kao polazište istraživanja.

U svom užem i širem okruženju, Novi Sad je značajan predstavnik urbanog razvoja i pokretač mnogih aktivnosti u svim sverama života. Analiza javnih prostora u samom jezgri grada, u okviru njegovog funkcionalnog centra i jednog od najznačajnijih i najposećenijih kulturno-istorijskih struktura u državi, doprinosi sistematizaciji značajnih podataka i pokazatelja stanja i odnosa prema javnim prostorima. Ulice i trgovi, odabrani kao prostorni okviri, doprinose ispitivanju načina doživljaja u zavisnosti od načina korišćenja, jer njihov karakter prostora za kretanje i zaustavljanje, utiče na način opažanja, smenjujući način uticaja na pažnju, održavajući njen intenzitet i efekat iznenađenja i iščekivanja novina u prostoru. Primenjena analiza, na osnovu terenskog istraživanja i proučavanja rezultata i zaključaka ranije sprovedenih istraživanja, koja su se bavila ovim prostorima ili pitanjima u tematskom okviru ove disertacije, rezultirala je valorizacijom postojećeg stanja odabranih javnih prostora i njihovim uticajem na

doživljaj i sliku celokupne ambijentalne celine pešačke zone Novog Sada. Na isti način, moguće je ispitati i vrednovati javne prostore u drugim urbanim sredinama i naseljima, kako bi se stekao uvid u prednosti, nedostatke i potencijale, kojima prostor može da se razvija i utiče na napredak celokupnog okruženja. Sistematizacija podataka ukazala je na konkretno stanje pešačke zone i njenih pojedinačnih elemenata i ukazala na potrebe za daljim potezima u cilju unapređenja.

Sprovođenje ankete, među korisnicima prethodno analiziranih javnih prostora, rezultiralo je značajnim podacima proizašlim iz mišljenja i stavova ispitanika, koji na ovaj način, svojom participacijom, daju dragocen uvid u potrebe, preference i želje zajednice, koja je primarni korisnik i zbog koje javni prostor zapravo i postoji. Stavovi korisnika i rezultati analize postojećeg stanja, preklapljeni su radi dobijanja zaključaka izvedenih na osnovu slojevitog sagledavanja problema. Sa jedne strane, iz ugla ocene na osnovu kriterijuma i stavova proizašlih iz teorijskog istraživanja, primenjenih na konkretnim prostorima, dok sa druge strane uključivanjem stavova grupe ljudi koji prostor poznaju, prisvajaju svojim prisustvom i oblikuju odlukama u okviru aktivnosti koje sprovode.

8.2 Primena dobijenih rezultata i preporuke

Istraživanje predstavljeno u disertaciji je definisalo osnovne grupe fizičkih elemenata, u okviru kojih je omogućeno sagledavanje karakteristika i njihovog uticaja na karakter i kvalitet ambijenta. Analitički pristup omogućava uvid u stanje i valorizaciju ovih uticajnih elemenata koji posledično upućuju na potrebne transformacije i pravce oblikovanja. Za dobijanje visokog stepena prepoznatljivosti i jakog identiteta mesta, teži se pažljivom sagledavanju svih komponenti mesta, kako bi promene usled intervencija dale željene efekte. Adekvatnost intervencija uvek je posledica prethodno sprovedenih analiza i istraživanja ključnih elemenata koji utiču na karakter ambijentalne celine, što je istraživanjem pokazano. Potrebno je poći od opštih odrednica prostora, koje nakon sistematizacije i sakupljenih rezultata vode do planskog delovanja i time daju najadekvatnije postavke koncepta i pravaca razvoja u prostornom i programskom smislu, kao i najbolje rezultate preduzetih mera.

Analiza postojećeg stanja prvi je korak u shvatanju, razumevanju i planiranju narednih, na putu ka poboljšanju određenih aspekata ili celokupnog prostora. Svaki od izdvojenih arhitektonsko-urbanističkih elemenata u javnom prostoru grada, zahteva detaljan istraživački pristup, utvrđivanje stanja, nedostataka i potencijala, kako bi moglo da se osmisli adekvatno rešenje. Nakon toga, dobijeni rezultati služe kao usmeravanje ka potrebnim i mogućim poboljšanjima. Raznovrsnost karaktera prostora, njegovog značaja i uticaja na korisnike, kao i prostornih komponenti, uslovljava pojedinačnu analizu, pre nego što se pristupi planskim intervencijama.

Uključivanje zajednice korisnika i njihova participacija, jednako su značajan pristup detektovanju problema, kapaciteta i strateškog značaja određenih tema u javnom prostoru. Prikupljeni stavovi služe kao impuls ka određivanju pravca delovanja stručne zajednice. Uključivanje korisnika u proces, daje najznačajnije povratne informacije na

polju načina opažanja i doživljaja prostora, koje nije moguće sagledati, već samo pretpostaviti kroz analizu postojećeg stanja. Ovakav pristup primenljiv je na oblikovanje javnih prostora Novog Sada, ali i drugim urbanim i ruralnim sredinama, jer se način opažanja i doživljaja prostora, menja na osnovu definisanih društvenih i prostornih uticaja, koji najčešće utiču na kolektivnu svest. Iz tog razloga, u svakom novom okruženju, potrebno je za mišljenje pitati upravo ljude koji su realni korisnici ispraživane sredine, jer u sebi nose odrednice opažanja koje su karakteristične samo za njihovu zajednicu.

Trenutno stanje javnih prostora u pešačkoj zoni Novog Sada, njihov karakter i tipologija ukazuju na potrebu i mogućnosti poboljšanja slike celokupnog grada. Jedan od najvećih potencijala po uticaj na opažanje predstavlja povezivanje javnih prostora i stvaranje specifičnih interakcija korisnika i prostora, kroz formiranje atraktivnih i jedinstvenih ambijentalnih celina, čime se stvara dinamički karakter slike grada. Najznačajniji i najatraktivniji javni prostori smešteni su u istorijskom jezgru grada, u pešačkoj zoni, što omogućava promišljeno povezivanje ambijentalnih celina u prostornom i programskom smislu, dodatno doprinoseći čitljivosti i prepoznatljivosti prostora. Kontakt, fizička i funkcionalna veza reprezentativnih tipologija i javnog prostora, stvara utisak celine u kojoj dominiraju istorijski, kulturni, društveni, ekonomski i politički značaj i formira njen identitet.

Druga, značajna mogućnost unapređenja predstavlja oblikovanje svakog pojedinačnog arhitektonsko-urbanističkog elementa, prisutnog u prostoru, kao i planiranje uvođenja novih, funkcionalno, morfološki i prostorno prilagođenih definisanim potrebama. Ovi elementi imaju dominantan uticaj na čula, jer njihove karakteristike mogu da budu svesno usmerene na aktiviranje određenih čula i da odašilju impulse ka čulnom aparatu korisnika. Težnja ka elementima koji imaju višestruko dejstvo na čula ljudi, doprinosi kompleksnosti opažajnog procesa i slojevitosti doživljaja mesta. Takođe, smenjivanje kadrova, hipertrofija značaja uključivanjem i isticanjem više različitih značenja, načina čitanja prostora, simbolike i poruka koje nosi mesto, utiču na dinamiku opažanja, utičući na krajnji ishod, doživljaj.

- Javni prostori zahtevaju jasne granice, koje im obezbeđuju objekti u neposrednom okruženju koji grade urbane elemente, trgove, ulice i blokove. Oni predstavljaju arhitektonsko lice mesta i pažljivim oblikovanjem njihovih karakteristika, utvrđenih ovim istraživanjem, mogu da definišu ambijent i celokupni estetski i stilski izraz, što je istraživanje pešačke zone Novog Sada i pokazalo. Oblikovanje, kompozicija i održanje fasadnog platna, jedan su od dva najznačajnija aspekta, dok drugi predstavljaju sadržajne i funkcionalne karakteristike dostupne u kontaktnoj zoni objekta i javnog prostora.
- Parter treba da obezbedi adekvatnu funkcionalnu i oblikovnu podlogu za ostale komponente prostora i aktivnosti koje se u njemu odvijaju. Pažljivim tretmanom treba da bude nosilac linija kretanja i veza između, mesta okupljanja i reprezentativnih repera neke celine. Promišljenim uređenjem nivo partera

može da doprinese čitanju grada i presenese brojne poruke razvojnog procesa kroz simbole i znakove utkane u parter.

- Prirodni elementi glavni su indikatori prijatnosti i komfora koje javni prostor može da pruži. Prikazani su mnogi aspekti i potencijali koje donosi kreativna i promišljena primena komponenti iz ove grupe arhitektonsko-urbanističkih elemenata, koji će doprineti mikroklimatskim uslovima, estetici, ambijentalnosti, ali i strukturi prostora, vizuelnim, psihološkim i fizičkim vezama i podelama i mnogim drugim efektima.
- Urbani mobilijar predstavlja najbrojniji, oblikovno i funkcionalno najraznovrsniji arhitektonsko-urbanistički element. Zbog tih karakteristika, imaju značajan potencijal u procesu oblikovanja ambijentalnih celina. Potrebno je kompleksno istraživanje načina funkcionisanja javnog prostora i odvijanja aktivnosti u njemu, da bi se optimalno tretiralo pitanje opreme. Pitanje funkcije, prostorne dispozicije, dizajna i broja, teme su sa kojima se treba detaljno baviti u toku procesa transformacija postojećih i oblikovanja novih javnih prostora.

Adekvatan tretman i uključivanje arhitektonsko-urbanističkih elemenata u oblikovanje javnih prostora utiče na dinamiku smenjivanja impulsa na čula korisnika, definiše ambijentalne karakteristike i stepen atraktivnosti, zahvaljujući primenjenim karakteristikama materijala, boje, veličine, oblika, detalja i dr. Pažljivim dizajnom ovih prostornih činilaca uslovljava se čitljivost i značaj celine i formira se identitet u kolektivnoj svesti.

Istraživanje je pokazalo kompleksnost nastalu vezama između oblasti značajnih za dobijanje celovitih i pravilnih zaključaka, koja uslovljava da u procesu primene zaključaka i definisanju koraka za poboljšanje kvaliteta i doživljaja javnih prostora istakne potreba za transdisciplinarnim pristupom stručnjaka iz različitih oblasti.

U kontekstu današnjih estetskih i funkcionalnih zahteva svakodnevnog života, dizajnom novih oblika arhitektonsko-urbanističkih elemenata treba težiti ovezbeđivanju multifunkcionalnosti određenih elemenata, adekvatnom kombinovanju i primeni materijala, kako u estetske svrhe, tako pre svega u svrhu komfora, udobnosti i funkcionalnosti istih. Sve je značajnije prisustvo tehnoloških dostignuća u svim sverama života, što nalaže potrebu za osevremljavanjem prostornih komponenti, koje podržavaju ubrzan način života, protok informacija i percepciju korisnika, ali doprinose i atraktivnosti i savremenosti prostora.

Činjenica da je planiranje i projektovanje niz koraka, sa logičnim i promenljivim karakterom, dozvoljava fleksibilnost u pristupu osmišljavanja intervencija i slobodu i kreativnost u oblikovanju, kako bi se za svaki prostor pronašlo najbolje moguće rešenje, prilagođeno potrebama korisnika i zahtevima konteksta. Planiranje javnih prostora treba da bude projekat sa izraženom društveno dimenzijom,⁶²⁶ jer ceo proces uključuje učešće nekolicine različitih aktera u vidu interesnih grupa, kao što su

⁶²⁶ Ože, M.: *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002., str. 106.

stanovnici/korisnici, upravljačka i administrativna tela, investitori i tržišni akteri, stručnjaci, gradske institucije, kulturne i umetničke ustanove i mediji.⁶²⁷

8.3 Pravci daljih istraživanja

Sve primarne i prateće teme, uključene u predmetno istraživanje, predstavljaju zbir kompleksnih i raznorodnih teorijskih i kritičkih stavova, koje je potrebno razmatrati u okviru problema istraživanja. Zastupljenost pojedinačnih tema, dosegla je do stepena uspostavljanja veza između njih i razumevanja uslovljenosti koje među njima postoje. Dodatnim produbljivanjem svake od istraživanih oblasti, iz ugla drugih naučnih sfera i sagledavanje njihovog doprinosa, dodatno bi nadogradilo uspostavljene kauzalne odnose.

Drugi pravac kojim istraživanje može da se nadogradi jesu dopunjena sociološka istraživanja i potpuno uključivanje socijalne dimenzije, kao uticajnog faktora na oblikovanje. Pored socioloških, sve druge dimenzije, u radu definisane kao značajne za postojanje, formiranje i život javnog prostora, ekonomske, kulturološke, političke, ekološke i dr. predstavljaju nova, proširena polja istraživanja, ili usmerene segmente sa akcentom na određeni aspekt.

Tema brendiranja prostora i promocije mesta, u kontekstu usmerenog i planiranog formiranja globalne slike mesta, javnog prostora ili grada, predstavljaju istraživačke oblasti koje mogu da nastave priloženo istraživanje. Ove teme uključuju potpuno nove oblasti marketinga i sagledavanje problema iz novog ugla, sa ciljem da se projektuje određeni način opažanja, doživljaj i slika mesta još pre fizičkog boravka u njemu, u okviru čega grad širi uticaj izvan okvira granica, različitih prostornih nivoa. Pitanje načina na koji arhitektonsko-urbanistički elemenati, kao i sami faktori kvaliteta definisani ovim radom, menjaju svoju ulogu u procesu doživljaja i formiranju slike. Način na koji se to dešava i stepen uključenosti radom definisanih komponenti, predstavlja novo i aktuelno polje istraživanja.

Uz teme marketinga i brendiranja, može se priključiti opšti ili usko specijalizovani pogled na temu sa ekonomskog aspekta, gde se psihološki proces opažanja koristi kao podsticaj za izborom turističkih destinacija, gde se formiranjem slika i prezentacijom očekivanih doživljaja okruženja plasira predstava o nečemu, o čemu ne postoji realno iskustvo. Sve prethodno navedeno, društvene okolnosti, sadržaji, akcije u prostoru, karakter prostornih elemenata, formiraju sliku mesta, koja u savremenom vremenu predstavlja koheziju između reprezentacije društvenih prilika i doživljaja grada.⁶²⁸

Kao praktični doprinos nastavka istraživanja, potencijalno je moguće izdvajanjem zaključaka formirati smernice za oblikovanje, u formi priručnika koji bi obuhvatio

⁶²⁷ **Dragičević – Šešić, M.:** *Stvaranje mita o gradu*, u Urbana kultura i ekologija, priredili Živković, J., Stojković, B., Gradina, 1994., Niš

⁶²⁸ **Hegediš, I.:** *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107

izdvojene arhitektonsko-urbanističke elemente i njihove karakteristike i usmerio na koji način njihovom primenom može da se doprinese adekvatnom oblikovanju prostora.

Pitanje oblikovanja javnih prostora je konstantno prisutna i aktuelna tema, promenljivog karaktera i uticajnih činilaca, jer se svaka promena u društvu i javnom životu neminovno preslikava u njihov prostorni okvir, čiji su glavni predstavnici javni prostori grada. Pored toga, tek sa prolaskom vremena prostorno rešenje stavljeno je na probu; njegovi korisnici mogu uočiti nedostatke ili greške u početnoj zamisli, ili pak otkriti neslućene mogućnosti, kakve arhitekta nije predvideo.⁶²⁹ Takođe, potencijalna optimizacija javnih prostora je uvek aktuelna tema, jer neprekidna upotreba ovih mesta nalaže i konstantno održavanje i evaluaciju njegovih arhitektonsko-urbanističkih elemenata, kako bi se na vreme uočile potrebe za intervencijama i spremno sprovele planirane transformacije. Takođe, stalno praćenje potreba korisnika i aktuelnih tokova u planiranju ovih prostora, doprineće nastajanju kvalitetnih i sadržajnih novoprojektovanih celina.

⁶²⁹ **Ože, M.:** *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002., str. 106.

9. SPISAK LITERATURE

Abdullah Al-ghamdi, S., Al-Harigi, F.: *Rethinking Image of the City in the Information Age*, Procedia Computer Sciences, Vol 65, Elsevier, 2015., pp. 734-743.

Ahmad Baqir, A. i drugi: *Fasade typology analysis, Case Study Kesawan Street, Indonesia*, International Journal of Education and Social Sciences, Vol 4 – 6, 2021., pp. 144-156.

Alexander, C.: *A City is not a Tree*. Architectural Forum, Vol 122, No 1., 1965.

Alihodžić, R.: *Opažanje i pamćenje arhitektonskog prostora i forme*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2009.

Alihodžić, R., Kurtović-Folić, N.: *Phenomenon of Perceiving and Memorizing Historical Buildings and Sites*, Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering, 2009, Vol. 7, No, 2, pp. 107 – 120.

Alsumsam, I.: *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017.

Apostolović, D., Hiel, K.: *Optimizacija percepcije arhitektonskog koncepta u okviru urbanog konteksta na primerima Novog Sada*, u “Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije”, tematski zbornik, urednik: Nađa Kurtović-Folić, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014, str. 167-192.

Arnhamj, R.: *Moć centra*, SKC, Beograd, 1998.

Arnhamj, R.: *Vizuelno mišljenje-jedinstvo slike i pojma*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1985.

Arnhamj, R.: *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1990.

Arnhamj, R.: *Umetnost i vizuelno opažanje*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 1987.

Backović, V., Spasić, I.: *Identitet grada: mišljenje lokalnih aktera u četiri urbane sredine*, Sociologija, Vol. LVI, No 2, 2014., str. 103.

Bandić, A., Krklješ, M., Kubet, V., Hiel, K.: *Perception of Urban Matrix Overlapping in Transformed Areas in Novi Sad*, International Scientific Conference iNDiS 2012, Novi Sad, Faculty of Technical Sciences, 28-30. November 2012, pp. 733-740, ISBN 978-86-7892-453-8

Bašlar, G.: *Poetika prostora*, Alef, Beograd, 2005.

Bazik, D.: *Relacijski prostor grada: projekat: tekst: realizacija*: Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2008. u Vukmirović, M.: *Značaj i*

uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.

Bazik, D.: *Scenografija gradskog prostora – put do ljudske svesti*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 106-109.

Bazik, D.: *Scenografija gradskog prostora*, u Dragičević Šešić Milena, *Javna i kulturna politika*, Palgo, 2002, Beograd, str. 129.

Beerli, A., Martin, J.D.: *Factors influencing destination image*, *Annals of Tourism Research*, 31-3, 2004., pp. 657-681.

Bentley, I.: *Urban transformations- power, people and design*, London, Routledge, 2002.

Bentley, L., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., Smith, G.: *Responsive Enviroments: A Manual for Designers*, Architectural Press, London, 1985.

Bobić, M: *Grad između arene i scene*, Urbani spektakl, Beograd, Clio, 2000.

Bogdanović Protić, I.: *Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života*, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016.

Bogdanović, K., Burić, B.: *Teorija forme*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2015.

Brkljač, D., Milinković, A., Krklješ, M.: *Urban Space as an Image of the Socio-economic Context in Contemporary Cities*, *Facta Universitates, Series: Architecture and Civic Engineering*, Vol. 14, No. 2, University of Niš, 2016, pp. 181-189.

Brolin, C. B.: *Arhitektura u kontekstu*, Građevinska knjiga, Beograd, 1988.

Buchanan, C., Koch, A., Wedderburn, M., Sieh, L., Ho, S: *Paved with Gold: The Real Value of Good Street Design*, [Paved with gold: the real value of good street design \(designcouncil.org.uk\)](http://designcouncil.org.uk), 2007.

CABE: *Design review: How CABE evaluates quality in architecture and urban design*, London, 2006.

CABE: *The Value of Public space*, London, 2004.

Čaldarović, O., Šarinić, J.: *Suvremena komunikacijska tehnologija i urbana sredina – prostor, mjesta, vrijeme*, *Socijalna ekologija Zagreb*, Vol.17, 2008. str. 331-341.

Carmona, M., Tiesdell S., Heath T., Oc, T.: *Public places public spaces: The dimensions of urban design*, Architectural press, UK., 2010.

Carmona, M., Magalhães, C., Hammond, L.: *Public Space: The management dimension*, Routledge, London, 2008.

Carmona, M.: *Contemporary public space: Critique and classification, Part Two: Classification*, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 157–173

Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, A.M.: *Public Space*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1992.

Chitrakar, R.: *Transformation of Public Space in Contemporary Urban Neighbourhoods of Kathmandu Valley, Nepal: An Investigation of Changing Provision, Use and Meaning*, doctoral thesis, School of Civil Engineering and Built Environment, Queensland University of Technology, 2015.

Cilliers, E.J., Timmermans, W.: *The importance of creative participatory planning in the public place-making process*, Environment and Planning B: Planning and Design, Vol. 41, 2014, pp. 412-429.

Ćosić, P. i dr.: *Rečnik sinonima*, Beograd, Kornet, 2008.

Cvetković, M.: *Model za evaluaciju uticaja tržišnih centara na urbano okruženje*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020.

Danilović Hristić, N., Vukotić Lazar, M.: *Savremena umetnost u javno-političkom urbanom prostoru*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 34, 2012., str. 28-41.

Debor, G.: *Društvo spektakla*, 1967., anarhija/blok 45, Porodična biblioteka br. 4

Deliatour Nasution, A., Zahrah, W.: *Community Perception on Public Open Space and Quality of Life in Medan, Indonesia*, AMER International Conference on Quality of Life, in Quality of Life in the Built and Natural Environment, Elsevier, 2014. pp. 585-594.

DETR, CABE: *By Design: Urban design in the planning system: towards better practise*, DETR Publication Sale Center, London, 2000.

Dinulović, R.: *Spektakl i urbani identitet*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 9-12.

Đokić, V.: *Morfološka istraživanja u urbanizmu*, Arhitektura i urbanizam, br. 20-21, 2007.

Đokić, V.: *Urbana morfologija – grad i gradski trg*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2004.

Dragičević – Šešić, M.: *Grad kao prostor spektakla*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 13-20.

Dragičević – Šešić, M.: *Stvaranje mita o gradu*, u *Urbana kultura i ekologija*, priredili Živković, J., Stojković, B., Gradina, 1994., Niš

Đukić, A., Vukmirović, M.: *Walking as a Climate Friendly Transportation Mode in Urban Environment (Case study: Belgrade)*, International Journal for Traffic and Transport Engineering, Vol 1(4): 2011., pp. 214-230.

Džejkobs, Dž.: *Smrt i život velikih američkih gradova*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2011

Elrayies, G.M.: *Architectural ornaments in the twenty-first century: An analytical study*, chapter in *Cities' Identity through Architecture and Arts*, ed. Catalani A. et al., Taylor&Francis, 2018.

Evropski koncept pristupačnosti, Tehnički priručnik 2003, Centar "Živeti uspravno", Novi Sad, 2007.

Ewing, R., Clemente, O.: *Measuring urban design: Metrics for livable places*, Island Press., 2013.

Fajf, N.: *Prizori ulice*, Clio, Beograd, 2002.

Fajgelj, S.: *Psihometrija: Metod i teorija psihološkog merenja*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2003.

Filipović, M.: *Dnevni migracioni sistem Beograda*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Beograd, 2020.

Folmar, K.: *Velika knjiga o bojama*, Laguna, Beograd, 2011.

Fox, N., Hunn, A., Mathers, N.: *Sampling and Sample Size Calculating*, The NIHR RDS for the East Midlands / Yorkshire & the Humber, 2009.

Francis, M.: *Urban open space – Designing for user needs*, Island Press, Washington, 2003.

Frempton, K.: *Moderna arhitektura, kritička istorija*, Orion Art, Beograd, 2004.

Gartner, W.: *Image Formation Process*, Communication and Channel Systems in Tourism Marketing, 1993., pp. 191–215, New York: Haworth Press, u Beerli, A., Martin, J.D.: *Factors influencing destination image*, Annals of Tourism Research, 31-3, 2004., pp. 657-681.

Gehl, J., Svarre, B.: *How to Study Public Life*, Island Press, Washington, 2013.

Gehl, J.: *Public Space and Public Life City of Adelaide: 2002*. City of Adelaide, Adelaide, 2002.

Gel, J., Gremze, L.: *Oslobađanje zaposednutih gradova – evropska iskustva*, Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 76-79.

Gel, J.: *Gradovi za ljude*, Palgo Center, Beograd, 2016.

Gel, J.: *Život među zgradama, korišćenje javnog prostora*, Urbanistički zavod Beograda, Beograd, 2010.

Gospodini, A.: *Urban Design, Urban Space Morphology*, Urban Tourism: An Emerging New Paradigm Concerning Their Relationship, European Planning Studies, Vol 9, No. 7, 2001., pp. 925-934

Gospodini, A.: *Urban Waterfront Redevelopment in Greek Cities. A Framework for Redesigning Space*, Cities, 2001, 18-5, pp. 285-295.

Hall, E.T.: *A system for the notation of proxemics behavior*, American Anthropologist, No. 63, 1963., pp.1003-1026.

Halprin, L.: *Gradovi*, Građevinska knjiga, Beograd, 1973.

Halvenka, N.: *Socijalna percepcija*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.

Harvey, D.: *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell, 1989.

Hegediš, I.: *Fizička struktura urbanog prostora*, zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008.

Ilić, M.: *Geometrijski i kognitivni obrasci modelovanja javnih prostora u funkciji njihove aktivacije*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2018.

Irvin, K.: *Postmoderni trg/ plaza, Ulični performans nasuprot gluvarenju u šoping centru*, Urbani spektakl, Beograd, Clio, Yustat, 2000.

Ittelson, W.H.: *Environmental perception and urban experience*, Environment and Behavior, 1978., 10(2), pp. 193-213.

Jacobs, A., Appleyard, D.: *Towards an urban design manifesto: A prologue.*, Journal of the American Planning Association, Vol 53–1, pp. 112-120.

Jacobs, A.: *Great Streets*, MIT Press, Boston, 1995.

Jedike, J.: *Oblik i prostor u arhitekturi*, Orion art, Beogra, 2009.

Jovanović, S.: *Uređenje javnih prostora u gradskim središtima u Vojvodini*, DANS-zapisi iz arhitekture, urbanizma i dizajna, broj 50, Novi Sad, Društvo arhitekata Novog Sad, 2005.

Kalen, G.: *Gradski pejzaž*, Građevinska knjiga, Beograd, 2002.

Kang, B.: *Effects of Open Spaces on the Interpersonal Level of Resident Social Capital: A Comparative Case Study of Urban Neighborhoods in Guangzhou, China*, PhD Thesis, Texas A&M University, 2006.

Kaplan, R., Kaplan, S.: *The experience of nature: A psychological perspective*, CUP Archive., 1989. in Alsumsam, I.: *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017.

Kelly, S. et al: *Downtown Harrow Streetscape Design Guidelines*, Town of Essex, 2018.

Korać, Ž.: *Razvoj psihologije opažanja*, Nolit, Beograd, 1983.

Kostof, S.: *The City Assembled - The Elements of Urban Form Through History*, London, Thames & Hudson Ltd, 1992.

Kostof, S.: *The City Shaped, Urban Patterns and Meanings Through History*, Thames & Hudson, London, 2001.

Kostreš, M.: *Urbano-ruralne veze i tokovi između naselja*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2012.

Krier, R.: *Gradski prostor u teoriji i praksi*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007.

Krklješ, M., Brkljač, D.: *Optimizacija oblikovanja javnih prostora u gradu sa aspekta percepcije korisnika*, Optimizacija arhitektonskog i urbanističkog planiranja i projektovanja u funkciji održivog razvoja Srbije, tematski zbornik, urednici: Nađa Kurtović-Folić, Milena Krklješ, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2017, str. 205-222.

Krklješ, M.: *Arhitektonska analiza*, FTN Izdavaštvo, Novi Sad, 2016.

Krklješ, M.: *Javni prostori – žižne tačke okupljanja u Novom Sadu*, magistarska teza, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2007.

Kurtović-Folić, N.: *Istorijski javni prostori i njihova sudbina u strategiji održivog razvoja gradova*, Tematski zbornik: Unapređenje strategije obnove i korišćenja javnih prostora u prostornom i urbanističkom planiranju i projektovanju, tematski zbornik, Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka, Departman za arhitekturu i urbanizam, 2011, str. 3-31, ISBN 978-86-7892-254-1

Kuzović, D.: *Trg i ulica: prostorni i funkcionalni odnosi na primeru Trga Partizana u Užicu (1961)*, Arhitektura i urbanizam, Vol. 46., 2018., str. 47-53.

Lajak, P.: *Šalon na ulici*, Urbani spektakl, Beograd, Clio, Yustat, 2000.

Lancaster, M.: *Colourscape*, Academy Editors, London, 1996.

Landry, C.: *The Art of City-Making*, Earthscan, London, 2006.

Lang, J.: *Urban design: The American experience*. Van Nostrand Reinhold Company. New York. 1994, u Alsumsam, I.: *Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: An Investigation through the Social Spatial Approach*, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017.

Lefebvre, H.: *State, Space, World: Selected Essays*; University of Minnesota Press: Minneapolis, MI, USA, 2009.

Lefevr, A.: *Pravo na grad* u Kovačević L. i dr. (urednici), Operacija grad: priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti, Savez za centar za nezavisnu kulturu i mlade (Multimedijalni institut), Zagreb, 2008.

Linč, K.: *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 1974.

Lošonc, A.: *Predavanje: Ekonomija građene sredine*, Fakultet tehničkih nauka, decembar 2011.

Lynch, K.: *A Theory of Good City Form*, MIT Press, Cambridge (MA), 1981.

Madanipour, A.: *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*, Chichester: John Wiley, 1996.

Mako, V.: *Estetika-arhitektura*, knjiga 1, Orion art, Beograd, 2009.

Maldini, S.: *Leksikon arhitekture i umetničkog zanatstva*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.

Mamford, L.: *Grad u istoriji*, Book&Marso, Beograd, 2006.

Mamford, L.: *Kultura gradova*, Medi Terran Publishing, Novi Sad, 2010.

Marcus, C. C., Francis, C.: *People places: Design guidelines for urban open space*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1990 (1997 / 2nd edition)

Marinović-Uzelac, A.: *Socijalni prostor grada*, SNL, Zagreb, 1978.

Mehta, V.: *The street: a quintessential social public space*. Routledge., 2013. in Praliya, S., Garg, P.: *Public space quality evaluation: prerequisite for public space management*, The Jurnal of Public Space, 2019, Vol. 4 – I, pp. 93-126.

Memluk, Z. M.: *Designing Urban Squares*, 2013, Advances in Landscape Architecture, poglavlje knjige, pp. 513-530.

Merleau-Ponty, M.: *The world of perception*, Routledge, London and New York, 2004.

Metodologija naučnog istraživanja sa osnovama statistike
http://metodologijamentus.weebly.com/uploads/5/1/9/7/51973983/10._skale_procene_i_stavova.pdf (datum posete 03.02.2019. godine)

Mihaljević, V. i drugi: *Studija javnih prostora*, JUP Urbanistički zavod Beograda, Grad Beograd – Gradska uprava, Sekretarijat za urbanizam i građevinske poslove, 2010. u Magazin INFO 28-29/2010, Urbanistički zavod Beograda, str. 3-75.

Milinković A., Krklješ M., Brkljač D., Škorić S.: *Image of the City as a Reflection of Advertising in a Consumer Society - A Case Study of Novi Sad*, Revisions of Modern Aesthetics: International Scientific Conference Proceedings, University of Belgrade – Faculty of Architecture and Society for Aesthetics of Architecture and Visual Arts Serbia (DEAVUS), Belgrade- Serbia, 26-28th June, 2015, pp. 615-627, ISBN 978-86-7924-144-3

Milinković, A.: *Reperne i žižne tačke kao elementi fizičke strukture vojvođanskih naselja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka Novi Sad, Novi Sad, 2019.

Miljuš, I.: *Značaj i primeri reanimacije javnih prostora u Novom Sadu*, Nauka i praksa, Građevinsko-arhitektonski fakultet, Niš, 2009.

Milošević, S.: *Percepcija, pažnja i motorna aktivnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002.

Mitchell, D.: *The end of Public Space? People's Park, definition of the public, and democracy*, Annals of the association of american geographers, Vol. 85, 1995, pp. 108-133.

Montgomery, J.: *Making a city: Urbanity, vitality and urban design*, Journal of Urban Design, Vol 3, No. 1, 1998., pp. 93-116

Mor, T.: *Utopija*, Plato, Beograd, 2012.

Nasar, J.: *Perception, Cognition and Evaluation of Urban Places*, in Public Places and Spaces, 1989.

Nasar, J.: *The Evaluative Image of the City*, APA Journal, winter 1990, pp. 41-53.

Norberg-Shulz, C.: *Genius loci*, Academy Editions, London, 1982.

Norberg-Šulc, K.: *Egzistencija, prostor i arhitektura*, Građevinska knjiga, Beograd, 1999.

Norberg-Šulc, K.: *Stanovanje, stanište, urbani prostor, kuća*, Beograd, Građevinska knjiga, 1990.

Ože, M.: *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2005.

Ože, M.: *Varljivi kraj stoleća*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.

Pallasmaa, J.: *The Eyes of the Skin, Architecture and the Senses*, John Wiley & Sons, Chichester, 2005.

Panić, V.: *Psihologija i umetnost*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

Perović S., Bajić Šestović J.: *Creative Street Regeneration in the Context of Socio-Spatial Sustainability: A Case Study of a Tradicional City Centre in Podgorica, Montenegro*, Sustainability, Vol. 11, 2019, doi:10.3390/su11215989

Petrović Đ.: *Kompozicija arhitektonskih oblika*, Naučna knjiga, Beograd, 1972.

Praliya, S., Garg, P.: *Public space quality evaluation: prerequisite for public space management*, The Journal of Public Space, 2019, Vol. 4 – I, pp. 93-126.

Preece, D.: *Environmental Quality Survey*,
<https://drpreece.home.blog/2020/03/22/virtual-fieldwork-learning-comparing-our-environments/>

Priručnik za urbani dizajn, urednici: Petrović, G., Polić, D., Orion Art, Beograd, 2008.

Project for Public Spaces: Organizacija osnovana 1975. godine, koja ima aktivnosti u više od 40 zemalja širom sveta ([Home — Project for Public Spaces \(pps.org\)](http://www.projectforpublicspaces.org))

Pušić, Lj., Milošević, B., Šljukić, S., Dulić, J.: *Urbana kultura: osnova održive multikulturalnosti*, Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja, Novi Sad, 2003.

Pušić, Lj.: *Grad bez lica*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2009.

Pušić, Lj.: *Grad, društvo, prostor*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.

Pušić, Lj.: *O prednostima života u Novom Sadu: mišljenje stanovnika Vojvodine*, Sociološki pregled, Vol. XXXIX, no. 4, 2005., str. 383-399

Pušić, Lj.: *Pisanje grada-urbana svakodnevnica*, Prometej, Novi Sad, 2007.

Radović, R.: *Forma grada*, Orion Art, Beograd, 2005.

Radović, R.: *Živi prostor*, Nezavisna izdanja 24, Beograd, 1979.

Ramlee, M., Omar, D., Yunus, R. M., Samadi, Z.: *Successful Attraction of Public Space through Users Perception*, Environment – Behavior Proceedings Journal, dostupno na www.e-iph.co.uk

Rapaport, A.: *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man – Environment Approach to Urban Form and Design*, Pergamon Press, Oxford, 1977.

Rayan, T.: *Simple Size Determination and Power*, John Wiley & Sons, online izdanje, 2013.

Reba, D.: *Ulica - element strukture i identiteta*, Beograd, Orion Art, 2010.

Ričards, G., Palmer, R.: *Uzbudljivi gradovi: kreativni menadžment i revitalizacija grada*, Clio, Beograd, 2013.

Riisberg, V., Munch, A.: *Decoration and durability: Ornaments and their 'appropriateness' from fashion and design to architecture*. *Artifact*, 3, 5–1–5.13., 2015.

Rossi, A.: *Arhitektura grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 2005.

Rossi, A.: *Arhitektura grada*, Beograd, Građevinska knjiga, 1996.

Rozman Cafuta, M.: *OpenSpace Evaluation Methodology and Three Dimensional Evaluation Model as a Base for Sustainable Development Tracking*, Sustainability, 2015, 7, 13690-13712

Saarinen, E.: *Gradovi*, Svjetlost, Sarajevo, 1972.

Sassen, S.: *Urban Sociology in the 21st Century*,
<http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/urban-sociology-in-the-21st-century.pdf>

Schmidt, S., Nemeth, J.: *Space, Place and the City: Emerging Research on Public Space Design and Planning*, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 453-457

Shaftoe, H.: *Convivial Urban Spaces – Creating Effective Public Places*, Earthscan, London, 2008.

Smith, T., Nelischer, M., Perkins, N.: *Quality of an urban community: a framework for understanding the relationship between quality and physical form*, Landscape and Urban Planning, 39(2), 197, pp. 229-241.

Søholt, H.: *Life, spaces and buildings – turning the traditional planning process upside down*, Walk 21-V Cities for People, The Fifth International Conference on Walking in the 21st Century, Copenhagen, 2004., p. 4.

Standard SRPS ISO 9000:2015 – Sistemi menadžmenta kvalitetom – osnove i rečnik, Institut za standardizaciju Srbije, 2015.

Stanojlović, A.: *Pešačke zone u starim gradskim jezgrima*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, 2016.

Stiles, R.: *A Guideline for making Space*, Part of the Project “Urban Space”. Central Europe Programme Co-Financed (ERDF), University of Technology, Vienna, 2013.

Stupar, A.: *Grad globalizacije – izazovi, transformacije, simboli*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Orion art, Beograd, 2009.

Šuvaković, M.: *Asimetrija spektakla: grad, pozornica i ekran*, u *Spektakl – grad - identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996, Beograd, str. 61-64.

Szczepanska, A., Pietrzyk K.: *An Evaluation of Public Spaces with the Use of Direct and Remote Methods*, Land 2020, 9, 0419.

Tasić V., Bauer I.: *Rečnik kompjuterskih termina*, Mikro knjiga, Beograd, 2003.

Tepavčević, B.: *Trgovi u Vojvodini, Morfogeneza, fizička struktura i funkcije*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2008.

Tibbalds, F.: *Making people – friendly towns: Improving the public environment in towns and cities*, Spon Press, London and New York, 2012.

Tibbalds, F.: *Mind the Gap*, The Planner, 11-15, 1998.

Tipton H., Krause M.: *Information Security Management Handbook* (fifth edition), CRC Press, New York, 2004.

Tišma, A. i drugi: *Studija zelenih i rekreativnih površina*, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Departman za voćarstvo, vinogradarstvo, hortikulturu i pejzažnu arhitekturu, <http://www.nsurbanizam.rs/sites/default/files/1812-Studija%20zelenih%20i%20rekreativnih%20povrsina.pdf>

Vidanović, I.: *Rečnik socijalnog rada*, Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije, Beograd, 2006.

Vujaklija, M.: *Novi Vujaklija – leksikon stranih reči i izraza*, Štampar Makarije, Beograd, 2011.

Vujović, S.: *Grad spektakl identitet – traganje za modernim, kulturnim identitetom grada*, u *Spektakl – grad – identitet*, zbornik radova, urednik: Šentevska, I., Yustat, 1996., Beograd, str. 38-41.

Vujović, S.: *Ljudi i gradovi*, Budva, Mediteran, 1990.

Vujović, S.: *Urbana svakodnevnica devedesetih godina* u Dragičević-Šešić M. (urednik), *Javna i kulturna politika*, Magna Agenda, Beograd, 2002.

Vukajlov, Lj.: *Elementi i sklopovi zgrada*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2019.

Vukajlov, Lj.: *Identitet građene sredine, teoretske osnove i praktični primer Novog Sada*, magistarska teza, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1998.

Vukajlov, Lj.: *Uloga urbanog i ruralnog bloka u formiranju strukture i identiteta naselja u Vojvodini*, doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2010.

Vukajlov, Lj.: *Uvod u urbanizam*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2014.

Vukmirović, M.: *Značaj i uloga mreže pešačkih prostora u generisanju kompetitivnog identiteta grada*, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2013.

Whyte, W. H.: *City: Rediscovering the center*, Doubleday, New York, 1988.

Whyte, W.H.: *The social life of small urban spaces*, Project for Public Spaces, New York, 1980.

Wooley, H.: *Urban open space*, Spon Press, London and New York, 2003.

Zeković, M., Konstantinović, D., Žugić, V.: *Koncepti, programi i funkcije arhitektonskih projekata paviljonskih struktura*, FTN izdavaštvo, Novi Sad, 2020.

Zite, K.: *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

Zite, K.: *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

Živković, M., Jovanović, G., Kondić, S.: *Flexible planning strategies of sustainable city development*, Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering, Vol. 12, No 3, University of Niš, 2014, pp. 273 – 286.

ZAKONSKA REGULATIVA I PLANSKA DOKUMENTACIJA

- *Pravilnik o tehničkim standardima planiranja, projektovanja i izgradnje objekata, kojima se osigurava nesmetano kretanje i pristup osobama sa invaliditetom, deci i starim osobama*, Službeni glasnik RS, br.22/2015, član 7
- *Generalni plan grada Novog Sada do 2021. godine*, Službeni glasnik grada Novog Sada, XXVI – 39, Novi Sad, 2006.
- *Odluka o uređenju grada Novog Sada*, Službeni list grada Novog Sad, br 67/2017
- *Studija oblikovanja gradskih celina i arhitektonskog oblikovanja objekata u Novom Sadu*, Republika Srbija, Autonomna pokrajina Vojvodina, Grad Novi Sad, 2010.

INTERNET IZVORI:

- **Republički zavod za statistiku** - Republika Srbija, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Beograd, 2012. (pristupano tokom februara 2022.)

stanovništvo:

<https://data.stat.gov.rs/Home/Result/31020102?languageCode=sr-Latn>

dnevne migracije:

<https://data.stat.gov.rs/Home/Result/31020111?languageCode=sr-Latn>

- *“What Is Placemaking?” Project for Public Spaces*, 2007, <https://www.pps.org/article/what-is-placemaking> (21.10.2021.)
- Zvanična prezentacija grada Novog Sada. <http://www.novisad.rs/novi-sad-danas>, (preuzeto 29.4.2022.)
- GoogleForms – aplikacija, <https://docs.google.com/forms/> (pristupano tokom marta i aprila 2022. godine)

- **SurveyMonkey** je kompanija u okviru koje je razvijen softver za onlajn anketiranje. <https://www.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator/> (pristupano tokom marta i aprila 2022. godine)
- Novi Sad 2022 - Evropska prestonica kulture. <https://novisad2022.rs/> (preuzto 23.03.2022.)
- [Home — Project for Public Spaces \(pps.org\)](https://www.pps.org/) (preuzto 12.11.2021.)
- [Influences on Perception: Factors & Examples, Psychology \(studysmarter.us\)](https://www.studysmarter.us/psychology/perception/), (preuzeto 12.4.2022.)
- Geosrbija – digitalna platforma, <https://a3.geosrbija.rs/> (pristupano tokom maja 2022.)

10. IZVORI ILUSTRACIJA, POPIS GRAFIKONA, TABELA, DIJAGRAMA, MAPA

IZVORI ILUSTRACIJA

OZNAKA	NASLOV
Slika_1	Trg Duomo (Piazza del Duomo), Milano, Italija https://lets-travel-more.com/the-most-beautiful-squares-in-milan/
Slika_2	Trg Trafalgar (Trafalgar square), London, Engleska https://www.afar.com/places/trafalgar-square-london
Slika_3	Crveni trg (Красная площадь), Moskva, Rusija https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Red_square_Moscow_cityscape_%288309148721%29.jpg
Slika_4	Stari gradski trg (Staroměstské náměstí), Prag, Češka https://en.wikipedia.org/wiki/Old_Town_Square#/media/File:Prague_07-2016_View_from_Old_Town_Hall_Tower_img3.jpg
Slika_5	Javni prostor kao esencijalni deo urbanog nasleđa_Trg Svetog Petra (Piazza San Pietro), Vatikan https://en.wikipedia.org/wiki/St._Peter%27s_Square#/media/File:2004_Saint_Peter%27s_Square.jpg
Slika_6	Javni prostor kao doprinos ekonomskog razvoja_Tajms skver (Times square), Njujork, SAD https://www.nycgo.com/attractions/times-square/
Slika_7	Socijalna funkcija javnog prostora_Stepenište ispred Metropolitanskog muzeja umetnosti, Njujork, SAD https://www.istockphoto.com/photo/crowd-relaxes-on-metropolitan-museum-steps-gm1056101910-282231944
Slika_8	Političko-ekonomska funkcija javnog prostora_Pariski trg (Pariser Platz), Berlin, Nemačka https://www.berlin.de/en/news/7345643-5559700-hundred-thousands-at-demonstration-again.en.html
Slika_9	Rekreativna funkcija javnog prostora_Central park (Central park), Njujork, SAD https://blog.libraryhotelcollection.com/best-running-routes-from-the-library-hotel/
Slika_10	Kulturološka funkcija javnog porstora_Trg Bana Jelačića, Zagreb, Hrvatska https://www.politikaplus.com/novost/177435/program-adventa-na-trgu-bana-jelacica
Slika_11	Otvoreni javni porstor_Hajd park (Hyde park), London, Ujedinjeno Kraljevstvo https://www.12londonstreet.com/attractions/local-area/hyde-park/

Slika_12	Otvoreni javni prostor_Bulevar slavnih (Hollywood boulevard), Los Anđeles
	https://headliner.rs/wp-content/uploads/2021/05/408bddd-2a55-49ab-89c1-cc4546026060.jpg
Slika_13	Javni prostor u zatvorenom_Železnička stanica Milano Centrale (Milano Centrale), Milano, Italija
	https://www.italiarail.com/train-station/milano-centrale-train-station
Slika_14	Javni prostor u zatvorenom_Galerija Vittorio Emanuele II (Galleria Vittorio Emanuele II), Milano, Italija
	https://en.wikipedia.org/wiki/Galleria_Vittorio_Emanuele_II#/media/File:Galleria_Milano_(179532365).jpeg
Slika_15	Različite tipologije javnih prostora - Trg Svetog Marka (Piazza San Marco), Venecija, Italija - Skver, Trebinje, Bosna i Hercegovina - Raskrsnica, Tokijo, Japan - Park Grant, Čikago, SAD - Luka Nihavn (Nyhavn), Kopenhagen, Danska - Plaža Lido di Jesolo, Italija
	https://commons.wikimedia.org/wiki/File:St._Mark%27s_Basilica,_St_Mark%27s_Square,_Venice,_Italy.jpg?uselang=it https://image.shutterstock.com/image-photo/trebinje-bosnia-herzegovina-march-2022-260nw-2148782745.jpg https://www.pinterest.com/pin/861665341195729740/ https://en.wikipedia.org/wiki/Grant_Park_%28Chicago%29#/media/File:Grant_Park,_Chicago,_Illinois,_Estados_Unidos,_2012-10-20,_DD_03.jpg https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Nyhavn_copenhagen.jpg https://www.vivatravel.rs/destinations/italija/4500/lido-di-jesolo/4434
Slika_16	Generalni javni prostor_Park Luksemburg (Jardin du Luxembourg), Pariz, Francuska
	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/dd/130805_Jardin_du_Luxembourg.jpg/1538px-130805_Jardin_du_Luxembourg.jpg
Slika_17	Sektorijalni javni prostor_dečije igralište, Kopenhagen, Danska
	http://danishdesignreview.com/playgrounds-in-copenhagen
Slika_18	Mreža javnih prostora_mreža ulica, Amsterdam, Holandija
	https://www.offset.com/photos/march-22-2020-aerial-view-of-the-piramide-the-amsterdam-canals-1101847
Slika_19	Veliki trg (Grand Place), Brisel, Belgija
	https://www.itinari.com/grand-place-brussels-history-meets-legend-to-create-a-tale-bmjc
Slika_20	Trg Tjenanmen, Peking, Kina

	https://en.wikipedia.org/wiki/Tiananmen_Square#/media/File:Tiananmen_Square.JPG
Slika_21	Jelisejska polja (Champs-Élysées), Pariz, Francuska
	https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0b/Champs-%C3%89lys%C3%A9es.jpg
Slika_22	Ulica Rambla (La Rambala), Barselona, Španija
	https://i0.wp.com/dymabroad.com/wp-content/uploads/2020/08/600px-15-10-27-Vista_des_de_les%C3%A0tua_de_Colom_a_Barcelona-WMA_2791.jpg?ssl=1
Slika_23	Estetski značaj javnog prostora_Trg Trevi (Piazza di Trevi), Rim, Italija
	https://www.wantedinrome.com/i/preview/storage/uploads/2021/03/Trevi_Fountain_in_Rome-2.jpeg
Slika_24	Ekonomski značaj javnog prostora_Trg Tajms (Times Square), Njujork, SAD
	https://en.wikipedia.org/wiki/Times_Square#/media/File:New_york_times_square-terabass.jpg
Slika_25	Društveni značaj javnog prostora_Crveni trg (Красная площадь), Moskva, Rusija
	https://www.bautrip.com/travel-guide/moscow/red-square-moscow-russia
Slika_26	Globalni značaj javnog prostora_Trg Pjaca del Kampo (Piazza del Campo) - trg od globalnog značaja, Siena, Italija
	https://www.picfair.com/pics/010473889-a-covered-fountain-on-a-small-square-in-venice
Slika_27	Lokalni značaj javnog prostora_Mali trg sa fontanom - trg od lokalnog značaja, Venecija, Italija
	https://www.touropia.com/gfx/d/city-squares-around-the-world/piazza_del_campo.jpg
Slika_28	Uticaj načina života na korišćenje javnog prostora_Wall Street - radnici idu na posao, Njujork, SAD
	https://media.gettyimages.com/photos/crowd-of-people-crossing-street-going-to-work-near-wall-st-picture-id50702198?s=612x612
Slika_29	Međuslovljenost vrste aktivnosti i kvaliteta prostornog okvira
	Gel, J.: Gradovi za ljude , Palgo Center, Beograd, 2016., str. 21
Slika_30	Trg Rathausplatz - božićni market, Beč, Austrija
	https://dinamikturs.com/wp-content/uploads/2019/10/bec-advent-sajam-rathaus.jpg
Slika_31	Deca koriste ulicu za igru i razonodu, London, Ujedinjeno Kraljevstvo
	https://www.mylondon.news/news/south-london-news/cars-traffic-london-nostalgia-kids-18836736
Slika_32	Stariji kao korisnici javnog prostora
	https://www.firstlighthomecare.com/care-library-OLD/firstblog/wp-content/uploads/2013/08/Outdoor-Mobility-Aids1.jpg
Slika_33	Deca kao korisnici javnog prostora
	https://c8.alamy.com/comp/P3AA95/silhouettes-of-children-running-through-a-fountain-in-the-summer-piccadilly-gardens-manchester-uk-P3AA95.jpg

Slika_34	Korisnici javnog prostora različitih profila https://st3.depositphotos.com/3591429/14586/i/1600/depositphotos_145866651-stock-photo-family-having-picnic-in-park.jpg
Slika_35	Dijagram fizičkih struktura sa setovima elemenata grupisanih prema karakteristikama Hegediš, I.: <i>Fizička struktura urbanog prostora</i> , zbornik radova Savremena dostignuća u građevinarstvu, Građevinski fakultet, Subotica, 2008., str. 81-107
Slika_36	Fasade u nizu grade okvir prostora_Amsterdam, Holandija https://live.staticflickr.com/3653/5844777283_933e3fe388_b.jpg
Slika_37	Prizemlja i njegovi sadržaji_London, Ujedinjeno Kraljevstvo https://www.london.gov.uk/sites/default/files/styles/gla_2_1_large/public/high_street_2012.jpg?itok=7o-Pe385
Slika_38	Različiti koncepti oblikovanja partera_parter sa šarom _Trg Kampidoglio (Il Campidoglio), Rim, Italija https://astelus.com/sr/%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%98%D0%B5-%D1%80%D0%B8%D0%BC/campidoglio/
Slika_39	Različiti koncepti oblikovanja partera_jednobojni parter_Stari gradski trg (Staroměstské náměstí), Prag, Češka https://www.visitczechrepublic.com/cms/getmedia/e5d20580-f088-4e4f-977d-feb11033c487/shutterstock_1538098079_Oldtown_Square4_1.jpg?width=1920&height=980&ext=.jpg
Slika_40	Različite ambijentalne karakteristike i oblici vegetacije u javnom prostoru https://www.pinterest.com/pin/515521488607948377/ https://www.pinterest.com/pin/523613894186045556/ https://www.pinterest.com/pin/32791903524696686/ https://www.pinterest.com/pin/9710955434685996/
Slika_40a	Voda u javnom prostoru_smirujuća vodena ogledala https://www.pinterest.com/pin/317222367513597286/
Slika_40b	Voda u javnom prostoru_dimanična fontana https://www.pinterest.com/pin/645914771570830727/
Slika_41	Fizička granica i njeni uticaji na doživljaj javnog prostora_Kula Torre del Mangia, Sijena, Italija https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0:Siena5.jpg
Slika_42a	Različit arhitektonski jezik i materijalizacija objekata_fasada sa dekoracijom, Burgteatar, Beč, Austrija https://www.london.gov.uk/sites/default/files/styles/gla_2_1_large/public/high_street_2012.jpg?itok=7o-Pe385

Slika_42b	Različit arhitektonski jezik i materijalizacija objekata_fasada bez dekoracije, Koncertna hala, Kopenhagen, Danska
	https://en.wikipedia.org/wiki/Koncerthuset#/media/File:K%C3%B8benhavn_-_DR_Koncerthuset_(30964385486).jpg
Slika_43a	Javni prostor sa javnim sadržajem u prizemlju okolnih objekata_Mariahilfer Strasse, Beč, Austrija
	https://kofer.info/wp-content/uploads/2020/01/Mariahilfer-Strasse.jpg
Slika_43b	Javni prostor bez javnih sadržaja u prizemlju okolnih objekata_Brandemburška kapija, Berlin, Nemačka
	https://travelpixelz.com/blog/photographing-brandenburg-gate
Slika_44	Primena materijala različitih oblika, boja, načina slaganja i tekstura prilikom oblikovanja partera
	https://as1.ftcdn.net/v2/img/00/27/59/40/1000_F_27594050_0wDuw9ajJrhAeAsNC3KT5uMlhwhyKtnB.jpg https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRISf92--wReYW4_zqbnPxwqMzOkI8rK_3UrQapihlLeNwGS7P4EsvDFsaKtUkKgvquTGo&usqp=CAU https://www.pinterest.com/pin/561753753533210330/ https://www.pinterest.com/pin/52213676921414483/
Slika_45a	Tačkasto postavljeno zelenilo u javnom prostoru
	https://www.pinterest.com/pin/744360644654480574/
Slika_45b	Linijski postavljeno zelenilo u javnom prostoru
	https://www.pinterest.com/pin/42502790225318678/
Slika_45c	Površinski postavljeno zelenilo javnom prostoru
	https://www.pinterest.com/pin/204421270566071763/
Slika_46a	Travnata površina u javnom prostoru
	https://www.pinterest.com/pin/184788390952945827/
Slika_46b	Cveće u javnom prostoru
	https://www.thetravelmagazine.net/brussels-flower-carpet/
Slika_46c	Drveće u javnom prostoru
	https://www.pinterest.com/pin/476466835585546952/
Slika_46d	Žbunasto zelenilo u javnom prostoru
	https://www.pinterest.com/pin/456341374753433947/
Slika_47	Različite funkcije zelenila i aktivnosti koje se uz njih odvijaju u javnom prostoru_ okupljanje ispod u senci drveta (levo); okupljanje na travi (desno)

	https://www.pinterest.com/pin/400327854387814286/ https://www.pinterest.com/pin/27443878968816529/
Slika_48	Interakcija korisnika sa elementom vode u javnom prostoru_uređenje glavnog trga u Portlandu autora Lorenza Harplina <i>https://www.tclf.org/sites/default/files/microsites/halprinlegacy/images/portland/ira-keller-forecourt-fountain/1_cropped_slide.jpg</i> <i>https://www.tclf.org/sites/default/files/microsites/halprinlegacy/images/portland/ira-keller-forecourt-fountain/6_large_slide.jpg</i>
Slika_49a	Pojedinačno postavljeni elementi mobilijara https://www.pinterest.com/pin/338544096983653223/
Slika_49b	Površinski postavljen urbani mobilijar https://www.pinterest.com/pin/338544096983943008/
Slika_49c	Grupisani elementi urbanog mobilijara https://www.pinterest.com/pin/7248049388534624/
Slika_50	Različiti načini oblikovanja i materijalizacije urbanog mobilijara https://www.pinterest.com/pin/892486851129817732/ https://www.pinterest.com/pin/3025924741319377/ https://www.pinterest.com/pin/494551602843842898/ https://www.pinterest.com/pin/705094885423884648/
Slika_51	Različite funkcije urbanog mobilijara_kanta za otpatke, rasveta, žardinjere, nadstresnica https://www.pinterest.com/pin/193584483967202939/ https://www.pinterest.com/pin/633387438461864/ https://www.pinterest.com/pin/12173861471548568/ https://www.pinterest.com/pin/277675133266867297/ https://www.pinterest.com/pin/277675133266867297/
Slika_52	Multifunkcionalni, složeni urbani element_urban stop_klupa, nadsrešnica, punjač na solarni panel (levo); sedenje, nadstrešnica, info tabla (desno) https://www.pinterest.com/pin/58265388906887494/ https://www.pinterest.com/pin/25192079158398046/
Slika_53a	Uticaji na opažanje_intenzitet nadražaja_jarke boje u javnom prostoru_umetnička instalacija od betona i drveta (Arne Quinze), Brisel, Belgija https://www.pinterest.com/pin/291185932156229189/
Slika_53b	Uticaji na opažanje_pokret u prostoru_plesni performans (flash mob) u javnom prostoru https://www.pinterest.com/pin/24980972904708564/
Slika_53c	Uticaji na opažanje_kontrast u prostoru_savremena instalacija u kontekstu starije ulice https://www.pinterest.com/pin/177962622767240940/
Slika_54	Obuhvat čulnog aparata čula vida

	Gel, J.: <i>Gradovi za ljude</i> , Palgo Center, Beograd, 2016., str. 39.	
Slika_55	Opažanje prostornog okruženja iz ugla pešaka	
	https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQUZjui9yofxgV7DG6ORtwBaQnxowT62Ei_A&usqp=CAU	
Slika_56	Opažanje prostornog okruženja iz automobila u pokretu	
	https://media.gettyimages.com/photos/car-view-of-city-streets-at-night-picture-id601073458?s=2048x2048	
Slika_57	Sagledavanje i razumevanje istog prostora od strane odrasle žene, muškarca i deteta, grafika Erharda Jakobija	
	http://www.jamesjoyceencyclopedia.com/data/Communications/Reality%20Perception/Reality%20Perception%20.htm	
Slika_58	Kolaž fotografija Trga slobode	autor
Slika_59	Kolaž fotografija Pozorišnog trga	autor
Slika_60	Kolaž fotografija Katoličke porte	autor
Slika_61	Kolaž fotografija Trga republike	autor
Slika_62	Kolaž fotografija Zmaj Jovine ulice	autor
Slika_63	Kolaž fotografija ulice Kralja Aleksandra	autor
Slika_64	Kolaž fotografija ulice Modene	autor
Slika_65	Kolaž fotografija Njegoševe ulice	autor
Slika_66	Kolaž fotografija ulice Mite Ružića	autor
Slika_67	Kolaž fotografija ulice Laze Telečkog	autor
Slika_68	Kolaž fotografija ulice Svetozara Miletića	autor
Slika_69	Kolaž fotografija ulice Nikole Pašića	autor
Slika_70	Kolaž fotografija Dunavske ulice	autor
Slika_71	Kolaž fotografija Gimnazijske ulice	autor
Slika_72	Spoj arhitektonskih stilova u pešačkoj zoni Novog Sada (ulica Kralja Aleksandra_leva, u sredini; ulica Modene_desno)	autor
Slika_73	Različiti vidovi umetnosti na prostoru pešačke zone	autor
Slika_74	Različiti tipovi prodajnih edikula na području pešačke zone	autor
Slika_75	Različiti elementi označavanja i informisanja u pešačkoj zoni	autor

Slika_76	Efemerne promene i instalacije koje se periodično postavljaju u javne prostore pešačke zone
	autor, autor, https://www.turistickisvet.com/pub/news/sad.jpg
Slika_77	Trg slobode (levo); Zmaj Jovina ulica (desno)
	https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQmR2gj_rURaSU8ZL3f5aiuznD-Pb0sdTQmqQ&usqp=CAU , autor
NAPOMENA:	Slike u tabelama u Poglavlju 7.2 su delo autora, osim onih sa oznakom *, ** * https://live.staticflickr.com/4874/32089154748_ec91ec81c9_b.jpg ** https://live.staticflickr.com/65535/51102486587_453963b0eb_b.jpg

POPIS GRAFIKONA

OZNAKA	NASLOV	IZVOR
Grafikon_1	statistički prikaz odgovora na pitanje 1. <i>Pol ispitanika</i>	Autor
Grafikon_2	statistički prikaz odgovora na pitanje 2. <i>Starost ispitanika</i>	Autor
Grafikon_3	statistički prikaz odgovora na pitanje 3. <i>U Novom Sadu sam:</i>	Autor
Grafikon_4	statistički prikaz odgovora na pitanje 4: <i>Koliko često posećujete pešačku zonu Novog Sada?</i>	Autor
Grafikon_5	statistički prikaz odgovora na pitanje 5. <i>Iz kog razloga najčešće posećujete pešačku zonu? (zaokružiti jedan ili više odgovora)</i>	Autor
Grafikon_6	statistički prikaz odgovora na pitanje 6. <i>Šta su za Vas najupečtljiviji elementi u javnom prostoru? (zaokružiti do 3 odgovora)</i>	Autor
Grafikon_7	statistički prikaz odgovora na pitanje 7. <i>Koji od nabrojanih elemenata prostora najviše doprinose Vašem doživljaju ambijenta pešačke zone?</i>	Autor
Grafikon_8	statistički prikaz odgovora na pitanje 8. <i>Izaberite dva trga koje najčešće posećujete.</i>	Autor
Grafikon_9	statistički prikaz odgovora na pitanje 9. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora na Trgu slobode.</i>	Autor
Grafikon_10	statistički prikaz odgovora na pitanje 10. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora na Pozorišnom trgu.</i>	Autor
Grafikon_11	statistički prikaz odgovora na pitanje 11. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Katoličke porte.</i>	Autor
Grafikon_12	statistički prikaz odgovora na pitanje 12. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Trga republike.</i>	Autor
Grafikon_13	statistički prikaz odgovora na pitanje 13. <i>Izaberite dve pešačke ulice koje najčešće posećujete.</i>	Autor
Grafikon_14	statistički prikaz odgovora na pitanje 14. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Kralja Aleksandra.</i>	Autor
Grafikon_15	statistički prikaz odgovora na pitanje 15. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Zmaj Jovine ulice.</i>	Autor
Grafikon_16	statistički prikaz odgovora na pitanje 16. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Modene.</i>	Autor
Grafikon_17	statistički prikaz odgovora na pitanje 17. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Njegoševe ulice.</i>	Autor
Grafikon_18	statistički prikaz odgovora na pitanje 18. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Mite Ružića.</i>	Autor

Grafikon_19	statistički prilaz odgovora na pitanje 19. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Laze Telečkog.</i>	Autor
Grafikon_20	statistički prikaz odgovora na pitanje 20. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Svetozara Miletića.</i>	Autor
Grafikon_21	statistički prikaz odgovora na pitanje 21. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Nikole Pašića.</i>	Autor
Grafikon_22	statistički prikaz odgovora na pitanje 22. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Dunavske ulice.</i>	Autor
Grafikon_23	statistički prikaz odgovora na pitanje 23. <i>Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Gimnazijske ulice.</i>	Autor
Grafikon_24-A-1	statistički prikaz ocene stava: <i>Mogućnost sagledavanja celine fasade</i>	Autor
Grafikon_24-A-2	statistički prikaz ocene stava: <i>Veličina</i>	Autor
Grafikon_24-A-3	statistički prikaz ocene stava: <i>Stil fasade</i>	Autor
Grafikon_24-A-4	statistički prikaz ocene stava: <i>Detalji na fasadi</i>	Autor
Grafikon_24-A-5	statistički prikaz ocene stava: <i>Materijali i boja na fasadi</i>	Autor
Grafikon_24-A-6	statistički prikaz ocene stava: <i>Osvetljenost</i>	Autor
Grafikon_24-A-7	statistički prikaz ocene stava: <i>Sadržaji u prizemlju i uređenost izologa</i>	Autor
Grafikon_24-A-8	statistički prikaz ocene stava: <i>Namena objekata</i>	Autor
Grafikon_24-B-1	statistički prikaz ocene stava: <i>Jasne linije kretanja</i>	Autor
Grafikon_24-B-2	statistički prikaz ocene stava: <i>Estetika</i>	Autor
Grafikon_24-B-3	statistički prikaz ocene stava: <i>Održavanost</i>	Autor
Grafikon_24-B-4	statistički prikaz ocene stava: <i>Podno osvetljenje</i>	Autor
Grafikon_24-B-5	statistički prikaz ocene stava: <i>Materijal i boja popločanja</i>	Autor

Grafikon_24-B-6	statistički prikaz ocene stava: <i>Šara i oblik popločanja</i>	Autor
Grafikon_24-C-1	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje zelenila</i>	Autor
Grafikon_24-C-2	statistički prikaz ocene stava: <i>Raznovrsnost zelenila</i>	Autor
Grafikon_24-C-3	statistički prikaz ocene stava: <i>Sezonske promene zelenila</i>	Autor
Grafikon_24-C-4	statistički prikaz ocene stava: <i>Zaklon od sunca i uticaj na mikroklimu</i>	Autor
Grafikon_24-C-5	statistički prikaz ocene stava: <i>Zvuk</i>	Autor
Grafikon_24-C-6	statistički prikaz ocene stava: <i>Mirisi</i>	Autor
Grafikon_24-C-7	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje vodene površine</i>	Autor
Grafikon_24-D-1	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje opreme za sedenje i odmor</i>	Autor
Grafikon_24-D-2	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje opreme za osvetljenje prostora</i>	Autor
Grafikon_24-D-3	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje opreme za bezbednosti (graničnici, ograde, signalizacija)</i>	Autor
Grafikon_24-D-4	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje opreme za informisanje (info table, putokazi, natpisi)</i>	Autor
Grafikon_24-D-5	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje opreme za održavanje higijene (kante za otpatke, kontejneri)</i>	Autor
Grafikon_24-D-6	statistički prikaz ocene stava: <i>Postojanje savremenih tehnoloških elemenata (solarno drvo, punjači, wi-fi tačke, digitalne info table)</i>	Autor
Grafikon_24-D-7	statistički prikaz ocene stava: <i>Raspored mobilijara i opreme</i>	Autor
Grafikon_24-D-8	statistički prikaz ocene stava: <i>Dizajn mobilijara i opreme</i>	Autor
Grafikon_24-D-9	statistički prikaz ocene stava: <i>Materijal i boja mobilijara i opreme</i>	Autor
Grafikon_24-D-10	statistički prikaz ocene stava: <i>Udobnost i lakoća korišćenja mobilijara i opreme</i>	Autor
Grafikon_24-D-11	statistički prikaz ocene stava: <i>Adekvatnosti osvetljenja (jačina osvetljenja, pozicija, boja...)</i>	Autor

POPIS TABELA

OZNAKA	NASLOV	IZVOR
Tabela_1	Kritičke teorije koje definišu koncept “prostora” i “urbanog okruženja” (postmoderne)	Cvetković, M.: Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020., str. 24-25.
Tabela_2	Tipovi javnih prostora prema Karmoni	Carmona, M.: Contemporary public space: Critique and classification, Part Two: Classification, Journal of Urban Design, Vol. 15, 2010., pp. 157–173
Tabela_3	Tipologija savremenih urbanih prostora prema Karu i saradnicima	Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M.: Public Space, Cambridge: Cambridge University Press., 1992.
Tabela_4	Topološka klasifikacija javnih prostora u Novom Sadu	Autor
Tabela_5	Prikaz promenljivih karakteristika u odnosu na kategorije korisnika prema Ramli i dr.	Ramlee, M., Omar, D., Yunus, R. M., Samadi, Z.: Successful Attraction of Public SPace trough Users Perception, Environment – Behavior Proceedings Journal, dostupno na www.e-iph.co.uk
Tabela_6_1	Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima	Bogdanović Protić, I.: Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016. Cvetković, M.: Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020.
Tabela_6_2	Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima	Bogdanović Protić, I.: Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016. Cvetković, M.: Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020.
Tabela_6_3	Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima	Bogdanović Protić, I.: Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života,

		doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016. Cvetković, M.: Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020.
Tabela 6_4	Faktori i kriterijumi za vrednovanje i definisanje kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima	Bogdanović Protić, I.: Definisanje modela revitalizacije slobodnih prostora kompleksa sa višespratnim stanovanjem u funkciji unapređenja kvaliteta života, doktorska disertacija, Univerzitet u Nišu, Građevinsko – arhitektonski fakultet, Niš, 2016. Alsumsam, I.: Improving the Quality of Public Open Spaces in Hama, Syria: an Investigation through the Social Spatial Approach, Ph.D. thesis, The University of Edinburgh, 2017. Praliya, S., Garg, P.: Public space quality evaluation: prerequisite for public space management, The Jurnal of Public Space, 2019, Vol. 4 – I, pp. 93-126. Cvetković, M.: Model za evaluaciju uticaja tržnih centara na urbano okruženje, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, 2020. Szczepanska, A., Pietrzyk, K.: An Evaluation of Public Spaces with the Use of Direct and Remote Methods, Land, 2009, Vol 9 – 0419.
Tabela_7	Aspekti kvaliteta javnih prostora u teorijskim istraživanjima	Autor
Tabela_8	Aspekti i faktori kvaliteta prostora na koje utiču arhitektonsko-urbanistički elementi javnog prostora	Autor
Tabela_9_1	Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na prostorno-fizički aspekt kvaliteta javnih prostora	Autor
Tabela_9_2	Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na funkcionalni aspekt kvaliteta javnih prostora	Autor
Tabela_9_3	Uticaj arhitektonsko-urbanističkih elemenata na opazajni aspekt kvaliteta javnih prostora	Autor
Tabela_10_1	Kratak opis ulica pešačke zone Novog Sada	Autor

Tabela_10_2	Kratak opis ulica pešačke zone Novog Sada	Autor
Tabela_10_3	Kratak opis ulica pešačke zone Novog Sada	Autor
Tabela_11	Kratak opis trgova pešačke zone Novog Sada	Autor
Tabela_12_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode - OBJEKTI	Autor
Tabela_12_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode - PARTER	Autor
Tabela_12_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_12_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga slobode – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_13_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga - OBJEKTI	Autor
Tabela_13_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga - PARTER	Autor
Tabela_13_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_13_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Pozorišnog trga – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_14_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte - OBJEKTI	Autor
Tabela_14_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte - PARTER	Autor
Tabela_14_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_14_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Katoličke porte – URBANI MOBILIJAR	Autor

Tabela_15_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga republike - OBJEKTI	Autor
Tabela_15_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga republike - PARTER	Autor
Tabela_15_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga republike – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_15_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Trga republike – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_16_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice - OBJEKTI	Autor
Tabela_16_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice - PARTER	Autor
Tabela_16_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_16_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Zmaj Jovine ulice – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_17_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra - OBJEKTI	Autor
Tabela_17_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra - PARTER	Autor
Tabela_17_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_17_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Kralja Aleksandra – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_18_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–OBJEKTI	Autor
Tabela_18_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–PARTER	Autor

Tabela_18_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_18_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Modene–URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_19_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice– OBJEKTI	Autor
Tabela_19_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice– PARTER	Autor
Tabela_19_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice– PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_19_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Njegoševe ulice– URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_20_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– OBJEKTI	Autor
Tabela_20_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– PARTER	Autor
Tabela_20_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_20_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Mite Ružića– URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_21_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– OBJEKTI	Autor
Tabela_21_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– PARTER	Autor
Tabela_21_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_21_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Laze Telečkog– URBANI MOBILIJAR	Autor

Tabela_22_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – OBJEKTI	Autor
Tabela_22_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – PARTER	Autor
Tabela_22_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_22_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Svetožara Miletića – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_23_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – OBJEKTI	Autor
Tabela_23_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – PARTER	Autor
Tabela_23_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_23_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata ulice Nikole Pašića – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_25_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – OBJEKTI	Autor
Tabela_25_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – PARTER	Autor
Tabela_25_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_25_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Dunavske ulice – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_26_1	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijske ulice – OBJEKTI	Autor
Tabela_26_2	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijske ulice – PARTER	Autor

Tabela_26_3	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijska ulice – PRIRODNI ELEMENTI	Autor
Tabela_26_4	Analiza karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata Gimnazijska ulice – URBANI MOBILIJAR	Autor
Tabela_27	Prikaz broja stanovnika prema starosnoj strukturi, prilagođen podeli koja odgovara istraživanju	Autor, koristeći podatke Republičnog zavoda za statistiku

POPIS DIJAGRAMA

OZNAKA	NASLOV	IZVOR
Dijagram_1	Kauzalni odnosi između predmetnih problema iznetih u okviru disertacije	Autor
Dijagram_2	Dijagram dimenzija javnih prostora	Chitrakar, R.: Transformation of Public Space in Contemporary Urban Neighbourhoods of Kathmandu Valley, Nepal: An Investigation of Changing Provision, Use and Meaning, doctoral thesis, School of Civil Engineering and Built Environment, Queensland University of Technology, 2015., pp. 14.
Dijagram_3	Dijagram uticaja različitih dimenzija javnog prostora na njegov kvalitet	Autor
Dijagram_4	Uticaj opažanja karakteristika arhitekonsko-urbanističkih elemenata na aspekte kvaliteta javnih prostora	Autor

POPIS MAPA

OZNAKA	NASLOV	IZVOR
Mapa_1	Prikaz pozicije starog jezgra grada u okviru granice naselja	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_2	Prikaz javnih prostora (trgova i ulica) u pešačkoj zoni Novog Sada	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_3	Mogućnost i načini sagledavanja u okviru javnih prostora pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_4	Prikaz položaja stilski različito oblikovanih objekata u javnim prostorima pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_5	Koncentracija sadržaja u prizemljima javnih prostora pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora

Mapa_6	Bonitet partera javnih prostora pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_7	Pravci kretanja unutar pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_8	Raspored prirodnih elemenata u javnim prostorima pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_9	Opremljenost javnih prostora pešačke zone urbanim mobilijarom	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_10	Karakteristike dizajna urbanog mobilijara u javnim prostorima pešačke zone	Geosrbija uz doradu autora
Mapa_11	Frekventnost korišćenja javnih prostora pešačke zone prema stavu ispitanika	Geosrbija uz doradu autora

JAVNI PROSTORI OBUHVAĆENI UPITNIKOM:

TRG SLOBODE

POZORIŠNI TRG

TRG REPUBLIKE

KATOLIČKA PORTA

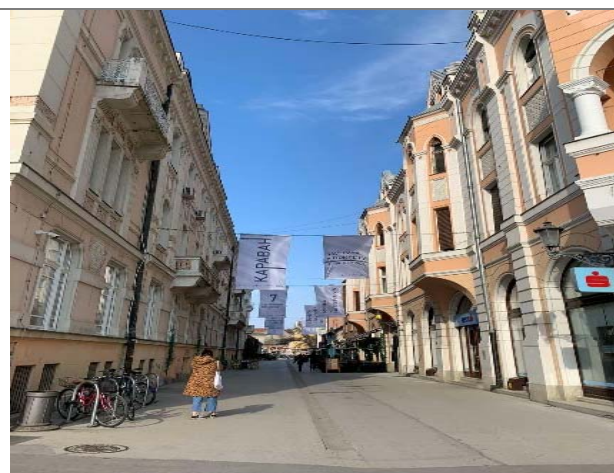
JAVNI PROSTORI OBUHVAĆENI UPITNIKOM:

ZMAJ JOVINA

KRALJA ALEKSANDRA

NJEGOŠEVA

MODENE

MITE RUŽIĆA

LAZE TELEČKOG

JAVNI PROSTORI OBUHVAĆENI UPITNIKOM:

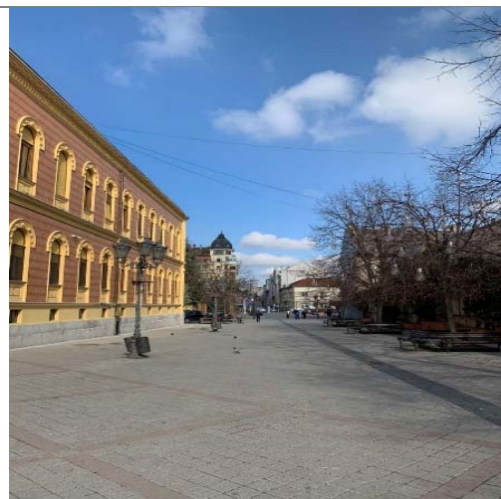
SVETUZARA MILETIĆA

NIKOLE PAŠIĆA

DUNAVSKA

GIMNAZIJSKA

ANKETNI UPITNIK:

1. Pol: M Ž

2. Starost: 15 - 25g. 26 - 35g. 36 - 50g. 51 - 65g. više od 65g.

3. U Novom Sadu sam:

- stalno nastanjen/a;
- privremeno nastanjen/a;
- povremeno u poseti (turistički);
- u poseti (zbog posla, porodice...);
- ništa od navedenog.

4. Koliko često posećujete pešačku zonu Novog Sada? (zaokružiti 1 odgovor)

- svakodnevno;
- nekoliko puta nedeljno;
- nekoliko puta mesečno;
- jednom mesečno;
- ređe od jednom mesečno.

5. Iz kog razloga najčešće posećujete pešačku zonu? (zaokružiti jedan ili više odgovora)

- posao;
- šetnja;
- poseta događaja;
- susret sa prijateljima / porodicom;
- kupovina;
- odmor;
- nešto drugo: _____

6. Šta su za Vas najupečatljiviji elementi u javnom prostoru? (zaokružiti do 3 odgovora)

- objekti;
- pločnik, popločanje;
- vegetacija;
- fontane i vodeni elementi;
- natpisi, reklame;
- svetleći elementi;
- umetnička dela;
- elementi urbanog mobilijara i opreme (klupe, svetiljke, info table, žardinjere...);
- detalji - na fasadama, šare u popločanju, detalji opreme;
- nešto drugo: _____

7. Koji od nabrojanih elemenata prostora najviše doprinose Vašem doživljaju ambijenta pešačke zone? (zaokružiti 1 odgovor)

- objekti (fasade, prizemlja);
- parter (pločnik, slobodna površina, popločanje, nivo terena);
- prirodni elementi (zelenilo, vodene površine);
- urbani mobilijar i oprema (klupe, kante za otpatke, nadstrešnice, žardinjere, info table, graničnici, spomenici, govornice, svetiljke...).

8. Izaberite dva trga koja najčešće posećujete.

- Trg slobode
- Pozorišni trg
- Katolička porta
- Trg republike

9. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora na Trgu slobode:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

10. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora na Pozorišnom trgu:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

11. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Katoličke porte:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

12. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Trga republike:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

13. Odaberite dve pešačke ulice koje najčešće posećujete.

- Kralja Aleksandra
- Zmaj Jovina
- Modene
- Njegoševa
- Mite Ružića
- Laze Telečkog
- Svetozara Miletića
- Nikole Pašića
- Dunavska
- Gimnazijska

14. Odaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Kralja Aleksandra

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

15. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Zmaj Jovine ulice:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

16. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Modene:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

17. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Njegoševe ulice:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

18. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Mite Ružića:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

19. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Laze Telečkog:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

20. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Svetozara Miletića:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

21. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora ulice Nikole Pašića:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

22. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Dunavske ulice:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

23. Izaberite najznačajniji prostorni element prema uticaju na doživljaj prostora Gimnazijske ulice:

- objekti
- parter (popločana površina)
- prirodni elementi
- urbani mobilijar i oprema

24. Ocenite značaj navedenih karakteristika elemenata za kvalitet doživljaja javnih prostora pešačke zone, skalom od 1 do 5 (1 – bez značaja; 2 – malo značajno; 3 – delimično značajno; 4 – značajno; 5 – izuzetno značajno):

arhitektonsko – urbanistički element	karakteristike	značaj				
OBJEKTI (fasade ka javnom prostoru, prizemlja)	mogućnost sagledavanja celine fasade	1	2	3	4	5
	veličina	1	2	3	4	5
	stil fasade	1	2	3	4	5
	detalji na fasadi	1	2	3	4	5
	jasna pozicija ulaza	1	2	3	4	5
	materijali i boja na fasadi	1	2	3	4	5
	osvetljenost	1	2	3	4	5
	sadržaji u prizemlju i uređenost izloga	1	2	3	4	5
	namena objekta	1	2	3	4	5
PARTER (popločanje, slobodna površina, nivo terena)	jasne linije kretanja	1	2	3	4	5
	estetika	1	2	3	4	5
	održavanost	1	2	3	4	5
	podno osvetljenje	1	2	3	4	5
	materijal i boja popločanja	1	2	3	4	5
	šara i oblik popločanja	1	2	3	4	5
PRIRODNI ELEMENTI (zelenilo, vodene površine)	postojanje zelenila	1	2	3	4	5
	raznovrsnost zelenila	1	2	3	4	5
	sezonske promene zelenila	1	2	3	4	5
	zaklon od sunca i uticaj na mikroklimu	1	2	3	4	5
	zvuk	1	2	3	4	5
	mirisi	1	2	3	4	5
	postojanje vodene površine	1	2	3	4	5
URBANI MOBILIJAR I OPREMA (klupe, svetiljke, kante za otpatke, nadstrešnice, spomenici, žardinjere, info table, putokazi...)	postojanje opreme za sedenje i odmor	1	2	3	4	5
	postojanje opreme za osvetljenje prostora	1	2	3	4	5
	postojanje opreme za bezbednost (graničnici, ograde, signalizacija...)	1	2	3	4	5
	postojanje opreme za informisanje (info table, putokazi, natpisi...)	1	2	3	4	5
	postojanje opreme za održavanje i higijenu	1	2	3	4	5
	postojanje savremenih tehnoloških elemenata (solarno drvo, punjači, WiFi tačke, digitalne info table...)	1	2	3	4	5
	raspored mobilijara i opreme	1	2	3	4	5
	dizajn mobilijara i opreme	1	2	3	4	5
	materijal i boja mobilijara i opreme	1	2	3	4	5
	udobnost i lakoća korišćenja mobilijara i opreme	1	2	3	4	5
	adekvatnost osvetljenja (jačina, boja, pozicija)	1	2	3	4	5

HVALA NA IZDVOJENOM VREMENU!

План третмана података

Назив пројекта/истраживања
УТИЦАЈ АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИСТИЧКИХ ЕЛЕМЕНАТА НА ДОЖИВЉАЈ И ФОРМИРАЊЕ СЛИКЕ ЈАВНИХ ПРОСТОРА
Назив институције/институција у оквиру којих се спроводи истраживање
а) Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, Департман за архитектуру и урбанизам б) в)
Назив програма у оквиру ког се реализује истраживање
Докторске академске студије - Архитектура
1. Опис података
1.1 Врста студије <i>Укратко описати тип студије у оквиру које се подаци прикупљају</i> Докторска дисертација: У оквиру докторске дисертације истражени су теоријски доприноси значајни за тему истраживања, након чега су издвојени критеријуми и закључци на основу којих се сповело емпиријско истраживање. У оквиру практичног дела истраживања, обављено је теренско истраживање и спореден анализа постојећег стања дефинисаног просторног оквира истраживања и споредена анкета ради прикупљања ставова корисника значајних за формирање закључака. 1.2 Врсте података а) <u>квантитативни</u> б) <u>квалитативни</u> 1.3. Начин прикупљања података а) <u>анкете, упитници, тестови</u> б) клиничке процене, медицински записи, електронски здравствени записи в) генотипови: навести врсту г) <u>административни подаци: навести врсту:</u> јавни статистички подаци д) узорци ткива: навести врсту ђ) <u>снимци, фотографије:</u> навести врсту: фотографије добијене теренским истраживањем просторног оквира истраживања, јавне интернет фотографије е) <u>текст, навести врсту:</u> текстуални подаци из различитих научних и стручних извора ж) <u>мапа, навести врсту:</u> мапе са шематским приказима резултата анализа з) <u>остало:</u> описати: помоћу апликације <i>GoogleForms</i>, прикупљени су ставови и мишљења испитаника 1.3 Формат података, употребљене скале, количина података 1.3.1 Употребљени софтвер и формат датотеке: а) Excel фајл, датотека: .xlsx б) SPSS фајл, датотека _____ с) PDF фајл, датотека: .pdf д) Текст фајл, датотека: .doc, .docx е) JPG фајл, датотека: .jpeg, .png ф) Остало, датотека <i>PhotoShop</i>: .psd 1.3.2. Број записа (код квантитативних података)

- а) број варијабли _____
б) број мерења (испитаника, процена, снимака и сл.): **410 испитаника**

1.3.3. Поновљена мерења

- а) да
б) не

Уколико је одговор да, одговорити на следећа питања:

- а) временски размак измедју поновљених мера је _____
б) варијабле које се више пута мере односе се на _____
в) нове верзије фајлова који садрже поновљена мерења су именоване као _____

Напомене: _____

Да ли формати и софтвер омогућавају дељење и дугорочну валидност података?

- а) **Да**
б) **Не**

Ако је одговор не, образложити _____

2. Прикупљање података

2.1 Методологија за прикупљање/генерисање података

2.1.1. У оквиру ког истраживачког нацрта су подаци прикупљени?

- а) експеримент, навести тип _____
б) корелационо истраживање, навести тип _____
ц) **анализа текста**, навести тип: **прикупљање података анализом доступне литературе, аналитичке методе**
д) **остало**, навести шта: **прикупљање података анкетирањем; теренско (*on site*) прикупљање података и информација**

2.1.2 Навести врсте мерних инструмената или стандарде података специфичних за одређену научну дисциплину (ако постоје).

анкетни упитник;

- Правилник о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама, Службени гласник РС, бр.22/2015, члан 7
- Генерални план града Новог Сада до 2021. године, Службени гласник града Новог Сада, XXVI – 39, Нови Сад, 2006.
- Одлука о уређењу града Новог Сада, Службени лист града Новог Сада, бр 67/2017
- Студија обликовања градских целина и архитектонског обликовања објеката у Новом Саду, Република Србија, Аутономска покрајина Војводина, Град Нови Сад, 2010.

2.2 Квалитет података и стандарди

2.2.1. Третман недостајућих података

- а) Да ли матрица садржи недостајуће податке? Да **Не**

Ако је одговор да, одговорити на следећа питања:

- а) Колики је број недостајућих података? _____
б) Да ли се кориснику матрице препоручује замена недостајућих података? Да **Не**
в) Ако је одговор да, навести сугестије за третман замене недостајућих података _____

2.2.2. На који начин је контролисан квалитет података? Описати

Квалитет података је контролисан поређењем експерименталних, теоријских и података добијених кроз анкетирање.

2.2.3. На који начин је извршена контрола уноса података у матрицу?

3. Третман података и пратећа документација

3.1. Третман и чување података

3.1.1. Подаци ће бити депоновани у Репозиторијум докторских дисертација на Универзитету у Новом Саду и на НаРДус репозиторијуму.

3.1.2. URL адреса: <https://www.cris.uns.ac.rs/searchDissertations.jsf>; <https://nardus.mpn.gov.rs/>

3.1.3. DOI _____

3.1.4. Да ли ће подаци бити у отвореном приступу?

- а) Да
б) Да, али после ембарга који ће трајати до _____
в) Не

Ако је одговор не, навести разлог _____

3.1.5. Подаци неће бити депоновани у репозиторијум, али ће бити чувани.
Образложење

3.2 Метаподаци и документација података

3.2.1. Који стандард за метаподатке ће бити примењен? _____

3.2.1. Навести метаподатке на основу којих су подаци депоновани у репозиторијум.

Ако је потребно, навести методе које се користе за преузимање података, аналитичке и процедуралне информације, њихово кодирање, детаљне описе варијабли, записа итд.

3.3 Стратегија и стандарди за чување података

3.3.1. До ког периода ће подаци бити чувани у репозиторијуму?

3.3.2. Да ли ће подаци бити депоновани под шифром? Да **Не**
3.3.3. Да ли ће шифра бити доступна одређеном кругу истраживача? Да **Не**
3.3.4. Да ли се подаци морају уклонити из отвореног приступа после извесног времена?
Да **Не**
Образложити

4. Безбедност података и заштита поверљивих информација

Овај одељак МОРА бити попуњен ако ваши подаци укључују личне податке који се односе на учеснике у истраживању. За друга истраживања треба такође размотрити заштиту и сигурност података.

4.1 Формални стандарди за сигурност информација/података

Истраживачи који спроводе испитивања с људима морају да се придржавају Закона о заштити података о личности (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html) и одговарајућег институционалног кодекса о академском интегритету.

4.1.2. Да ли је истраживање одобрено од стране етичке комисије? Да **Не**
Ако је одговор Да, навести датум и назив етичке комисије која је одобрила истраживање

4.1.2. Да ли подаци укључују личне податке учесника у истраживању? Да **Не**
Ако је одговор да, наведите на који начин сте осигурали поверљивост и сигурност информација везаних за испитанике:

- а) Подаци нису у отвореном приступу
- б) Подаци су анонимизирани
- ц) Остало, навести шта

5. Доступност података

5.1. Подаци ће бити

- а) **јавно доступни**
- б) доступни само уском кругу истраживача у одређеној научној области
- ц) затворени

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести под којим условима могу да их користе:

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести на који начин могу приступити подацима:

5.4. Навести лиценцу под којом ће прикупљени подаци бити архивирани.

Ауторство-некомерцијално-без прераде

6. Улоге и одговорност

6.1. Навести име и презиме и мејл адресу власника (аутора) података

Дијана Бркљач, dijana.brkljac@uns.ac.rs, dijana.apostolovic@gmail.com

6.2. Навести име и презиме и мејл адресу особе која одржава матрицу с подацима

Дијана Бркљач, dijana.brkljac@uns.ac.rs, dijana.apostolovic@gmail.com

6.3. Навести име и презиме и мејл адресу особе која омогућује приступ подацима другим истраживачима

Дијана Бркљач, dijana.brkljac@uns.ac.rs, dijana.apostolovic@gmail.com